

1944 – ANUL XXXVI NOEMVRIE

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

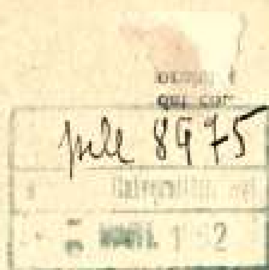
SUMARUL:

MIHAIL RALEA	La reapariția Vieții Romînești (p. 3)
MIHAI SADOVEANU	S. P. A. (p. 5)
AL. PHILIPPIDE	Poem din niște vremuri negre (versuri) (p. 12)
D. I. SUCHIANU	Introducere la studiul morții (p. 13)
DEMOSTENE BOTEZ	Umbrei mele (versuri) (p. 24)
CELLA SERGHI	Fragment din roman (p. 26)
MIHAI BENIUC	Trebue să învingem (versuri) (p. 32)
STANCIU STOIAN	Fazele desvoltării țărănismului în Romînia (p. 34)
SANDA MOVILĂ	Ruga (versuri) (p. 55)
ION BIBERI	Itinerar Baudelairean (p. 57)
FLORIAN NICOLAU	Cîntec pentru pendula stricată (versuri) (p. 65)
PAUL ZOTTA	G. K. Chesterton (p. 68)
V. R.	În loc de cronică internă (p. 70)
Dr. I. FLAVIUS	Cronica externă (p. 72)
PETRE COMARNESCU	Cronica literară (p. 80)
G. M. CANTACUZINO	Cronica plastică (p. 89)
AL. GRAUR	Cronica lingvistică (Schimbări intenționate) (p. 90)
M. BARASCH	Cronica socială (Sindicalizarea funcționarilor publici) (p. 93)
Dr. S. A. STURZA	Cronica științifică (Ritmicitatea în biologie. Ritmuri endogene și exogene la vegetale) (p. 100)

MISCELLANEA: (p. 103) Optimism. — Vorbirea legionară. — Dialectica marxistă și regimul hitlerist. — Alegeri imediate și principiile democrației. — Propaganda pentru Ardeal. — Chestiunea evreiască. — Obscurantismul D-lui Blaga. — (†) Profesorul Reiner.

RECENZII: (p. 118) Gregoire Gafencu: Guerre à l'Est. Elveția, 1944. — G. Călinescu: Istoria literaturii romîne, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944. — Mitiță Constantinescu: Continentul U. R. S. S. „Independența", București, 1944. — Gheorghe Crutzescu: Podul Mogoșoaei. Povestea unei străzi. Socec, București, 1944. — Valentin Giterman: Et après la guerre? Neuchâtel. Edition de la Braconnière, 1944. — Constantin Georgiade: Le professor Pierre Janet. Paris, 1944. — Kostis Palamas: Pages choisies. Ed. des nouveaux chaiers. Suisse. 1942.

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA SFÂNTUL CONSTANTIN Nr. 8
ADMINISTRAȚIA: LIBRARIA SOCEC & Co., S. A. R., BUCUREȘTI

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

ANUL XXXVI
NOEMVRIE 1944

LA REAPARIŢIA VIEŢII ROMÎNEŞTI

„Viaţa Romînească" şi-a încetat apariţia la şase Septemvrie 1940. Treizeci şi mai bine de ani a luptat glorios şi fără prihană, în nenumărate campanii pentru toate temele democraţiei sociale romîneşti. Două generaţii de scriitori şi ginditori de stînga şi-au aşternut în paginile ei talentul şi credinţele lor. Aici s'a dat lupta pentru pămîntul ţărănesc şi pentru votul universal; pentru afirmarea ţărănismului ca doctrină şi pentru afirmarea unei democraţii integrale; pentru literatura militantă şi socială, ca şi pentru triumful raţionalismului contra misticei reacţionare şi obscurantiste. Aici s'au consacrat rînduri numeroase pentru Rusia Sovietică, pentru desrobirea muncitorilor, contra odioaselor doctrine rasiste. Trei decenii V. R. a fost şcoala şi tribuna tuturor concepţiilor de viaţă colorate de umanitarism şi de naţionalism generos. In timpul regimurilor de autoritate chiar, ea a fost refugiul publiciştilor de stînga.

Glasul ei a amuţit cînd dictatura hitleristă dinăuntru şi invazia germană dinafară au năvălit peste cugetarea romînească liberă. Ni s'a propus în timpul acesta să reapărem ca o revistă pur literară. Estetismul pur în timpuri apocaliptice ni s'a părut o impietate şi o trădare. Revista noastră a fost totdeauna o publicaţie de atitudini. Am aşteptat, resemnaţi şi plini de nădejde în acelaşi timp, clipa de azi.

Tot ce triumfă acum face parte din crezurile noastre. Ca şi altădată ne alăturăm luptei dusă de toţi acei care voiesc omenie, dreptate, libertate. Perspectivele deschise la 23 August trebuesc consolidate. Ele se cer cucerite definitiv mai ales în domeniul spiritual. Le vom cere mereu în literatură, în artă, în filosofie, în modul de a gîndi al fiecăruia. Trebue să creăm în locul stupidelor dogme obscurantiste, iluminare umanitară. Va trebui să schimbăm pînă în adîncuri structura concepţiilor noastre îmbuibate de superstiţii primitive şi de prejudecăţi retrograde.

Această nouă campanie V. R. o primește cu bucurie pe vechea sa linie. Puține sunt publicațiile care pot reclama satisfacția unei perfecte continuități.

Tineretul revoluționar de azi va aduce contribuția celei de a treia generații pusă în serviciul acelorași idei. La noi tradiție și revoluție sunt unul și același lucru. Nicio îndoială, nicio ezitare nu stînjenește viitoarea noastră acțiune.

MIHAIL RALEA

S. P. A.

Dragă, toată plăcerea zilei de azi mi-a stricat-o un sălbatic. Nu vă puteți închipui cît de turburat am fost. Dar și sancțiunea pe care a primit-o individul, plătește toate paralele; face să v'o povestesc.

Dacă doriți să v'o spun... Mă rog, mă rog, fără manifestații. Se cuvine să ne menținem reputația. E ceva mai mult decît o anecdotă; are mai mult miez, căci e realitate.

Numai o clipă mă așteptați, să dau un telefon. Comunic nevestei, că rămîn la club și să nu mă aștepte acasă la cină. Intrebuințez, față de femeia mea, metodele cele mai delicate. Sunt răsplătit în schimb și mă pot număra printre fericiții acestei vieți. Nu zîmbiți, vă sfătuesc și pe d-voastră să vă folosiți în aceeași măsură de invențiile lumii nouă. Ce-i un telefon? Nimic. Ei bine, un telefon e liniștea mea domestică din astă-seară.

Permiteți? Mă întorc numaidecît. Nu uit. Vă povestesc întimplarea; veți vedea că are șicul ei.

...S'a supărat nițel, dar n'am ce-i face. La urma urmei, aceasta dovedește că mă pot încă bucura de fărîmiturile lunii de miere. I-am făgăduit că nu întîrzii prea mult.

Imi dați voie? Cred că sunt în asentimentul d-voastră al tuturora că o istorisire, oricît de modestă, pretinde și agrementul unui pahar de vin, și am poruncit lui Costaki, pivnicerul nostru, să aducă o sticlă din celebrul „Murfatlar 1938". Din acest dar al dobrogeanului meu, pe care l-am apărat, cum știți, la Curtea de Casație, scăpîndu-l de toate necazurile, mi-a mai rămas ceva. „Murfatlar 1938" e recolta care-mi place mie mai mult. Vii aprobări și aplause îndelung repetate? Asta-mi aduce aminte de vremea cînd eram deputat. Ce timpuri!

Așa încît toată dimineața trecuseră nori uriți pe deasupra Bucureștiului. Eram aproape desgustat. Dintr'odată un vînt neașteptat a adus o ploaie repede, cum se întîmplă uneori în Septemvrie. S'a spălat cerul și s'a luminat totul ca într'o poezie de Coșbuc. Am și rostit soției mele cîteva

versuri. Era încîntată; făcea haz; zicea c'o descînt. După masă, am ieșit îndată. Aveam de urmărit niscai stăruinți pentru un client.

Am trecut prin Cișmigiu. Cînd să urc la Schitu Măgureanu, parcă m'ar fi lovit cineva în piept.

O căruță de lemne, la care erau înhămați un fel de „poney" cu coamele pline de scai. Panta alunecoasă după ploaie. Căluții nu puteau prinde în caldarîm cu copitele. Potcoavele tocite. Auzeam dela distanță înjurăturile și mai ales plesniturile de biciu. Grăbesc pasul și mă apropii; am cunoscut îndată cu cine am de aface... Stomacul meu a făcut o voltă ca un acrobat dela circ.

Un individ întunecat și tîmp, cu niște sprîncene cît mustățile, urît, nebărbierit, c'un glas răgușit de disperare. Își lepădase zăbunul; se svîrcolea numai în nădragi, cu mînecile cămășii suflecate, înjurînd, și hotărît să-și ucidă caii. Bietele animale se opinteau, îngenunchiau, se ridicau și iar cădeau; apoi își plecau capetele sub lovituri. Lovitura și înjurătura... Injurătura și lovitura.

Nu mă pot stăpîni. Ce vreți? E mai presus de puterile mele. Orice om cultivat e membru oarecum de drept în S. P. A. Eu sunt și membru de fapt. Am intervenit și în alte împrejurări. Procedînd cum știu, îl iau și pe acesta brusc, cu violență maximă.

— Bine, mă nenorocitule, de ce-ți omori caii? Parastas, grijanie, mormînt, candelă din torțile cerului, acatist, cobilița Sfîntului Petru. Iți crăp capul! Te fac piftie! Cum îndrăznești, pitecantropule? Nu cunoști că animalele sunt apărate de lege împotriva barbariei voastre? Avestița, baclavaua și cazania cui te-a adus pe lume!

N'o să mă credeți cînd vă spun că individul la început mă privea cu admirație pe deasupra carului cu lemne. Apoi, înțelegînd că aș avea intenția să mă amestec în treburile lui personale, m'a lepădat din cîmpul său de vedere. A înjurat mai crîncen. Ca la un concurs, ținea să mă întreacă el pe mine. Papucii maicii Domnului, mărgelele sfintei Paraschiva. Și dă-i cu biciul.

Chiar atunci m'ajunge din spre Cișmigiu Mitu Mucalitu, cum îi spunem noi, maestru de gimnastică, fost campion de popici la Bragadiru.

— Ce-i, domnule Mazilu? zice.

— A, salutare. Dumneata ești? Poftim, uită-te și dumneata. Ascultă și dumneata. De ce lovești, mă, caii — parastasul și cădelnița...

Individul ne privește pieziș. Scuipă într'o parte:

— Sînt ai mei, zice; fac ce vreau.

Mă holbez și răcnesc:

— Ai dreptul să-i omori? pogribania și împărtășania...

— Ii omor, dacă-mi place.

Incepe iar să dea cu codirișca peste boturile și ochii bietelor animale.

— Stai, nene Mazilu, zice cu liniște Mitu, nu te enerva, că nu folosește la nimic. Imi dai voie să pun și eu o întrebare politicoasă individului dumitale? Fii bun, urîtule, și-mi explică și mie de ce îți maltratezi caii...

— Cum?

— De ce-ți maltratezi caii...

— De ce-mi... cum spui tu, caii? Dar ce treabă aveți voi cu mine, mă? Sunt caii mei! Ați înțeles?

— Iți dovedesc numaidecît, stimabile, că am înțeles, zice blînd Mitu.

Imi face semn cu ochiul. Eu mă înnăbușeam.

Ne-am dus asupra lui, eu întrebuințînd și cuvinte, însă Mitu cu liniște și demnitate. Singur, poate aș fi rămas la cuvinte. Insă cu Mitu am pășit la războiu. L-am atacat pe sălbatic din două părți. Dă Mitu una, dau și eu una. Mai dau eu una, Mitu, două și chiar trei.

— Bine, mă păcătosule, zic eu, pe cînd îl loveam; de aia ți-a dat Dumnezeu minte, ca să nu pricepi? De-aia ți-a dat suflet, — ca să n'ai milă? Nu sunt, mă, și caii zidire a lui Dumnezeu? Cu ce-ți cîștigi tu pîinea cea de toate zilele? Nu ți-o cîștigi cu cărăușia? Dacă n'ar fi caii, cu ce ți-ai aduce lemnele la oraș? Nu te-a învățat nimenea să-ți fie milă de animale? Nu te-a învățat nimenea să le îngrijești și să le hrănești și mai ales să nu le înjuri și să nu le bați? In loc de ovăz tu le dai bice. Dumnezeul și vascrisul. In loc de apă, tu le dai în ochi cu codirișca — evanghelia și cuminecătura bunică-tii! Asta-i recunoștința ta, mormîntul maicii tale de bandit. Bine înțeles eu vă traduc cu eufemisme expresiile ad usum hominis pe care i le trimeteam fie cu palmele, fie cu croșetele pumnilor, fie cu picioarele. Eu de o parte, tovarășul meu de cealaltă parte. Deosebirea era că Mitu opera fără să întrebuințeze locuțiuni poetice.

A fost o corecție pe care o pot numi magnifică. Individul s'a pus cu spatele la pămînt, agitînd spre noi nădragii și cismele-i rupte. L-am pus iar în picioare, sprijinindu-l din față și din coaste. Și-a căutat refugiu sub căruța de lemne. L-am scos și de acolo și iar l-am proțăpit din două părți. Cînd mi s'a potolit indignarea, văd că individul ne privește cu ură, ștergîndu-și cu dosul palmelor sîngele care-i curgea din nas. M'aș fi înduplecat să-l las.

El a tresărit răgușit și cu îndîrjire.

— Ce vreți, mă, dela mine?

Mitu face pe politicosu, calm:

— Ce voim noi dela dumneata?

— Da; ce voiți dela mine? Să vă dau, și să mă duc!

— O să vezi numaidecît ce voim noi dela dumneata, spune Mitu. Deshamă caii!
— Cum?
— Deshamă caii. N'ai înţeles?
— N'am înţeles. De ce să desham?
Eu răcnesc, scos iar din fire:
— Deshamă, caii, ori te luăm iar în maşină, nouăzeci şi nouă de sfinţi mucenici!
— Nu aşa, amicul meu, îmi spune Mitu cu liniştea lui. Nu aşa, ci cu blîndeţe.
In acelaşi timp, îşi pregătea iar pumnii. Nişte pumni ca buzduganele.
Pe individ l-a cuprins spaima.
— Hai să vă desham, a mormăit el cailor; ăştia ne ucide.
A scos caii din ştreanguri. Şi-a proptit mai bine căruţa în bolovani. Gîfîia. Işi ştergea sîngele. A căutat în codîrlă un coş şi a dat ovăz cailor, vorbind cu ei şi înjurîndu-i in surdină. Am înţeles că ne înjură pe noi.
Am strigat cu mînie:
— Leagă căţeaua!
— Ai auzit? l-a întrebat blînd, Mitu.
— Am auzit.
— Eşti dispus să taci?
— Uite, tac.
— Nu te uita hoţeşte la noi.
— Nu mă uit.
— Invaţă minte să nu mai asupreşti animalele.
— Invăţ.
— Ai înţeles, omul lui Dumnezeu, din ce pricină ai pătimit?
— N'am înţeles nimic.
Se uita pieziş, cu privirile crîncene.
— Stimabile, urmează binevoitor Mitu, dacă nu ştii, află că animalele sunt apărate de lege.
— Hai?
— Sînt, mă, apărate de lege. N'ai voie să le baţi, să le ucizi, nici să le laşi flămînde.
— Le-am dat ovăz... mîrîie individul.
Eu îi strig din latura lui Mitu:
— Mă, nu te uita urît!
— Mă uit cum îmi place!
Se strînsese ceva lume în jurul nostru şi am înţeles că nu mă puteam face ridicol. Trebuia să ducem sancţiunea la bun sfîrşit.
Mitu s'a alăturat iar de el fără vorbe de prisos, şi l-a făcut să înţeleagă cum trebue să răspundă.
— Aşa, băiatule, eu nu-ţi pretind decît să răspunzi cuviincios.

S'a pus la pămînt:
— M'aţi chinuit ca pe Cristos!
Cei ce se strînseseră rideau. Intr'adevăr spectacolul era interesant.
Şi-a făcut loc gardianul municipal, ca să ducă pe individ la secţie.
Cu blîndeţea lui hotărîtă, tovarăşul meu se opune.
— Care secţie, domnule gardian? Nu ne trebue nicio secţie. Secţie suntem noi.
Se întoarce spre individ:
— Ridică-te de jos, mă nene.
— Bine, să mă ridic. Uite, m'am ridicat. Mă dor şalele.
— Lasă şalele, descarcă o parte din lemne.
— Cît?
— Jumătate.
— De ce să descarc? Nu voiu să descarc.
— Nu întreba, nenorocitule, am intervenit eu, pipăindu-i plexul cu un ghiont; taci din gură şi descarcă, altfel unde îţi stă capul au să-ţi stea picioarele.
— Haoleu, maică-măiculiţă, de ce mă născuşi?
Tovarăşul meu:
— N'ai auzit, stimabile, să descarci lemnele?
Eu:
— Individule, fii cuminte şi descarcă.
In jur: ilaritate generală.
Gardianul, curios:
— De ce să descarce?
Eu:
— Domnule gardian, o să vezi numaidecît. Să le descarce jumătate, cum i s'a poruncit.
Gardianul:
— Descarcă, bă, jumate.
— Aoleo! Doamne, de ce mă pedepsişi! se tînguia individul. Cine îmi plăteşte mie paguba? Ho, ho, mîrţoagele naibii: daţi-vă la o parte. Din pricina voastră ard în foc nestins. Candela şi botezul! Uite, am descărcat. V'ajunge? Daţi-mi ce mi-ţi da şi lăsaţi-mă să mă duc.
Eu:
— Ce să-ţi dăm? Nu-ţi dăm nimica. Şi de ce să te duci?
Mitu, cu blîndeţea lui:
— Fii cuminte, stimabile; fă ce-ţi spun. Pune mîna şi trage la deal căruţa. Doi cai n'au putut-o duce plină; sunt sigur că tu o duci pe jumătate goală. Dacă e prea grea, noi te îndemnăm cu biciul; dacă dai în brînci, te îndrept cu un ghiont. Suie aşa la deal, ş'acolo descarci. După asta aduci înapoi căruţa goală, s'o încarci cu lemnele rămase. Le duci la deal şi pe astea. Pasul şi biciul! Cum ajungi acolo, încarci şi transportul întîi şi-ţi dau voie să înhami caii şi să te duci

unde știi. Să-ți fie asta învățătură — ca să nu mai asuprești animalele. Ai înțeles?

— Am înțeles, dar nu pricep de ce v'amestecați voi în treburile mele.

— Mă, am strigat eu ieșindu-mi iar din fire, căci altfel din natura mea sunt blajin; mă! nici acuma n'ai învățat cum se vorbește cu niște domni?

— Ce să învăț? Nu vă datoresc nimica. Caii sunt ai mei; lemnele ale mele.

— E un tip imposibil, m'am umflat eu. Mitule, să-l luăm iar în mașină.

Omul s'a supus imediat:

— Lăsați-mă; iertați-mă; fac cum spuneți!

A cărat lemnele la deal. Umbla gîfîind; își înfunda capul între umeri, ferindu-se de biciu. Mitu nu l-a iertat. Din cînd în cînd tipul se oprea și-și opintea greața din măruntaie, înjurînd înnăbușit. S'a chinuit și s'a pedepsit și a doua oară. In sfîrșit a încărcat ce lepădase. I-am dat voie să-și puie între ștreanguri caii.

— Aoleo! Acușa pot să mă duc?

— Du-te și ține minte, zic.

— Aoleo, am să țiu minte că ați dat ca într'un cîine! Ce v'am făcut? Cu ce vă sunt dator?

— Să ții minte, zic, să nu mai ucizi animalele. Asta tot n'ai înțeles încă?

— Aoleu! Maică-măiculița mea, a scrișnit mizerabilul.

A mai închinat cîteva cruci poneylor lui și s'a dus.

Iată în ce lume trăim. Lume de primitivi și de sălbatici.

Toată după-amiaza am fost, pot zice, bolnav. S'ar putea spune că am făcut o prostie, amestecîndu-mă în asemenea țărîțe. După cît știți, poți să mă pui la rană, cum spun moldovenii, dar sunt violent. Trebue să-mi mărturisesc defectul. Sunt violent și pace!

Cred că vă împăcați cu acest „Murfatlar" de șase ani.

Mă dobitoacelor! zicea în vremea asta Marinică Botosu, după ce descărcase lemnele în Cometa și ajunsese într'al doilea popas la Pantelimon; mă dobitoacelor, să vă mai dau nițel ovăz. Poate că e mai potrivit să nu vă dau, c'am muncit eu în locul vostru, de mi-au ieșit ochii din cap cît cepele. Am crezut că acolo la Schitu Măgureanu va să-mi fie mormîntul. Dar tot vă dau, căci mi-e milă de voi. Dacă nu v'aș avea, li s'ar lipi pruncilor și Sandii burta de șale. După aia vă dau și fîn. Iar eu mai beau fro două țoiuri de țuică. Am cîștigat destul la lemnele noastre de cer, dar mai mare cîștig am avut dela niște nebuni. Injurături, palme și pumni; bani să fi fost, deschideam „bangă".

Mă fraților, care vă uitați ca prostu la mine și nu pricepeți, aflați că a dat peste mine astăzi asemenea pacoste de n'am aflat de asemenea pacoste de cînd maica m'a pus pe lume. Li se năzare la doi, ăia, — altfel îmbrăcați bine — parastasul și grijania lor, li se năzare, ci-că — am furat lemnele din pădure dela mă-sa în pajiște, și mă iau la palme și ghionți. M'au bătut, m'au muncit, m'au sucit; ce le pot face? ce să te pui cu dînșii? E în oraș la ei, sunt înțeleși toți ca hoții; care veneau, rîdeau, nici nu le păsa de un creștin pus la casne. Zice că-mi ucid caii și de aia îmi iau lemnele. Șmecherii de-ale lor! Cînd a venit la fața locului sergentul din pont, s'au răsgîndit și au schimbat: că să dau caii afară din hamuri și să car lemnele eu. Să trag căruța din vale în deal. Le-am făcut gustul. M'am trudit în genunchi și în coate. Aoleo! M'au bătut de m'au sîngerat; mă dor coastele; e friptă pielea pe mine. Noroc că am dus lemnele în Cometa și am scăpat cu polii.

Nea Nae, mai dă-mi o țuică, să mai topesc obida din mine. Dacă i-aș avea acuș aici, i-aș roade de vii, dela picioare pînă la grumaz, și capetele le-aș pune în pari. Ori poate vor fi fost nebuni?

— Nu sunt nebuni, mă băiatule, sloboade glas din burtă Nea Nae; sunt prea școliți; și de atîtea cărți cîte au cetit le-a slăbit înțelegerea. Iar de cînd cu Americanii și cu aeroplanele, s'au stricat și mai abitir, că i-a bătut toată vara în cap cu boambele. Pe urmă, ei au altă lege și noi alta. Sexapilul mamii lor de șefi!

— Or fi fiind, dar eu tot nu pricep. Mă dobitoacelor, ați mîncat ovăzul. Poate pricepeți voi? Nici caii nu pricep. Le-a nălucit să se supere că dau în voi cu biciul. Veți fi fiind cumva rude de pe măgărița dela stîna din deal. Vorbe; socot că tot nebuni sunt. De-aia nici nu m'am pus prea tare împotrivă. Nebunu-i nebun; mai ales în vremurile astea în care trăim, numaidecît scoate automatul și te doboară la pămînt.

MIHAIL SADOVEANU

POEM

DIN NIȘTE VREMURI NEGRE

Timpul din mine nu mai merge 'n pas
Cu timpul dimprejurul meu,
Și, mie însumi credincios mereu,
Din veac în turnul nopții m'am retras.

O lună sîngerie se 'nalță strîmb în zare
Holbată 'n gol ca ochiul Ciclopului rănit:
Cobește numai ură și pierzare,
Dar eu mă urc în turn fără 'ncetare,
Mai sus, mai tare,
Neostenit.

M'ajunge zarva veacului, din urmă,
Dar nimeni din zănateca lui turmă
N'a venit cu mine 'n turn.
Urc singur și doar spectrul roș al lunii
Mă urmărește crunt și taciturn.

Deasupra veacului cu vuet greu
Singur sunt cu timpul meu.

O, vînt al nopții, tu care m'asculți,
Mîni, poate, cei puțini vor fi cei-mulți
Și timpul meu de-acum va fi, cînd ora
Lucidă va suna, al tuturora.

De veghe sus, aștept neadormit
Lumina vie,
Pecetluesc cu lună sîngerie
Această singuratecă solie
Și o trimit
In calea zorilor care-au să vie.

AL. PHILIPPIDE

Februar 1944

INTRODUCERE LA STUDIUL MORȚII

Nimeni nu s'a întors, după moarte, să ne descrie ce s'a întîmplat. Problema psihologică a morții pare deci insolubilă. Nu se rezolvă o necunoscută plecînd dela necunoscut.

Pe de altă parte suflet și corp sunt indisolubil legate. Oricît de metafizice ar fi teoriile asupra raportului „psiho-fizic", existența acestui raport este un fapt. In acest caz, cum putem concepe, după moarte, care e disoluția corpului, o existență spirituală oarecare?

Aceste două obiecțiuni, care-s grave, și care explică disprețul sistematic al psihologilor pentru problema morții, vrem să le semnalăm dela început pentru a preveni că vom ține permanent socoteală de ele. Am putea aproape spune că aceste obstacole ne vor fi folositoare, căci ne apar nu atît ca o barieră ce ne-ar împiedeca să mergem mai departe, cît ca jaloane ce ne împiedecă să mergem prea departe, — asemenea pistei înclinate a unui velodrom, zid lateral permițînd ciclistului să ia toate vitesele fără a sbura afară din incintă.

O antică credință înfățișa moartea sub chipul Parcei tăind firul vieții. Parca făcea totul, firul vieții se lăsa docil. Chiar așa se petrec oare lucrurile? Să presupunem că cineva și-a dat osteneala să mă ucidă, și că a reușit. Chiar după ce am încetat de a mă mai apăra, chiar atunci, nu rămîn complet inactiv; tot fac ceva, fac acel lucru foarte particular care se numește: a muri. Biologii spun că moartea e un „processus". Are un început; are o durată. Actul de a muri este o anumită conduită determinată, de sigur o conduită destul de misterioasă, dar nu neapărat inaccesibilă cunoștinței noastre. Ea conține cel puțin un element cunoscut: fiind o conduită omenească, ea trebue să prezinte trăsături comune tuturor conduitelor omenești. Este aci un minimum de „dată cunoscută" putînd servi ca punct de plecare.

Astfel, starea morții nu urmează direct stării de vieață. Intre vieața plină și moartea definitivă există o poziție intermediară, ocupată de „actul de a muri", fenomen mixt, plonjînd cu rădăcinile sale în vieață, iar prin celălalt capăt al său vărsîndu-se în moarte.

Nu-i de mirare că studiile psihologice asupra morții au sfîrșit totdeauna într'o înfundătură de drum. Ele omiteau esențialul: antecedentul imediat al fenomenului studiat. Pentru a înțelege moartea, trebue mai întîi să știm ceea ce i-a precedat imediat, și anume conduita prin care întoarcem spatele vieții, actul prin care cineva „și-a făcut" propria sa moarte.

Acest „act de a muri" nu-l cunoaștem prea bine. N'a fost niciodată studiat serios, și trebue să recunoaștem că nu se pretează foarte mult la observație și încă mai puțin la experimentare; dar nu-i a priori interzis cunoașterii noastre. In tot cazul, e un act al omului. Posedă deci proprietăți comune tuturor conduitelor omenești.

Să căutăm o definiție a actului în genere. Printre trăsăturile pe care le-am putea obține, am alege cîteva care să nu fie logicește incompatibile cu faptul morții.

Ar fi, în aceasta, o primă aproximațiune.

S'ar mai putea căta și altele. Sunt unele probleme vădit înrudite cu aceea a morții. Astfel e bătrînețea, maladia, și în genere ceea ce se numește „proastă funcționare". In toate aceste cazuri, înrudirea e evidentă. Dar mai sunt altele, unde legătura cu problema morții e mai indirectă, dar care ne conduc într'acolo cu tot atîta siguranță. Astfel, este un vechiu obiceiu în biologie de a se considera vieața și moartea ca două aspecte ale aceluiași lucru. Iar filosofi ca Simmel consacră o pătrunzătoare lucrare „imanenței" morții în toate manifestările vieții, chiar unei „virtuți formatrice", unei puteri de pregătire, de educare a celei dintîi asupra celei din urmă. Moartea apare, în ochii lui Simmel, ca un permanent profesor al vieții. Naturalistul Bohn observă cum nașterea este punctul paradoxal unde vieața e situată totdeodată cel mai departe și cel mai aproape de moarte. De altfel, încă la aurora științelor biologice, Bichat definise vieața „l'ensemble des forces résistant à la mort". Moartea e aci faptul pozitiv; vieața este obstacolul.

S'ar putea culege o mulțime de sugestii utile dacă am încerca să refacem înconjurul biologiei călăuziți de punctul de vedere al morții. Dar acest punct de vedere ar fi mai cu seamă nou și fecund în psihologie. Nu a fost niciodată folosit Și ar fi interesant să tentăm experiența.

Mai există și un alt fenomen care, nici el, n'a cunoscut onoarea unei cercetări speciale, și care fără îndoială se află în strînse raporturi cu acel al morții. Este primejdia.

In fond, cuvîntul primejdie este o elipsă de limbaj. „Primejdie de moarte" ar trebui totdeauna să se zică. Căci dacă se vorbește de pericol „mare" sau „mic", e pentrucă el ne apropie mai mult sau mai puțin de moarte. Distanța singură variază; obiectul rămîne același. Dacă ne gîndim bine, orice primejdie e o moarte care avortează, după cum orice moarte e o primejdie care a reușit. Nu-i aci un joc de cuvinte: încercați numai a vă gîndi la primejdie independent de ideea morții; noțiunea devine incomprehensibilă.

Intr'o altă ordine de idei, înrudită cu gîndirea lui Simmel și a biologilor care fac din moarte faptul pozitiv, vieața fiind accidentul contrariant, — amintim celebra teză de doctorat a lui Lalande despre „Disoluție opusă evoluției". Două tendințe se manifestă în Univers: una spre organizare, o alta spre disoluțiune. Aceasta din urmă e care precumpănește în toate domeniile. Lumea fizică, mînată de legea sa fundamentală zisă a „degradării energiei", duce la o „moarte termică" a lumilor. Chiar în domeniul biologic, unde evoluția pare să prevaleze, tot moartea e în realitate fenomenul majoritar. Ar fi de sigur profitabil să se adîncească o asemenea filosofie care prezintă universul stăpînit de faptul morții.

Iată deci, indicate în fugă, cîteva direcții de căutare — și pe drum vom mai găsi numeroase altele — care toate ne duc spre aceeași problemă. Tot atîtea „lucrări de apropiere" asemenea celor pe care asediatorul le întrebuințează pentru încercuirea unei fortărețe. Este o cale plină de înconjuri. Dar acesta-i prețul oricărei încercuiri. De altfel, „faire le tour n'est pas toujours un détour". Să ne amintim de curioasa vorbă a lui Kayserlink: „drumul cel mai scurt dela noi la noi înșine trece prin turul lumii".

*

Stuart Mill definea obiectele „niște posibilități permanente de sensațiuni". S'ar putea întoarce formula și defini provizoriu vieața: „o posibilitate permanentă de soluțiuni". Orice viețuitor este un „organism", adică un mod de alcătuire conservîndu-se relativ stabil de-a-lungul influențelor perturbatoare ale mediului. Răspunsul corect al unui organism la ceea ce-l tulbură se numește „adaptare" — ceea ce-i un alt fel de a zice soluțiune.

O adaptare e o operațiune destul de bizară. Ea înseamnă a păstra și crea în același timp. Un curios amestec de vechiu și nou. E vorba de a face *din nou* echilibrul organic *vechiu* deranjat de situația cea *nouă*, și aceasta cu ajutorul *vechilor* materiale deja existente.

Să ne oprim puțin la această frază, dominată de ideea de noutate.

N'ar fi exagerat a spune — și lucrul a fost spus în nenumărate feluri — că vieața e o întreprindere fundată pe noutate. O ființă vie — scrie Rabaud — nu-i numai o substanță organizată, ci o combinație *organism* + *mediu*. „Materia vie" se caracterizează prin remarcabila ei instabilitate

chimică. Ea se compune din molecule de proteină extrem de fragile, care neîncetat se sparg în edificii mai puțin complexe, așteptînd a se fragmenta în produse de arhitectură și mai simplă încă. Și „mediul" e acela care determină toate aceste catastrofe. Dacă mediul nu se schimbă, el totuși produce aceste schimbări în substanța organică, grație „fragilității" naturale a acesteia. Mediul e o fabrică de noutate. Chiar de rămîne imuabil, simpla-i prezență, combinată cu instabilitatea chimică a materiei vii, creează situații nouă.

Dar viața-i o dramă în două acte. Disoluției de care vorbeam — și care în jargon fiziologic se chiamă catabolism — îi urmează îndată un proces invers, de refacere a fostei unități, de creație din nou a acelor monștri de complicație și șubrezenie chimică, a acelor molecule de proteină compuse fiecare din mii de atomi, edificiu de construcțiune precisă, unde pietrele sunt așezate după un plan de savantă arhitectură. Acest proces de reclădire se numește anabolism, și tot mediul e acela care îl îndeplinește, furnisîndu-i doza de energie suplimentară trebuitoare noilor construcțiuni.

Astfel, raportul organism + mediu e o sursă neîncetată de schimbări și inovațiuni, care rînd pe rînd dărîmă și rezidesc echilibrul biologic. La funcționarea acestuia prezidă o situație de noutate permanentă. Și dacă așa se petrec lucrurile la treapta foarte inferioară a metabolismului intracelular, cu atît mai mult va fi așa la etajele superioare.

Pare destul de curios ca să nu se fi consacrat pînă acum niciodată un studiu noutății ca atare, noutății privite ca situație biologică fundamentală, — ca o fatalitate legată de tot ce trăiește și moare. Suntem siguri că înțelegerea întregei fiziologii — precum și aceea a conduitelor mai „morale" ar avea de cîștigat din cercetarea mai adîncă a situației de noutate. Ne mărginim aci a face două observațiuni:

Noutatea e o noțiune oarecum cantitativă. E susceptibilă de grade. Ceea ce deja e o mărturie de folosul său pentru știință. Pe de altă parte, dimensiunile noutății se măsoară cu ajutorul a două repere. Căci există două spețe de noutate, după cum o raportăm la acțiunea în curs sau la ansamblul vieții noastre trecute.

Un lucru e mai mult sau mai puțin nou după cum diferă de ceea ce ne ocupa în clipa în care a survenit, și în măsura în care eram acaparați de ceea ce făceam atunci.

Pe de altă parte, un lucru e mai mult sau mai puțin nou întru cît diferă de ceea ce, în general, știm să facem. Astfel privit, fiecare moment prezent e ca un bilanț al întregei noastre biografii. Bogăția experiențelor trecute, capacitatea noastră în mijloace reacționale măsoară dimensiunile noutății actuale.

Sunt deci două soiuri de noutate. Ele intră în combi-

nație pentru a produce „noutatea finală". In unele cazuri, o foarte mediocră noutate — un eveniment întîmplat de sute de ori în cursul vieții noastre — poate produce totuși o noutate finală foarte mare, dacă operația pe care o săvîrșeam în acea clipă era foarte diferită, — sau dacă ea, fără să fie foarte diferită, ne absorbea însă în mod intens.

Toate aceste reflecțiuni ne mînă spre altele, în legătură cu o altă „situație biologică fundamentală": situația de *dificultate*. Dimensiunile noutății se traduc totdeauna printr'o oarecare „punere în dificultate" a organismului.

Această noțiune — cantitativă și dînsa — a avut o soartă mai fericită. Un savant eminent i-a consacrat paciente cercetări. Pierre Janet necontenit vorbește de „acțiuni facile" și „dificile", înțelegînd prin asta „conduite superioare" și „inferioare", sau — căci la el este acelaș lucru — conduite corespunzînd unor tendințe străvechi, sau din contra unora recent dobîndite. Acțiunile dificile — superioare — recente reclamă, după Janet, o mai mare cantitate de „forță psihologică" și o mai „înaltă tensiune".

Forță. Tensiune. Iată două concepte cu frumoasă înfățișare științifică. I s'a reproșat acestei idei de forță psihologică de a fi o noțiune metafizică și o contradicție in terminis. Janet s'a apărat arătînd că nu-i vorba de o nouă și misterioasă formă de energie, ci de aceleași energii — mecanică, electrică, chimică, calorică — deja cunoscute, dar intervenind de data aceasta în funcționarea conduitelor noastre. Cît despre „tensiunea psihologică", ea nu-i tensiunea familiară medicilor — tensiune sanguină, nervoasă, tonus muscular — ci un fenomen de ansamblu, legat de „ierarhia tendințelor". Conduitele superioare — ca bunăoară a inventa, a munci, a experimenta — cer o distribuție mai complicată a forțelor între diferitele organe ale corpului nostru. Ele sunt mai „greu de îndeplinit" în mod corect. Sunt acte de „înaltă tensiune".

Forță și tensiune — spune Janet — își pot ajuta reciproc sau dimpotrivă dăuna. Este de pildă desavantajos pentru sănătatea mentală să dispunem de o forță mare cînd tensiunea e mică. Agitații, deliruri, stări de excitație patologică rezultă dintr'o asemenea nepotrivire.

Astfel, noțiunea de dificultate, de acțiune dificilă, Janet o explică prin noțiunile de forță și tensiune psihologică, noțiuni obiective, susceptibile chiar de un început de măsurătoare, cu metri clinici foarte utili tratamentului bolnavilor și vindecării lor.

La această concepție, de o valoare incontestabilă și care și-a confirmat legitimitatea prin lungi verificări teoretice și medicale, — am vrea doar să adăugăm o observațiune.

Pentru Janet o acțiune dificilă, ca să fie executată corect — adică fără prea multă dificultate — trebue să dispună

28155. — 2.

de o forță totodată suficientă și convenabil repartizată. Am dori din parte-ne, să înlocuim modul condițional și imperativ al medicului, prin modul indicativ și constatativ al psihologului. Este de sigur foarte interesant de aflat că „dacă" vrem ca o acțiune „grea" să fie „ușor" făcută, „trebue" cutare forță și tensiune. Dar problema se mai poate pune altfel. La un moment dat, că-i vorba de o acțiune superioară sau una inferioară, organismul este, cum zicem noi: „pus în dificultate". Acesta-i faptul fundamental. Janet numește dificilă cutare acțiune superioară, și pururi gradul ei de dificultate rămîne egal cu gradul de superioritate. Această acțiune, Janet niciodată nu o va numi facilă. Totuși orice acțiune poate fi cînd ușoară cînd grea, după împrejurările momentului. Cu alte cuvinte, gradul de punere în dificultate depinde de raportul dintre forța pe care necesitatea de acțiune o cere „în drept" și forța de care organismul dispune atunci „în fapt". Dar ce am vrea noi mai ales, e să lăsăm de o parte cauzele prime: forța, tensiunea, și, plecînd dela situația de punere în dificultate, să căutăm dacă alte fapte nu variază în funcție de aceasta — indiferent de caracterul superior sau inferior al acțiunii.

O asemenea cercetare ne duce la o descoperire interesantă și banală. Pe măsură ce „punerea în dificultate" sporește, un ciudat și cunoscut fenomen apare și se întinde. Este psihismul, este toată acea fenomenologie stranie și familiară pe care o numim suflet. Nu se știe de psihism cum anume răsare. Și nici nu încercăm aci să aflăm ce e. Dar ivirea lui e un fapt, și fapt de asemeni tendința lui de a se umfla pe măsură ce punerea noastră în dificultate se agravează. Un act superior — a improviza pe loc o subtilă teorie metafizică — se poate executa cu îndemînarea unui reflex, și, dimpotrivă, un act inferior — ca perceperea unui portret — se întîmplă la unii oameni să se facă penibil, cu eforturi neputincioase, gînduri interioare incoherente, fuită de imagini în toate direcțiile. Totul depinde de „situația de dificultate" a individului în acel moment, ale cărei cauze (forță, tensiune, etc.), le-am văzut, și ale cărei efecte sunt deosebit de interesante căci se raportă la misteriosul fenomen al psihismului.

Există o evidentă corespondență între bogăția brută a psihismului și acea punere în dificultate pe care forța și tensiunea o explică și o determină. Intre aceste două fapte: mentalul și dificultatea biologică momentană—un incontestabil raport există. Raport direct de cauză și efect? N'am putea-o încă spune. Ce-i însă sigur, cu toată heterogeneitatea celor două serii — psihică și organică — este că între ele un nexus de variație concomitantă se constată totdeauna. In

realitatea observabilă, lucrurile se petrec ca și cînd prosperitatea psihologicului ar depinde de mizeria fiziologicului.

* * *

Această a noastră teorie la prima vedere pejorativă despre rolul mentalului se verifică pe măsură ce ne gîndim mai mult la ea și îi supunem faptele spre verificare. Iată, de pildă, visul. Nu mă preocup de locul visului în „ierarhia conduitelor" lui Janet. Constat doar că visul se caracterizează printr'un mare coeficient de noutate și dificultate. Căci evenimentul exterior care provoacă visul e totdeauna foarte nou, pentrucă foarte diferit de acțiunea ce ne absoarbe — adică somnul. Pe de altă parte, se poate „greutate" mai mare decît să se treacă, dela montajul fiziologic al omului care doarme, la montajul atențional pe care evenimentul deșteptător l-ar cere dela noi? De aceea și răspundem noi printr'o conduită conformă situației de mare dificultate în care omul care doarme — cel mai desarmat dintre oameni — se găsea în acel moment. Răspunsul este visul. Gradului de noutate și de dificultate considerabil îi va corespunde în ordinea mentală acea orgie de psihism din care sunt făcute visele.

Conduita aceea curioasă, pe care destul de impropriu unii psihologi o numesc „eul muribunzilor" — comportarea scăpaților dela înnec, prăpastie, spînzurătoare — este, după terminologia lui Janet, un act inferior. Dimpotrivă, așteptarea, sau o adîncă cugetare, sunt acțiuni de „înaltă tensiune". Dar puțin importă. In toate aceste cazuri, conduita noastră e marcată pe de o parte printr'un mare coeficient de dificultate și pe de alta printr'o excepțională desfășurare de psihism. E „hypermnesia" accidentaților, e infernalul dans de idei în toate sensurile la omul decis să facă o alegere imposibilă, e fuga incoherentă de gînduri la omul încordat de o lungă așteptare. Și totdeauna bogăția „psihologului pur" este ca semnalul detresei biologice. E curios de amintit că expresia de „psihologic pur" a fost lansată de Doctorul Blondel, tocmai pentru a caracteriza „conștiința morbidă", acea situație de dificultate cronică în care se găsește bolnavul mental.

Am fi tentați să reținem și să generalizăm acest fel la prima vedere depreciativ de a concepe funcțiunea psihismului.

De cîte ori psihologii, vorbind de raporturile dintre suflet și corp, doresc să pară foarte obiectivi, modești și circumspecți, — se cred obligați a spune, categoric dar în fond foarte vag, că funcțiile mentale depind de funcționarea unui sistem nervos central. Riguros vorbind, nu-i tocmai așa. Nu-i deajuns a afirma că, pentru a exista psihism, e necesar ca sistemul nervos central să funcționeze. Acestei fraze trebue

să i se adauge un cuvînt. Și anume: ca să fie psihism, trebue ca sistemul nervos central să funcționeze *prost*. Insuși creierul, ultima instanță de solidaritate organică, trebue să se dovedească insuficient, incapabil de a furnisa soluția care convine. Trebue să existe, ca să zicem așa, *pannă* a fiziologiei noastre întregi, pentru ca acel misterios și indefinisabil lucru care e psihismul să se ivească Dumnezeu știe de unde. Și cu cît carența fiziologicului se agravează și se prelungește, cu atît mentalul se umflă și se dilată, pînă într'atît încît unii filosofi au spus chiar că „trecutul nostru tot" se „apleacă peste" dificultatea clipei de față.

Acum putem mai bine pricepe curiosul fenomen al primejdiei. El se află în vădită legătură cu noutatea și dificultatea. Pericolul variază în funcțiune de aceste două situații biologice fundamentale. Pe de altă parte, primejdia e strîns legată de fenomenul morții. Aceasta din urmă e oarecum limita matematică a celei dintîi. Cînd pericolul devine infinit, el devine moartea pură și simplă.

Bogăție psihică, dificultate, noutate, primejdie, — toate aceste fapte se țin între ele, — și toate se găsesc în strînse raporturi cu faptul morții.

Intre situația de noutate și moarte, — legătura e limpede. Moartea exprimă limita maximă a noutății. Faptul de a fi „unic", de a se produce numai o singură și ultimă dată în tot decursul vieții, dă actului de a muri cea mai masivă noutate din cîte se pot concepe.

Același lucru cu situația de dificultate. Printre circumstanțele dificile, e greu ca vreuna să fie mai mult decît este moartea.

In sfîrșit, spuneam că moartea ar fi oarecum limita matematică a primejdiei, exprimînd valoarea infinită a acesteia.

Cuvîntul „infinit" nu trebue luat aci ca o simplă metaforă destinată a traduce ideea de „valoare-limită". De altfel nu orice valoare-limită se exprimă prin cifra infinit. Cînd zicem că noutatea și dificultatea ating, în moarte, cea mai mare a lor dimensiune posibilă, e cam în sensul în care fizicianul afirmă că vitesa luminii e cea mai mare cu putință într'un univers dat, sau că, la zero absolut, materia parvine la cel mai mare frig posibil. Dar aceste două cantități se exprimă prin cifre finite. Și-i probabil tot astfel în cazul noutății și dificultății raportate la moarte. Ele ating, în moarte, valorile lor maxime pentru cutare organism dat. Forță, tensiune, grad de bogăție psihică, varietate a experienței dobîndite, — toate aceste fapte sunt „coordonatele" organismului, tot așa cum fiecare univers local își are cele patru ale sale dimensiuni spațio-temporale.

Cît privește primejda, e vorba tot de infinit. Dar nu se poate corect vorbi de primejdie ca „variind în funcție de moarte". Căci primejdia nu-i — ca noutatea sau dificultatea, un fenomen întru cîtva distinct de acel al morții; primejdia e pur și simplu un „mod" al acesteia din urmă. Cuvîntul primejdie exprimă doar „gradele" morții. Cînd pericolul atinge valoarea de infinit, el devine — el este — moartea însăși, pură și simplă. In toate celelalte împrejurări ale vieții, moartea apare în formă incipientă, „în stare de erecție" — ca să întrebuințăm o expresie la modă azi în psihologie. Intr'o singură circumstanță, tendința către moarte s'a „activat" complet. E actul însuși de a muri. Ca toate tendințele, tendința morții are coeficienți diverși de activare și actualizare. Gradele primejdiei exprimă acest coeficient. Iar în moartea pură și simplă, valoarea lui e riguros egală cu infinit.

Ințelegem natura raportului dintre primejdie pe de o parte, noutate și dificultate pe de altă. Valorilor maxime ale acestora corespunde valoarea infinit a aceleia, cam așa cum sunt, în fizică, masele față de vitesă. La vitesa cea mai mare posibil — iuțeala luminii — inerția, rezistența la accelerație devine infinită.

De asemeni, am văzut cum primejdia, în ordinea fiziologică, se traduce prin eșecuri ale sistemului nervos central; primejdia e un accident de insuficiență în solidaritatea generală.

In sfîrșit, am constatat că numai cu prilejul acestor pane răsare un fenomen ciudat, fenomenul propriu zis psihic. Mai constatăm de asemeni o corespondență între aceste rateuri, între această mizerie fiziologică, și abundența psihică. Mentalul rodește în chip firesc acolo unde noutatea, dificultatea, primejdia, insuficiența de solidaritate organică generală sporesc. Se poate deci deocamdată plauzibil presupune că, atunci cînd pericolul devine infinit, bogăția psihică (sau „durata subjectivă", căci e același lucru) tinde, și ea, să atingă această valoare. Cu alte cuvinte, ajungem la concluzia, provizorie dar verosimilă, că actul de a muri posedă, din punct de vedere strict psihic, o durată ilimitată.

Rămîne de acordat această încheiere cu ideile noastre curente despre suflet și corp.

E limpede că puținul pe care-l știm asupra naturii mentalului nu se opune cu nimic concluziilor noastre. Psihismul nu-i spațial. E „durată pură". E inuzabil. Nu este de natură energetică, nici supus legii lui Carnot. El are incontestabila însușire de a se îmbogăți spontan, prin simplul fapt că este și că rămîne. Mentalul e „evoluție creatrice". Toate aceste caractere nu numai că sunt compatibile cu posibilitatea, în anumite cazuri, a unei durate infinite a fenomenu-

lui mental, — dar tocmai aceste caractere au încurajat, timp de veacuri, credința în nemurirea sufletului.

De sigur, mai e și corpul, pe care-l vedem cum „dispare". Dar nu-i asta oare un fel cam simplist de a concepe moartea unui organism? Corpul viu e o unitate compusă din unități în subordine (chiar această ierarhie între sub-unități a făcut să i se dea numele de „organism"). Vieața e, în ultimă analiză, menținerea și căutarea acestei unități. Moartea e reversul, antiteza acesteia; e mișcarea opusă, care întoarce spatele spre unitate. Vieața e un procesus limitat în timp și reversibil. Dimpotrivă, moartea e un proces irevocabil și de o durată căreia nu-i putem asigna o limită. Să ne ferim a lua drept adevăruri științifice simplele procedee practice, criteriile comode dar arbitrare prin care medicul legist sau ofițerul stării civile fixează un hotar morții. Științificește, moartea e procesul prin care ceea ce fusese odinioară misterios unit, pentru cităva vreme se pune nu mai puțin misterios să se desunească. Ceea ce, o scurtă clipă, se singularizase față de restul universului constituind ca o insulă de mîndră și splendidă izolare, — se întoarce îndărăt la condiția comună. Materialul din care se face vieața și moartea sunt exact aceleași. Singură direcția procesului diferă. Sensului unitate îi urmează sensul dispersiune. Și acest mers în dispersare e, cu certitudine, infinit. Ar fi cu totul arbitrar științificește să se spună că această ruptură de unitate se numește *moarte* doar pînă la un anumit moment, și că în momentul următor ea trebue miraculos să devină altceva.

Ignorăm natura raportului dintre suflet și corp. Dar știm — căci experiența ne-o învață — că fără un anumit suport organic, orice manifestare psihică e cu neputință. Știm chiar puțin în ce consistă această condiție organică, în ce mod materia trebue să se grupeze pentru a face posibilă apariția mentalului. Trebue ca o oarecare ruptură de solidaritate să se ivească, și mai trebue ca această spărtură să se fi produs în sistemul nervos central, în acea solidaritate de ultimă instanță dincolo de care nu mai rămîne decît moartea.

Este interesantă această poziție-limită a sistemului nervos central. El apare ca un sfîrșit de drum, ca o ajungere naturală, ca un cap de operă al universului. Acolo unde sistemul nervos central e incapabil să asigure o adaptare, moartea începe. Și tot aci își face apariția și mentalul. N'am putea spune că-i un raport de cauzalitate, dar o experiență nedesmințită ne informează că avem a face cu o variație concomitentă. Psihismul răsare nu vom zice pentrucă, ci doar atunci cînd au loc fenomene de moarte incipientă. Și mentalul „durează" atît timp cît moartea declanșată n'a avortat încă — atît timp cît o soluție biologică n'a fost găsită.

Cu atît mai mult mentalul va persista și se va desfășura bogat atunci cînd moartea, din incipientă a devenit definitivă. In actul de a muri, a cărui durată e nelimitată, psihismul și-o va prelungi necesarmente infinit pe a lui, și aceasta tocmai pentru a se conforma, încă o ultimă dată, substratului material organic căruia îi e în chip misterios legat. Și este, în toate acestea, un curios paralelism între spirit și moarte. A gîndi înseamnă a muri puțin. A muri înseamnă poate mai cu seamă a gîndi.

D. I. SUCHIANU

UMBREI MELE

Sperietoare flască, grotescă, nătăfleață
Cu legănat organic, ombilical, de frate,
Cînd m'amenințí cu gestul meu propriu pe la spate,
Cînd mă îngîni cu-același gest dedublat, în față.

Caricatură strîmbă de om, inconștientă,
Te văd în jur satanic și crud estropiată.
Ființa care-mi pare că e adevărată
Mi-o descompui, tăcută, într'o nirvană lentă

Și 'n noaptea ta bizară turnată pe pămînt
E numai amintirea a ceia ce eu sînt
In pata că nămolul necercetat de stele
Ești negativul sumbru al existenței mele.

Ești poate întruparea mea proprie dintîi
Care-mi atîrnă încă, prin evoci, de călcîi;
Vreo formă ancestrală de mult evoluată,
Vreun rest de protoplasmă din ce am fost odată.

Vreun petec mic din bezna din care m'am născut,
Din care, sîmbur tandru, nici azi nu-s desfăcut.
Mîndria mea de Rege mi'atîrnă la picioare
Ca o murdară sdreanță cînd falnic merg prin soare,

Necruțător memento de vechi ingratitudini,
In parodia asta de vieață, de-atitudini!
Rupt covoraș de doliu pe care duc mereu
Și mersul de omidă în pasul meu de zeu.

Satanică plămadă de vată și de bezná
Ce cu fobii de soare s'ascunde după gleznă
Și întrupează molcom cu salturi de paiață
Conturul neființei în forma ei glumeață.

Și iată e'nainte și-apoi roată 'mprejur
La spate și la stînga, nimicul meu, — contur.
Căci raza ce străbate prin mine, transparent
Mi-a proiectat nimicul pe negrul pergament.

Și, iată, am în față ca pielea unui lup,
Intinsă la picioare, să-mi calc propriul trup.
Iar cînd e 'n miezul zilei și soarele 'n zenit
Reintră totu 'n mine, centrat pe infinit.

Și 'n conștiința-mi pură, redusă, de insectă
Imi torn misterul iarăș în forma lui perfectă.
Mă întregesc cu mine, sub creasta cea de foc, —
Cu forme succesive, sunt iarăși la un loc.

Și la castelul singur în care stau în viro
E ridicată puntea ce mă ducea spre stiro.

DEMOSTENE BOTEZ

FRAGMENT DE ROMAN

Bunica mea se numea Fana.

Insuşi faptul că bunica avea un nume, mi se părea turburător, neaşteptat, îmi deschidea o poartă spre altă lume. Şi apoi: Fana! Era frumos, urît? Nu ştiu. Venea de departe. Aducea cu el parfumul unei vremi pe care mintea mea neliniştită se străduia s'o înţeleagă, timpuri în care parcă am fost şi nu am fost, în care nelămurit doream să mă intorc.

De ziua mea, şapte luminărele pîlpîiau pe tortul înzăpezit de frişcă. Intr'un capăt al mesei stătea tata, într'altul ca o umbră cu ochelari, ca o sperietoare cu nasul de ceară lipit de pieliţa scorojită, un fel de pergament mototolit care fusese cîndva obraz omenesc, un neg mare pe frunte, albeaţă pe un ochiu: străbunica mea, teribila Catrina Caţian. Copiii de pe stradă, fiindcă nu ştiau cine a fost, îndrăsneau să rîdă cînd o zăreau şi îi spuneau mumia. In casă domnea şi acum, după aproape o sută de ani, auzea orişice şoaptă, vedea fiecare mişcare, împletea intrigile, întreţinea misterul.

In zilele de sărbătoare lua cu noi masa şi bunicul. Unii îi spuneau şi acum Dom' Jorj, alţii: nebunul. Niciodată n'am înţeles de ce nu e el bărbatul bătrînei Caţian. Era ginerele ei, tatăl celor trei fete care stătea acum în jurul mesei: mama mea, tanti Marie şi Nenèea. Mereu bolnav de gălbinare, încovoiat, cu aerul veşnic vinovat de ceva, ţinea ochii în jos, tăcea. De altminteri la masă fiecăruia îi era parcă frică de propria lui voce, fiecare se ferea să nu-i afle celălalt gîndul. Dar de ziua mea mi se părea că mi-e îngăduit orice, chiar şi această întrebare, care nu ştiu cum îmi ţîşnise din minte, şi de ce nu-mi dădea pace: cum o chema pe bunica?

Furculiţele mătuşilor mele rămăseseră în aer gata să împungă. Privirile toate mărite, înţepenite, goale. Imi bătea inima, îmi svîcneau tîmplele, îmi tremurau mîinile, dar nu mai puteam da înapoi. Incăpăţinată, am repetat întrebarea. Bunicul a ridicat ochii din farfurie. Niciodată nu mi s'au părut atît de sfioşi, de adînci şi de galbeni.

— Fana, mi-a răspuns vocea lui pe care n'o mai auzisem de mult.

— Fana?

In jurul mesei figurile erau împietrite. Pîlpîiau triste lumînărelele în tort. Capetele celor trei surori nu se mai deosebeau între ele. Bunicul meu repetă „Fana", cu o vădită plăcere.

In clipa aceea ceva se prăvăli. Mi se păru că aud un sgomot de cioburi împrăştiate. Căzuse de pe scaun Catrina Caţian. Nu s'a ştiut niciodată cine pusese, în locul scaunului ei, unul la fel, scos din uz, cu picioarele rupte.

Au urmat zile de libertate ameţitoare, de încîntare şi vis. Am început să răscolesc podul din nou. Acolo întîlneam de cîte ori sufletul îmi era apăsat, pe Micul Lord Fontleroy, logodnicul meu. Băteam de trei ori în poarta castelului şi-mi deschidea El. Imi săruta mîna: bine ai venit my-lady. Azi cetim din abecedar sau te învăţ aritmetică? Vrei să facem o plimbare cu bicicleta sau pornim călare?... Bicicleta avea numai o roată din trei, poney-i erau numai unul cu coada ruptă şi capul strivit. Mai erau doi cai de plumb cu soldaţii lor: garda lui Cedric. Pe bareta lui aproape albă de praf scria: Marine... Pe abecedar, în colţul rupt rămase numai un nume: Andrei, şi, dedesubt, clasa. Pe cartea „Micul Lord" scria caligrafic „Lui Dody. Mămica". Il chema şi Marin şi Cedric şi Andrei şi Dody şi Lord Fontleroy, era Micul Lord, erou de roman, purta beretă, haine de catifea şi guler de horbotă, îşi părăsea bunicul din Anglia, încruntatul conte bolnav de podagră, ca să se întîlnească cu mine cînd îl chemam.

Am scotocit cu răbdare dulapul masiv cafeniu, fără oglindă, fără sertare. Erau îndesate acolo zeci de umbrele: de iarnă, de vară, de toate colorile şi una minunată, uşoară, pictată, de formă japoneză cu scheletul de trestie. După mai multe zile de muncă, am descoperit în colţul cel mai întunecat al podului, acolo unde credeam că sunt numai şoşoni vechi desperechiaţi şi borcane goale de toate mărimile, un sertar răsturnat. Sub el un pantof de lac şi altul poleit, un fier de frizat, peruca blondă a unei păpuşi şi coada albă a calului, cutii goale de bomboane, hîrtii scrise mărunt, neciteţ, şi o mulţime de fotografii decolorate. Printre ele trei m'au făcut să tresar: o fată tînără cu coadele pe spate cu trei fetiţe alături, aşezată după mărime, aceeaşi fată cu bucle pe spate lîngă un cîine mare şi tot ea, de sigur (am recunoscut-o după talia subţire şi fusta pînă la pămînt în formă de clopot), cu faţa spre fereastră, cu părul adunat tot pe creştet, înalt.

— E „Fana" mi-a şopit Cedric. Am dat fuga la spălătorie.

— E bunica mea? am întrebat-o pe Floarea.

— E dumneaei, zău domnişoară, chiar dumneaei...

In jurul Floarei se ridica totdeauna un fum înnecăcios şi gros. Mesteca veşnic rufele în cazanul de cupru şi falca i se mişca odată cu braţul, cu mîna, de parcă ajuta la învîr-

titul rufelor. Bănuiam că Floarea îşi descîntă acolo în aburii aceia, că ceteşte în ei ca alţii în cărţi sau în stele.

— O chiamă Fana, i-am spus, ca s'o încredinţez că ştiu şi eu multe.

— Da zău, chiar aşa: Domnişoara Fana.

— Spune Floare, o bunică poate să fie tînără şi frumoasă?

— Că doar n'a fost bunică de cînd s'a născut, păcatele mele. A fost şi dumneaei copil, pe urmă s'a făcut şi dumneaiei donşoară.

— Atunci poate nu-i adevărat că a fost balaur, cum spune tanti Marie. Floarea rise cu mulţi dinţi de aur. M'am gîndit să-i cumpăr pantofi mari şi călduroşi de pîslă ca să-i intre bine picioarele umflate şi o rochie de mătase care să fâşiie, şi s'o poftesc la masă în sufragerie, cînd o să fiu eu stăpîna casei...

Pentru cîtăva vreme l-am părăsit pe Cedric. Stăteam mai mult pe la spălătorie, eram ocupată să adun cu migală, din aburii care se ridicau din cazan, frînturi de fraze, nume şi şoapte şi să le lipesc ca peticele rupte şi amestecate ale unei scrisori foarte lungi. Repetam mereu „Fana".

De cînd avea un nume şi ştiam că a fost frumoasă, nu mai mi-era frică de ea. A fost odată copil şi bunica, a fost fetiţă, a fost domnişoară. Mama, tanti Marie, Neneea nu existau. Dar eu? Era atît de greu de înţeles, atît de turburăor gîndul că nu existam. Erau totuşi pe acelaşi loc casa asta şi aceiaşi copaci, doar mai tineri. Aceleaşi ferestre. La una din ele, mereu la aceeaşi, apărea seara o fată sveltă, cu bucle negre pe spate, sau cu părul împletit în coade grele sau adunat meşteşugit pe creştet, cu piepteni cu pietre şi ace de os. Mi-o închipuiam palidă, cu gura roşie, cu buzele vii, visătoare. Fereastra încadra aceleaşi stele. Era aceeaşi fereastră şi totuşi alţi oameni, alte bunici, alte mame. Curtea era pe atunci mare, cît putea cuprinde privirea. Dar casa era ca şi acum, plină de svonuri, de şoapte nelămurite, de secrete cuibărite prin colţurile odăilor, de amurguri grele de întrebări. Se spune că bătrîna Caţian nu era mama adevărată a Fanei. Că pe această poartă de fier cum nu era pe atunci alta dantelată şi înaltă, intra uneori o doamnă cernită cu văluri subţiri peste o faţă albă, cu ochii mari, plînşi. Era totdeauna încărcată cu cutii, daruri pentru micuţa Fana. Dar cînd, unde a dispărut această deosebită şi tristă doamnă? Cînd, cum a crescut Fana? Toate astea nu se mai ştiu, nu se mai pot afla.

Dar se ştie că frumoasa Fana cu coade groase negre pe spate s'a măritat prea curind... Că nunta a fost cu alaiu bogat, dar şi cu lacrimi multe pe obrajii de copil ai miresei... Se mai ştie că odaia mirilor a fost orînduită de bătrîna Caţian alături de a ei şi ani de zile uşa a fost lăsată deschisă între

cele două odăi de culcare, pentru ca tinerii să se sfiască, să fie stingheriţi de moarte şi mama Catrina să ştie tot ce se petrece acolo, noapte şi zi... Tînăra căsătorită n'a avut voie an după an să se plimbe altfel, decît în cupeul cu perdeluţele trase. Caii n'aveau voie să se depărteze de preajma faimoasei curţi.

Cu uşile mereu deschise între dormitoare, cu frîurile tînărului menaj ţinute strîns, dibaciu, de bătrînă, Fana a avut trei fete, a devenit mamă, a devenit rea. Dela început nu le-a iubit pe copile, fiindcă nu-l suferea pe bărbat, omul de cîrpă în mîna teribilei soacre, dăscălit tot timpul împotriva libertăţii şi a tinereţii ei. Bătrîna le apropiase şi pe fetiţe, le ademenise cu ceas de aur, cu păpuşă, cu diabolo, cu fermece poate.

Fana era singură şi seara pînă tîrziu, mereu dreaptă, subţire, înaltă, la aceeaşi fereastră îşi înfrîna ciuda şi cu răbdare de ocnaş îşi făurea evadarea. Fetiţele solidare între ele, o urau, deşi a fost şi o vreme cînd au iubit-o. Fata aceea tînără, care de cele mai multe ori purta coadele negre pe spate, care dispărea şi se ascundea ceasuri întregi, care nu se ştia niciodată unde se ascunde, de unde apare, de ce tace şi de ce rîde prea tare, era mama lor... Uneori porneau s'o caute toate trei şi o găseau în salcîmul din curte. Alte ori pitită pe sub scara de ciment din dosul casei. Acolo îşi făurise culcuş cu scoarţe şi perne şi stătea ceasuri întregi, legănată, cu genunchii în braţe. Mai des se ascundea în pod, unde tot aşa îşi aşternea scoarţe şi perne şi tot aşa îşi legăna, visătoare, genunchii în braţe. Nu ţinea niciodată în mînă acul sau cartea. Fetelor le vorbea rare ori şi atunci ca să rîdă de ele, sau ca să se ascundă iară după ce o găsiseră cu atîta greu. Le trăgea de păr, le durea. Uneori le strîngea în braţe, dar atunci le durea şi mai tare. Foarte adesea însă, le privea în adîncul ochilor, unde căuta cu pasiune ceva — ca o mamă care-şi caută printre străini proprii copii — şi nu şi-i găseşte. O iubeau servitorii, pisicile, cîinii. Cu copiii ei era sau nepăsătoare, sau rea. Lumea ajunsese să spuie că nu sunt ai ei, ci ai bătrînei Caţian.

Dar ce nu se bănuia în jurul acestei case, acestei curţi cu trei ronduri cuminţi de pansele în faţă, dar atît de încîlcită, de sălbatică în fund. Bătrînul, — i se spunea Franz Iosef, fiindcă semăna într'adevăr cu Împăratul, sau numai fiindcă purta favoriţi şi părul tăiat după moda veche — era tot timpul plecat. Vara se ducea la băi în Austria, iarna la Viena să asculte concerte. Acasă nu ieşia din odaia lui, dar nici din vorba nevestii. Îi era parcă frică de ea, de fată, de nepoţele. O singură voinţă ştia să-şi impue, plecarea. Îşi iubia, poate, numai geamantanele şi un cîine mare, pe care-l lua în toate călătoriile lui. Stăpîn al casei ajunsese ginerele bă-

trînei Cațian. Ea l-a ales de soț pentru Fana, ea îl îndemna s'o spioneze, îi alimenta cu meșteșug gelozia. Îi plăcea poate să-l știe nenorocit ca să-l mîngîe, sau numai ca să-i facă mizerii Fanei? Le scormonea zi de zi vieața, le surpa toate punțile de apropiere. Iar el din lașitate, din interes sau după cum credeau unii, din viciu, era cu totul sclavul bătrînei. Unii din neștiința situației, alții din rea credință, în bătaie de joc, în loc de dom' Jorj sau ginerele coniței, îi spuneau Domnu' Cațian... (Intimii, mai toți, în spate, în deridere: Prințul Consort; Prințesa era pentru toată lumea, Catrina Cațian). Fetele nu i-au văzut niciodată pe tatăl cu mama lor, liniștiți, într'o plimbare sau de vorbă în casă. Nu i-au văzut... ci i-au surprins. Cea mai mică. Neneea, i-a prins sărutîndu-se într'o seară de vară, lîngă salcîmul din fund. O căutase pe mama ei în toată după amiaza aceea. Către seară abia o descoperise cocoțată într'un copac. In aceeași clipă îl zări venind pe tatăl ei, care se pitulă binișor într'o umbră mai deasă. Nenèea își văzu mama, sărind ușoară ca o pisică în brațele deschise ale tatălui, care o prinse și o sărută pătimaș. Ca din pămînt apăru și bunica. Era, se vede, de mult la pîndă prin apropiere... „Nu vă e rușine de copii", a strigat tremurînd de ciudă, ținînd fetița de umeri. E drept că Neneea țipase ca mușcată de șarpe în clipa sărutului, fără să vrea și fără să știe de ce. Vinovatul ținea ochii în pămînt. Vinovata avea privirea îndreptată nepăsătoare spre singura stea care răsărise. Fetiței îi bătea inima. Bătrînei îi tremurau mîinile pe umerii fetiței. In seara aceea, Neneea și-a găsit păpușa cu ochii scoși, cu părul smuls. Plînse, pînă se îmbolnăvi, peste buclele blonde strînse în poală, pe care le iubise cu exaltare. Criminalul era mama ei. Odată se jucau în pod de-a v'ați ascunselea, toate trei: Tanți, Marie și Nenèea. Deodată apărură părinții. Tata îi spunea mamei că o iubește. Ea răspundea cuvinte de neînțeles: ești un laș, te disprețuesc. Și totuși îl lasă să-i sărute mîinile, brațele, gîtul. Fetele ar fi vrut să țipe. De ce nu apărea mama Catrina. Ea n'ar fi dat voie. Tatăl a culcat-o pe mama lor pe un cufăr. Vroia s'o omoare? Surorile se țineau de mînă, își țineau răsuflarea. Le venea să plîngă, să strige, dar nu făceau nicio mișcare. Tăceau și priveau nesățioase să vadă tot, să știe, să afle. Era atît de frumoasă mama lor, cu gîtul întins, cu capul căzut, cu părul albăstruiu împrăștiat pe podea. Tata o sărută repezit pe păr, pe gîtul palid. Era roșu la față. Mama albă, liniștită, parcă murise... Ba nu, s'a ridicat deodată, elastică, vie, și-a privit în față bărbatul și a izbucnit în rîs, și a rîs de s'a clătinat podul. El o privea înlemnit. Ea îi spuse liniștită: ești un caraghios... Apoi dispăru, ușoară ca fumul. Fetițele povestiră bunichii lor întîmplarea. Bătrîna le încredințase că dacă nu spun singure, vorbesc noaptea în somn, că ei nu i se poate ascunde nimic. Și apoi ea era stăpîna borcanelor cu dulceață, a sertarelor pline cu petice colorate și din vitrinele magazinelor le putea lua cu bani tot ce vedeau în vitrine. Dar nu căpătau de geaba nimic. Și dacă mama i-a strivit ceasul lui Tanți, dacă a lovit în el cu cîlcăiul cu atîta ciudă, că l-a făcut praf, era fiindcă știa cîte iscodiri făcuse fetița, cîte trădări, ca să-l aibă. Dar ele nu se știau vinovate și ajunseseră s'o urască de moarte.

Zilele treceau încet, dar anii au trecut repede. Fana a împlinit 33 de ani, de ziua nunții mamei mele. Se spune că a furat rochia minunată a miresei și că în ascuns a brodat pe ea buchețele roșii de flori. Zadarnic s'a căutat rochia albă spumoasă, zadarnic a făcut spume la gură bătrîna Cațian. In ultima clipă găsiră pregătită o rochie sărăcăcioasă, bățoasă de pichet alb de bumbac și Tanți fu nevoită s'o îmbrace. Frumoasă, somptuoasă, în rochia de mătase înfoiată bogată, a apărut în murmurul de admirație al lumii, mama miresei, fata bătrînei Cațian...

Aceasta a fost Fana, bunica mea, care a fugit în noaptea aceleiași nunți, cu un grec frumos și bogat. E o poveste pe care nimeni n'a uitat-o, o rușine pe care nimeni n'a iertat-o, care a apăsat asupra familiei, asupra leagănului în care mai tîrziu am dormitat între vise nedeslușite, eu, un nou pumn de vieață, nepoata acelei destrăbălate femei... Fana a dispărut, a devenit bunica un balaur, un monstru, care putea ieși de sub pat pe întuneric, dacă nu eram ziua cuminte... Și nu eram cuminte... Semănam cu bunica...

CELLA SERGHI

TREBUE SĂ INVINGEM

Dragostea şi Moartea,
Poate şi politica,
Mi-au făcut harcea-parcea
Inima!

Ei! dar acelaşi duh
De flăcări şi pară
Mă 'mpinge să mă duc
In luptă, iară şi iară.

O fi blestem străbun,
O fi chemare?
Fie ce-o fi. E bun!
Numai să fie mare.

Păunul s'a urcat
Roşu pe casă —
V'am spus eu, v'am cîntat
C'aşa o să iasă!

De-acuma, însă, nu-i
Timp de cuvinte —
Hai! fiii veacului,
Nainte, nainte!

Curînd vom da atacul.
In rînduri să ne strîngem!
Chiar de ne ia dracul,
Trebue să 'nvingem!

LANURI VIITOARE.

Timpul a ieşit din cuvinte
Ca un puiu din găoace;
De-acum începe singur să se joace,
De-acum la vorbe nu mai ia aminte.

Poeţilor, voi fete bătrîne,
Unde vi-s rimele rare, imaginile?
Ingălbenesc, necetite, paginile
Şi nu mai speră niciun mîne...

Şi eu mă uit la vechile-mi poeme
Ca un tanchist la suliţă şi arc.
Unde-i poezia 'ntomnatului parc,
Unde-s iubirile din altă vreme?

Cu pluguri trase de tractoare
Vom ara ţarina tristeţii —
Sub bălăriile de azi ale vieţii
Aud crescînd mărețe lanuri viitoare!

MIHAI BENIUC

28155. — 3.

FAZELE DESVOLTĂRII ȚĂRĂNISMULUI IN ROMÎNIA

de STANCIU STOIAN

1. Povestea țărănismului romîn o putem începe cu anul 1848. Povestea țărănimii este, se înțelege, veche de tot, dar despre țărănism nu putem vorbi decît din momentul cînd țăranii au fost chemați și ei să-și spună sub o formă oarecare cuvîntul. Și acest lucru s'a întîmplat odată cu revoluția dela 1848. Atunci s'a conturat și un mod de a pune problema ca atare, care trebue neapărat cunoscut. Numai așa vom putea înțelege desfășurarea ulterioară a lucrurilor.

Nu este o întîmplare că țăranii au fost și ei chemați atunci să-și spună păsurile. Problemele țărănești, mai ales economia agrară, căpătase la această dată o importanță, pe care nu o avuse mai înainte. Ele încep să fie scoase pe primul plan aproape imediat după tratatul dela Adrianopol; iar acum erau la un punct, care nu mai putea fi *ignorat*. Discutarea lor nu mai putea fi ocolită.

Cu anul 1829 o perioadă nouă începe în evoluția vieții noastre economice. Odată cu aceasta și vieața politică ia un alt aspect. Articolul 5 din tratatul dela Adrianopol, dînd „o deplină libertate comerțului", deschide, după cum se știe, porțile influenței economice, politice și culturale ale apusului.

Noua stare de lucruri se resimte din primul moment asupra satelor. Marfa cea mai de preț, pe care principatele dunărene puteau s'o ofere pieței apusene sunt cerealele, produs al muncii țărănești și al pămîntului. Inainte de 1829 cerealele erau luate de Turci la preț de monopol. De astădată prețul lor e mereu în creștere și cu el și prețul pămîntului. Plugul pătrunde tot mai adînc în imașuri, gonind de pe ele cirezile de vite, care se împuținează și degenerează.

Acum începe cu adevărat lupta pentru pămînt, — dramatica luptă pentru stăpînirea pămîntului de cultivat. In sistemul economiei feudale atenția stăpînului nu este îndreptată atît spre pămînt, cît spre țăran, — spre brațele și puterea lui de muncă. Pămînt era destul. Chiar prea destul.

Nu aceasta este preocuparea de căpetenie a boierului, ci alta. Mai mult decît recunoașterea dreptului de proprietate, pe el îl interesează să știe obligațiile de muncă ale iobagului. Il interesează apoi mijloacele politice, organizarea forței, cu care i se poate asigura împlinirea acestor obligații.

Odată cu intrarea țării în hora marelui comerț apusean, lucrurile se schimbă. Spiritul burghez, pătrunzînd și la noi, aduce cu el metode noi de a dispune de munca altuia. Nu mai este nevoie acum de constrîngere politică, pentru aceasta. Constrîngerea economică este suficientă. Pentru aceasta este deajuns să-ți asiguri, cu drept de proprietar necontestat, stăpînirea mijloacelor sau instrumentelor de producție. Restul e fără mare importanță. Este chiar preferabil ca pe muncitor să-l declari liber după aceea. El nu va avea decît o libertate: pe aceea de a primi condițiile stăpînului. Altfel e amenințat să n'aibă de lucru și deci ce mînca.

Pentru țăran lucrurile se prezintă la fel ca pentru muncitorul din fabrici și manufacturi. Acesta va avea să înceapă lupta pentru stăpînirea atelierului, țăranul pentru stăpînirea pămîntului. Burghezia moșierească, moștenitoarea vechei boierimi feudale, simte repede tendințele economice ale vremii și se adaptează repede lor. Boierimea cea nouă organizată acum în „partidă liberală" renunță aproape cu entusiasm la vechi privilegii, cu care nu mai are ce face, pentru a-și asigura avantajele noilor așezări. Ea cere pentru țăran două lucruri: *a)* emanciparea lui de „boieresc", adică de obligațiile feudale de muncă și *b)* recunoașterea dreptului de proprietate, ca un drept sfînt. Dă cu o mînă și ia cu două, căci emanciparea fără pămînt e tot robie, — robie economică.

Țăranii simt din instinct primejdia, ceea ce se va vedea cu prilejul revoluției din 1848. De acest an și de numele lui Ion Ionescu dela Brad, este legată originea țărănismului romîn.

2. „Fecior de preot și nepot de preoți" — cum se exprimă biograful său, Ion Ionescu dela Brad trebue socotit primul țărănist romîn. Protejat de Mihail Sturza el a putut să meargă în străinătate, unde a urmat serioase cursuri de agronomie și economie rurală. Originea sa, pregătirea și momentul istoric i-au determinat gîndirea și activitatea pe terenul economiei și politicei rurale.

Ideile lui Ion Ionescu dela Brad le găsim mai întîi într'un „Calendar pentru bunul gospodar", publicat în 1845 ca supliment la „Foaia sătească" a lui M. Kogălniceanu. Il vedem aci pătruns mai ales de o idee, care a fost pînă azi esențială pentru țărănism: ideea „specificului" în economie ca și în vieața socială, determinat de loc și timp. „Gospodăria Romînilor, zicea el, ca și a oricărui alt neam, are obiceiurile

sale, răzimate pe climă, mulţimea şi bunătatea pămîntului, numărul locuitorilor, chipul trăirii şi vieţuirii lor, în sfîrşit pe treapta trebuinţelor ţării dinăuntru şi interesul negoţului din afară. Toate aceste împrejurări dau gospodăriei o faţă deosebită în fiecare ţară, dela care nu se poate abate cineva, fără ca să se resimţească" [1]).

Ion Ionescu dela Brad îşi dă seama şi de influenţa pe care a avut-o asupra economiei romîneşti, tratatul dela Adrianopol. „Astăzi, zice el, mărim ţarinele şi îngustăm suhaturile, facem mai multă pîine şi numărul vitelor noastre din ce în ce mai mult scade" [2]). El e ingrijorat de aceasta şi îngrijorarea lui se va dovedi justificată. Economia cerealieră va determina pentru ţăranul romîn o alimentaţie dintre cele mai sărăcăcioase. El nu va mai avea nici carne, nici lapte, nici brînză în deajuns, griul se va vinde cu aur în străinătate, iar pentru el vor rămîne mămăliga şi fierturile nesubstanţiale.

Acestea sunt ideile economice ale lui Ion Ionescu dela Brad. Ele îi vor rămîne toată vieaţa. Ideea specificului în economie — şi în special în economia rurală — îl vor duce chiar la interesante cercetări de monografie agricolă [3]), convins fiind că numai cunoscîndu-se bine condiţiile de desvoltare ale agriculturii, după loc şi timp, putem să dăm ţării o bună agricultură.

Ideile politice şi le-a fixat Ion Ionescu dela Brad tot în legătură cu problemele economiei rurale. Acestea i s'au precizat treptat, din contactul cu oamenii şi evenimentele.

Dintre personalităţile de frunte ale vremii el a stat în legătură mai ales cu Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Cosache Negri şi Vasile Alecsandri. Cel care l-a influenţat mai mult a fost, se pare, Bălcescu. Cu el a avut discuţii îndelungi, în 1846, la moşia lui Negri. Aci a fost luminat şi cîştigat politiceşte pentru ideea emancipării ţăranilor şi pentru punctul acestuia de vedere în ce priveşte proprietatea. A căpătat aci „convicţiunea profundă că este de neapărată trebuinţă a îmbunătăţi materialiceşte soarta ţăranului nostru, *fără a lovi în buna stare a boierilor proprietari*" [4]). Credinţa aceasta, că se poate concilia ideea de libertate cu aceea de privare a ţăranului de pămîntul care rămîne boierului, este ceea ce caracterizează liberalismul acestei epoci.

In anul 1848, foarte probabil după recomandarea lui Bălcescu, Ion Ionescu dela Brad este invitat la Bucureşti. El va lua parte aci, ca specialist la lucrările unei comisiuni, formată din boieri şi ţărani, chemată să se ocupe de problema

[1]) Cit. după G. Bogdan-Duică, Viaţa şi opera primului ţărănist romîn, Ed. Ramuri, Craiova 1922, p. 16.
[2]) Ibidem, p. 17.
[3]) Monografiile agricole ale judeţelor Dorohoi, Mehedinţi şi Putna.
[4]) G. Bogdan-Duică, Op. cit, pag. 20.

agrară. Cum era şi firesc, dela început, discuţia se aprinde în jurul dreptului de proprietate asupra pămîntului cultivabil. El este reclamat cu insistenţă de boieri, în timp ce ţăranii li-l contestă cu dîrzenie. La o înţelegere se ajunge numai după lungi şi aprigi desbateri. Documentele vremii spun că acela care a deschis drum spre o soluţie a fost deputatul sătean Stan Stănică. Luînd cuvîntul, el declară că „se învoieşte a se sfinţi dreptul proprietăţii pămîntului, aşa cum îl vor dumnealor d. d. deputaţi ai proprietarilor; însă după ce se va da şi nouă peticul de pămînt asupra căruia să avem şi noi dreptul ce l-am moştenit dela străbuni, pentru hrana noastră şi a vitelor noastre". Un deputat al proprietarilor nu pierde prilejul şi, luînd la rîndu-i cuvîntul, întreabă pe un ton melodramatic, pe deputaţii ţărani: „Fraţilor, dacă vă vom da părticica voastră de pămînt, sfinţiţi proprietatea ce ne va rămîne?". La care ţăranii au răspuns în cor: „Aşa, aşa, cu toţii o sfinţim!" [5]).

Concluzia la care se ajunge ne face să bănuim că ea a fost aranjată în culise. Căci în fond sunt ideile lui Bălcescu şi Ion Ionescu dela Brad, adică ale partidei revoluţionare, a tinerilor boieri. Ion Ionescu este fericit să constate acest rezultat. „Intr'acea clipă, zice el, ţara toată a scăpat de una din cele mai mari şi mai crude calamităţi. Furtuna aceea teribilă, ce era gata a se stîrni, la tăgăduirea dreptului unui popor întreg, s'au liniştit; răzbunarea s'a prefăcut în înfrăţire şi interesele cele mai vitale şi mai preţioase ale neamului nostru s'au mîntuit de pericolele ce le pregătiseră neamicii ţării" [6]).

Rezultatele comisiunii, condusă ca specialist de Ion Ionescu dela Brad, sunt rezumate în trei principii admise cu unanimitate. Acestea sunt: libertatea muncii, consfinţirea dreptului de proprietate şi expropriere numai pentru folos public, împroprietărirea ţăranilor.

Deşi încheierea fusese aprobată şi de deputaţii boieri, boierimea (boierii de modă veche de sigur), nu se arată mulţumită cu ea. Ea intervine pe lîngă locotenenţa domnească şi din ordinul acesteia, comisiunea este disolvată. Membrii comisiei, mai avansaţi, nu sunt lăsaţi în pace nici după aceea. Ei sunt atacaţi prin scris şi prin vorbă, aruncîndu-li-se cu ură epitetul de „comunişti". E o acuzaţie care va rămîne şi va reveni ori de cîte ori se vor cere drepturi pentru ţărani. Ion Ionescu dela Brad va căuta să răspundă la această acuzaţie, aşa cum vor mai răspunde şi alţii mai tîrziu. El va scrie un articol, publicat în „Foaia pentru minte" dela Braşov, intitulat: „Romînii nu sunt comunişti". Ar fi fost mai corect

[5]) Ibidem, pag. 24—25.
[6]) Ibidem, pag. 25.

să spună: partida liberală revoluționară nu e comunistă. Cu atît mai mult, cu cît ea este aceea care creează țăranului prefața la condiții de robire nouă în viitor.

3. Revoluția dela 1848 n'a dus la niciun rezultat imediat. Nici soluțiile ei în domeniul țărănesc n'au avut nicio aplicare practică. Dar speranțele deșteptate atunci nu pier. Agitația este suspendată pentru cîțiva ani, dar ea mocnește în sufletele tuturor.

După războiul Crimeei, în divanurile ad-hoc și după aceea, pînă la realizarea împroprietărîi sub Cuza, discuția întreruptă este reluată și desbătută cu tot atîta aprindere. Plîngerile deputaților țărani, în adunarea munteană ad-hoc, prin glasul unui Tănase Constantin dela Olt, pildele rămase celebre ale unui Ion Roată, în adunarea moldoveană, reeditează pe un Papa Neagu sau Stan Stănică dela 1848. Boierii sunt și ei aproximativ pe aceleași poziții. Cît despre Ion Ionescu dela Brad, el se întărește și mai mult în convingerile dinainte. El vorbește acum chiar de un sistem al lui, pe care-l rezumă la două principii: *a)* libertatea muncii, cu corolarul său, principiul tocmelilor (agricole) de bunăvoie și *b)* consfințirea dreptului de proprietate, cu corolarul său, împroprietărirea țăranilor pe mici loturi de pămînt. Față de gîndurile dela 1848 vedem ceva în plus: ideea tocmelilor sau învoielilor agricole (de bună voie), care-și face acum drum.

Aceste idei sunt de altfel nu numai ale lui Ion Ionescu dela Brad, ci sunt oarecum ale timpului. Ele vor fi satisfăcute prin legiuirile lui Cuza și treptat și prin alte legiuiri secundare ulterioare. Cu aceasta țărănismul își va *fi îndeplinit* și el prima lui misiune. Puțină vreme după aceea putem spune că prima lui fază este încheiată.

Care sunt caracterele acestei prime faze? In primul rînd este evident că acum el este o anexă a liberalismului. Este liberalismul vremii, aplicat la problemele agrare.

La fel — sau aproape —, se petrecuseră lucrurile și în apus. Acolo, după Marea Revoluție, țărănimea fusese remorcată în parte la carul burgheziei. Celelalte revoluții întregitoare din secolul XIX-lea au atașat-o și mai mult de ea. Rolul ei, în această alianță, va fi, se înțelege de a doua mînă, sau și mai rău. Vîrfurile țărănimii, ca să zicem așa, vor fi avut oarecare mici avantaje, masa cea mare aproape nimic. Prin cei satisfăcuți însă și prin multe speranțe înșelate, țărănimea rămîne totuși atașată burgheziei tot mai triumfătoare.

Și în fapt, ceea ce cere țărănimea acum este ceea ce a obținut. A cerut dreptul la o parte din pămîntul cultivabil și i s'a dat. In schimb ea a consfințit dreptul de proprietate, într'o formă care nu exista înainte. Prin recunoașterea *proprietății* particulare în această formă ea consfințea dreptul moșierului asupra celei mai mari părți din terenul arabil. Țăranul este liberat de obligația boierescului, dar această emancipare este inoperantă. Cînd principalul mijloc de producție agrară — pămîntul — este în mîna marelui proprietar, nu se poate vorbi de libertatea reală a celui ce-l muncește. Invoielile agricole pot fi libere în formă, în fond țăranul este constrîns de nevoie să le facă așa cum dorește stăpînul pămîntului. Moșierul nu mai este stăpînul său de drept, dar, fiind încă stăpînul pămîntului, îi este în fapt și lui stăpîn. Aceeași constrîngere economică, întocmai ca în cîmpul muncii industriale, la oraș.

Atît de mult acest prim țărănism este o anexă a liberalismului din epoca respectivă, încît el nici nu are un organ special care să-l susțină, — un partid, un curent cu reprezentanți legați între ei în acest scop. Nu numai Kogălniceanu sau Bălcescu, dar chiar și Ion Ionescu dela Brad aparțin partidei liberale a tinerilor boieri, care vor pune bazele burgheziei romîne. Deputățiile țărănești, ca anexă ale partidei liberale, au fost experiență, pe care burghezia romînă n'a mai admis-o după aceea, nici chiar sub aceasta. Cu lichidarea lor se încheie primul moment politic al țăranului.

*

4. Al doilea moment al țărănismului se pregătește în ultimile decenii ale secolului al XIX-lea și ajunge de se închiagă în preajma anului 1900. Economicește el este efectul direct al stărilor de lucruri create prin evenimentele dela 1848, 1856 și 1864; ideologic el este și efectul acestor stări, dar și rezultatul influențelor venite de peste hotare, atît din Germania, cît și din Rusia. Am putea chiar să spunem că influența din afară covîrșește într'un fel. Ea izbutește să se strîngă în două curente ideologice adaptate preocupărilor dela noi. Acțiunea politică, după cum vom vedea nu izbutește însă să se strîngă într'un organism care s'o dirijeze.

Societatea și Statul romîn sunt acum intrate într'o nouă fază. Se trece mai serios la crearea și consolidarea instituțiilor burgheze, în stil apusean. Se cere cu insistență un „fond" la „formele" importate la început cam în grabă.

Cum însă singura noastră bogăție rămîne și acum grîul, pentru a se susține toată această operă de clădire din nou, munca țărănească începe să fie exploatată în mod nemilos. Stăpînirea pămîntului se dovedește o armă de constrîngere economică atît de eficace, în cît, pentru a lupta împotriva ei țăranul nu mai are decît o ieșire disperată: revolta în masă. Revoltele țărănești se țin lanț, dar nici proprietarii, stăpîni și pe aparatul de Stat nu ezită să le înnăbușe în sînge.

S'a mai întîmplat apoi pentru noi, în această epocă, un eveniment economic cu urmări destul de rele: Anglia încetează de a ne mai cumpăra grîul, ca mai înainte. După războiul Nordului cu Sudul, Statele-Unite ale Americii încep să producă grîu în mari cantităţi şi ni-l concurează pe al nostru în mod serios pe pieţele englezeşti. In Europa centrală am fi putut avea un debuşeu, dar aici întîmpinăm bariere vamale, cu care n'avem cum lupta. In sfîrşit, prin convenţia comercială nenorocită, cu Austria, din 1875, industria noastră începe să se nărue.

Toate acestea îngreuiază şi mai mult construcţia burgheză. Statul trebue să pună şi mai apăsat umărul ca s'o ajute, iar cel care plăteşte este tot ţăranul. Aci ne adusese năzuinţa capitalismului de a-şi aşeza temeliile la noi în ţară: un edificiu apusean, frumos la înfăţişare, clădit pe mizeria ţărănimii [7]). Lucrul acesta era de altfel fatal să se întîmple. Libertatea muncii sub forma „învoielilor agricole" şi lipsa pămîntului, care se pulverizează tot mai mult prin moşteniri, n'aveau cum să dea ţăranului putinţa rezistenţei în faţa exploatării. Invoielile agricole devin teoretic o problemă de interes naţional în acest sfîrşit de secol şi început de secol nou, dar rezolvarea problemei nu se poate găsi. Căci nu se rezolvă problemele politice cu sentimente filantropice şi simplă bunăvoinţă de cărturar, ci prin evidenţa necesităţii în măsurarea raportului de forţe.

In această atmosferă apare la noi, tot mai insistent în discuţii aşa zisa „chestie ţărănească". Asupra ei se scriu o serie de mici lucrări, care o analizează şi propun soluţii [8]). Este o literatură minoră, care apare odată cu năzuinţele acestui al doilea moment al ţărănismului şi se continuă pînă la revoluţia din 1907.

Tot acum apare şi năzuinţa ţărănimii de a se strînge într'un organism politic, pentru a-şi apăra interesele prin ea însăşi.

5. Exponentul ţărănismului acum este C. Dobrescu-Argeş. De activitatea lui politică este legată prima încercare de întemeiere a unui partid ţărănesc.

Dobrescu-Argeş a intrat în viaţa politică la o vîrstă cu totul fragedă. Abia atinsese majoratul şi este ales în consiliul judeţean de Argeş, şi nici n'atinsese majoratul pentru parlament, cînd i se pune candidatura la vestitul „colegiu minciună" — colegiul IV, în 1879. Alegătorii se pronunţă pentru

[7]) Şt. Zeletin, Burghezia Romînă, Ed. Cultura Naţională, Buc. 1925, pag. 82—137.

[8]) Scriu broşuri cu acest subiect: N. Filipescu (1891), Gr. Păucescu (1893), N. Manolescu (1902), Spiru Haret (1905), V. Kogălniceanu (1906), S. G. Tufescu (1907), Ion Haiducescu (1907), etc.

el, dar alegerea îi este anulată, tocmai pentrucă n'avea vîrsta legiuită, — 25 de ani.

Cu toată anularea, faptul însuşi al alegerii este o victorie. In adevăr cu ocazia aceasta, Dobrescu-Argeş izbutise să lanseze un principiu revoluţionar: fiecare clasă socială să-şi aibă reprezentanţi în conducerea ţării dintre ai săi, — „boierii alegînd boieri, negustorii negustori, meseriaşii meseriaşi, clericii clerici, ţăranii ţărani" [9]). Pentru popularizarea şi punerea în practică a acestei idei el înfiinţează imediat foaia „Ţăranul" (1880) şi intră în legături cu preoţi şi învăţători din Argeş şi din alte judeţe. Curînd îşi apropie şi prieteni hotărîţi să meargă pe teren (Mucenic Dinescu din Corbenii Argeşului, Dincă Schileru dela Gorj ş. a.) şi împreună păşesc la formarea de „comitete ţărăneşti" în sate.

Dar faptul şi mai important este lansarea ideii unui partid al ţăranilor. La o masă dată de Dincă Schileru, în com. Bălteni, jud. Gorj, Dobrescu-Argeş propune întemeierea unei *„partide ţărăneşti"*. Aceasta în Iulie 1882. Propunerea este tradusă numaidecît în faptă, prin organizarea, în acest scop, a unui congres al ţăranilor din Argeş, ţinut în zilele de 28 şi 29 August, acelaşi an, la Corbeni. Moţiunea votată de congres cuprinde următoarele puncte:

— Respectarea şi aplicarea legilor.
— Mijloace pentru cultura solidă a ţăranului.
— Deplina exercitare a drepturilor constituţionale.
— Independenţa ţăranilor în alegeri.
— Imbunătăţirea soartei muncitorilor de toate categoriile [10]).

Evenimentul acesta nu putea să treacă neobservat. El este atacat cu furie de oficiosul conservator „Timpul" şi produce mare îngrijorare la liberali. Numai ziarul „Romînul", al lui C. A. Rosetti, despărţit acum de Brătianu, are cuvinte bune pentru el.

Un al doilea congres este pus la cale pentru Muscel, la Valea Mare, dar pe acesta autorităţile îl interzic. Incepe seria măsurilor de prigoană, dar ca toate măsurile de acest fel şi de astădată ele nu fac decît să popularizeze ideea persecutată. De patru ori îşi pune Dobrescu-Argeş candidatura sub regimul liberal, de acum, şi de patru ori este invalidat. Are şi prieteni între liberali (N. Ionescu şi Kogălniceanu), dar are un duşman puternic, pe însuşi Ion Brătianu. Cum am putea să interpretăm această opoziţie? Să fie numai teama unei defecţiuni de ordin strict electoral în însuşi fieful şefului liberal sau să-i atribuim o semnificaţie mai adîncă? Sau amîndouă la un loc?

[9]) Armand Călinescu, Din viaţa lui Dobrescu-Argeş (în vol. „Şcoala dela C.-Lung", Buc. Ed. P. N. Ţ., pag. 67.

[10]) Ibidem, pag. 70.

Să cetim în semnele vremii. Starea țărănimii după împroprietărirea din 1864 o știm: înmulțirea populației țărănești și moștenirile, duc la pulverizarea micii proprietăți, la surplus de brațe de muncă și la mizerie. In țările apusene procesul a fost asemănător, dar acolo surplusul de brațe dela sate este absorbit de industria mare și de meserii. La noi industria mare se desvoltă greu, cu baloane de oxigen bugetar, iar meseriile sunt ruinate prin concurența articolelor venite din Austria, în urma convenției încheiată cu această țară în 1875.

Acum ne-ar fi fost de mare folos sprijinul marilor democrații apusene, franceză și engleză. Dar Franța, după 1870, își are propriile ei dificultăți de învins, iar Anglia, angajată în colonii se desinteresează de noi. La noi se face tot mai presantă influența conservatoare venită dela puternicii noștri vecini. Aceste împrejurări împing liberalismul nostru spre revizuiri. Tendințele reacționare din partidul liberal sunt încurajate și susținute de ele.

Dintre liberali, Ion Brătianu vede clar aceste tendințe și le dă cel puțin satisfacție. Așa trebue să ne explicăm apropierea lui de o parte dintre conservatori (junimiștii). Cu ei împreună pornește la consolidarea societății burgheze, cu ajutorul unui Stat mai puțin liberal. Dela ei învață că, pentru a putea umple „formele" civilizației apusene cu un „fond" instituțional real, trebue să le faci... mai puțin încăpătoare.

Alianța dintre liberalismul brătienist și conservatorii junimiști (Carp, Maiorescu) duce la două consecințe: *a)* concesii făcute în interior marilor proprietari, prin menținerea condițiilor de exploatare ale țărănimii. — ceea ce era necesar și pentru menținerea unui buget, din care era ajutată industria parazitară; *b)* concesii în politica externă, prin orientarea țării spre puterile centrale.

Acțiunea lui Dobrescu-Argeș, dacă ducea la oarecari rezultate, era prin ea însăși împotriva acestor tendințe. Ea îngreuia lui Ion Brătianu raporturile cu junimiștii. De aci atacurile „Timpului", de aci îngrijorarea liberalilor brătieniști. Și se explică astfel și simpatia arătată mișcării de Rosetti, care rămăsese izolat pe linia vechiului liberalism.

După 1888, odată cu căderea lui Brătianu, Dobrescu-Argeș izbutește să intre în parlament. Este ales regulat în 1888, 1891, 1892 și 1895. Incepe acum lupta parlamentară și coaliția intrigilor. Căci atacurile împotriva lui nu încetează. I se înscenează sau este împins spre procese, care-l vor lovi și din punct de vedere moral, i se cumpără prietenii, dintre care unii îi vor deveni chiar dușmani. Totul tinde să-l izoleze și se izbutește. In preajma anului 1900, tocmai cînd el credea că, în sfîrșit, „chestia țărănească strălucește luminoasă ca soarele", mișcarea stîrnită cu două decenii înainte își dă

uhul. Astfel prima încercare de partid țărănesc este ucisă n fașă.

6. — Lichidarea primei încercări de partid țărănesc oincide cu lichidarea primei mișcări socialiste. Și este inte-esant de observat că și una și alta lichidează din neputința e a da o rezolvare „chestiei țărănești". Asupra acestui lucru om mai reveni. Deocamdată este cazul să răspundem la o ntrebare mai simplă: care sunt cauzele care au dus la eșua-ea încercării de închegare a unui partid țărănesc?

Cauza principală, de sigur, stă în raportul de forțe. e o parte stă burghezia comercială și industrială, stăpînă pe apital și pe instrumentele de producție din fabrici și ateliere, liată cu burghezia moșierească, stăpînă pe pămînt. De altă arte stau muncitorii și țăranii, neuniți, iar economicește fără icio forță reală.

Dar mai este și o altă cauză. Neîncrezători în forțele lor, ici primii socialiști, nici primii țărăniști nu îndrăsnesc să ășească la un program revoluționar, cel puțin ca scop. Pro-ramele lor nu corespund stărilor de revoltă a maselor, în pecial a țărănimii. Ei vor să ducă o luptă pașnică, avînd rept cel mai de seamă punct de program dorința respectării egilor făcute de alții. Trebue să recunoaștem că atitudinea r reținută mai era determinată de un lucru: grija de a nu uce țara la turburări care ar fi putut să o ducă la pierderea independenței. Căci e sigur că o revoluție nepotolită de lasa conducătoare romînă, ar fi fost reprimată repede din fară.

După *1900, toate forțele democrate, care înainte de ceastă dată încercaseră să organizeze țărănimea ca forță olitică separată de burghezie,* se topesc din nou în apele beralismului. Intră în partidul liberal și cea mai mare parte intre fruntașii socialiști („generoșii") și tot aci se vor înregi-nenta în viitor și cei ce se mai frămîntă pe tema țărănească ură.

Este adevărat că și situația era alta acum. In interior, artidul liberal își primenise cadrele cu elemente tinere, rupate în jurul celui de al doilea Brătianu viitorul șef al artidului. Această ramură avansată a partidului își înscrie n program cîteva reforme, care privesc direct și pe țărani: upta contra cametei, învoieli mai omenoase și cultură la sate. lăsuri mai radicale — ca exproprierea marei proprietăți și otul obștesc — sunt agitate și ele, deși cu mai multă pre-auțiune.

Ideea unui partid țărănesc nu se șterge însă definitiv nici cum. Ea nu mai poate însă să prindă consistență și să se ealizeze practic. Vechii prieteni ai lui Dobrescu-Argeș, vehii socialiști intrați în partidul liberal nu renunțaseră com-

plet la gîndurile care-i animase în tinereţe. Ei se grupară mai cu seamă în jurul lui Spiru Haret, ajutîndu-l pe acesta să facă ţărănismul său, anexat liberalismului. Se revenise într'un fel la situaţia dela 1848, din vremea lui Ion Ionescu dela Brad.

Se pare însă că anturajul lui Haret se gîndea uneori şi la experienţa lui Dobrescu-Argeş. Reluarea ei îi va fi ispitit nu odată şi-l vor fi îndemnat spre aceasta şi pe Haret. Numai aşa se explică de ce Haret se simte obligat să se apere de o asemenea intenţie. Vestea se cam lăţise şi tindea să-i facă dificultăţi în partidul liberal, dacă rămînea în el. „Adversarii mei, zice Haret în 1911, işi fac spaimă de geaba. Nu am avut niciodată gîndul de a mă pune în capul unui partid ţărănesc... Ca partizan convins şi sincer al cauzei ţărăneşti e natural să continui a lucra cu un partid care împărtăşeşte vederile mele şi care este destul de puternic şi de bine organizat, ca să poată realiza ideile lui şi pe ale mele; pe cînd, izolîndu-mă de dînsul, reducîndu-mă la singurele mele forţe, care şi acelea ar trebui să se consume în lupta pentru organizarea noului partid, ar însemna că trebue să renunţ a mai lucra pentru cauza ţărănească". [11]).

*

7. Dar dacă perioada de după 1900 nu ne-a putut da un partid ţărănesc, ne-a dat în schimb o amplă desbatere a problemei pe plan teoretic. Lupta pentru ţărănism nu s'a mai dus direct, ci ideologic. Pe luptători îi găsim acum printre gînditori şi literaţi. Ei dau naştere la două curente de care trebue să ţinem seama în desvoltarea ulterioară a ţărănismului politic: semănătorismul şi poporanismul.

In critica noastră literară se face uneori confuzie între semănătorism şi poporanism. Este o greşeală de care trebue să ne ferim şi vom vedea de ce.

Semănătorismul îşi trage numele dela revista „Semănătorul", înfiinţată de Coşbuc şi Vlahuţă, cu sprijinul lui Spiru Haret; dar numele de „semănătorism" s'a detaşat cu timpul de numele revistei şi a devenit o noţiune cu conţinut propriu.

Semănătorismul descinde ideologic din Eminescu. Aşa pretinde cel puţin. Cel ce s'a străduit să-l fixeze între anumite limite definitorii a fost Nicolae Iorga. Urmaşii acestuia şi ucenicii s'au muncit şi ei să aducă mai multă precizie, acolo unde acesta nu aducea decît sugestii vagi, exprimate în imagini sau expresii, pe cît de colorate, pe atît de neconturate ca sens.

---

[11]) Spiru Haret. Invăţătorul şi Politica. (Rev. Generală a Inv. 1911. Nr. 5).

Semănătorismul a ţinut, înainte de toate să-şi proclame, aşa dar, o origine pur autohtonă. Era necesar să facă acest lucru, pentru lupta ce vroia să ducă, — luptă aprigă împotriva străinismului sub orice formă.

Pretenţia nu se poate susţine însă decît parţial. Eminescu poate fi socotit un înaintaş al semănătorismului, cel puţin ca idee generală, dar el însuşi nu este ieşit numai din atmosfera şi tendinţele culturii autohtone. El a suferit destul de puternic influenţa culturii germane. Acelaş lucru se poate spune despre Gh. Coşbuc, unul dintre fondatorii revistei şi a altor colaboratori ai săi (Iosif, Chendi, etc.). Ni se pare astfel vrednică de luat în seamă părerea acelora [12]) care susţin că în semănătorism se oglindeşte influenţa poporanismului german, aşa numitul curent „Dorfgeschichte".

N. Iorga, cu toate contrazicerile pe care le prezintă complexa sa personalitate, întrupează aproximativ aceleaşi tendinţe. Găsim la el acelaşi poporanism de nuanţă germană, cu exaltarea trecutului, cu dragoste mare pentru specificul autohton şi coloare locală, şi găsim mai ales un caracter esenţial: un anumit fel de preţuire a poporului, pe care el a ţinut să-l scoată în evidenţă. El e „demofil" nu „democrat" sau, în limbajul său propriu el e „pentru popor" însă „Doamne fereşte, nu prin popor". Poporul îi place, dar nu vrea să-l vadă smintit din rosturile lui străvechi. De aceea îi place mai ales armonia între clasele sociale cu cea mai veche tradiţie. Astfel în politică nu vrea să ştie că există conflicte de clasă, după cum în literatură doreşte opere „pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima bogatei, înaltei doamne (ca)şi a sătencei" [13]). Boierul să fie boier şi ţăranul ţăran, cel dintîiu bun şi autoritar, celălalt muncitor şi supus. Acesta e peisajul social rural visat de N. Iorga, — un ţărănism profund conservator, pe care l-au accentuat încă şi mai mult moştenitorii semănătorismului, gîndirismul. Şi era firesc ca, după cum în Germania forţele conservatoare, înmănunchind Junkeri şi poporanişti, să ducă la totalitarism, la totalitarism să ducă şi semănătorismul nostru.

Unde trebue să ducă o astfel de concepţie se va însărcina timpul să arate. Dar ce e cu adevărat tragic este că autorul ei va trebui să cadă sub loviturile celor pe care i-a crescut.

8. — Poporanismul — poporanismul propriu zis — este altceva şi aduce la noi o altă influenţă. El s'a născut în Rusia

---

[12]) Scarlat Struţeanu, Romantismul german din „Dorfgeschichte" în literatura romînească. (Rev. „Ramuri", Craiova. August 1942).

[13]) Cit. după Eugen Lovinescu. Istoria rom. civ. mod. II. Forţele reacţionare. Buc. 1925, p. 162.

și a fost împămîntenit la noi de către Constantin Stere și de revista întemeiată de el „Viața Romînească".

In Rusia poporanismul s'a închegat în jurul revistei „Narodnaia Volia" (Voința Poporului), de unde și numele curèntului de „narodnic" sau „narodovoleț". Tema de bază a narodnicilor era necesitatea coborîrii în popor. Fiii de boier, spuneau ei, în special, trebue să facă acest lucru, pentru a răscumpăra cel puțin în parte păcatele strămoșilor. Stere, care a trăit în atmosfera acestora, susține același lucru. „Poporul, spune el patetic, numai el singur are dreptate, el e veșnic martir; veacuri întregi a muncit și și-a vărsat sîngele său, pentru a ridica pe umerile sale întreaga clădire socială, toate păturile suprapuse au, din pricina aceasta, față cu poporul, o datorie atît de mare, că, dacă ar dori să o plătească, n'ar putea, cu toate jertfele, cu tot devotamentul și abnegația lor, să plătească măcar procentele"[14]).

Const. Stere a fost întotdeauna în cele mai bune raporturi cu fruntașii mișcării socialiste și cu mișcarea însăși, dar față de socialism avea rezerve mari. El reproșa acestuia, în primul rînd, credința în existența unor anumite etape de desvoltare ale societății, prin care societatea trebue neapărat să treacă. Fiecare țară, spunea el, își are un drum propriu al său de parcurs, pe care-l va face în conformitate cu specificul și situația sa. Țările înapoiate n'au nevoie să treacă, de pildă, printr'o fază de capitalism desăvîrșit, pentru a ajunge la socializare. Rapiditatea, cu care se fac astăzi transformări în vieața economică și socială, le pot pune în situația de a face salturi, arzînd etapele.

Socialismul ortodox, spune iarăși Stere, nu se poate aplica la noi și pentru alt motiv: noi nu putem face revoluție, fără să punem în primejdie independența și chiar existența Statului. In această privință nu era singurul care gîndea așa, după cum am văzut.

Ceea ce putem visa pentru noi, în acest caz e clar: nici politică burgheză, nici socialism, ci o cuminte democrație de tip rural. „O țărănime liberă și stăpînă pe pămîntul ei; desvoltarea meseriilor și a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și în orașe; monopolizarea de către Stat, în principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepționale, unde s'ar putea desvolta dela sine, fără prejudiciu pentru vieața economică), — aceasta este formula progresului nostru economic și social, ce ne-o impun condițiile însăși ale vieții noastre naționale"[15]).

Poporanismul, așa cum l-a definit Stere este un punct de vedere mai atent și mai serios în considerarea realității

[14]) C. Stere. Poporanismul. (Evenimentul literar, 1906).
[15]) C. Stere. Socialdemocratism sau poporanism? (Viața Romînească, vol. VI, VII, VIII, 1907—8).

sociale decît semănătorismul. Este, mai ales mai politic. Trebue să arătăm însă că nu toate prevederile sale s'au dovedit a fi complet juste. Aceasta se datorește mai cu seamă izolării prea exagerate într'un anumit „specific țărănesc", în care vedea condamnată societatea romînească. Nimeni nu neagă că socialismul nu trebue să se adapteze împrejurărilor și ca metodă și chiar ca program de realizări imediate; dar ceea ce nu se poate nega iarăși este că, în mic sau în mare, pe o cale sau pe alta, se parcurge un drum cu etape asemănătoare spre un ideal asemănător.

Nici părerea lui Const. Stere, cu privire la neputința țărilor mici de a face revoluție, nu se poate susține azi cu aceeași hotărîre. Așa cum eram atunci, țară mică înconjurată de vecini reacționari puternici, concluzia putea să pară justă. Trebuia avută însă în vedere mișcarea pentru democrație și socialism din chiar aceste țări din jurul nostru. Aceasta exista și, de altfel, C. Stere o cunoștea foarte bine. Ea a dus în Rusia la regimul sovietic de azi, iar în monarhia habsburgică la căderea monarhiei și la instaurarea unui regim socialist, dărîmat cu forța de Dolfuss, iar acesta de Hitler. Dacă se ținea seama de acest lucru, concluzia era alta: o mișcare revoluționară este justificată chiar într'o țară mică. Ea nu poate mult, dar e datoare să țină legături cu mișcarea revoluționară din țările mari, cu care împreună trebue să se ajungă la o acțiune coordonată. Era în orice caz necesar să nu se stingă flacăra ideii de revoluție socială, pentru a nu ne găsi ancorați într'o mentalitate reacționară, atunci cînd condițiunile și conjunctura externă s'ar fi schimbat.

Aceste rezerve nu iau însă toată valoarea ideilor lui Const. Stere, care este reală. Dacă țărănismul ar fi mers mai mult după îndrumările date de el, poate ar fi rătăcit mai puțin.

Căci poporanismul lui Stere avea o mare calitate și un mare avantaj, față de țărănismul de mai tîrziu. Oricît de mult s'ar fi socotit deosebit de socialism, se socotea mai aproape de acesta decît de oricare altă doctrină și poziție politică.

*

9. Primul războiu mondial a găsit vieața politică a țării noastre mai aproape de ceea ce fusese la mijlocul secolului trecut, decît ceea ce fusese cu două decenii înainte. In politica internă liberalismul își resorbise curentele care se desprinsese din el: socialismul și poporanismul. In politica externă ne apropiaserăm din nou de democrațiile apusene. Lucrul acesta nu se realizase încă în formă, dar era fapt în fond.

Războiul va aduce cu el schimbări fundamentale. Trăsătura lui fundamentală este aceea de războiu între două tabere cu interese imperialiste contrarii.

Din acest războiu, cade înfrîntă complet burghezia rusă. Burghezia anglo-franceză înfruntă din greu loviturile militarismului prusac, dar cumpăna balanței înclină brusc, spre puterile aliate, cînd de partea acestora este aruncată sabia americană.

Cît despre burghezia romînească, ea este pe punctul de a avea soarta celei rusești. Pentru a se salva ea consimte în grabă la o serie de concesiuni în favoarea maselor de muncitori și țărani. Se acordă votul universal și, pentru țărani în special, se face exproprierea marilor proprietăți rurale. Cu toate aceste reforme, burghezia romînă nu este încă sigur că era salvată, dacă nu s'ar fi produs intervenția apusului, — indirect la noi și direct în jurul nostru, în Rusia și Polonia.

Un lucru însă rămîne: frontul burghez, după acest războiu, este mai slab ca înaintea lui. Faptul acesta este de mare importanță, pentrucă el înlesnește o primă ofensivă a muncitorilor și țăranilor spre organizarea în organisme politice proprii. Din primul moment socialismul ia un avînt deosebit, fiind stăvilit însă violent de burghezie, cînd a prins primul prilej. Cît despre țărănime, ea izbutește, în sfîrșit, acum, să se adune și să dea naștere, pentru prima dată, unui partid țărănesc.

Cînd se discută originile noului partid, ele sunt deosebit văzute. Pentru unii el a ieșit din cooperație și din mișcarea social-culturală a lui Haret; alții îl văd drept un fruct al doctrinei profesată de „Viața Romînească" — poporanismul sau chiar sămănătorismul. In sfîrșit, în ce privește ideea de partid propriu zis, se atribue un rol important primei experiențe făcute în acest sens de Dobrescu-Argeș.

Adevărul stă între aceste păreri. Amintirea lui Dobrescu-Argeș, sprijinită pe mișcarea cooperatistă, în care mocneau deja tendințele politice țărănești, și întregită cu ideologia poporanismului, care-i fixează o doctrină, acestea sunt pietrele de temelie ale noului partid. Trebue să remarcăm însă dela început că aceste pietre nu sunt chiar atît de solid fabricate dela început. Nici cooperația nu este de un tip prea avansat și nici independentă nu este. Nici poporanismul nu este singurul care se instalează în noua casă. Alături de el se așează comod și influența sămănătoristă, care era de natură să îndemne la toate compromisurile de mai tîrziu.

In linii generale însă acestea sunt elementele — și bune și rele. Chiar în ce privește cadrele noului născut, a oamenilor care poartă marca acestor curente și idei: fruntași cooperatori — mulți dintre ei învățători de sat, — alături de scriitori și doctrinari poporaniști și sămănătoriști.

Simbolul tuturor este Ion Mihalache și el întrupează de fapt toate aceste tendințe la un loc. Nu se poate vorbi de partidul țărănesc mai bine, în ceea ce a însemnat el la origine, decît arătînd ce era la această dată Ion Mihalache. Căci era deja.

10. Pentru multă lume, după războiu, Ion Mihalache a apărut ca un fenomen aproape neașteptat. Nu numai talentul lui de vorbitor, dar și toată formația lui spirituală au surprins.

Pentru cine însă îl cunoscuse, între învățători, în asociația lor profesională, la revista învățătorească „Vremea Nouă", sau în mișcarea cooperatistă, el era bine cunoscut ca o personalitate formată în acest sens.

La „Vremea Nouă" a scris Ion Mihalache o serie de articole, intitulate „Invățătorii și politica". In cursul publicării lor a intervenit în discuție și N. Iorga, ceea ce e foarte interesant de știut, pentrucă ne arată poziția unuia față de celălalt, încă de pe atunci. Mai tîrziu (1914), aceste articole au fost adunate într'o broșură sub titlul „Ce politică să facem?". Aci găsim crezul politic a viitorului întemeietor și șef de partid. Expunerea și analiza ideilor din această lucrare sunt deci lucruri ce se impun.

„Regimul politic — începe foarte just autorul — este determinat de regimul economic [16]). Țara noastră se caracterizează printr'o industrie artificială, creată de bugetul Statului și printr'o așezare agricolă reală. Dar agricultura noastră e profund antieconomică. Peste un milion de mici proprietari, dețin 41,5% din pămîntul arabil, iar o mie de mari proprietari 48%. Cît despre proprietatea mijlocie ea deține doar *10,5%*. Această proastă distribuție a pămîntului face imposibilă o cultură intensivă și rațională. Avînd la dispoziție munca ieftină și uneltele țăranului la dispoziție proprietarul preferă să lucreze moșia extensiv. „O agricultură rațională nu va fi posibilă decît atunci cînd altul va fi raportul între marea și mica proprietate, — cînd adică cea mai mare parte a pămîntului țării — o țară de țărani, de agricultori — va fi stăpînită de cea mai mare parte a populațiunii țării [17]). Pe așezarea economică arătată nu se poate așeza decît un regim social politic rău: „de o parte clasa *stăpînitorilor de latifundii* — a marei proprietăți — și de alta a muncitorilor acestor latifundii, — a țărănimii [18]).

Autorul face apoi și o analiză amănunțită a acestor clase. Avem mai întîi pe marii proprietari, în rîndul cărora intră trei elemente: *a)* boierii de viță, *b)* „îmbogățiții mai din

[16]) Ion Mihalache. Ce politică să facem? Buc. 1914, pag. 15.
[17]) Ibidem, pag. 12.
[18]) Ibidem, pag. 30—31.

vreme" (sec. XIX) şi *c)* „îmbogăţiţii mai de curînd. Primii ar da „dovadă de mai multă omenie".

Ţărănimea, la rîndul ei, e formată din patru straturi: chiaburii, intelectualii satelor, ţărănimea mică proprietară şi „grosul ţărănimii". Aparent chiaburii sunt alături de ţărănime, fiind în conflict cu marea proprietate. „Ţărănimea nu trebue însă să se lase în nădejdea acestei pături, care ar avea tendinţa să se substitue actualilor boieri; ea nu se poate încrede în mod absolut decît în ea însăşi" [19]). Intelectualii au o situaţie specială. Unii îi socot burgheji, exploatatori ai satelor. Autorul crede că locul lor este în mijlocul ţăranilor, cu ţăranii. Micii proprietari descind din vechii moşieri şi mai puţini din clăcaşi. Ei formează o categorie distinctă. „In genere ştiutoare de carte şi energică, ea dă acele elemente, cu care se înfiripează mişcarea economică şi culturală la sate. Ea va fi şi *avantgarda politică a ţărănimii*" [20]). Vine apoi grosul ţărănimii, cu pămînt puţin sau de loc, care totuşi duce toată povara Statului. „Ea este marea nedreptăţită... Impreună cu intelectualii satelor, cu sprijinul intelectualilor dela oraşe şi avînd între ei pătura ţărănească mai liberă şi mai luminată... această ţărănime e chemată a pune energia ei în serviciul acelor curente ce vor însănătoşi ţara de jos, pînă sus" [21]).

Din această ordine socială decurge ordinea politică. Partidul boierilor este partidul conservator. „Pentru boier, ţăranul e ţăran: să muncească la boier, că nici boierul nu-l lasă să moară de foame" [22]). Vin apoi liberalii, partid în care se încearcă o împăcare între boieri şi elementele democratice (poporaniştii). De aci neputinţa democraţiei liberale. „Unora le spune: tăceţi din gură, nu vedeţi programul ce cîntă? Celorlalţi: căutaţi-vă de treabă, programul e pentru viitor... Dar Haret, se va zice? Haret? Haret e Haret, nu e partidul liberal" [23]). Alt partid e partidul conservator democrat, — „conservatori plus liberali".

Mai sunt două partide cărora autorul le dă o importanţă deosebită în expunerea sa: partidul social-democrat şi partidul naţional-democrat.

Despre partidul social-democrat el crede că e un partid care nu poate prinde decît în ţările industriale. „Fiindcă fabricile nu se pot împărţi, sistemul de stăpînire nu poate fi decît comunismul... (însă) ţăranul e individualist, nu renunţă la bucata lui, de dragul principiilor comuniste" [24]).

---

[19]) Ibidem, pag. 36—37.
[20]) Ibidem, pag. 38.
[21]) Ibidem, pag. 39.
[22]) Ibidem, pag. 55—56.
[23]) Ibidem, pag. 56.
[24]) Ibidem, pag. 58.

Mult mai simpatic îi apare autorului partidul naţional-democrat: tot aşa conducătorii lui „uriaşele personalităţi a doi din savanţii ştiinţei noastre": N. Iorga şi A. C. Cuza. Partidul naţional-democrat socoteşte naţiunea ca pe un organism, iar clasele sociale ca pe organe ale sale. El crede că membrii clasei dominante — „cei cinstiţi şi buni patrioţi" — pot sta în acelaşi partid alături de clasa mijlocie şi ţărănime. Mobilul acţiunii politice, după acest partid, ar fi „interesul de Stat susţinut de conştiinţa naţională". Aceasta poate să fie cel mult o dorinţă, iar un astfel de partid cel mult „o şcoală, o academie politică". Ion Mihalache nu crede în solidaritatea de clasă, preconizată de partidul naţional-democrat, ci din contră în *lupta de clasă*. Dar precizează „nu lupta de clasă în înţeles socialist, care tinde la desfiinţarea claselor suprapuse — ci aceea care tinde la stabilirea unui echilibru normal între clasele organe naturale" [25]).

Toată această interesantă analiză a situaţiei, din ţara noastră, din punct de vedere economic, social şi politic, îl duce pe Ion Mihalache la o concluzie: necesitatea înfiinţării unui partid ţărănesc „avînd ca element de bază pe cei direct interesaţi, ţăranii; iar conducători pe intelectuali neinteresaţi la dăinuirea actualului regim" [26]). In acest partid „naţionaliştii încap cu toţii. ...Un asemenea partid ar fi şi ţărănesc (nu numai ţărănist) şi naţionalist" [27]).

Temeliile ideologice ale viitorului partid ţărănesc sunt astfel aşezate. Numele cele mai des citate de autor sunt: Dobrescu-Argeş, Haret, Stere, N. Iorga. Ceea ce spune tot. Pentru ca partidul să ia fiinţă, după cum am arătat, mai trebuia ceva: o conjunctură favorabilă. Pe aceasta a adus-o consecinţele războiului mondial şi modul cum el s'a sfîrşit.

11. Forţele politice, care se găsesc în luptă la noi, imediat după primul războiu mondial sunt: partidul liberal (cel conservator a sucombat repede), partidul naţional-democrat (Iorga), partidul naţional romîn din Ardeal şi partidul social-democrat. Iau în plus naştere acum două partide noi: partidul poporului (Averescu) şi partidul ţărănesc.

Partidul liberal se găseşte acum impopular şi cu instituţiile sale clătinate. Numai poziţia lui e solidă, pentru momentul de atunci. Fiind reprezentantul autentic al clasei burgheze îşi avea asigurat sprijinul burgheziei străine. De aceea conducătorii săi nu-şi pierd capul. Ştiu să aştepte.

Partidul naţional-democrat rămîne mai departe cu antene atît în clasa conducătoare, cît şi în pătura condusă. Preferă chiar mai mult pe cea dintîi, socotind poate aci un loc

---

[25]) Ibidem, pag. 62, 63, 64.
[26]) Ibidem, pag. 69.
[27]) Ibidem, pag. 73.

vacant prin desfiinţarea partidului conservator. Cedează numai pe tema antisemitismului, pe care N. Iorga se desparte de A. C. Cuza. Pe această platformă acesta începe o acţiune proprie.

Partidul naţional din Ardeal e nou în peisajul politic al ţării unite. El venea de peste munţi, unde se născuse din nevoia rezistenţei naţionale, strîngînd în jurul lui pe toţi Romînii, indiferent de pătura socială aparţinătoare. Intrat în cadrul Romîniei libere el se găsea oarecum desorientat. Compoziţia lui eterogenă îl împinge în toate direcţiile, spre toate partidele din vechiul regat. E bine să reţinem însă faptul că descălecarea în ţară şi-o face acest partid, fuzionînd cu rămăşiţe ale partidelor conservatoare.

Partidul social-democrat ia acum un avînt deosebit. Era însă şi el minat, dela început, de disensiuni, pe tema recunoaşterii sau nerecunoaşterii revoluţiei sovietice. Pe lîngă aceasta, şi din vină proprie şi din neînţelegerea întîlnită în rîndurile noilor partide, ce-şi zic partide de mase, el este izolat şi lovit mortal în 1922, după care ramura comunistă, — cea mai dinamică, — e aruncată în ilegalitate.

Ce este partidul poporului? Numele e înşelător şi a putut să înşele. El urma să fie partidul întregului popor, dar aceasta în sensul tradiţional al cuvîntului. Vrea să se sprijine pe toate clasele şi mai ales pe cele ce reprezintă bine tradiţia. Lozinca lui a fost, după cum se ştie: muncă, cinste, ordine, legalitate. Pe această lozincă a strîns el laolaltă elemente conservatoare, uşor adaptabile, şi elemente burgheze mai grăbite sau fără rădăcini puternice în instituţiile liberale. Cîtă vreme partidul liberal a fost mai slab, la început, partidul poporului a putut avea chiar pretenţia de a-i lua locul. Cînd acesta s'a refăcut, i-a devenit anexă docilă.

Rămîne partidul ţărănesc. Apariţia lui după războiu este explicabilă, dar închegarea lui aşa de repede are, se pare, şi o poveste. In atmosfera din 1918—19 el nu exista la început decît în stare de intenţii. Se formau comitete şi grupări. Se ţineau consfătuiri. Numai alegerile din 1919 împing această frămîntare spre un făgaş comun de luptă. Se întîmplă atunci însă, un lucru neaşteptat: abţinerea generalului Averescu dela alegeri. Prin aceasta se lăsa un loc liber în cîmpul electoral, pe care alegătorii l-au umplut prin votarea candidaţilor ţărănişti. Astfel pătrund în parlament un mare număr dintre aceştia, afirmînd în faţa ţării un curent nou şi organizînd acest curent într'un partid închegat.

Ce ar fi putut să însemne, pentru ţărănism, participarea şi victoria partidului poporului în primele alegeri, este greu de imaginat azi. Poate că partidul ţărănesc ar fi rămas izolat şi mai aproape de socialism, ceea ce ar fi fost un bine: poate s'ar fi topit în partidul poporului, ceea ce nu i-ar fi dat ţării ceva cu totul deosebit de ceea ce i-a dat pe calea urmată.

Dar istoria a vrut altfel şi, de sigur că nu fără motiv.

12. Primii şapte ani de existenţă ai partidului ţărănesc au fost ani de entuziasm şi de glorie platonică. Ion Mihalache, Dr. N. Lupu şi Const. Stere creşteau în ochii maselor şi făceau să crească vertiginos popularitatea partidului.

Cu toată această popularitate, partidul nu se putea apropia de loc de putere. Se poate spune din contră. Alegătorii erau cu el, dar votul, totdeauna măsluit, ducea la majorităţi liberale. Unde trebue să vedem cauza acestei anomalii? Cum se face că ţara poate şi nu poate în acelaşi timp să-şi spună cuvîntul?

Explicaţia nu poate fi decît una. Partidul ţărănesc are de partea lui un puternic curent de opinie publică. El are însă împotriva-i instituţiile publice existente, create înainte de războiu, ca şi pe majoritatea celor private, create tot atunci. Instituţiile economice, cu deosebire îi sunt ostile. De partea lui nu are decît o parte din cooperaţie — măsura în care cooperaţia avea o umbră de independenţă, jos. Mai are o parte din şcoală şi anume etajul de jos. Şcolile superioare şi instituţiile mari de cultură nu-l văd cu ochi buni. Acestea sunt liberale — şi mai mult decît atît.

In lupta dintre un curent de opinie publică, reprezentînd ţărănimea neorganizată, şi instituţiile existente, reprezentînd clasele suprapuse, s'au dovedit a fi mai puternice cele din urmă. Se putea lupta cu mai mult succes împotriva instituţiilor existente, dar pentru aceasta era nevoie de alte metode de luptă. Se cerea spirit şi metodă revoluţionară. Pe acestea partidul nu le-a avut decît în aparenţă. I-ar mai fi putut ajuta apoi partidului încă un lucru: alianţa cu cei cu care aveau un duşman comun, — socialiştii. Aceştia le puteau aduce şi metoda revoluţionară.

Dar nu s'a urmat acest drum. S'a preferat un altul. Dintr'o neîncredere în puterile proprii, izvorîtă şi din situaţia de fapt, dar şi dintr'un complex de inferioritate, care a caracterizat în parte pe conducătorii principali ai partidului ţărănesc, acesta a înţeles să caute alianţe nu la stînga, ci mai la dreapta. S'a străduit să capete încrederea burgheziei, în loc să se organizeze temeinic şi să se apropie de muncitorii industriali, în luptă comună. Neînţelegînd, apoi, bine, rostul şi structura partidului naţional ardelean, partidul ţărănesc şi-a îndreptat toată atenţia în această direcţie.

Ce l-a putut determina la aceasta? De sigur că nu numai dorinţa puterii. Puterea o puteau avea şi pe altă cale. Ceea ce i-a determinat a fost neputinţa conducerii de a smulge din complexul realităţii ţărăneşti acele elemente care reprezintă numai munca ţărănească. Ei au băgat din contră în aceeaşi oală

pe chiaburii satelor și chiar pe marii propretari. Ion Mihalache a uitat ce scrisese despre chiaburii satelor în broșura sa „Ce politică să facem?" Dacă s'ar fi văzut și s'ar fi lucrat limpede din acest punct de vedere, alianța cu muncitorimea s'ar fi impus dela sine.

Pentrucă însă nu s'a văzut cum trebue, s'au urmărit țeluri rătăcitoare. In loc ca partidul să se gîndească la dărîmarea instituțiilor liberale, pentru a pune în loc altele necesare țărănimii, munca și lupta lui s'a îndreptat spre alianțe burgheze, cu ajutorul cărora să se cucerească instituțiile liberale. Nu s'au gîndit conducătorii acestui partid, un moment, la pericolul ce prezentau aceste instituții odată cucerite, dar păstrate. Nu s'au gîndit cel puțin serios că nu ei vor putea să le dirijeze spre folosul țărănimii, ci ele îi vor transforma pe ei, iar partidului îi vor da structură și preocupări burgheze. Va trebui să le arate timpul acest lucru, dar atunci va fi prea tîrziu.

Cea dintîi instituție pe care ei vroiau s'o cucerească era parlamentul, pe care-l considerau de fapt al lor, ca unul ce ar fi să reprezinte cu adevărat opinia publică. Cu ajutorul lui, pe cale de legiferări reformiste, se spera în realizarea tuturor minunilor.

Aceasta este starea de spirit în partidul țărănesc în anul 1926 și ea este aceea care-l determină la fuziunea cu partidul național ardelean. Prin această fuziune se urmărea crearea unui al doilea partid de guvernămînt, partid care să alterneze la guvern cu partidul liberal, a cărui legitimitate în pretenții e astfel recunoscută. Cu aceasta partidul iese și el, cum se zicea în limbajul vremii „din echivoc", tinzînd să fie un partid de ordine, — al ordinii existente.

Burghezia putea să fie acum mai liniștită.

(va urma)

R U G Ă

Doamne, îngădue minții mele, ostenită,
să uite punctul, virgula, semnele citării...
Uneori, cînd peste lichefiatele perdele ale serii
luceafărul tremură recile lui steme
secătuite sunt oglinzile ochilor mei
și surde timpanele la vioara tăcerii.

Doar solfegiile acordurilor gramaticale
sbîrnîie, chiuie în clinchete și cimbale,
aplicarea articolului 160, tirană, infectează
zonele gîndirilor cele mai pure
și rătăcind, în copilărie, prin vara unei păduri,
am aplicat tabla lui Pittagora la cules de mure.

Anotimpurile Tale, Doamne, ivite din genunea neatinselor depărtări
înfloresc și se mistue de-asupra mea, nevăzut.
Marile corespondențe dintre Tine și om,
cu încarcerarea mea în civilizație, le-am pierdut
In gîndurile, somnul și visele noastre
o Doamne, n'ai înscris nicio exclamație, nicio virgulă,
Tu, care n'ai uitat să colorezi fiecare oră și petală...
Jammes Joyces l-a preumblat prin mediocra-i vieață pe Bloom, fără ortografie.
Ah! s'a răzvrătit continentul gramatical, indignat. Ce infamie!

La fereastra celulei în care m'a norocit veacul meu
un copac împodobit ca un mire împarte daruri copiilor...
stranie mi se pare nedreptatea dintre om și celelalte zămisliri ale Tale!
Piatră de m'ai fi sorocit, umbrele tuturor pașilor
mi s'ar fi părut sărutări, petale...

Dar Tu m'ai ridicat în două picioare
și m'ai dăruit cu ținere de minte și simțire...

Primăvara mi-a fost pustiită de o aprigă iubire,
în anotimpul Toamnei mele am rămas singură,
în cerul gurii gustul zilelor ca din mucede ulcioare,
stupul anilor putred, cupele ceasurilor coclite, goale.
Ingădue, o Doamne, ca cenuşa anilor rămaşi
s'o trăiesc fără simetrie şi punctuaţie...
Mi-e creierul beat şi bolnav de atîta civilizaţie,
ostenită dreapta de subiectul poruncit şi răsplătit cu un blid,
scîrbit sufletul de putregaiul turnat în fraze sonore şi goale,
Ce rîvnesc, fără smerenie piscurile şi eternităţile Tale!

In impuritatea şi pofta de sînge a acestui veac
reîntors în adîncuri de timp, dar sintactic şi convenţional
peste vaste singurătăţi, fără zare, rătăcesc chinuit
pe-o coamă de blestem ancestral.

Fă să mă reîntorc în temutele neguri!
Plăsmueşte-mă iar din mustul fructelor şi al verii...
O plantă despletită în marginea stufoasă a serii,
un spic, o algă, o brazdă, o stea.
Muzica sferelor Tale s'o aud, să mă cuprind în ea,
în marea-mi neştiinţă şi stupiditate,
să te simt numai pe Tine, o Doamne, pretutindeni şi foarte
aproape.

SANDA MOVILĂ

ITINERAR BAUDELAIRIAN

Variaţiile de înţelegere şi atitudinea criticei literare faţă de o operă revoluţionară, măsoară cu exactitate evoluţia preocupărilor spirituale dominante ale generaţiilor. Poziţia lui Baudelaire este, sub acest raport, semnificativă. Noutatea poeziei sale s'a înfăţişat dela început cu vigoare, iar accentele „noului fior"-au avut un mare răsunet în marele public, străbătînd dincolo de cercurile restrînse ale cenaclelor şi ale esteţilor. Baudelaire a cunoscut din viaţă notorietatea sub îndoita formă a admiraţiei excesive şi a contestaţiei iritate. Criticii contemporani sau imediat posteriori nu au arătat, în genere, comprehensiune faţă de opera lui poetică. Sainte-Beuve i-a refuzat un articol, exilîndu-l, după prea cunoscuta expresie, în cea mai depărtată extremă a unei Kamtschatka literară. Mai tîrziu, Faguet, printre rezistenţe şi şovăiri, se oprea admirativ asupra poemului „la Chevelure", opera fiind mai apropiată de discurs şi retorică. Numai esteţii puri, ca Barbey, i-au dat adeziunea întreagă, de altminteri într'un studiu de excepţională fineţe critică; numai esteţii rafinaţi, cu deosebire generaţia dela 1880, i-au mărturisit admiraţie şi înţelegere. Ecoul poeziei sale s'a amplificat însă progresiv. Posteritatea a recunoscut adîncimea acestei poezii, situînd-o printre manifestările dominante ale literaturii franceze. In prezent, Baudelaire se aşează printre marile figuri ale poeziei, depăşind cadrele ţării lui de origine. Umanitatea accentului său, adîncimea vieţii interioare pe care o exprimă, ca şi clasicismul expresiei sale, îi dau stabilitatea şi iradierea unei opere universale. Inţelegem acum măsura în care mistificarea, viaţa neregulată, dorinţa de singularizare şi violentare a comodităţilor de gîndire curente, au creat în jurul poetului o atmosferă de rezervă sau de neîncredere; înţelegem că ecourile vieţii cotidiene ale poetului au înrîurit neprielnic asupra destinului operei. Acum însă, aceste ecouri s'au şters în uitare; senzaţia şi scandalul, acuzarea de imoralitate şi „decadentism", nu mai au aceeaşi virtute de discreditare a unei opere. Baudelaire intră în marele curent al li-

teraturii universale, desprins de toate suspiciunile legate de ființa lui concretă.

Este instructiv de urmărit modul cum această operă s'a resfrînt în conștiința contemporană și a posterității, pozițiile pe care criticii le-au adoptat pentru a o înțelege și explica, unghiurile de privire dela care această poezie a fost privită.

Contemporanii au fost împărțiți în două largi categorii: a esteților evoluați, care înțelegînd sau scuzînd vieața omului, apreciau substanța operei, și a detractorilor, scandalizați de „imoralitatea" poeziei și vieața neregulată a poetului. Fără îndoială, nimeni nu a putut întrevedea iradierea poemului baudelairian: poezia aceasta era încadrată, cel puțin, formal în mișcarea parnasiană, din care se diferenția printr'o bogată mișcare interioară, printr'un accent patetic și de adîncă sinceritate. Atitudinea impersonală și răceala Parnasului erau astfel înlocuite cu o simțire care se sbate frămîntată, exprimată fiind în acordurile largi, muzicale și bogate în sugestii ale unui vers plin de armonie. Alături de admiratorii poetului, care nu puteau să bănuiască destinul acestei opere, se situiază denigratorii rău voitori sau neînțelegătorii. Unii (Veuillot) s'au oprit la decorul vieții poetului, au reținut numai poza, artificiul și rafinamentul excesiv al omului, pe care le-au denunțat cu umor și incisivitate; alții au fost izbiți de „imoralitatea" acestei poezii, ceea ce a avut ca urmare procesul și condamnarea lui Baudelaire; în sfîrșit, o falsă și superficială înțelegere a datelor medicale, a categorisit pe poet în domeniul morbid. Prestigiul unui cuvînt-cheie, sugerînd mai mult decît explicînd, mai ales cînd era susținut de autoritatea Științei, a creat lui Baudelaire o poziție falsă, contaminînd semnificația estetică a operei cu date lăturalnice, pe care numai o înțelegere evoluată a datelor ar putut să le discrimineze. S'a creat în jurul poetului, în timpul vieții, o atmosferă îndoelnică, plină de suspiciuni și neîncredere. De o parte, admiratori entuziaști, bănuiți de parțialitate și dorință de comuniune într'o poziție de singularizare și chiar de scandal, de alta denigratori principiali și nu mai puțin categorici. E de mirare că, în atari condițiuni, Sainte-Beuve, care practica cu subtilitate o abilă tactică literară, a refuzat să consacre un articol operei unui poet a cărui adîncime, fără îndoială, o presimțise.

Simpla enunțare a acestor fapte, indică importanța drumului parcurs din această epocă pînă în timpul nostru. Diminuarea unei opere prin referire la vieața neregulată a creatorului, imoralitatea, morbiditatea sau caracterul „pervers" al omului sau operei, nu mai pot, în conștiința esteților sau a cetitorilor trăind în climatul valorilor universale, altera semnificația și valoarea unei opere literare. Hölderlin și Oscar Wilde, Lautréamont și Villon se impun ca valori perma-

nente, indiferent de accidentele morbide pe care le-au suferit, și în afara considerentelor de ordine străine semnificației estetice ale operelor lor. Vibrația de adîncime, sinceritatea accentului, vraja formală, sau problemele filosofice pe care le pun, operele lor, depășesc principiile înguste, școlărești și perimate, ale dogmatismului critic.

Generațiile poetice și critice posterioare au pus procesul poeziei baudelairiene într'o nouă lumină. Valoarea estetică a poeziei lui Baudelaire, scrisul muzical al *Poemelor în Proză*, calitățile formale ale versului baudelairian au fost recunoscute; poezia lui Baudelaire a alcătuit punctul de plecare a unei eflorescențe poetice de mare amploare; niciunul din marii poeți ai sfîrșitului de secol n'ar fi fost el însuși, fără prezența lui Baudelaire în literele franceze. Remarca lui René Lalou este semnificativă. Baudelaire se afirmă și prin influențe, prin iradiere.

O latură nouă a operei poetului nu a întîrziat să se afirme: Baudelaire critic și estet. Articolele lui asupra scriitorilor contemporani, cronicile lui artistice asupra *Saloanelor*, corespondența lui spirituală cu toate curentele artistice precursoare ale epocii, pe care le-a pus în evidență cu o înțelegere simpatică și generoasă, au îndreptățit pe cîțiva literați să-l considere ca pe cel mai pătrunzător critic al secolului. Elogiul este semnificativ, atribuit fiind unui contemporan al lui Sainte-Beuve. El se explică însă nu numai prin justețea și siguranța orientării estetice a lui Baudelaire, care s'a dovedit a fi situat în chiar centrul vieții artistice a vremii, ci și prin structura spirituală, esențial lucidă și critică, a poetului. Intr'adevăr, ca și Edgar Poe sau Lautréamont, spiritul lui Baudelaire are alături de intuiția poetică, elanul mistic și bogăția vieții interioare, valența rigorii și a preciziei matematice. In același timp, intuitiv și discursiv, risipit și lucid, Baudelaire a dat atît poeziei cît și criticei lui adîncime și tensiune, dramă și rigoare formală. Pătrunzător și fin, disociator subtil, înzestrat deopotrivă cu antene vibratile și cu stringență dialectică, riguros și mobil, Baudelaire a scris cele mai vibrante și mai adevărate pagini de critică literară a secolului trecut.

Dar cum a putut trece critica literară peste drama sfîșietoare a omului, peste suferința poetului? Poezia baudelairiană înfățișează în primul rînd o dramă de conștiință răscolitoare, o sfîșietoare durere morală. Chipul poetului, la patruzeci și cinci de ani, atît de sugestiv redat de fotografia Casei Goupil, (publicată în ediția Théodore Banville), înfățișează corespondența plastică a acestei suferințe: fruntea largă, ochii pătrunzători și duri, nasul puternic și mare, cu șanțurile obrajilor prelungindu-și scobiturile în jos, dar mai cu deosebire gura mare, cu buza inferioară proeminentă și

comisurile lăsate, dau chipului o amărăciune obosită, o desperare reținută, un dispreț greu ascuns. Figură devastată și lucidă, mărturie a sbaterii fără liman. Poezia îi răsfrînge ființa morală, sbuciumată de năzuințí contrarii. O dualitate funciară condamnă pe Baudelaire unei veșnice insatisfacții și tensiuni între tărîmuri opuse. Adînc credincios, de un „catolicism frenetic" cum observa Paul Souday, de un „creștinism interior" cum notează Thibaudet, Baudelaire a suferit totuși atracția magică a Prințului Intunerecului. Vieața i-a fost hărțuită de permanenta opoziție între Dumnezeu și Satan, iar greutatea păcatului originar l-a urmărit cu obsesia lui fără scăpare. Intreaga vieață, poetul a oscilat între salvare și damnațiune, între elan și spleen, între vigoare și oboseală. Gravitatea i se rezolvă adesea în mistificare, aspirația către echilibru și perfecție este negată de înclinarea către distrucție; revolta, stridența interioară, neliniștea, hărțuesc sufletul poetului, aflat în permanentă căutare.

Poezia lui Baudelaire va conține această polaritate de tendinți și aspirații. Orice poziție conține în sine o negație, o îndoială, o postulare a contrariului. Dragostea, elan interior, melancolie gravă, acord de suflete, sensualism filtrat *(Le Balcon, Je te donne ces vers...)* este negată prin libertinaj, sensualitate directă sau prin acceptarea femeii venale; umanitatea cu care întîmpină drama prostituției, cîntată de altminteri în accente atît de grave, nu-l împiedecă, prin tristețe și desabuzare, să se ridice pînă la exaltarea mistică și pură; adorînd și tăgăduind cu violență în același timp, prosternîndu-se în fața frumuseții plastice, dar cetind în perfecția formelor rezistența scheletului, Baudelaire izbucnește rînd pe rînd în exaltări și imprecații:

Je t'adore à l'égal de la voûte nocturne
O vase de tristesse, o grande taciturne...

* * *

...ô, bête implacable et cruelle!

Pentru a ajunge apoi la violență:

Tu mettrais l'univers entier dans ta ruelle,
Femme impure!

* * *

...Machine aveugle et sourde, en cruautés féconde!

* * *

Atitudine ambivalentă, ajungînd la formula:

O fangeuse grandeur! sublime ignominie!

Sufletul poetului e minat de un sentiment de incompletudine care-i interzice elanul total, dăruirea completă, atitudinea nereticentă: totdeauna, în momentul extazului celui mai pur, intervine reținerea, pînda ironiei și a scepticismului, plumbul oboselii. Tară sufletească exprimată cu sinceritate de poetul însuși în *L'Héautontimoroumenos*. Aci se află cheia vieții interioare a lui Baudelaire, explicația suferinței esențiale, tragice și predestinate a poetului:

Je suis la plaie et le couteau!
Je suis le soufflet et la joue!
Je suis les membres et la roue
Et la victime et le bourreau!
Je suis de mon coeur le vampire...

Chiar rarile momente de împăcare totală, de seninătate și echilibru, cărora Baudelaire s'a părăsit *(La chevelure, Le Balcon)*, sunt grele de melancolie, de amintiri sau de aspirații către viitor; împăcarea prezentului îi e refuzată; iar simetria ideală a unei frumuseți imposibile, descoperită în vis *(Rêve parisien)* este brutal sfîșiată de luciditatea deșteptării și decorul sordid al propriei locuințe. Tensiunea se rezolvă treptat în oboseală. Spleenul, melancolia, propria durere, înnăbușită și mută, în fața suferinței unanime *(Le cygne)*, ajung la desperarea fără scăpare a omului golit de nădejdi, pe care totul îl îndurerează, chiar propriile-i suferințe și măcinări:

— Ah, Seigneur donnez-moi la force et le courage
De contempler mon coeur et mon corps sans dégoût!

* * *

...L'espoir Vaincu, pleure, et l'Angoisse atroce, despotique
Sur mon crâne incliné plante son drapeau noir.

* * *

Ame curieuse qui souffres
Et vas cherchant ton paradis,
Plains-moi!... Sinon, je te maudis!

Suferința lui Baudelaire nu e de suprafață, nu e cabotinaj și poză. Ea izvorăște din condiția de vieață a poetului, din fatalitatea Timpului care trece (tenace și dureroasă ob-

sesie a tuturor neliniștiților), din conștiința cosmică a prăbușirii lucrurilor în neant. „Suspinul pămîntului", plînsetul laforgue-ian, e modelat și de Baudelaire, în căderea lui fără oprire:

Et le Temps m'engloutit minute par minute,
Comme la neige immense un corps pris de roideur;
Je contemple d'en haut le globe en sa rondeur
Et je n'y cherche plus l'abri d'une cahute.
Avalanche, veux-tu m'emporter dans ta chute?

Simțul neantului, îl conduce la sentimentul morții. Fatalitatea se apropie, neînlăturată. Un moment, poetul se sbate, și, după structura lui unduioasă și contradictorie, o acceptă romantic, în decor floral, cu lumini roze și albăstrui, și în unire mistică, definitivă, cu ființa iubită *(La mort des amants)*. Tragismul Kleistian este atenuat, redus la miniatură și, aproape, grație ușoară; duritatea și disperarea lui Goya fac loc unui decor de Fragonard. Etapă provizorie, de altminteri. Baudelaire avea o sensibilitate prea bărbătească, pentru a se opri la convenție. El acceptă moartea, pentru a o depăși, a o cunoaște. El știe că moartea nu e un termen final, ci o metamorfoză. Invățămîntul lui Edgar Poe îi este prezent în gînd. Baudelaire chiamă moartea, ca pe o liberare: o deschidere de poartă care avea să-i descopere perspectivele imense ale necunoscutului, a transcendentului:

O mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons...
...Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe?
Au fond de l'Inconnu, pour chercher du nouveau!

Nu e numai atitudine estetică, rafinament, ci o nevoie metafizică de cunoaștere. Este năzuința ultimă a spiritului baudelairian, etapă finală a fiecărui poet, Absolutul. Un atare spirit, nu se putea limita la curiozități mărunte, el țintea îmbrățișarea totală, vastitudinea. Posesia absolutului, primează curiozitatea estetică de cunoaștere a necunoscutului. Dar o atare aspirație depășește limitele posibilităților umane. Sau, poate, posesia Absolutului este atît de cutremurătoare, încît înfrînge structura ființei, prăbușind-o. Intocmai cum Balthazar Claes, în momentul în care a avut revelația supremă, s'a prăbușit în moarte strigînd *Eurêka*, neputînd comunica nimănui intensitatea extazului care l-a dominat, Baudelaire s'a destrămat în nebunie, iar cerința lui de poet, de a da expresie acestei deschideri de zare, s'a împotmolit în repetarea nesfîrșită a aceleiași bîlbîiri: *cré non, cré non!*

Ciclul era încheiat. Poetul care plecase dela extazul dragostei și suferinței, dela cuprinderea universului prin simbolism și „corespondențe", și care prin desperare și tragism s'a ridicat prin simțul neantului către Moarte și Absolut, se prăbușește în chiar clipa înălțării ultime. Icar grandios și frînt.

* * *

Ființa și poezia lui Baudelaire, astfel țesute din istovitoare și nesfîrșite drame de conștiință, a făcut în ultimele decenii obiectul cercetării psihologice și psihiatrice. O nouă metodă a îngăduit cîtorva medici să-i lumineze, sau mai exact, să-i cerceteze vieața sub această nouă incidență. Baudelaire a făcut prin urmare obiectul studiilor psihanalitice. Sub acest raport, el este o victimă. Metoda mînuită inabil de medici de bună voință, dar fără simț estetic și poate fără simț al măsurii, ajunge la exagerare și devieri. Brutal și neîndemînatic luminată de proiectorul analitic, vieața lui Baudelaire ne apare rezolvată în complexe schematice. Așa cum a fost realizat, examenul psihanalitc al lui Baudelaire reprezintă un efort, un document, o etapă. Cercetarea nu e concludentă. Ea se cuvine a fi totuși menționată, întru cît nu poate fi trecută total cu vederea în seria de cercetări consistînd în aplicarea de metode științifice în critica literară. Intre aplicarea rapidă a metodelor medicale, psihiatrice și lombroziene la studiul literar, cărora au căzut victime mai mulți poeți, și psihanaliza ca metodă literară, cu ajutorul căreia a fost examinat Baudelaire, este, fără îndoială, o diferență, în favoarea ultimei metode, care nu poate năzui însă din rezultatele obținute pînă în prezent, la concluzii valabile.

* * *

O altă perspectivă avea să se deschidă mai tîrziu criticii, în studiul operei baudelairiene. Ca și în cazul lui Lautréamont, opera lui Baudelaire nu alcătuește un obiect exclusiv de contemplație estetică; ea relevează o gîndire, pune o problematică. Estetul și criticul literar fac în acest moment loc cercetătorului familiarizat cu disciplinele filosofice. Mersul gîndirii moderne și școlile care au deschis cărări noi înțelegerii psihologice, contribue la pregătirea acestei orientări. Critica tînără a vremii noastre, formată în deosebi în cultura filosofică, se apropie de opera lui Baudelaire cu alte instrumente de analiză. Georges Blin [1]), ultimul venit printre cercetătorii lui Baudelaire, consacră poetului un studiu plin

[1]) Georges Blin. *Baudelaire*, Gallimard, 1939.

de înțelegere și pătrundere. In lungul acestui examen, se vădește la fiecare moment contradicția interioară a poetului, dualitatea polară a structurii lui, pe care am revelat-o mai sus. „Superstiția diferenței", de pildă, a conștiinței valorii lui singulare, care-l conduce la dandysm și singurătate aristocratică, își află opoziție în nevoia poetului de a comunica cu mulțimea, de a se pierde în palpitul multiplu al vieții care furnică în jur; singuratic și totuși „om al mulțimii", pentru a întrebuința termenul lui Edgar Poe, Baudelaire a oscilat mereu între aceste contrarii. Sensualismul lui epicurian, estetismul carnal, care-l îndemna să considere pămîntul ca „un gâteau plein de douceur", își au o frînă în nevoia de ascetism și mortificare. „Ce chrétien qui ne mortifie passionnément le corps que dans ses prises de position théoriques"... (p. 61). Poziția centrală a lui Baudelaire se definește deci prin eterna luptă cu sine. Héautontimoroumenos. Și contradicțiile interioare se urmează, sfîșietoare, trecînd dela conflictul cărnii la conștiința religioasă, dela atitudinea estetică la poziția în fața morții, prin nesfîrșite avataruri, negații ale realului și nostalgii ale unei alte lumi, pînă la oboseala din urmă. Se urmărește în acest mod vieața interioară a poetului, împreună cu problemele de conștiință care au animat-o, sau izvoarele care au îmbogățit-o.

ION BIBERI

CÂNTEC PENTRU PENDULA STRICATĂ

Ceasul a murit în perete
Și cucul, ultima dată cînd a cîntat
A rămas înmărmurit și holbat...

Cetesc pe cadran ora care-a fost atunci
Și sunt parcă în fața unui mormînt
In care, într'un sicriu, zace o clipă moartă.

Mișcările pendulei au desenat figuri în vid.
Și jocul lor tărăgănat și lucid
A înscris pe sticlă poveștile Timpului.
(Cutia dinăuntru e parcă un teanc cu invizibile hieroglife
— Sunt întîmplări întîrziate și aprocrife —).

Cifrele din cercul rotund au rămas văduve
— Triste ca niște femei părăsite —
Săgețile care le fecundau s'au pleoștit
Ritmul din care se năsteau clipele a încremenit,
Iar inima care le învîrtea pe toate
S'a oprit și ea cu complicate roate.

Cadranul — orizontal parcă — e ca un lac
Din care visuri de mișcări nu se mai desfac...
Oglinda e moarte pictată'n alb și'n transparent.
Unde e ritmul uneori potolit, alteori dement
Care tresare, care svîcnește
Și care se'mbată de curgere ca de-un mister?

— Secundele s'au risipit ca și iluziile care pier...
Cucul, cu un aer de mort beat,
Privește, sucit, povestea asta stricată
In care era vorba de timp, de ani, de ore și clipe...

Tăcerea, cu ecourile ei stereotipe
A golit basmul vremii de întîmplările minunate
Pe care le povestea pendula, altădată, pe înnoptate...

PEISAJ IN CENUŞIU-UMED

Melodii ratate, fără cuvinte
Ritmuri fără muzică, atone
Se desfac în silabe monotone
Şi se îngroapă'n fraze ca'n morminte.

Colorile sufletului cenuşii
Plouă peste un cadavru-ascuns în mine.
Trupul mi-e cosciug în care dorm
Amintirile, cuiburi de tristeţi inutile
Şi trecutul care pe atunci se numea vieaţă.

Simt umezeală ca pe o manta rece
Şi mă pătrunde ca o ploaie fiecare clipă care trece
Timpul e un cavou imens în care
Anii sunt pietre albe, funerare.
Plouă uniform, plouă cenuşiu
Gînduri mărunte şi reci
Colori ruginite, peisagiu pustiu,

Cad orele
Ca frunzele veştede
Pe un clavir nevăzut de cristal
Orizontal
Aleargă Timpul pe clapele atone
Veşnicia — adaos inutil de ecouri prelungi. —

Ce toamnă bolnavă în suflet, şi istovită,
Amintirile se desprind îngălbenite
De pe tulpina anilor trecuţi;
Cîntecul de clavir al morţilor nevăzuţi
Ingropaţi în foşnetul prelung.
Memoria, ce toamnă veştedă şi ruginită!

O, voi clipe răuvoitoare,
Lăsaţi-mă să dorm lîngă anii morţi.
Lîngă cimitirul veşnic reînceput
In care straniu curge timpul spre trecut!

Melodii ratate, fără cuvinte
Ritmuri fără muzică, atone
Se desfac în silabe monotone
Şi se îngroapă'n fraze ca'n morminte...

FLORIAN NICOLAU

G. K. CHESTERTON

Am cunoscut pe Chesterton, ca toată lumea, pe tejgheaua librăriilor noastre. Imbrăcămintea sobră a traducerilor dela *Nouvelle Revue Française*, armonia de alb, negru şi roşu a tipografiei acesteia, purta, din cînd în cînd, în exergă, numele marelui polemist catolic.

Metoda părintelui Brown, deputatul livresc al teoriilor chestertoniene, era originală şi neconformistă. In cele cinci volume care reprezintă doctrina acestui popă simplu şi modest, se petrec numeroase întîmplări dramatice, canevas anecdotic pentru argumente antiraţionaliste. *Father Brown* este detectiv amator, aşa cum sunt mai toţi eroii de romane sîngeroase care locuesc în Mayfair, Kensington sau Belgravia. Spre deosebire însă, de colegii săi, Father Brown nu este un prinţ al logicei, un deductiv. Watson-ul său, Flambeau, adept al cartesianismului ortodox, este întotdeauna nevoit să aibă recurs la maniera sa intuitivă, la judecata sa necontingentă, la luminile sale transcendente. Cu toate că lectorul de şarade criminale este foarte strict pentru deslegarea lor matematică, el a acceptat cu entusiasm criteriile părintelui care, lipsite de automatismul obligator al teoremelor detective, aveau totuşi acelaşi farmec şi aceeaşi unitate lăuntrică ca şi strădaniile Sfîntului Toma din Aquino în tălmăcirea canoanelor aristoteliciene pe limba credinţei medievale.

La Londra, silueta rotundă a Părintelui Brown apare în vitrina tuturor bibliotecilor de împrumut cu două pence cartea, alături de Agata Christie şi Dorothy Sayers. Este o mărturie de succes extrem tocmai în lumea acelor modeşti pe care Chesterton îi stima şi îi considera talpa ţării şi care nu erau de loc pregătiţi să-i aprecieze stilul aristocratic.

Celebritatea însă nu este fără lacune ironice. Intr'o zi am cutreerat ceasuri întregi din Charing Cross Road în Wigmore Street şi de acolo în Strand pentru a găsi săptămînalul său personal scris în întregime de dînsul, cu un condeiu bătăios şi acid. La întrebarea mea însă, „Chesterton's Weekly?", feţele vînzătorilor rămîneau vide şi fără răspuns. Intr'un tîrziu, în urma insistenţei mele disperate, am descoperit că

revista, după un obiceiu englezesc, se intitula prescurtat „G. K's Weekly". Astfel iniţialele ajunse populare, depersonalizaseră un mijloc atît de personal de contact cu cetitorii.

La British Museum, Chesterton lucra, din cînd în cînd, bănuesc, articolele sale reacţionare din „Morning Post", pe vremea aceea încă neînglobat în „Dayly Telegraph" şi considerat ca primul advocat al virtuţilor conservatoare. Era înalt, rotofeiu, rotunjor şi înflorit, cu părul lung şi mustăcioara scurtă, apărînd drept un dandy à rebours. Se aşeza la una din boxele mai răpănoase ale bibliotecii şi se punea pe scris pentru coloneii în retragere din cluburile din St. James, pentru foştii funcţionari din Indii şi pentru fetele bătrîne cu imaginaţia dereglată. Ce ieşia din tocul stricat şi ruginit, care aparţinea bibliotecii şi pe care-l ţinea deseori între nas şi buza superioară, era mult prea subţire pentru cetitorii lui Morning Post. Chesterton susţinea ideile cele mai neobişnuite şi mai paradoxale: că nenorocirile Angliei pornesc dela concepţia sa puritană a vieţii, că berea ar trebui băută de dimineaţă pînă dimineaţă, fără întrerupere, că vinul este chiar mai bun decît berea, că pariurile pe cai, foot-ball şi ogari sunt o purgaţie sănătoasă a toxinelor morale, că istoria britanică se isprăveşte cu Henric al VIII-lea (care a separat biserica engleză de Roma).

Catolicii francezi dela „Roseau d'or" priveau cu apre-hensiune traducerile din acest coreligionar de dincolo de Canal. Aveau de sigur dreptate: era un individ singular şi excentric, nedomesticit de reguli, un benedictin patron al circiumilor, un adept al vieţii grase şi sensuale pre-victoriene, un Mauréas anti-elin şi anti-boier, un rabelaisian în serviciul Bisericii.

PAUL ZOTTA

IN LOC DE CRONICA INTERNĂ

O cronică a evenimentelor interne petrecute în Romînia dela 23 August şi pînă astăzi nu se poate numi o cronică internă. Căci toate intîmplările, fiecare faptă a guvernului, fiecare numire în post, fiecare destituire, fiecare lege, fiecare manifestare de mulţime, fiecare declaraţie de partid sunt evenimente *cu semnificaţie de politică externă*. Statul Romîn astăzi dă examen în faţa Naţiunilor Unite. Actul dela 23 August l-a făcut să obţină dreptul de a se prezenta la acest probatoriu internaţional; de reuşita sau nereuşita lui depinde însăşi existenţa Romîniei ca Stat independent — poate chiar ca Stat pur şi simplu.

Condiţia juridică a poporului romîn este azi dintre cele mai clare. Căci Naţiunile Unite au elaborat o nouă definiţie, sau mai bine au precizat vechea definiţie a noţiunii de drept public a suveranităţii naţionale. Se numeşte — după actualul statut al ginţilor — „stat suveran" sau „independent" acela care se guvernează singur în cadrul principiilor democratice ale libertăţilor cetăţeneşti. Inainte vreme şi Statele dictatoriale puteau fi independente — deşi de fapt principiul dictaturii ducea la existenţa unui singur Stat suveran cu o mulţime de State vasale în subordine. In tot cazul, azi democraţie şi independenţă sunt indisolubil legate în doctrina constituţională aliată. Statul care violează principiile democraţiei este automatic scos din definiţia Statului independent şi căzut în categoria popoarelor minore care rămîn aşa pînă ce o educare adequată le va face în stare să dovedească că au reînceput „a dori şi iubi libertatea" (este expresia teoreticianilor oficiali anglo-saxoni). Acesta va fi cazul Germaniei şi Japoniei după pace. Romîniei, datorită înţelegerii Aliaţilor şi poate într'o măsură şi riscatei iniţiative de eliberare dela 23 August, i s'a făcut favoarea unei examen de admitere în locul unuia de fine de învăţămînt. Iar evenimentele politice interne, toate, atît acţiunile guvernului şi administraţiei, cît şi reacţiunile populaţiei, sunt răspunsuri de candidat.

In ce consistă, privit mai în amănunte, acest examen? Programa e, punct cu punct, indicată limpede şi în scris, în textul armistiţiului. In lumina acestor puncte şi a consideraţiilor generale explicate mai sus, trebuesc comentate şi explicate evenimentele interne, dela cele mai grave la cele mai mărunte.

Impresia pe care o are cronicarul obiectiv al acestor fapte este destul de amestecată.

Pe de o parte, trebue să constatăm cu consternare că, la cele mai multe din materiile examenului, candidatul ca să zicem aşa tace şi-şi amînă răspunsul. In chestiunea detectării legionarilor şi a celor ce au practicat manifest o activitate germanofilă; în chestiunea evreiască; în chestiunea epurării; în chestiunea muncitorească; în chestiunea arestării resortisanţilor germani; în chestiunea conlucrării leale dintre partide, a abandonării consideraţiilor personale pentru a strînge rîndurile între toţi cei ce, în clandestinitate, au luptat în contra dictaturii antonesciene; în

toate aceste chestiuni remarcăm o rea voinţă, o intenţie şireată de temporizare şi o complicitate inabil mascată sub atitudini unde energia este pur verbală.

Dar la aceste slăbiciuni negative se adaugă altele pozitive. Numirile cele noi în posturi politice de răspundere, purtau pajură germană, dacă nu era chiar oarbă — cum sunt cîteva cazuri — direct de criminali de războiu conform celei mai riguros juridice definiţiuni a cuvîntului.

Dar tabloul are şi partea lui de soare. Blocul stîngei, adică toate grupările care s'au raliat la platforma F. N. D. (frontul naţional democratic) forţează admiraţia tuturora prin amestecul de energie şi cumpătare cu care îşi desfăşoară activitatea. Avînd ţara muncitoare cu el, ar putea în douăzeci şi patru de ore să reducă la tăcere combinaţiile, provocările, diversiunile. Dar nu a făcut-o. Voieşte ca restabilirea democraţiei să se facă fără sguduiri. Chiar dela lupta de clasă — mijloc de luptă oarecum normal — se abţin deocamdată. Energia şi-o exprimă printr'o atitudine neclintită şi intransigentă, şi printr'o răbdare care binenţeles nu poate fi prelungită astfel încît să pericliteze reuşita examenului cetăţenesc pe care în faţa naţiunilor civilizate îl trece naţiunea romînă.

Cum hotărîrea de luptă este inalterabilă la partidele de stînga; cum puterea efectivă, materială şi morală este într'o covîrşitoare măsură de partea lor, — avem dreptul să fim liniştiţi că examenul va fi trecut cu bine şi că Romînia va fi admisă la cinstea de a da şi mai departe dovezi că aparţine ţărilor libere, neatîrnate şi civilizate.

V. R.

CRONICA EXTERNĂ

Pe viitor rubrica aceasta va cuprinde o privire asupra tutu evenimentelor internaționale petrecute în răstimpul care va despărți ap rițiа unui număr al revistei de apariția numărului următor; dar pen acest nou început de „Viață Romînească" am simțit că nu ne pute pune în mișcare fără un punct de sprijin care să fie totodată un pu de plecare. Pentru a-l găsi — și nu era greu — a trebuit să urc dincolo de spațiul ultimei luni.

Intr'adevăr, spre a începe cu începutul, n'ar fi fost posibil pornim dela altă zi decît dela aceea de 23 August.

Care era situația politică și militară în Europa, la această dată intrată în Istorie odată cu intrarea ei în prezent?

Din punct de vedere politic nu se mai petrecuse de aproape an, adică dela capitularea Italiei și trecerea ei în tabăra Națiunilor Un niciun eveniment de seamă. Sateliții Reichului continuau să rotea în jurul Saturnului teutonic sub impulsul forței de inerție și al tero care ținea locul forței de atracție.

Făceau încă cerc, deci în jurul Germaniei, la începutul lunii Augu Finlanda, Slovacia, Ungaria, Romînia, Croația și Bulgaria.

Din punct de vedere militar se produsese, însă, la începutul lu Iunie, un eveniment în așteptarea căruia lumea sta de aproape trei a invazia sau mai bine zis, acțiunea de eliberare a Europei occident

La această acțiune pornită din spre Apus, cu potopitoare forțe te stre, navale și aeriene, s'a adăugat la 22 Iunie, iureșul armatelor r care își reluau după două luni ofensiva în sectorul central din răsă

In ziua în care Americanii, desăvîrșind liberarea peninsulei C tentin, ocupau marele port militar francez dela Cherbourg, trupele m reșalului Rokosovski intrau în cetatea puternic fortificată dela Witeb trecînd la lichidarea tuturor pungilor pe care comandamentul germ le păstrase printre sinuozitățile șerpuitei linii a frontului oriental.

Firește că biruințele repurtate de Aliați atît în vest cît și în e nu puteau rămîne fără urmări pe planul politic. Debarcarea ang americană din Sicilia provocase cu un an în urmă debarcarea regimu fascist. Era de așteptat, prin urmare, ca prin înaintarea din Norman și aceea în spre hotarele din 1940 ale Poloniei, să se ajungă nu nu la împingerea înapoi a mașinei de războiu germane ci și la cîști însemnate în domeniul diplomatic. Fiecare lovitură dată armatei R chului era o bătaie la ușa cancelariilor europene. Și bătăile se succe repezi, așa încît niciun cancelar nu mai putea sta nepăsător ador sau surd. Minsk, Pinsk, Caen, St. Lô, Sienna, Livorno, Ancona, fiec din ele era cîte un pumn care marca uzura printre ciocăniturile m puțin puternice. Ele treziseră și ghiontiseră pînă și pe generalii germ care, la 19 Iulie, au încercat să curme războiul, curmînd vieața Fuehr ului lor.

Atentatul n'a izbutit. Dar din mașina infernală pe care contele Schauffenberg a așezat-o sub masa dictatorului a mai fost svîrlită, la explozie, și o schijă nevăzută care, ea, a nimerit din plin și a ucis atît credința celor mai mulți în victoria germană cît și încrederea (celor care o mai aveau) în minunea armelor secrete.

Georges Senep povestește că vestitul om politic și poet francez Paul Déronlède a provocat pe vremuri la duel pe Georges Clemenceau care avea faima de a fi invincibil. Duelul s'a terminat, pentru prima dată în cariera de duelist a fostului președinte, fără niciun rezultat, ceea ce l-a făcut pe Paul Déronlède să exclame: — „Nu l-am omorît pe d-l Clemenceau, dar i-am omorît pistolul".

La 20 Iulie, contele Schauffenberg ar fi putut la rîndu-i să spună: — „Pe Fuehrer nu l-am ucis; dar i-am ucis legenda!"... căci fiecare s'a gîndit a doua zi după atentat că dacă mai exista un pic de nădejde în victoria germană, acești ofițeri superiori cărora li se încredințase comandamente înalte și care, în ipoteza unei biruințe a Reichswehr-ului, ar fi fost printre primii ei beneficiari, n'ar fi tras asupra singurului om de care atîrna continuarea războiului.

Pe șovăelnici se însărcinau operațiunile de pe cîmpurile de luptă să-i mîne la asemenea concluzii. Către sfîrșitul lunii Iulie, ordinele de zi speciale date de mareșalul Stalin după fiecare izbîndă răsunătoare, se succedau seară cu seară, la intervale de o oră unul după altul. La 27 Iulie bunăoară, se vestise că mareșalul Koniev cucerise Stanislavov, că mareșalul Rokosovski intrase în Lvow, că generaul Zaharov capturase fortăreața Bialistock, că generalul Eremenko luase Dvinsk iar generalul Cerniakovski pătrunsese adînc în Lituania.

Rezultatul acestor înaintări fulgerătoare putea fi lesne urmărit pe hartă dar și tot atît de bine pe masa de joc a diplomației.

In primul rînd țările neutre au început a se lăsa mai ușor convinse. Portugalia a suspendat exportul de wolfram. Spania a numit un ministru de externe mai binevoitor. Supremul Pontif și Regele Suediei s'au hotărît să protesteze energic pe lîngă regentul Horthy împotriva asupririlor cu caracter antisemit. Turcia, în sfîrșit, a rupt brusc relațiile cu Germania.

In al doilea rînd, țările aflătoare în războiu alături de Reich au purces sfioase să dea îndărăt. Partidele politice finlandeze au silit pe președintele Republicii să demisioneze fiindcă nu rezistase injocțiunilor mareșalului Keitel și ale d-lui von Ribbentrop. Regentul Horty a hotărît să se despartă de trei miniștri, total înfeodați nazismului. Regenții bulgari au trebuit să consimtă să înlocuiască guvernul Bojiloff printr'un cabinet Bagrianoff, înclinat să ceară pace.

Intre timp, aliații debarcaseră și pe coasta de miază zi a Franței, dovedind lumii că întocmai precum arma secretă pierduse puterea de a înspăimînta din clipa în care fusese scoasă la iveală, tot astfel faimoasele linii și fortificații încetau să mai continue o opreliște din clipa în care nu mai erau privite admirativ de departe ci atacate cu tot disprețul de aproape.

La începutul celei de a doua jumătăți a lunii August, situația militară se înfățișa, prin urmare, astfel: Armata roșie înainta cu strășnicie de-a-lungul întregului front nordic și central pînă pe crestele de miazănoapte ale Carpaților. Cuceriseră Viborg, Narva, Kaunas. Atinseseră frontiera Prusiei Orientale. Se apropiau de Varșovia.

In apus, trupele americane printr'o măiastră întoarcere de front, căzuseră în spatele diviziilor germane și se infiltraseră adînc în teritorial francez, ajungînd pînă la Orléans.

De pe frontul diplomatic se primiseră vești că fostul prim-ministru democrat bulgar Mușanoff negocia cu anglo-americanii la Ankara iar Grippenberger, ministrul Finlandei, ducea tratative cu Sovietele la Stockholm.

La 19 August, armatele generalilor Malinovski și Tulbukin, trecînd la ofensivă pe frontul romînesc care se stabilizase din Aprilie pe o linie

care, plecînd dela Fălticeni, prin Pașcani, trecea la nord de Iași în Basarabia, pe la nord de Chișinău, spre a coborî apoi de-a-lungul Nistrului pînă la limanul lui, s'a pus imediat și pentru România problema luării unei atitudini.

Evenimentele se precipitau. La 22 August, ziua liberării Parisului, căzuse capitala Moldovei, și împreună cu ea un șir lung de alte tîrguri.

A doua zi, regele, amintindu-și poate de cuvintele lui Agesilas, regele Spartei, învingătorul Perșilor și al lui Epaminonda, care spusese cîndva că „de îndată ce o acțiune este folositoare Patriei, ești ținut să nu stai în cumpănă și s'o faci", a pus capăt alianței cu Germania și răsturnînd regimul bunului plac, a hotărît, fără alte formalități, trecerea țării în rîndurile Națiunilor Unite.

Hotărîrea Romîniei de a-și relua locul în tabăra democrațiilor s'a produs în împrejurări și într'un ceas cînd ea a putut fi mult mai cu folos valorificată de Aliați decît fusese pusă în valoare hotărîrea din Septemvrie 1943 a Italiei.

Ieșirea Italiei din Axă nu numai că n'a suprimat un front dar a și creat unul nou. E drept că prăbușirea regimului fascist a însemnat fringerea Axei și că trecerea de partea aliaților a celui mai bine informat dintre partenerii Reichului asupra situației militare și a posibilităților de a cîștiga războiul ale acestuia, a avut un efect propagandistic neprețuit de mare; dar nu e mai puțin adevărat că anglo-americanii nu erau încă în stare, în toamna anului trecut, să exploateze plenar, printr'o acțiune rapidă și puternică pe cîmpul de bătaie, această victorie diplomatică.

De data aceasta, forțele sovietice, după trei ani de pregătiri pe frontul sudic erau în plină ofensivă. Romînia alăturîndu-se lor și deschizînd drumurile spre apus, le îngăduia să facă dintr'odată un salt de cîteva sute de kilometri în spre frontierele Germaniei, surprinzînd comandamentul german și provocînd o spărtură largă în sistemul de apărare din nord-vestul european.

Să nu uităm că problema trecerii Carpaților nu era ușoară. Urma să se pună pentru prima dată în istoria acestui războiu chestiunea străpungerii unui obstacol natural puternic.

Romînia, stăpînă pe cheile Carpaților, părăsind pactul tripartit, a făcut ca această problemă să nu se mai pună. După proclamația regelui Mihai, difuzată prin radio în seara de 23 August, mareșalul Malinowski, căreia i-ar fi revenit sarcina să-și croiască drum prin zidul muntos ce-i sta în cale, ar fi putut parafraza vorba lui Ludovic al XIV-lea la vestea că nepotul său fusese chemat la tronul Spaniei: „Il n'y a plus de Carpathes!".

Pe plan militar, prin urmare, desprinderea Romîniei de grupul de state care alcătuiau cingătoarea răsăriteană a Reichului german, a însemnat scoaterea de sub roțile din față ale carului teuton povîrnit pe vale, a butucului care îi slujea de proptealâ. Pe plan politic, hotărîrea Romîniei deschidea și ușura calea retragerii din orbita germană a tuturor țărilor vecine cu ea sau într'o situație asemuitoare cu a ei și care, de teama reacțiunii răzbunătoare a puterii naziste, șovăiau să facă „volte-face".

Chiar „Pravda" gazeta partidului comunist, recunoștea indirect acest fapt cînd scria pe la sfîrșitul lunii August că „importanța ieșirii Romîniei din Axă depășește cadrul teritoriului ei" și că „ nu s'ar cădea să se subestimeze însemnătatea acestei lovituri date întregului sistem de dominație german din Peninsula balcanică".

Intr'adevăr trupele germane, puse în întîrziere să părăsească de bună voie pămîntul romînesc, în loc să se folosească de făgăduiala (de altminteri nechibzuit dată) că nu li se va stînjeni plecarea, întorc dimpotrivă armele terestre și aeriene în contra populației civile și-a armatei romînești. Prin aceasta, Romînia la 24 August, se află în stare de războiu cu Germania. De atunci mersul operațiunilor militare în sectorul nord-oriental se desfășoară cu pași repezi în spre o lichidare a acestei porțiuni de front, imprimînd totdeodată un ritm accelerat și evoluției politice. Dar să reamintim pe scurt situația militară.

Armatele mareșalului Tolbukin care, la 23 August, erau la Cetatea-Albă, ating la 1 Septemvrie frontiera romîno-bulgară în dreptul Cadrilaterului.

Armatele mareșalului Malinovski care, în aceeași zi, se aflau la Vaslui, au coborît într'o săptămînă pînă la București și Ploești, îndreptîndu-se pe de o parte, prin valea Prahovei în spre Brașov iar pe de altă parte spre Craiova.

Trupele germane, neadaptate la defensivă și foarte neîndemînatice cînd e vorba să improvizeze o tactică sub presiunea unor împrejurări neprevăzute, s'au văzut silite să se retragă dincolo de munți.

Rubiconul, așa dar, nu era trecut. Războiul, în această parte a Europei, depășise etapa primejdioasă a operațiunilor conjugate dar lipsite de coordonare pe care armatele sovietice în cooperare nepregătită dinainte cu armatele romîne, au trebuit să le desăvîrșească în grabă, prin mișcări spontane, spre a nu da răgaz inamicului surprins să se dezmeticească [1]).

La 1 Sptemvrie, aspectul militar al frontului european se putea rezuma astfel:

In apus, Franța era pe trei sferturi liberată și generalul de Gaulle alcătuise un nou guvern, tot „provizoriu", (mais il n'y a que le provisoire que dure...) pe care îl inscăunase de data aceasta chiar la Paris.

In răsărit, operațiunile ofensive erau duse în deosebi pe frontul finlandez, pe frontul învecinat estonian și în Sud, unde — după cum am spus — armata roșie atinsese frontiera Bulgariei și se îndrepta, în același timp spre Ardeal și spre Oltenia.

* * *

Evenimentele diplomatice erau în strînsă legătură și în raport de cauză la efect cu cele militare. De pildă: înaintarea rusă în Carelia, pe frontul Leningradului și pe coasta de miazănoapte a Estoniei, silise guvernul nou al d-lui Hackzell să trimită un sol la Moscova să ceară condițiile de armistițiu.

Inaintarea armatelor ruso-romîne în spre Ardeal silise pe regentul Horthy să pună în capul guvernului dela Budapesta, un general: pe generalul Lakatoș care să încerce să facă față milităreşte crizei ivite pe front, căci regimul magnaților vroia să se apere și își propusese alte țeluri decît acelea pe care le urmăreau guvernul de pace dela Helsinski și guvernul blocului democratic dela București.

In sfîrșit, înaintarea armatei mareșalului Tolbukin spre Bulgaria silise guvernul Bagrianoff, care adoptase o atitudine dubioasă de neutralitate, în speranța că va izbuti să-și atragă simpatiile sovietice și să îndepărteze furia teutonică, îl silise să plece și să lase locul unui guvern Muravieff care avea să se dovedească tot atît de inadaptabil noii conjuncturi ca și precedentul.

Așa dar în nicio parte situația la începutul lui Septemvrie nu era limpezită. Ea se afla în faza de cristalizare. Romînia nu semnase încă armistițiul. Finlanda avea de îndeplinit condiția preliminară de a evacua mai întîi trupele germane de pe teritoriul ei pentru a putea trece după aceea la negocieri. Bulgaria era în căutarea unei formule de compromis.

De abia dela 5 Septemvrie au început rînd pe rînd treburile să se lămurească. Mai întîi între Moscova și Helsinski. Finlanda a primit sar-

[1]) Acest incovenient al necoordonării s'ar fi putut evita. In Romînia s'a lucrat, în lunile Iulie și August, în acest sens. Dar despre aceasta vom vorbi altă dată. N. R.

cina să scoată pe germani din ţară (ca să facă dovada că nu are de gînd şi de astădată să ducă negocieri şi să păstreze rezerva de a reîncepe lupta dacă ele n'ar izbuti). Pentru a notifica în chip cît se poate de convingător hotărîrea ei de a ieşi din războiu, Finlanda a încetat ostilităţile împotriva Uniunii Republicelor Sovietice înainte chiar de a-şi trimite delegaţia la Moscova să trateze armistiţiul. Ea îşi manifestă astfel încrederea neclintită în cuvîntul şi în intenţiunile Kremlinului.

Atitudinea leală a diplomaţiei sovietice a avut de altminteri prilejul să se semnaleze simultan în problema bulgară. Bulgaria era de peste doi ani şi jumătate în războiu cu puterile anglo-americane. Guvernul Bagrianoff se declarase gata să scoată Bulgaria din războiu şi să ceară pace Statelor Unite şi Marei Britanii. Dar convorbirile în vederea încheierii armistiţiului tărăgănesc. Indărătul convorbirilor pe care le începuse la Ankara şi le continuase la Cairo sta ascunsă speranţa că va putea folosi relaţiile ei cu „sora mai mare" pentru a obţine dela Washington şi dela Londra condiţii mai blînde şi pe care, prin purtarea ei din ultimii treizeci de ani, nu le meritase. De aceea U. R. S. S., în pofida tuturor legăturilor de sînge cu poporul bulgar şi a raporturilor diplomatice păstrate cu Sofia, n'a înţeles totuşi să sprijine cauza bulgară, lipsită de temeiu juridic şi mai ales de bază morală. Rusia, socotind că neutralitatea pe care guvernul Bagrianoff se grăbise a o declara nu putea fi decît în folosul armatei germane, aflătoare în Bulgaria, a declarat acesteia războiu în seara de 5 Septemvrie. Astfel raporturile cu Bulgaria se lămurise întocmai precum se lămurise cu cîteva luni înainte raporturile Aliaţilor cu Finlanda. Cu alte cuvinte se isprăvise cu situaţia inegală din punctul de vedere al dreptului internaţional, ca unii dintre Aliaţi să fie în războiu, iar alţii în relaţii sau fără relaţii diplomatice cu cutare Stat satelit al Axei. Atît cu Finlanda, cît şi cu Bulgaria, cele trei mari puteri aveau acum o situaţiune de drept şi de fapt egală şi deopotrivă de limpede, ceea ce constituia o dovadă mai mult a s'ncerităţii înţelegerii care se desăvîrşise de-a-lungul anilor de războiu între Statele Unite, Uniunea Republicelor Sovietice Socialiste şi Marea Britanie.

Atît de adevărat este lucrul acesta, încît Moscova, primind în noaptea de 6 spre 7 Septemvrie cererea de armistiţiu a guvernului Muravieff, n'a socotit-o ca fiind adresată numai ei, ci tuturor Puterilor cu care Bulgaria se afla în războiu şi n'a răspuns decît după ce a avut şi primit în această privinţă avizul american şi englez.

Negocierile cu delegaţiile romînă şi finlandeză au fost duse la Moscova tot în comun, vreau să zic cu participarea delegaţilor Statelor Unite şi Marei Britanii. Negocierile s'au terminat la 12 Septemvrie cu delegaţia romînă şi la 18 Septemvrie cu delegaţia finlandeză.

Intre timp, situaţia internaţională căpătase din ce în ce contur mai precis, atît pe teatrul de războiu cît şi pe eşichierul diplomaţiei.

In ceea ce priveşte ţara romînească: Moldova, Dobrogea, Muntenia şi Oltenia fuseseră în două săptămîni total eliberate de sub ocupaţia germană. Trupele sovietice, cooperînd cu acelea romîneşti, luptau acum împotriva armatelor maghiare şi germane în Ardeal, dela Bistricioara pînă în spre Turda.

Pentru o şi mai categorică lămurire a poziţiilor, Romînia care, dela 24 August declarase a se afla în stare de războiu cu Germania, făcuse cunoscut Budapestei la 7 Septemvrie că şi cu Ungaria, raporturile ei erau de calificată beligeranţă.

Pe altă parte, Bulgaria, unde pe ziua de 8 Septemvrie guvernul Muravieff fusese înlocuit printr'un guvern Kimon Gheorghieff, declarase la rîndul ei, războiu Germaniei, dînd poruncă armatei bulgare să primească prieteneşte armatele sovietice ale mareşalului Tolbukin şi să li se alăture lor în lupta împotriva duşmanului comun.

Incă odată ne vedem siliţi să punem în lumină independenţa ce se statorniceşte sistematic între hotărîrile diplomatice şi evenimentele militare şi să arătăm urmările imediate pe care le-au avut de o

parte hotărîrea guvernului Gheorghieff de a declara războiu Germaniei şi a înlesni trecerea trupelor sovietice în spre Thracia şi Marea Egee iar pe de altă parte sosirea la Porţile de Fier a armatelor mareşalului Malinowski.

Prima a determinat comandamentul german să dispună evacuarea grabnică a arhipelagului grecesc pe care îl ocupase fără niciun simţ de prevedere şi numai pentru a-şi salva prestigiul, în ultimul trimestru al anului trecut după ce trupele italiene de ocupaţie depuseseră armele la ordinul mareşalului Badoglio. Generalul Weichs îşi risipise astfel forţele lui limitate la vreo douăsprezece divizii (aproape o sută de mii de oameni) peste tot locul, riscînd să nu poată opune nicăiri o rezistenţă valabilă în cazul unui atac. Simţind că prin înaintarea armatelor lui Tolbukin de-a-lungul coastei, situaţia acestor trupe răvăşite devenea disperată, a poruncit regruparea lor la Salonic, liberînd în chipul acesta insulele, a căror vremelnică şi inutilă luare în posesie o plătise cu cîteva luni în urmă cu grele jertfe de sînge. Mai mult încă: părăsind insulele, generalul von Weichs netezea calea liberării întregii peninsule, periclitînd soarta trupelor pe care voia tocmai să le salveze.

Pe de altă parte, cum spuneam, sosirea mai repede decît s'ar fi putut nădăjdui a trupelor mareşalului Malinowski, la hotarele Jugoslaviei l-a hotărît pe mareşalul Tito să dea la 10 Septemvrie semnalul de răscoală generală şi să pornească la asaltul final de desrobire a mult încercatelor ţinuturi sîrbe, slovene, muntenegrene şi bosniace.

Dintr'odată, prin urmare, tot frontul balcanic, cu cele 22 divizii germane care îl apărau, aşezat parcă pe un teren fugitiv, a purces să lunece şi să se desprindă de promontoriul fortăreţei germane, expunîndu-l loviturilor directe ale valurilor crescînde pornite din spre est pe undoierile armatelor sovietice în număr de şasesprezece... Şasesprezece doar numai pe porţiunea dela izvoarele Tisei în Vale!

* * *

Frontul balcanic intrînd de pe la mijlocul lunii Septemvrie în faza de lichidare, linia de front propriu zis pe care ar fi urmat după aceea să se întîmpine rezistenţa înverşunată şi să se dea lupte crîncene, se putea delimita lesne. Era linia Tisei, dela izvoare pînă la locul unde se împreuna cu Dunărea şi de acolo, cursul Savei pînă la frontiera Austriei.

Aşa dar, într'o lună, dela 23 August la 23 Septemvrie, frontul sudic fusese dat înapoi spre apus dela Iaşi la Oradea-Mare, dela Tighina la Arad iar dela gurile Dunării la Porţile de Fier, Armata Roşie apropiindu-se de frontiera Germaniei cu peste 600 kilometri în linie dreaptă.

Ameninţată să piardă în puţine zile: Grecia, Albania, Bulgaria şi cea mai mare parte din Iugoslavia, după ce a pierdut Romînia, Germania vedea reducîndu-i-se dintr'o trăsătură de condei, din teritoriul pe care îl ocupase, îl stăpînise şi-l expropiase în folosul ei exclusiv, aproape şapte sute de mii de kilometri pătraţi.

La miazăzi, operaţiunile militare luaseră deci, prin întorsătura lucrurilor, caracterul unor operaţiuni de curăţire a terenului de diviziile germane încercuite sau în retragere şi totodată caracterul unor operaţiuni de pregătire a asaltului împotriva citadelei naziste, ale cărei ziduri din spre această parte, erau aşezate aproximativ pe linia de hotar din 1939 a Ungariei şi a Austriei.

Simultan cu operaţiunile de curăţire din Transilvania de Nord, Bulgaria, Grecia, Albania şi Jugoslavia, Aliaţii au întreprins operaţii militare în Franţa (pe coasta de Nord a căreia mai rămăseseră cîteva focare nestinse), în Alsacia şi Lorena, în Luxemburg, în Belgia (de curînd liberată) şi în Olanda unde de abia intraseră. la în răsărit, Ruşii prinseseră a face acelaşi lucru în ţările baltice.

Ţelul urmărit prin aceste operaţiuni, cu obiective aparent atît de diverse, era în fond unul şi acelaşi: ca, întocmai precum cele şasesprezece

armate sovietice pornite din spre versanţii Carpaţilor pe deosebite căi în spre apus, urmau să fie aduse în cele din urmă pe relativ scurta linie de front formată de unghiul cursurilor Tisei şi Savei, tot astfel să fie aduse pe linia Siegfried şi pe aceea a Rhinului de jos, absolut toate armatele care au fost debarcate pe coasta normandă şi pe coasta de azur (în jurul a trei milioane de oameni) iar pe linia Niemenului, Narevului şi a Vistulei să fie alineate toate armatele sovietice ale d-lui Govorov, Maslenikov, Bagramian, Corniakowski, Lazarov, Rokosowski, ş. a. m. d. (iarăşi cîteva milioane de oameni), spre a se putea deslănţui la ora potrivită un atac circular, concentrat, împotriva fortăreţei astfel încercuite a Reichului.

Ce va putea opune Germania, ca forţă, acestui asalt general pornit pe un perimetru de peste 2500 de kilometri, cu efective atingînd cifra de cel puţin zece milioane de oameni şi cu un material de război uriaş, cantitativ, şi pînă acum neîntrecut calitativ?

Intr'o expunere făcută la Camera Comunelor în ziua de 22 Februarie anul acesta, d-l Churchill a declarat, vorbind de situaţia militară că „Germanii mai dispun încă de 300 de divizii ale căror însuşiri combative rămîn intacte".

D. Churchill care, cu prilejul altei expuneri făcută tot la Camera Comunelor, în Iunie 1941, a mărturisit că preferă să dea date pesimiste cînd face declaraţii, a exagerat, fără îndoială, şi la 22 Februarie, cifra în favoarea Germaniei. Dar să spunem că Germania, totuşi mai dispunea atunci de 300 de divizii. A trecut însă vremea cînd o divizie germană număra între 10 şi 15 mii de oameni. Efectivul acestor divizii a fost de mult redus sub 10.000 de oameni şi coborît cîteodată chiar la jumătate. Dovadă, următorul pasaj din cuvîntarea pe care a ţinut-o Stalin la 6 Noemvrie anul trecut, cu prilejul împlinirii a douăzeci şi şase de ani dela „revoluţia din Octomvrie".

„Este caracteristic — spunea el — că în loc de 240 de divizii, cîte se aflau în anul trecut în faţa frontului nostru — *dintre care 179 erau germane* — anul acesta (adică după toate înfrîngerile suferite de Germani în cursul anului 1943, N. R.), se află în faţa frontului Armatei Roşii: 257 de divizii, dintre care 207 sunt germane".

Şi Stalin adauga: „Se vede că Germanii speră să compenseze scăderea calitativă a diviziilor lor prin mărirea numărului lor".

Presupunînd prin absurd, că totuşi, unele cu altele diviziile germane ar dispune de 10.000 de oameni fiecare, ar însemna că cele 300 de divizii de care vorbea d-l Churchill la 22 Februarie, reprezentau atunci un efectiv de trei milioane de oameni. Dar de atunci s'a produs dezastrul dela Uman, dezastrul din Crimeea, dezastrul dela Caen (unde Nemţii au pierdut pe puţin 400.000 de oameni), dezastrul din Balcani — pentru a nu vorbi decît de cele răsunătoare. Tot ce a putut conducerea germană pune din nou pe picioare prin mobilizarea totală la care au recurs, nu putea umple golul pe care l-au făcut dezastrele mai sus înşirate. Făcînd totuşi abstracţie şi de acest fapt cu neputinţă de făgăduit şi socotind că nu s'a întîmplat nimic armatei germane dela 22 Februarie la 22 Octomvrie, este limpede că mai mult de trei milioane de oameni în formaţiuni militare organizate, Germania nu va putea scoate pentru a-şi apăra hotarele cînd acestea vor fi atacate cu efective de patru ori mai mari ca număr şi inapreciabil mai bine înzestrate ca armament.

In sprijinul forţei germane vin bineînţeles: fortificaţiile, fluviile mari şi exaltarea masselor combatante fanatizate. In schimb în cumpăna aliată cade o artilerie cu efecte hotărîtoare, o aviaţie de bombardament ireductibilă şi de o putere de distrugere formidabilă, o aviaţie purtătoare de trupe imensă şi un avînt care creşte pe măsura apropierii de ţelul final.

Intrunirea tuturor acestor condiţii, suficiente pentru dobîndirea victoriei, a încredinţat conducerea de război aliată că faza europeană a conflagraţiei e pe sfîrşite şi că va fi deajuns să se pornească pentru a se şi ajunge la ţinta propusă înfrîngerea Germaniei şi nimicirea hitlerismului.

De aceea, începînd încă din August s'a socotit că nu e prea de vreme să se păşească la pregătirea planurilor de pace şi la stabilirea în amănunt a condiţiilor ce urmează să fie impuse Germaniei învinse care n'are dreptul — în caz de capitulare — să ceară niciun fel de condiţii.

S'a convocat, mai întîi, din iniţiativa Statelor Unite o conferinţă tripartită pentru elaborarea unui anteproiect de organizare a păcii şi a securităţii internaţionale, conferinţă care s'a întrunit la Dumbarton Oaks şi şi-a început lucrările la 21 August cu participarea d-lor Eduard Stettinius, subsecretar de stat la departamentul american al afacerilor străine, Alexander Cadogan, secretar general permanent la Foreign-Office şi Andrei Gromyko, ambasador al U. R. S. S. la Washington.

A avut loc, în al doilea rînd, o nouă întrevedere Roosevelt-Churchill la Quebec care a ţinut aproape o săptămînă, dela 10 la 16 Septemvrie şi în care conferinţă au precumpănit discuţiile asupra păcii, dovadă cuprinsul telegramei adresate cu acest prilej de primul ministru britanic lordului Cecil şi chiar însuşi faptul semnificativ de a se fi gîndit la acest pionier al păcii şi laureat al Premiului Nobel pentru pace.

S'a desbătut de asemenea foarte pe larg în chiar ziua deschiderii Parlamentului britanic (ceea ce arată însemnătatea care i s'a atribuit) problema criminalilor de război, problemă în strînsă legătură cu condiţiile care urmează să fie impuse Germaniei şi s'a luat act cu prilejul acestor desbateri dela Comune şi dela Camera Lorzilor că toate ţările neutre europene, în afară de Eire, au făcut cunoscut Aliaţilor că nu vor acorda azil celor vinovaţi. Fapt de o întreită valoare politică: *primo*, ca luare de atitudine în favoarea punctului de vedere adoptat de conferinţa dela Moscova a miniştrilor de externe şi anume de a-i urmări pe aceia care „şi-au îmbibat (imbued) mîinile în sînge nevinovat pînă la capătul pămîntului" indiferent de ce prevăd legile de extrădare existente în acest sens şi indiferent de rezervele ce se fac cu privire la delicvenţii politici; *secundo*, încunoştiinţarea făcută de guvernele neutre guvernelor aliate constitue o implicită recunoaştere a faptului că criminalii de război se găsesc pe baricada nazistă şi obligaţia pe care ele şi-o iau de a nu-i adăposti şi de a-i preda în caz că s'ar refugia pe teritoriul lor arată că ele sunt de pe acum fixate asupra taberei care poartă răspunderea deslănţuirii războiului şi a tuturor atrocităţilor care s'au făptuit în decursul desfăşurării lor; *tertio*, graba cu care aceste guverne neutre şi-au precizat atitudinea îngădue să se tragă concluzia că ele au convingerea că problema nu mai suferea întîrziere căci ar putea dela o zi la alta deveni actuală.

Iată cum pe toate căile şi cărările ajungem, vrînd nevrînd, să deducem că în cercurile acelora „cu multe cunoştinţe tehnice şi de mare răspundere" — ca să recurgem la expresia întrebuinţată de d-l Churchill în expunerea pe care a făcut-o la Camera Comunelor la 28 Septemvrie, după întoarcerea sa dela Quebec — se socoteşte că războiul a păşit în etapa desnodămîntului şi că este cuminte să se purceadă pe îndelete la cercetarea şi la statornicirea de pe acum a măsurilor de securitate internaţională şi de aşezare a păcii în sarcina naţiunilor în stare să-i poarte de grijă iar nu ca o pedeapsă pe umerii unui organism care să cadă sub atîta povară.

Dr. I. FLAVIUS

CRONICA LITERARĂ

„ISTORIA LITERATURII ROMÂNE MODERNE"

de ŞERBAN CIOCULESCU,
VLADIMIR STREINU ŞI TUDOR VIANU

Volumul I din noua *Istorie a Literaturii Române Moderne* (Casa Şcoalelor, 1944) scrisă de d-nii Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu şi Tudor Vianu nu a stîrnit — spre deosebire de lucrarea d-lui G. Călinescu — nicio vîlvă, iar pînă în momentul în care redactăm această cronică nu s'a publicat nicio judecată mai desvoltată asupra ei. Faptul se explică nu numai prin concentrarea tuturor asupra capitalelor evenimente ce s'au petrecut imediat după apariţia lucrării, ci şi prin aceea că noul volum nu conţine suficiente elemente pentru polemică şi scandaluri literare. Şi aceasta deoarece primul volum apărut nu judecă pe scriitorii contemporani, ci se opreşte la Alexandru Macedonsky. Polemicile şi scandalurile — literare sau metafizice — le stîrnesc de obiceiu oamenii vii, direct interesaţi într'o cauză în care este angajată personalitatea lor prezentă şi mai ales viitoare. Iar istoriile, oricum vor fi fiind alcătuite, oferă scriitorilor în vieaţă perspectivele viitorimii, dîndu-le cele mai existenţiale îngrijorări şi nemulţumiri. Cei trei critici, care au colaborat la noua istorie literară, au debutat, aşa dar, fără primejdii pentrucă nu se ocupă încă de scriitorii vii, iar celor morţi le fac în genere destulă dreptate pentru ca nimeni să nu protesteze cu dinadinsul.

Apariţia lucrării d-lor Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu şi Tudor Vianu — aşa cum este ea şi cum vom căuta s'o analizăm şi definim în cele ce urmează — constitue, împreună cu istoriile scrise de d-nii G. Călinescu şi Bazil Munteanu, un înalt nivel de intelectualitate. Şi mai ales — fapt cu totul memorabil — o întreprindere cu adevărat critică, provenind dela nişte spirite pentru care literatura înseamnă, în primul rînd, artă. Numiţii autori ai celor trei istorii literare impun, cu mijloacele lor proprii, primatul valorificării critice, ştiind bine că dacă literatura nu este artistic realizată, ea nu este nici literatură şi nu poate sluji nici celelalte perspective şi cauze. De sigur, manifestarea artistică fiind condiţionată şi slujind atîtea elemente, dintr'o adevărată şi complexă istorie literară nu vor putea lipsi niciodată consideraţiile extra-estetice, fie ele de ordin social, economic, etic, fie legînd opera de omul care a scris-o, de epoca şi societatea lui. Pînă la d-nii Bazil Munteanu, G. Călinescu, Tudor Vianu, Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu, istoriile literare neglijau esenţialul criteriu estetic, în favoarea altor criterii şi consideraţii, fiind scrise, în genere, de cărturari provenind din alte domenii, cultura noastră superioară fiind dominată, timp de decenii, de istorici şi filologi. Cu toate că mari critici ca Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Paul Zarifopol, E. Lovinescu şi cîţiva dintre cei în vieaţă au cultivat esteticul în studiile şi criticile lor — în materie

de istorie literară primatul esteticului nu a devenit o obişnuinţă firească şi de aceea am asistat la paradoxala situaţie, creată la apariţia istoriei literare a d-lui G. Călinescu, cînd d-sa a fost atacat pe motivul că ar fi doar estet, cînd, de fapt, lucrarea d-sale, chiar dacă orînduită sub semnul consideraţiilor artistice, abundă de consideraţii etice, sociologice şi psihologice, peste care s'a cam trecut cu vederea.

Nici cei trei autori ai recentei istorii literare nu sunt nişte esteţi puri şi ar fi greu să fie, căci istoria, prin natura ei, impune explicaţii de ordin social şi cultural — opera literară fiind condiţionată de stadiul cultural al vremii de atmosfera-i ideologică, de perfecţia limbii, de anumite idealuri şi stiluri obşteşti; în fine, de constituţia spirituală a autorului ei. Dar important este că ei nu uită un singur moment că istoria literară este a literaturii — deci a artei literare — iar nu a filologiei, a istoriei sociale sau psihologiei.

Menţinîndu-ne la caracterele generale ale noii lucrări, mai observăm că ea este o lucrare de colaborare între trei critici de formaţie deosebită, ceea ce va lămuri, în parte, repartizarea materialului valorificat, precum şi unele deosebiri de metodă şi procedare. Intreaga lucrare consideră numai literatura noastră modernă întru cît este artistică şi de aceea începe cu Cîrlova şi Asaky, iar nu cu şcoala latinistă, deşi cum înainte de aceşti scriitori avem puţini literatori-artişti şi foarte mulţi culturalişti, primul volum ar fi putut cuprinde nu numai ce şi-a propus: literatura modernă, dar şi pe cei cîţiva cronicari clerici, istorici şi literaţi, pentru care scrisul este şi artă, ca Ureche, Miron Costin, Neculce, Dimitrie Cantemir, aşa cum a procedat d-l G. Călinescu. O spunem ca o constatare, iar nu ca o obiecţie. Obiecţii ar fi lipsurile faţă de ceea ce şi-au propus într'adevăr autorii, iar nu discutarea limitelor motivat stabilite. Şi astfel de lipsuri propriu zise sunt doar două, dar destul de însemnate: Dinicu Golescu şi Ion Ghica, despre care nu se scrie aproape de loc, deşi, datorită d-lui Cioculescu, noua istorie literară cuprinde un nume nesocotit pînă acum şi asupra căruia se insistă, în fine, după merit, Ion Codru-Drăguşanu. Iscusitul şi dinamicul călător şi memorialist ardelean este pentru prima oară introdus ca personalitate creatoare într'o istorie literară. Dar dacă autorul *Peregrinului Transilvan* este configurat pe paisprezece pagini, trebuia să se acorde şi lui Dinicu Golescu şi lui Ion Ghica măcar tot atîtea laolaltă dacă nu mai mult.

Noi credem că şi Golescu aparţine literaturii moderne, prin reformismul său blînd şi moderat, prin via-i curiozitate faţă de occident. Călătoria Golescului înseamnă una din primele legări conştiente cu Europa, primul act de admiraţie pentru maşinism, chiar dacă boierul muntean poartă costum oriental iar medicul unui ospiciu vienez nu-l lasă să se arate nebunilor lui pentru a nu le turbura viziunile europene, deşi imaginaţia nebunilor, ca şi a poeţilor, este în genere mai primitoare şi mai variată decît cea a medicilor. Şi, apoi, farmecul Orientului nu era neobişnuit lumii austriace, constituindu-se de mai înainte chiar o modă şi o nostalgie orientală, pe care, printre altele, o mărturisesc şi operele lui Mozart. Probabil că, totuşi, Dinicu Golescu n'a fost considerat de autorii noii lucrări ca un spirit modern, ci greşind în această privinţă, ca şi în aceea a Principelui Nicolae Şuţu, călător la 1839, care şi el va intra cîndva în istoria literară, chiar dacă şi-a scris observaţiile în franţuzeşte. Ion Ghica este abia pomenit şi deci vădit nedreptăţit.

In genere, cei trei autori şi-au împărţit materialul după preferinţele şi pregătirea ce o au. D. Şerban Cioculescu a scris în primul volum paisprezece mici monografii despre Vasile Cîrlova, Gh. Asaky, I. Heliade-Rădulescu, C. Negruzzi, Gr. Alexandrescu, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Al. Russo, Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu, N. Filimon, Al. Odobescu, B. P. Haşdeu şi I. Codru-Drăguşanu. Junimismul este în întregime cercetat de d-l Tudor Vianu, care se opreşte în deosebi la Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, V. Conta, Mihail Eminescu, I. L.

Caragiale, Ion Creangă și I. Slavici, ținînd seama nu numai de aderenții junimiști, dar și de aliații și adversarii junimii. D-l Vladimir Streinu și-a luat pe seama sa orientarea estetizantă mai nouă, mai cu seamă cercetarea creației lui Al. Macedonsky.

Impărțirea materialului ne pare oarecum arbitrară. Dacă lucrarea n'ar fi fost o istorie, ci o înfățișare sistematică pe crezuri, atitudini, curente artistice, atunci un capitol denumit „Estetismul", cum se intitulează acela al d-lui Streinu și-ar fi avut rostul. Dar in prezentarea cronologică a scriitorilor moderni romîni — considerați în măsura în care sunt artiști — „estetismul" este peste tot prezent și chiar d. Cioculescu își grupează cele paisprezece monografii sub titlul general de „începuturile literaturii artistice", iar Junimismul și el a accentuat criteriul estetic, chiar dacă in mod mai abstract decît estetul Macedonsky, și, firește, îmbinat cu alte doctrine și idei.

S'ar putea totuși susține că d-l Vladimir Streinu și-a intitulat astfel contribuția la primul volum, pentru a accentua culminația literaturii artistice prin opera lui Macedonsky, intregind și accentuînd drumul celorlalți doi colaboratori. Dar lucrurile nu se înfățișează astfel. Avem impresia că, spre deosebire de d-nii Cioculescu și Vianu, cel de al treilea colaborator n'a înțeles numai să completeze materialul propus spre studiu, ci a căutat să revizuiască, prin anumite perspective și accente, ceea ce d-sa socotea că ceilalți au lăsat oarecum în umbră. Rîndurile d-lui Streinu — credem noi — intenționează să întregească nu numai creațiunea cercetată, dar chiar și metoda și perspectivele întregii cărți, părindu-i-se probabil că ceilalți doi colaboratori nu au accentuat în deajuns latura estetizantă, deși întreaga lucrare este dedicată cercetării literaturii artistice și judecățile celor trei colaboratori sunt, în primul rind, judecăți estetice.

Că este așa, ne-o dovedește faptul că, după ce d-l Cioculescu s'a ocupat de Alecsandri, întocmind o monografie în care valorifică arta scriitorului, d-l Streinu revine la Alecsandri — și nu numai trecător ca d-l Vianu, care trebuia să-l considere pe bardul dela Mircești în legăturile-i cu Junimea — ci insistînd și asupra legăturilor dintre Alecsandri și Maiorescu, precum și asupra unor aspecte ale operei poetului, arătînd exotismul turco-venețiano-iberic și visarea-i mediteraneană sau, în genere, disponibilitatea formală a „întîiului Alecsandri". La fel, se petrece și cu Bolintineanu, asupra căruia d-l Streinu revine, după ce d-l Cioculescu i-a închinat o monografie, care poate că-l supravalorifică.

Nu susținem că d-l Streinu repetă aceleași lucruri, ci numai că împărțirea materialului nu este unitară și coherentă. Avem, în față, o lucrare care este și istorică, și sistematică — sau, mai exact, cînd de istorie, cînd de înfățișare sistematică. Iar metoda deși pare unitară: judecarea literaturii moderne in măsura în care este artistică, totuși mînuirea ei pare divergentă. Pentru unitatea lucrării, pentru păstrarea caracterului de istorie estetică, ar fi fost recomandabil ca autorii să conlucreze la configurarea aceluiași scriitor sau curent. Dacă d-l Streinu avea de observat ceva în plus față de d-l Cioculescu, observațiile sale trebuiau cuprinse în locul unde se vorbește de autorul respectiv, iar dacă între domniile lor există oarecari deosebiri de păreri — și sunt — atunci, pentru unitatea lucrării, ei trebuiau să ajungă la un compromis. Numai astfel am fi avut o lucrare unitară și colectivă. Așa cum este, noua istorie se arată ca o colaborare între trei individualități care, în mare măsură, dar nu în totul s'au pus de acord.

Faptul constitue și un neajuns didactic, dar mai mare neajuns socotim sgîrcenia citatelor și exemplificărilor, care să ajute observațiile și părerile critice expuse. Autorii par a fi scris istoria aceasta numai pentru cetitori care cunosc, în prealabil, întreaga operă a autorilor cercetați. Neajunsul este nu numai de ordin didactic, dar chiar și pentru cetitorii evoluați și cunoscători ai literaturii romîne. Exemplele și

citatele servesc tuturor pentru rememorare și ele posedă avantajul de a convinge imediat și definitiv pe cetitor de temeinicia aprecierii critice formulată. Poate că numai pe Titu Maiorescu, analiza d-lui Tudor Vianu îl înfățișează cu dovezile necesare. Eminescu, după cum vom arăta, este insuficient înfățișat în creația-i poetică, tocmai pentrucă citatele sunt rare. Doar d-l Vladimir Streinu a utilizat mai mult citatele, procedînd aproape așa cum se cuvenea. In comparație cu istoria literară a d-lui G. Călinescu, care utilizează amplu arta citatelor sugestive, complinind adesea judecățile critice cu sugestia directă a citatelor, noua lucrare suferă tocmai de această lipsă a citatelor. Cum nu este o lucrare strînsă și care se rezumă la generalități substanțiale ca acea a d-lui Bazil Munteanu, *Littérature Roumaine* — scrisă pentru străinătate și unde era greu să se desvolte detalii și mai ales să se prezinte în traducere atîtea texte — lucrarea d-lor Cioculescu, Streinu și Vianu putea foarte lesne și cu mare folos să utilizeze metoda citatelor semnificative.

După aceste observații mai mult de metodă, este momentul să menționăm că, în genere, cei trei autori și-au ales materialul care convine însușirilor și preocupărilor lor. Vom analiza acestea, arătînd contribuția fiecăruia în cadrul noii întreprinderi critice.

Raționalist pozitivist, iubind argumentația, atunci cînd analizează o operă sau o personalitate, și căutînd trecerea în judecăți a impresiilor; spirit ce se ferește cu grijă și prudență de entusiasme, exultări și generozități, atenuind cu oarecare ironie și sarcasm chiar aprecierile favorabile — d-l Șerban Cioculescu se îndreaptă, din ce în ce, către informația istorică, stabilind înrudiri de teme și cronologiile unei idei sau atitudini artistice. Academismul său, de formație franceză, din care nu lipsesc considerațiile sociale și un anumit radicalism, a ajuns la o maturitate ce se vădește mai ales prin preocuparea de a portretiza semnificativ personalitățile și operele. D-l Șerban Cioculescu nu se ridică pînă la idei pretențioase, la definiții și sinteze filosofice, păstrîndu-se mai curînd pentru analizele de gust sigur și pentru judecăți empirice, în genere consecvente și drepte.

Cele paisprezece mici monografii despre scriitorii numiți impun prin metoda riguroasă a unui analist, care, prin detalii și caracterizări sugestive, chiar dacă parțiale, configurează atmosfera din jurul operei, deci condițiile, apoi biografia autorului, în cadrul căreia creația artistică este cercetată în aspectele-i relevante. (Observație valabilă și pentru ceilalți doi co-autori, căci și ei cercetează, în cadrul biografiei scriitorului, aspectele relevante ale operei). Atitudinile scriitorului față de vremea sa și a vremii față de el sunt reliefate la toți trei, astfel că se desprinde limpede nu numai destinul omului, dar și al operei. Fără să aibă abundența intuitivă și plăcerea portretistică a d-lui G. Călinescu și nici darul de a se exprima sintetic ca d-l Bazil Munteanu — expunerea critică a d-lui Șerban Cioculescu este mai restrînsă, fără abuz de date și fără uz de multe citate, dar judecata ne pare mai concisă, mai unitară, mai legată de tot. E un folos al metodei raționaliste, care urmărește cu îndoială și prevedere unitatea observației și suficiența rațiunii.

Am pomenit de sgîrcenia citatelor. Totuși, puținele citate făcute de d-l Cioculescu sunt extrem de revelatorii pentru caracterizarea atitudinilor omului și calităților operii. Seriozitatea informației, ca și valorificarea calităților reies din plin, accentuînd caracterul științific al întreprinderii critice. D-l Șerban Cioculescu face parte din categoria criticilor obiectivi, devotați operei, dorind să slujească opera și mai puțin strălucirea posturii sale de judecător. De sigur, ne-ar fi plăcut să găsim, în expunerea sa, mai multe definiții a stilului respectiv, mai multă încredere în curente și atitudini, mai multă sinteză.

Analiza critică luminează, dar și fărîmițează, așa cum se întîmplă la pictorii impresioniști cu structura obiectelor, ei făcîndu-ne să ve-

dem sute de aspecte fascinante, dar nu şi forma permanentă a obiectelor şi aşezărilor. Analiza d-lui Cioculescu nu este, însă, impresionistă, ci intuiţiile şi observaţiile sale sunt sistematizate şi formulate raţional, cu precizări şi argumentaţii serioase. Analiza lui E. Lovinescu era impresionistă şi, de altfel, destul de sumară, fără a avea măcar strălucirea şi diversitatea pictorului impresionist. Impresionismul lui Lovinescu era clasicizant, adică redus la cîteva trăsături, care fiind intuiţii şi nu idei păstrau o limpezime subţiratecă, dar sugestivă. Latura impresionistă a d-lui G. Călinescu este altfel orientată, coexistînd la d-sa cu un intelectualism comparatist de-o deosebită relevanţă socială şi psihologică.

O altă caracteristică a criticii d-lui Cioculescu — ca de altfel şi a celorlalţi doi coautori — este situarea scriitorilor în legătură cu mentalitatea şi arta Europei din vremea lor, căutînd izvoarele, influenţele, modelele şi idealurile, participarea lor la crezurile estetice şi sociale, generale vremii. Un Asaky, un Bălcescu, un Alecsandri apar astfel cînd sunt legaţi de spiritualitatea europeană, ştiindu-se ce datoresc literaturii universale şi spiritului european şi ce este al lor. Cum mai toţi scriitorii romîni ai secolului al XIX-lea au fost legaţi de idealurile generoase ale Europei şi au călătorit prin diferite ţări, ceea ce nu i-a împiedecat să fie Romîni, ba încă mai Romîni decît dacă ar fi trăit în ignoranţa regională, ei descoperind folclorul nostru, dar şi datoria de a ne realiza la nivel european, referinţele acestea sunt extrem de rodnice. Marele Iorga le-a întrebuinţat mult în istoria sa, plină de asociaţii şi sugestii uimitoare, dar mai puţin în judecăţile sale despre literatură, pe care, spre deosebire de Maiorescu, o trata cu o milă şi îngăduinţă de om care, în fundul inimii lui, nu era un artist, ci altceva. Dela Iorga — istoricul literar, nu genialul istoric şi animator cultural — provin acele valorificări în spirit provincial, care se mulţumesc cu foarte puţin şi care ne uimeau la un universalist de măreţia lui. Maiorescu, Gherea, Ibrăileanu, Zarifopol, Ralea, Călinescu, Munteanu, Perpessicius şi autorii noii istorii sunt universalişti şi de aceea judecăţile lor estetice au altă relevanţă.

Integraţi în spaţiul larg şi eficient al vremii lor, scriitorii romîni adevăraţi nu ies micşoraţi, ci dimpotrivă. Asaky, Kogălniceanu, Bălcescu, Alecsandri, Bolintineanu, Odobescu, Codru-Drăguşanu, au fost mari călători şi nu pot fi priviţi în cadre regionale. Profilul lor moral şi estetic este altfel delineat şi luminat, cînd li se cercetează schimbul de idei şi atitudini cu lumea europeană sau cînd li se precizează izvoarele străine. Altfel şi mai judicios înţelegem, în această lumină, de ce Kogălniceanu şi Alecsandri, înapoiaţi din străinătate, nu mai iubesc capitala principatului lor şi de ce unul se apropie de trecut şi celălalt de folclor. La fel, Bolintineanu critică Bucureştii, căci oraşele noastre nu rezistau comparaţiei cu metropolele europene, deşi, prin oameni ca ei, Iaşii şi Bucureştii vor căpăta o atmosferă culturală de nivel europan şi demnitatea unei nobleţi a spiritului, cu care ne putem mîndri. Altfel vom înţelege formaţia şi calitatea — atîta cît este — a poeziei lui Asaky, iubitorul Italiei de odinioară, şi ideologia extremistă a lui Bălcescu, vizionar şi luptător de cea mai mare actualitate pentru noi cei de azi.

Alt merit a contribuţiei d-lui Cioculescu este referinţa onestă la criticii care au valorificat, cei dintîi sau în modul cel mai relevant, unele opere sau aspecte ale lor. Istoria literară, în mare măsură, este rezultatul unui lanţ de judecăţi critice şi e bine să se ştie cui datorim părerile, care, la un moment dat, devin un bun al conştiinţei obşteşti încît cetitorii obişnuiţi şi le însuşesc de parcă ar fi fost create de ei şi, fireşte, continuînd a detesta pe critici. Gestul trebuia să vină dela un critic şi d-l Cioculescu citează adesea pe N. Iorga, Ovid Densusianu, Ibrăileanu, Călinescu şi pe alţii pentru a arăta contribuţiile lor, valabile sau nu, în statornicirea unor judecăţi, care obiectivîndu-se şi devenind bun comun nu înseamnează că nu au paternitate. Judecăţile lui G. Ibrăileanu sunt arătate a rezista prezentului, pe cînd Iorga este citat defavorabil adeseori. Păreriie sale, dînd adesea prioritate unor fenomene literare şi culturale moldoveneşti, sunt combătute nu totdeauna cu temeiu de către d-l Cioculescu, care caută să mai micşoreze din covîrşitoarea importanţă a creativităţii Moldovenilor în favoarea Muntenilor. Aşa se explică de ce acordă o creştere însemnătăţii lui Cîrlova şi Bolintineanu (acesta macedo-romîn după tată) sau lui Grigore Alexandrescu şi se încearcă o relativă diminuare a lui Asaky şi Hasdeu, deşi le sunt recunoscute şi acestora atîtea merite, dar într'un ton mai puţin deschis şi prielnic decît celorlalţi.

Şi d-l Cioculescu — ca şi Ibrăileanu şi G. Călinescu — cercetează forme şi fenomene pre-eminesciere la unii scriitori ca Asaky, Cîrlova şi Bolintineanu, precum d-l Tudor Vianu va stabili pre-junimismul unor scriitori ca Alecsandri, Alecu Russo, C. Negruzzi şi M. Kogălniceanu, dovedindu-se astfel predestinarea unor anumite motive şi forme, cerute de limba, viziunea şi ideologia ţării. S'ar putea face studii speciale asupra acestor determinări stilistice şi ideologice, mai ales dintr'o perspectivă colectivă. Avînd avantajul că vin după o pleiadă de critici de nivel într'adevăr european şi cu criterii de cultură superioară, cei trei istorici literari au putut lesne desvolta, corecta şi revizui o seamă de păreri fructuoase.

Am menţionat buna idee de a introduce în istoria literară pe Codru-Drăguşanu, readus la notorietate de către N. Iorga în 1910. Dar, în afară de această noutate, există o seamă de perspective şi disociaţii pe care le operează analiza d-lui Cioculescu, care nu este un admirator global al nimănui şi nici omul unui singur criteriu. Disociaţii necesare ca aceea dintre talentul literar şi cultura personală, dintre vocaţia poetică şi absenţa ei, suplinită prin altceva, funcţionează mereu, ascuţind cunoaşterea cetitorului obişnuit, în această privinţă cartea fiind şi de un real folos didactic.

Ni se demonstrează că Asaky rămîne ca poet şi nu ca nuvelist; lui Alecsandri i se valorifică anumite aspecte puţin cunoscute, de pildă vigoarea de expresie şi viziune din *Baba Cloanţa* şi ni se arată cum ritmul unor legende vestesc baladele lui Coşbuc şi Iosif — această legătură între creaţiile scriitorilor fiind atent urmărită şi desprinzîndu-se, astfel, o unitate în desvoltarea şi varietatea întregii noastre literaturi, care, într'adevăr, poate fi redusă fenomenologic la cîteva caracteristici, formale şi etice constante, la cîteva idealuri nobile şi la o serie de prejudecăţi stăruitoare, de care abia de acum încolo vom putea să ne scuturăm eficient. Lui Bolintineanu — în genere privit favorabil, ca şi în lucrarea d-lui G. Călinescu — i se găsesc nu numai aspectele caduce, dar şi merite de peisagist şi epistolier.

Vorbind de Alecsandri şi Bolintineanu — între care totuşi rămîne o mare deosebire calitativă, fireşte în favoarea primului — d-l Cioculescu arată că poezia poetului dela Mirceşti se susţine prin picturalitate, iar a celuilalt prin muzicalitate. Dar şi picturalitatea şi muzicalitatea pot fi de diverse feluri şi calităţi, iar d-l Cioculescu nu merge, în această privinţă, prea departe. De aceea, socotindu-se mai competent în privinţa picturalităţii sau plasticităţii, d-l Streinu, revenind asupra celor doi poeţi, afirmă că pitorescul amîndorura este de litografie. Dar nici termenul acesta nu spune prea mult unui cunoscător adevărat într'ale plasticii, deoarece, în sine, litografia nu este o artă inferioară şi foarte mari artişti au lucrat geniale litografii. Probabil că d-l Streinu se gîndeşte la litografiile acelea fără jocuri de lumină şi umbre, apoase şi dulcegi, cum se văd printr'unele case fără preocupări artistice.

Mai precis ar fi să se spună că picturalitatea lui Alecsandri — mai ales cea din pasteluri — aparţine unei viziuni de contraste uşoare şi luminoase, similare cu acelea ale lui Nicolae Grigorescu, deci fără nuanţe bogate şi adîncimi subtile. Corespondentul plastic al lui Alecsandri şi Coşbuc este N. Grigorescu, precum, într'o oarecare măsură, Lu-

chian este al lui Eminescu, Pallady al lui Bacovia, Tonitza al lui Ionel Teodoreanu. Muzicalitatea lui Bolintineanu — chiar dacă îi susține poezia — e totuși o simplă muzicalitate de folclor oriental, destul de vie, dar monotonă. Trebue precizate astfel de afirmații, căci muzicali sunt și Poe, și Mallarmé, și Eminescu, dar nu ca Bolintineanu. Plasticitatea lui Odobescu este aceea a unui romantic academizat, lucrînd mai mult cu intelectul decît cu senzațiile, așa cum este și aceea a lui Hașdeu, lipsindu-le coloritul viu, puternic, diferențiat. Dar la noi artele încă se ignorează între ele, iar criticii și literații arareori iubesc plastica și muzica.

Dintre cele paisprezece mici monografii ale d-lui Șerban Cioculescu, în genere lucrate matur ca niște compoziții-portrete, aproape egale între ele, ni se par mai puțin reliefate monografiile lui Alecu Russo și N. Bălcescu, acestuia din urmă nearătîndu-se în deajuns, din pricina împrejurărilor cînd s'a scris cartea, extremismul exploziv și ideologia materialistă.

Contribuția d-lui Tudor Vianu implică un avantaj pe care numai rareori la noi și chiar în străinătate îl au istoriile literare. D-sa venind din lumea filosofiei, vibrația și semnificația ideilor, expunerea abstractă judecata ideologiilor și curentelor vor cunoaște altfel de înfățișări și funcțiuni. Apoi, chiar în filosofie, cînd pune o problemă, d-l Vianu procedează adesea istoric, stabilind, în prealabil, șirul de păreri emise de-a-lungul vremurilor, grupînd și comparînd temeinicia celor mai reprezentative. Filosof, avînd în obișnuință, aproape dela începutul activității sale, perspectiva și metoda istorică, d-l Tudor Vianu era deplin indicat, fiind și estetician, să contribue la o istorie literară și mai ales la acele manifestări în care ideea și sensibilitatea se condiționează reciproc, în care ideologia și arta se ajută într'o măsură covîrșitoare, așa cum a fost în cazul Junimii. In timp ce foarte mulți critici literari rămîn la intuiții, impresii, sugestii, d-sa stăpînește arta analizei, comparației, sintezei, definiției, adîncind și cuprinzînd fenomenele artistice.

In special, din contribuția la primul volum al noii Istorii Literare găsim exemplar studiul despre Titu Maiorescu adevărată monografie caracterizatoare, în care se întreprinde istoria ideilor și se face analiza desvoltării unei concepții într'un mod magistral, prin trăsături și leitmotive esențiale. Ne sunt arătate originea hegeliană a esteticii maioresciene, hegelianismul acela moștenit din momentele-i de disoluție și care se va încrucișa la criticul romîn cu doctrina schopenhaueriană și cu anume rădăcini realiste, care explică nu numai caracterul practic și concret al activității sale, dar și circumscrierea formelor literare la fenomene particularizate, prin împrejurări în timp și spațiu. Din această dialectică, între universalismul abstract și realismul particularist, Junimismul își va alcătui, cu vremea, cele două orientări, tipice, una legată de generalitatea și aristocrația spiritului; cealaltă, legată de realismul popular. Dar însuși gustul criticului se sbătea între aceste orientări, Maiorescu fiind într'adevăr un eclectic în aprecierile sale concrete.

D-l Tudor Vianu urmărește evoluția pragmatismului critic al cîrmuitorului Junimii, datorită căruia s'a format la noi o stare spirituală de criticism, el fiind legiuitorul. „Maiorescu n'a fost un cugetător care să se fi impus prin originalitatea invenției și omul teoretic a fost necontenit subordonat în el omului practic și făptuitor. Este un caracter romantic în toată firea lui Maiorescu; împreună cu slaba lui aptitudine metafizică, intensa desvoltare pe care o dobîndește virtutea lui pragmatică, organizatoare, legiferantă. Maiorescu este un legiuitor". Această definiție vine după ce ni se arătase că «dacă nici chiar ideile sale critice nu fuseseră rostite la noi cel dintîi de către el, în schimb el este acela care le-a impus printr'o vehemență critică și printr'o viguroasă formulare.

Maiorescu nu a fost un tradiționalist refractar progresului și libertății, chiar dacă a întrebuințat metode de Restaurație și a fost un conservator.

„Nu punerea de acord a formelor cu vechiul fond de cultură al poporului va dori el, ci înălțarea acestui fond pînă la punctul în care să poată umplea formele goale și iluzorii la început". Dacă adîncim sensul acestei juste observații, atunci afirmația d-lui Vianu că „Maiorescu a afirmat cel dintîi principiile curentului devenit biruitor în urmă prin *„Semănătorul"* și *„Viața Romînească"* (p. 205) nu ne mai pare atît de discutabilă în privința *Vieții Romînești*, a cărei doctrină, printre altele, se deosebește față de semănătorism tocmai prin dinamism universalist și prin progresia față de anumite forme sociale și culturale necesare, ale unui fond în devenire. Apropierea lui Maiorescu de folclor, de țărănime, de realismul popular dar totodată și dialectica dintre universalism și particularism, pe care nu a părăsit-o — chiar dacă ecletismul său varia accentele și orientările — pot, într'adevăr, desvălui anumite poziții înrudite cu ceea ce a urmat în cultura romînă, chiar dacă izvoarele directe sunt altundeva. Remarcăm, că, în genere, noile istorii literare urmăresc uneori mai mult atmosfera ideilor decît istoria propriu zisă a ideilor, stabilind asemănările mai mult decît înrudirile reale; succesiunile mai mult decît cauzalitatea. (D-l Cioculescu susține, în aceeași lucrare, că originea esteticii semănătoriste se află în conferința lui Odobescu, rostită în 1872 la Ateneu, iar d-l Vianu o află la Maiorescu, răspunzător și de principiile... *Vieții Romînești*, ceea ce este excesiv și va trebui discutat).

Dintre ceilalți junimiști P. P. Carp și Iacob Negruzzi ne par semnificativ portretizați și de sigur A. D. Xenopol, căruia criticul-filosof îi aduce toată înțelegerea. Caragiale și Creangă sunt, de asemenea, viguros și semnificativ portretizați de d-l Vianu, care le așează, alături, un tablou de egală importanță al lui Slavici, dîndu-și totuși seama că trecerea prozatorului ardelean în rîndul marilor artiști ai Junimii este cu totul discutabilă și nereușind pînă la urmă să ne convingă că a procedat cu destul temeiu.

Dar dacă Maiorescu, Xenopol, Caragiale, Creangă sunt magistral surprinși și cuprinși în mici monografii junimiste, nu tot la fel putem spune că este cazul lui Eminescu. D-l Tudor Vianu insistă asupra prozei eminesciene și asupra formației lui spirituale, dar poezia și chiar ideologia lui Eminescu sunt insuficient cercetate în acest volum. Pentru „amănuntele interpretării" liricei eminesciene, d-l Vianu trimite pe cetitorul istoriei literare la volumul său *Poezia lui Eminescu*, dîndu-și seama de tratarea sumară tocmai a ceea ce este mai însemnat în toată creativitatea romînească. Iar pentru ideologia și concepția de gînditor și poet a lui Eminescu noi am îndruma pe același cetitor la paginile din *Littérature Roumaine* a d-lui Bazil Munteanu, unde se ating dificultățile capitale ale atitudinii intelectuale eminesciene, în primul rînd contradicția dintre credința-i în neant și activismul social, dintre pesimismul universal și optimismul naționalist. Chestiunea nu este firește epuizată, dar faptul că Eminescu nu credea în rațiune ca Maiorescu, deși iubea ideile, explică, în parte, incongruențele atitudinii sale. Este o lipsă serioasă neluarea în temeinică cercetare a concepției eminesciene, căci tocmai d-l Vianu ar fi fost indicat s'o facă, după atîția străluciți și mai puțin străluciți cercetători ai lui Eminescu. De asemenea, măcar pentru lirica lui, s'ar fi putut da citatele caracteristice și îndeplini analizele de amănunt, netrimițîndu-se cetitorul la alți autori sau la volumul însuși al celui care s'a ocupat de el. Față de d-l Vianu, regretul nostru este mai mare decît obiecția adusă.

Altă observație privitoare la contribuția d-lui Tudor Vianu este aceea că d-sa cercetează cu devoțiune și competență operele autorilor, dar nu le ierarhizează în deajuns critic. Dacă menționează perfecția unei nuvele a lui Caragiale, în schimb se ferește de a valorifica accentuat opere de însemnătatea *Scrisorii Pierdute*. Iar generalitățile atît de sub-

stanțiale asupra lui Eminescu, îi lasă totuși în umbră operele. Istoriile literare trebue să recomande, să impună anumite opere, să le urmărească gradele de desăvîrșire și în ce măsură arta le este suficientă.

Dintre scriitorii mai puțin însemnați, N. Gane apare într'o lumină prietenoasă, găsindu-se prefigurări sadoveniste în opera sa, precum la Bodnărescu se remarcă prezența „muzicii eminesciene", prevestindu-se ceea ce va fi în curînd cîntecul celui mai mare poet romîn al veacului trecut. Dar nu numai Samson Bodnărescu se arată poet interesant, „mai cu seamă în mica poezie lirică", ci și N. Beldiceanu, căruia i se găsesc unele anticipații argheziene și căi spre noile tehnice ale poeziei, datorită versificației sale poliritmice.

Ne-am fi așteptat ca analiza estetică formală să fie pur cultivată de d-l Vladimir Streinu, care se consacră estetismului categoric, insistînd asupra lui Alexandru Macedonsky. Dar, de data aceasta, biografia poetului este prea interesantă și plină de contraste pentru a nu impieta asupra cercetării estetice a operei sale. Probabil că d-l Streinu a vrut să concureze pe d-l G. Călinescu în portretistică și, în acest scop, și-a atenuat oarecum analiza creației macedonskiene, totuși destul de relevantă și cu destule citate concludente. Înfățișat, cum și era, ca un om cu conduită socială imposibilă, dar mare poet, Macedonsky, ca de altfel și Eminescul d-lui Vianu, putea fi tratat mai amplu în funcție de operă, iar nu de biografie.

Din cele susținute de d-l Vladimir Streinu nu ne împăcăm cu caracterizarea de „temperament balcanic" a poetului acesta plin de mărețe ca și de uricioase contraziceri. Mai întîi, nu e cert că proveniența familiei paterne a lui Macedonsky ar fi balcanică (D. Adrian Marino a pus recent ipoteza originei rusești a familiei Macedonsky). Apoi, în firea și comportarea poetului există o măreție și o instabilitate pe care Balcanicii nu o au. Credem că d-l Streinu are o greșită concepție despre temperamentul balcanic, în genere mai dîrz, mai limitat, mai stabil, mai puțin îmbinat din contraste abisale și din surprize sufletești. Macedonsky seamănă cu anumiți eroi dostoiewskieni sau cu noblețea poloneză de odinioară, sau cu ciudații cavaleri spanioli, oscilînd între o grandoare donquichotescă și crude egoisme și orgolii.

Dar, dincolo de meritele și neajunsurile semnalate, ne manifestăm satisfacția că, într'un interval relativ scurt, cultura noastră a căpătat o a treia istorie literară scrisă de critici, deci de intelectuali care au un contact susținut și continuu cu operele scriitorilor și cu problematica lor, întreprinderea pornind din însăși îndeletnicirea lor profesională, ceea ce nu a fost cazul atîtor istorii literare scrise de autori venind dela preocupări diferite de cea esențial critică. Niciodată cauza artistică a scriitorilor n'a fost mai servită decît în ultimile trei istorii literare, aici menționate, tocmai din pricină că autorii lor sunt critici de meserie, iar nu filologi, istorici, psihologi sau antropologi, pentru care literatura înseamnă ceva ocazional. Critica a fost astfel repusă în drepturile ei asupra istoriei literare, iar literatura și-a recunoscut propria ei ființă, arta.

PETRU COMARNESCU

CRONICA PLASTICĂ

Izolarea noastră din ultimii ani a creat în România o climă nu prea favorabilă artelor. Această izolare a fost resimțită mai ales de cei pentru cari Parisul și Franța rămînea, de-a-lungul vieții, școala permanentă la care te întorci mereu cu aceeași convingere, fie pentru a clarifica unele nelămuriri lăuntrice, fie pentru a regăsi acel ferment creator a cărui taină îl are în primul rînd Parisul.

Timp de 50 de ani, mai toată vieața noastră artistică se organizase în funcția ideilor și curentelor care veneau de pe malurile Senei, idei și curente care luau cîteodată la noi aspecte surprinzătoare, dar care, prin generozitatea și bogăția lor erau un continuu imbold pentru eforturile noastre autohtone.

In orice caz, contactul direct sau indirect cu Parisul era o chemare la ordine, un îndemn la măsură și la echilibru. Noi, beneficiam de lunga tradiție franceză în căutarea măsurii pentru orice lucru și, vrînd, nevrînd, ne opream pe drumul experiențelor inutile, al supraevaluărilor sau al autodenigrărilor atît de inerente nervozității noastre. Există o voință de integrare în cultura europeană și o căutare a valorilor de interes general.

Cu naționalismul integral și vehement, cu preocuparea de găsire cu orice preț a particularului și a specificului în dauna valorilor generale, s'a mers la o progresivă asfixie, la o progresivă incultură și la intoleranța habotniciei patriotarde. Tendința aceasta de singularizare nu era nouă la noi. Semănătorismul inaugurase această goană după pitorescul local, în dauna marilor principii structurale ale spiritului clasic. Această tendință era însă mereu corectată atît timp cît nu eram izolați de experiențele și curentele care ne veneau din apus.

In pictură, vechea gardă, în frunte cu Pallady, Pătrașcu, Steriade, Dărăscu, Ressu, Stoenescu și Catargi a trecut cu indiferență prin lunga perioadă de criză. Aceste talente încercate și aceste personalități de mult formate, întorcînd spatele actualității, au continuat să picteze, fiecare precizîndu-și și adîncindu-și însușirile și caracterul. Expozițiile lor și-au urmat ritmul regulat:

„Et rien n'a dérangé le sévère portique".

Nu s'ar putea spune același lucru de diversele saloane oficiale care își deschideau ușile publicului. Acele bîlciuri de pictură, în care lipsa de severitate și de criteriu a selecțiunii era uluitoare, nu făceau decît să ilustreze zăpăceala tinerilor pictori și disprețul lor în particular pentru desen și în general pentru orice tehnică. Rarele opere valabile erau asfixiate de ambiția unei cromatice stridente și vulgare. Împărtășind odată unui membru din juriu mirarea mea pentru această lipsă de selecțiune, el îmi răspunse: salonul oficial este al tuturora. Acest punct de vedere foarte bine înțeles de expozanți, devenea în mod firesc o invitație la neglijență și la nepăsare.

Printre pictori mai tineri cari au participat la aceste saloane, diferențiindu-se cu totul ambiției generale și manifestîndu-se și prin expoziții personale, se impun numele lui Padina, Damian, Ștefan Constantinescu și Miracovici. Fiecare din aceste talente diverse și foarte vii, au făcut o serie de experiențe și de încercări, care de n'au

fost concludente au avut totuşi meritul unor investigaţii în domenii noi. Unul din aceste domenii a fost pictura murală şi în deosebi pictura bisericească.

S'au construit în Rominia, chiar în ultimii ani, foarte multe biserici. Problema unei picturi religioase a preocupat sporadic pe pictorii noştri. (Stoenescu de exemplu). Numai în ultimul timp pictura murală a devenit o preocupare continuă la unii dintre ei. E adevărat că majoritatea bisericilor, începînd cu Sf-ta Patriarhie, au fost împodobite de zugravi, organizaţi într'o breaslă abuzivă, care ar fi trebuit să-şi limiteze activitatea la executarea firmelor de prevălii. Destul de recente, Merica Rîmniceanu, Al. I. Brătescu-Voineşti şi cîţiva alţi pictori adevăraţi, reluînd tehnica frescei, au putut cu multă trudă să obţie însărcinarea de a decora biserici.

Merica Rîmniceanu, Nina Arbore, Ştefan Constantinescu, rezimîndu-se pe tradiţia bizantină sau, mai bine zis, pe temelia bizantină; Brătescu-Voineşti şi George Popescu lucrînd într'un spirit mai liber, au ajuns să execute ansambluri picturale de cel mai mare interes.

Sperăm că pictura murală va ieşi din biserici şi va acoperi odată şi suprafeţele întinse ale clădirilor publice. Integrîndu-se iarăşi în cadrul arhitectural, această nouă expresie a picturii romîneşti va avea mari posibilităţi de reuşită. Vom reveni de altfel mai tîrziu asupra acestei probleme.

In sculptură nu s'a ivit nimic nou şi n'au apărut talente noi. Afară de unele statui oficiale care au depoetizat cîteva tăcute grădini provinciale şi de prea deplorabilul bazar de busturi aşezate în rînd la Cişmigiu, nicio mişcare, nicio inovaţie, niciun talent tînăr care să se manifeste.

Se construeşte mult în timpul dictaturilor. De aceea serviciile de arhitectură ale statului au fost active în ultimi ani. Primării, cazărmi de jandarmi, dispensare, centre administrative s'au construit în multe colţuri ale ţării, fără a vorbi de biserici şi şcoli. Dacă, faţă de trecut, se poate constata un progres în stilul oficial, printr'o întrebuinţare mai chibzuită a materialelor, lipsa de proporţie şi sărăcia de concepţie primează în general.

S'au făcut şi unele concursuri bombastice printre care şi acele a două pieţi din Capitală. Concurenţii, în marea majoritate, uitaseră cu totul cele mai elementare noţiuni de scară umană, pierzîndu-se în decoruri de o monstruoasă şi arbitrară monumentalitate. Cu această ocazie s'a putut constata lipsa unor cunoştinţi a regulelor clasice atît de depreciate în învăţămîntul nostru special.

Printre realizările mai importante din Bucureşti trebuesc menţionate Ministerul afacerilor străine şi şcoala superioară de războiu, ambele proiectate de Arhitectul Duliu Marcu.

Ministerul afacerilor străine, placat pe dinăuntru şi pe dinafară cu prea fine plăci de marmură cenuşie, are un aspect glacial. Tendinţele spre monumental a vastei clădiri sunt mereu contrazise de utilitarismul sec al etajelor superioare. Edificiul are un aspect efemer şi sărac ca un pavilion de expoziţie. Şcoala superioară de războiu serioasă şi masivă, precedată de o vastă curte de onoare, răspunde mai mult programului ei cu toate că se integrează cu greu în peisaj.

In lumea arhitecţilor se discută actualmente despre „stiluri". Toţi se preocupă de stilul care trebue aplicat Bucureştiului. Or arhitectura este mult subordonată programelor care i se prezintă spre executare. Prin întrebuinţarea judicioasă a materialelor, respectarea imperativelor climaterice, rezolvarea plastică a programelor dictate de imperativele sociale vom ajunge odată şi odată la un stil, tocmai atunci cînd ideea stilului prestabilit va fi dispărut ca preocupare. Căci stilul nu este, cum s'a crezut şi se mai crede încă la noi, numai o chestiune de faţadă.

G. M. CANTACUZINO

CRONICA LINGUISTICĂ

SCHIMBĂRI INTENŢIONATE

Se credea într'o vreme că toate schimbările lingvistice sunt inconştiente. Este foarte adevărat că marea majoritate a schimbărilor fonetice se produc lent, în intervale de zeci şi chiar sute de ani, astfel încît vorbitorii nu-şi dau seama de ele. Şi cum fonetica a fost ramura cu mult cea mai studiată, ceea ce era adevărat aici a fost extins şi la celelalte ramuri. De sigur în mare măsură şi în morfologie şi sintaxă schimbările sunt tot inconştiente, dar astăzi se ştie că uneori vorbitorii modifică intenţionat forma cuvintelor sau legătura dintre ele.

Războiul, dictatura fascistă, ale căror efecte le vom urmări în amănunte, au adus material şi pentru studierea problemei pe care am enunţat-o aici. Mă gîndesc mai cu seamă la transformările semantice introduse de fascişti, cu intenţia de a servi scopurile lor politice. In oficinele de propagandă se hotăra că unei anumite noţiuni i se va da cutare nume, şi imediat foile şi foiţele stipendiate porneau propaganda necesară, cu o gălăgie infernală, astupînd gura adversarului, ţipînd că chestiunea este rezolvată şi nu mai e nevoie să fie discutată, făcînd totul pentru a împiedeca oamenii să se lămurească.

Rezultatul a fost, în mai multe cazuri, că termenul propus de nazişti a fost acceptat, dar, de vreme ce valoarea care i se dădea era alta decît cea tradiţională, şi anume una peiorativă, singurul cîştig al lui Hitler a fost că a compromis un cuvînt, fără niciun avantaj politic. Iată cîteva exemple.

Cuvintele *fascist*, *hitlerist*, *franquist* etc. au fost dela început înconjurate de o atmosferă detestabilă, de aceea propaganda naţional-socialistă a căutat un termen mai acceptabil, care să le cuprindă pe toate. Şi s'a oprit la cuvîntul *naţionalist*. Natural că acest cuvînt îşi avea înţelesul lui, care nu conţine nimic peiorativ. *Naţionalist* este un om care ţine la naţiunea lui, este aproape tot acelaşi lucru ca *patriot*. Dar fasciştii l-au întrebuinţat ca o cuvertură atrăgătoare care să acopere marfa lor infamă, să orbească muşterii pentru a-i face să cumpere ceea ce nu le trebuia. Şi aşa fasciştii spanioli au devenit *naţionalişti*, ei care au adus în ţară diviziile italiene, aviaţia germană, ca să lupte contra poporului spaniol, adică contra propriilor lor compatrioţi: *naţionaliştii* aceia care au aplaudat cu entusiasm cînd avioanele lui Hitler au masacrat populaţia din oraşul spaniol Guernica, preludiu al atacurilor asupra Varşoviei, Amsterdamului, Londrei şi Belgradului; care au tresăltat de bucurie cînd flota germană a bombardat populaţia lipsită de apărare din Almeria. *Naţionalist* a devenit şi Wang Cing Wei, Chinezul care s'a vîndut Japonezilor şi luptă contra propriei lui patrii; tot *naţionalist* este şi trădătorul norvegian Quisling, care stă în solda ocupanţilor nemţi, şi Laval, şi Filof, şi Nedici şi toţi ceilalţi Antoneşti. In felul acesta s'a ajuns ca înţelesul vechiu şi normal al cuvîntului să fie uitat, şi oameni de bună credinţă să-l întrebuinţeze, şi astăzi încă, cu valoarea pe care

Hitler a ținut să i-o eda, adică cu una propusă celei reale: „trădător de țară". Cunosc Romîni antifasciști sinceri, cărora le scapă epitetul *naționalist* cînd vorbesc de Horia Sima, de A. C. Cuza sau de alți trădători. Pentru fondul politic, nu s'a schimbat deci nimic; doar un cuvînt nevinovat s'a degradat.

Alt termen pentru trădarea de patrie, aplicat de Nemți în unele țări, a fost *colaborare*. Pentru a înfrumuseța noțiunea de „vîndut Nemților", ei au înlocuit-o cu *colaborator*, cuvînt care nu avea nimic peiorativ. Dar îndată ce l-au răspîndit cu valoarea cea nouă, popoarele subjugate au mirosit despre ce e vorba, și au folosit cuvîntul, așa cum se cuvenea, ca o insultă, așa încît astăzi, dacă spui unui Francez că e *colaborator*, el se supără și protestează.

Cam același lucru l-au încercat propagandiștii naziști cu termenul geografic *Europa*. Care e valoarea lui reală nu mai e nevoie să spun, căci o mai ținem minte cu toții. Dar hitleriștii au încercat să-l transforme în sinonim al *Germaniei*. Era destul de greu să ceară Romînilor, Ungurilor, Finlandezilor și celorlalți sateliți să moară pentru *Germania*. Era însă mult mai ușor să le ceară sacrificii pentru *Europa*. Și așa dintr'odată Germania a dispărut din paginile gazetelor și peste tot a apărut în loc *Europa*. Nu se mai vorbea decît de apărarea *Europei*. Însă de data aceasta treaba nu a prea mers, ba din contra, popoarele europene s'au solidarizat împotriva lui Hitler și *Germania* a rămas *Germania*. Trebue să mai adaug că încercarea nu era absolut originală: Napoleon I încercase și el să vorbească de interesele *Europei*, de apărarea *Europei*, pe care o confunda cu *Franța*.

Aici am mai putea adăuga și o expresie întreagă: în loc de „exploatare totală și feroce în folosul Germaniei", în loc de „subjugare și împilare", s'a vorbit Statelor vasale de *noua ordine europeană*. Nu era vorba de „stăpîni și sclavi", nici de „flămînzi și sătui", ci de *noua ordine europeană*. Dar această expresie a avut vieață foarte scurtă, căci imediat ce Nemții au văzut că nu mai au șanse de a cîștiga repede războiul, și mai ales că sunt siliți să părăsească teritoriile cucerite, au renunțat la *noua ordine europeană* de care azi nu se mai vorbește de loc.

Iată acum și un examen oarecum contrar, adică o încercare de a da cu sila unui termen valoare peiorativă, pe care n'o avea prin etimologia lui. In 1938, cînd s'au desființat (cel puțin pe hîrtie) partidele politice din Romînia, s'a pornit în același timp o campanie în stil și cu scop hitlerist împotriva politicii. Ni se explica pe toate tonurile că toate nenorocirile ne vin dela politică, că politicienii au dus țara de rîpă și că țara trebue „despoliticianizată". Evident că toată această campanie era absurdă, căci oamenii trebue să facă politică, au datoria să se intereseze de treburile publice, întîi pentrucă politica îi privește direct, căci rezultatele acțiunilor politice le simțim noi cu toții, pe pielea noastră, și al doilea pentrucă din cercetarea comună a problemelor, din sforțarea generală ies soluțiile cele mai convenabile pentru țara întreagă. Cu toate acestea campania a prins în oarecare măsură, oamenii simpli dar cinstiți confundau pe politicieni cu escrocii politici, și adesea auzeai că se aruncă cuiva, ca o insultă, epitetul de politician, sau se spunea că un anumit lucru nu mai merge prost, ca pe timpul partidelor politice. Bineînțeles, de această atmosferă gata pregătită a profitat Antonescu, care a interzis chiar și discuțiile politice între particulari. Dar odată cu regimul fascist a dispărut și atmosfera compromițătoare din jurul cuvîntului politică.

Toate expresiile pomenite s'au întors sau se vor întoarce repede la valoarea lor anterioară, odată cu dispariția regimului de dictatură hitleristă. Dar e ușor de înțeles că, dacă s'ar fi prelungit acest regim mai mulți ani, unele dintre ele ar fi rămas definitiv colorate în felul dorit de Hitler.

AL. GRAUR

CRONICA SOCIALĂ

SINDICALIZAREA FUNCȚIONARILOR PUBLICI

Secolul al XIX-lea a debutat sub auspiciile principiilor egalitare ale Marei Revoluțiuni. Marea Carte politică a timpurilor noastre este afirmarea drepturilor individuale. Declarațiunea drepturilor naturale și imprescriptibile ale individului a constituit noua dogmă, căreia legiuitorul revoluționar i-a garantat intangibilitatea prin interzicerea oricărei posibilități de restrîngere a suveranității individuale.

Acestui principiu fundamental al dreptului privat îi corespunde în domeniul dreptului public principiul suveranității Statului. Bazat pe concepția romană de *imperium*, Statul nu are altă funcție decît aceea de a garanta individului protecția drepturilor naturale.

De aci întregul regim juridic și politic, care domină secolul trecut și care se va nărui încetul cu încetul sub forța irezistibilă a faptelor. Apariția erei industriale a provocat răsturnarea vechilor dogme pe care se întemeiau instituțiile noastre juridice.

O nouă formulă — de ordin exclusiv economic — a venit să transforme ordinea socială, determinînd adaptarea formelor juridice, pe care ni le-a legat regimul napoleonian, noilor conjuncturi economice. Această formulă e formula sindicalismului. Sindicalismul apare ca o reacțiune în contra individualismului secolului trecut. Nu voim să spunem prin aceasta că tinde la abolirea sa, dimpotrivă el se va strădui să-i extindă binefacerile asupra tuturor producătorilor. Dărîmînd însă vechea concepție a suveranității individului, sindicalismul va propovădui că libertatea, pe care ne-a hărăzit-o Marea Revoluție Franceză, nu se mai găsește, în condițiile societății de azi, decît în asociația indivizilor.

Individul încetează de a fi acel suveran, care închizîndu-se în turnul său de fildeș, poate beneficia de drepturi absurde, a căror existență ar fi chiar anterioară nașterii sale; el devine membrul unui grup social, un asociat; iar drepturile îi sunt recunoscute numai în măsura împlinirii funcției pe care grupul îi va desemna.

Sindicalismul va fi deci acea forță, care grupînd pe indivizi, uniți prin solidaritatea mecanică — adică aceea bazată pe similitudinea de nevoi — va da societății o structură juridică mai adecvată conformației ei economice. Ridicînd munca din decăderea ei biblică, sindicalismul o va încadra în rangul virtuților omenești, făcînd din ea instrumentul de emancipare a acelora pe care lipsa de organizare i-a lăsat — în numele libertății revoluționare — desarmați în fața vicisitudinilor economice, pe care le-a cunoscut societatea omenească, în ultimele decenii. In asemenea condiții, sindicalismul devine un element de pace socială. Tinzînd la coordonarea tuturor grupărilor profesionale în vederea unei administrațiuni mai bune a mijloacelor de producțiune și a serviciilor

publice, el apare ca unica formulă, sub care se poate anvisaja, pînă în prezent, viitoarea structură a societății noastre.

Acest lucru l-a proclamat, acum 35 ani, Léon Duguit în celebrele conferințe dela Ecole des Hautes Etudes Sociales, cînd combătînd mai mult prejudecăți, decît idei, a redat quintesența sindicalismului în următoarele cuvinte:

„Le mouvement syndicaliste n'est point en réalité la guerre entre-„prise par le prolétariat pour écraser la bourgeoisie, pour conquérir, „les instruments et la direction de la production. Ce n'est pas, comme „le prétendent les théoriciens du syndicalisme révolutionnaire, la classe „ouvrière prenant conscience d'elle-même pour concentrer en elle le pou-„voir et la fortune et anéantir la classe bourgeoise. C'est un mouvement „beaucoup plus large, beaucoup plus fécond, je dirai beaucoup plus hu-„main. Il n'est pas un moyen de guerre et de division sociales; je crois „qu'il est au contraire un moyen puissant de pacification et d'union. Il „n'est pas une transformation de la seule classe ouvrière; il s'étend à „toutes les classes sociales et tend à les coordoner en un faisceau har-„monique" [1]).

Așa dar, sindicalismul e un fapt, de care trebue să se ție seamă în cercetarea obiectivă a condițiilor sociale ale vremurilor noastre. Organizarea profesională a debutat prin a cuprinde întîi pe lucrătorii din industriile particulare, ca să se extindă apoi la profesiunile libere, sfîrșind prin a îngloba și pe funcționarii publici. Vechile bariere pe care le ridicase o doctrină arhaică au căzut. Funcția publică va fi considerată de acum înainte ca o profesie. Legiuitorul, refractar pînă deunăzi admiterii ideii asociaționiste pentru funcționarii Statului, e silit să cedeze în fața forței permanente, pe care o reprezintă noile grupări profesionale.

Prea multă vreme s'a căutat a se ține departe de această mare mișcare de organizare corporativă pe funcționarii publici. Nicio forță umană nu mai e în stare să stăvilească incorporarea organizațiilor funcționărești în mișcarea sindicală. In ciuda tuturor obstacolelor, mișcarea corporativă a funcționarilor ia o desvoltare din ce în ce mai mare, aducînd cu sine modificarea radicală a noțiunii de Stat, bazată pe vechea concepție centralizatoare.

Vechei armaturi a Statului regalian, ea vrea să substitue servicii publice democratizate, bazate pe competință profesională. Astfel gruparea funcționarilor publici este în directă dependență de reorganizarea administrativă a Statului.

Ne propunem, în aceste rînduri, să trasăm în mod sumar filiera prin care a trecut ideea sindicalizării funcționarilor publici. Dat fiind analogia regimului asociaționist dela noi cu cel din Franța — de unde am putea spune, că l-am reprodus aidoma, — să ne fie îngăduit a arunca o privire asupra condițiunilor în care s'a desvoltat ideea sindicală a funcționarilor publici în Franța, înainte de a ne ocupa de starea de lucruri dela noi.

Dreptul de sindicalizare a fost recunoscut în Franța la 1884 prin legea Waldeck-Rousseau, lege, a cărei economie am reprodus-o, în 1921, în legislația noastră. Această lege însă privea raporturile între salariați și patroni din stabilimentele industriale și comerciale particulare. Față de tendința din ce în ce mai accentuată a funcționarilor publici de a se grupa, prevalîndu-se de această lege, față de deosebirile doctrinare și jurisprudențiale, intervenția legiuitorului se impunea.

Trei concepții și-au făcut loc în doctrină cu privire la această chestiune:

1. Teza sindicalistă, care reclama pentru funcționari beneficiul in-

[1]) *Duguit.* Le Droit Social, le Droit individuel et la transformation de l'Etat pag. 121—122.

tegral al legii din 1884. Această teză este susținută de Paul Boncour, Maxime Leroy, George Cahen.

După cum lucrătorul din uzină a găsit în sindicat singura forță capabilă să desbată cu patronatul condițiile de muncă, menținînd echilibrul în raporturile de contractare, tot așa și funcționarul public va găsi în sindicat o asigurare contra favoritismului politic, contra arbitrarului, contra instabilității. Funcționarii se sindicalizează pentru a cere probitate în recrutare, regularitate în avansare, respectul libertății și al demnității lor, o parte de inițiativă și de control în munca pe care trebue s'o presteze [2]).

Revendicările lor nu se mărginesc numai la reacțiunea în contra ingerințelor politice, ele nu-s protestări sterile, ci au pretențiunea de a pune și soluția — unica după ele — a remedierii actualei stări de lucruri.

Funcționarii pun reguli noi, menite să indepărteze din serviciile publice, printr'o descentralizare completă, racila birocrației.

Desvoltarea organelor corporative în cadrele actuale ale Statului va determina la un moment dat un partaj de atribuțiuni. Statul va păstra dreptul de control, pe care-l va exercita în numele națiunii întregi, iar funcționarii grupați în sindicate vor decide de interesele lor profesionale, vor opune drepturile cîștigate favorurilor puterii, vor discuta quantumul remunerațiilor, vor indica pe acei care merită să beneficieze de avansare, etc.

Și Paul Boncour întrevede momentul, cînd Statul va înțelege că, ne mai avînd în față funcționari docili și leneși, va constata că cel mai bun mijloc de a asigura buna funcționare a serviciilor sale constă în interesarea celor care sunt chemați să le asigure funcționarea continuă, făcîndu-i să participe cel puțin pentru serviciile care comportă o asemenea participare (întreprinderi comerciale și industriale) la fluctuațiunile randamentului lor [3]).

Maxime Leroy sintetizează într'o formulă întreaga doctrină a sindicalismului administrativ:

„Lutte contre l'Etat, juridiquement presque irresponsable — accord des fonctionnaires avec les administrés — protestation contre l'ingérence politique; organisation plus collective et plus exactement technique des services publics, voilà quatre propositions, qui résument assez bien le mouvement auquel nous assistons, partiellement démocratique, partiellement socialiste, partant nouveau et traditionnaliste, tendant tout à la fois à la „régénération" de l'Etat et à sa „subversion", selon la loi inexorable de la continuité historique" [4]).

2. Acestei teze se opune teza statutului special al funcționarilor. Protagonistul cel mai notoriu e decanul dela Bordeaux, Léon Duguit. Pentru Duguit chestiunea raporturilor dintre funcționari și Stat nu se poate pune în acelaşi mod ca în privința salariaților din industrie și comerț. Statul nu-i patron și între funcționari și Stat nu poate exista un contract de muncă. Funcționarii — și prin funcționari înțelege orice individ care în mod permanent și normal participă la un serviciu public — sunt puși prin legea serviciului într'o situație obiectivă care le impune obligații legale.

Toți funcționarii, oricare ar fi natura actelor pe care le fac, sunt juridicește în aceeași situație. Ei sunt chemați să asigure buna funcționare a serviciului public, ceea ce face ca să fie într'o anumită situație legală. Statul nefiind patron și funcționarii nefiind angajați pe baza unui contract de muncă, ci numai în virtutea unui act colectiv *„Gesammtakt"*, care nu poate să dea naștere la o situație juridică subiectivă de

[2]) *Maxime Leroy,* Syndicats et Services Publics p. 258. *Paul Louis.* Le Syndicalisme contre l'Etat p. 260—261. *Georges Cahen,* Les Fonctionnaires.

[3]) *Paul Boncour.* Les Syndicats de fonctionnaires p. 30—31.

[4]) *Maxime Leroy,* op. cit. p. 239—240.

creditor și de debitor, urmează că ei n'au interese profesionale de apărat, în sensul legii din 1884. In consecință, funcționarii fără nicio distincție, nu se pot sindicaliza [5]).

Dreptul de sindicalizare implică dreptul la grevă. Ori prin încetarea colectivă de muncă, funcționarii violează acele obligațiuni legale pe care i le impune „Gesammtakt"-ul.

„Ils commettent le plus grand des crimes, ils assassinent la collectivité ce qui est plus grave qu'un meurtre individuel. La grève dans les rapports d'employeur et d'employés peut être dans certains cas légitime, le refus concerté — d'assurer le fonctionnement d'un service public de la part des fonctionnaires est toujours un crime" spune Duguit în lucrarea sa: *Leçons de droit public général*" [6]).

De aceea guvernul trebue să reprime cu toată energia asemenea fapte. In schimb, legiuitorul e dator să garanteze statutul funcționarilor, care să-i proteguiască contra tuturor actelor arbitrare din partea guvernanților și agenților lor direcți.

Incadrîndu-i în marea mișcare sindicalistă, Duguit remarcă că — dat fiind natura serviciilor pe care sunt chemați să le presteze — funcționarii formează o clasă cu totul distinctă de clasa muncitorilor din industria particulară. Sindicalismul funcționarist are domeniul său propriu de desvoltare [7]).

3. O a treia teză, teză mixtă, face o distincție între funcționari. Această teorie e reprezentată prin Berthélemy, care, reluînd vechiul sistem al lui Laferrière, distinge agenții de gestiune de agenții de autoritate. Primii se pot sindicaliza, deoarece exercită funcțiuni de ordin industrial sau comercial, ceilalți nu, deoarece dețin o parte din suveranitatea națională [8]).

Această distincție a fost consacrată într'un raport făcut de Barthou, la 1903, în numele Comisiei Muncii a Camerei Franceze, prin care se tindea la modificarea legii din 1864.

Iată cum înțelege Barthou să justifice această distincție:

„L'Etat souverain ne peut et ne doit pas tolérer des coalitions permanentes entre ceux dont les articles 123 et 126 du Code pénal ont justement interdit et reprimé les coalitions temporaires. L'Etat patron doit se soumettre aux conditions et aux obligations légales auxquelles tous les patrons sont astreints envers ceux dont ils louent les services. Il est même tenu de leur donner l'exemple du respect et de l'application de la loi. Sa situation et ses droits varient ainsi suivant qu'il exerce son autorité ou suivant qu'il accomplit des actes de gestion. Et à cette différence dans la nature de ses fonctions propres correspond une différence nécessaire dans les droits de ses agents" [9]).

In consecință, d-sa propune înscrierea în legea din 1884 a dreptului de sindicalizare a lucrătorilor Statului, departamentelor, comunelor și stabilimentelor publice, care nu dețin nicio porțiune a puterii publice.

Bourguin și Fontaine, la rîndul lor, își vor însuși această teorie cînd e vorba de agenții de autoritate, relațiile care există între ei și Stat nu sunt relații contractuale, ci relații de suveranitate — dimpotrivă cînd e vorba de agenți de gestiune, neavînd nicio participare la puterea politică, ei se găsesc legați de Stat printr'un adevărat contract de locațiune de serviciu [10]). Această teorie este preconizată de asemenea și de Paul

---

[5]) *L. Duguit*. Droit constitutionnel Vol. IV p. 224—233.
[6]) p. 244.
[7]) *Duguit*. Le droit social . . . p. 140—143.
[8]) *Berthélemy*. Droit administratif p. 55—59.
[9]) *Barthou*, Rapport tendang à modifier la loi du 21 Mars 1884 p. 56—57.
[10]) *Bourguin*. De l'application des lois ouvrières aux ouvriers et employés de l'Etat p. 30—35. *Fontaine*. Louage de Travail p. 70.

Pic [11]) și a fost consacrată de jurisprudența Consiliului de Stat. Legea din 1920 vine să-i dea — după unii ca Pic și Bry [12]) — o consacrare legislativă, permițînd sindicalizarea agenților de gestiune, rezervînd însă pentru un viitor statut al funcționarilor tranșarea chestiunii în ce privește pe cei de autoritate. După alți autori, ca Duguit, Capitant și Cuche [13]) chestiunea rămîne deschisă pentru toți funcționarii de orice ordin.

In contra acestei diferențieri între funcționarii publici s'a adus o critică decisivă care face ca ea să dispară încetul cu încetul. Chiar Barthou în raportul său — cu toate că adoptă sistemul lui Berthélemy — remarcă că „există o dificultate de a marca punctul unde începe colațiunea de funcție publică și unde se termină contractul de muncă între administrațiunile publice și exploatațiunile industriale ale Statului, șef de întreprindere" [14]).

De aceea Hauriou va remarca, că cele două noțiuni „autoritate" și „gestiune" se confundă de cele mai multe ori și va declara ilegalitatea sindicatelor funcționărești. Sindicatele sunt organizațiuni profesionale ale vieții private, în timp ce funcțiunile publice fac parte din blocul vieții publice.

Regimul nostru de Stat e stabilit pe baza unei profunde separațiuni între vieața publică și vieața privată și în principiu organizațiile create pentru una nu sunt extensibile la cealaltă. In schimb Hauriou crede că funcționarilor — fără distincție — li se aplică regimul legii din 1901, care e o lege generală interesînd vieața publică cît și cea privată [15]).

La lumina acestei expuneri doctrinare să vedem care a fost calea, pe care a pășit legiuitorul romîn în această chestiune.

Vechea Constituție în art. 27 recunoaște libertatea de asociație a tuturor cetățenilor. Legiuitorul romîn, în loc să vie însă cu o lege organică, prin care să desvolte principiul constituțional, a elaborat o lege de restrîngere a acestei libertăți, ca să nu spunem de desființare.

Intr'adevăr, prin cele 3 articole pe care le cuprinde legea asociațiilor din 1909 se interzice funcționarilor, meseriașilor, muncitorilor și în sfîrșit oricărui salariat al Statului, Județelor, Comunelor și stabilimentelor publice, cu caracter economic, industrial și comercial, precum și tuturor acelora cărora le este încredințată asigurarea unui serviciu public, dreptul de a forma asociațiuni profesionale, fără autorizarea Ministerului de care depinde.

Cu alte cuvinte, exercitarea unui drept natural, ce-l garantează însăși pactul fundamental al Statului, e lăsată la aprecierea suverană a unui Ministru.

Legiuitorul de după războiu a făcut — sub influența noilor curente sociale — un pas înainte. El a consacrat pur și simplu teoria lui Berthélemy.

Prin legea sindicatelor profesionale din 1921 se face distincție între funcționarii propriu ziși și lucrători, recunoscîndu-se numai acestora din urmă dreptul de a beneficia de legea sindicatelor, din cauza — spune expunerea de motive — „situațiunii similare în care se găsesc față de cei din întreprinderile particulare". Această dispoziție a fost menținută de Legea Ralea din 11 Octomvrie 1938 în art. 3. Reglementarea dreptului de asociere a funcționarilor publici urmează să fie rezolvată prin Statutul funcționarilor publici din 1923.

Legiuitorul romîn a înțeles să garanteze lucrătorilor Statului un drept natural al oricărui cetățean, dreptul de sindicalizare. El a recunoscut implicit că noile funcțiuni ale Statului, impun noi norme în

---

[11]) *Pic*. Lég. industrielle p. 244.
[12]) *Pic*. op. cit. p. 255 Bry. Lois du travail industriel p. 565.
[13]) *Capitant*. Précis de lég. industrielle p. 80.
[14]) *Barthou* op. cit. p. 51—52.
[15]) *Hauriou*. Droit administratif p. 697—699 notă.

reglementarea raporturilor intre el şi lucrătorii săi. Nu înţelegem deci de ce prin legea de organizare a „Monitorului Oficial" din 28 Aprilie 1927 li se răpeşte lucrătorilor Imprimeriilor Statului dreptul de sindicalizare. Motivul invocat chiar în textul legii, că ar fi salariaţi şi pensionaţi în aceleaşi condiţiuni ca funcţionarii Statului nu are nicio raţiune din moment ce şi lucrătorii Arsenalului şi Regiei Monopolului Statului intră în aceeaşi categorie.

Dacă trecem acum la Statutul funcţionarilor publici promulgat la 9 Iunie 1923, constatăm că dreptul de asociere e reglementat de art. 24—32 şi de art. 53—66 din regulament.

„Funcţionarii publici de orice categorie — spune art. 24 — se pot asocia între ei pentru scopuri culturale, economice şi profesionale". Legea permite asocierea funcţionarilor pe Ministere, pe autorităţi dependente de Ministere sau pe unele dintre direcţiunile şi serviciile acestei autorităţi. Dreptul de a se uni în federale sau chiar într'o uniune generală le este de asemenea recunoscut.

Legiuitorul însă nu a înţeles să pună pe picior de egalitate pe funcţionari cu lucrătorii săi. In timp ce lucrătorii vor putea constitui sindicate, prin încuviinţarea Tribunalului, funcţionarii vor avea nevoie de o lege specială pentru a se constitui în asociaţie.

Asociaţiile pot fi disolvate pe cale administrativă, printr'un Decret Regal.

Legea persoanelor juridice din 1924 prin art. 1 şi 53 a abrogat dispoziţiile art. 25 şi 28 din Statut, supunînd asociaţiile funcţionăreşti aceluiaşi regim ca toate celelalte asociaţii de drept privat, ele putînd dobîndi personalitatea juridică prin încuviinţarea Tribunalului. Era un pas însemnat în calea spre recunoaşterea completă a libertăţii de asociaţie a funcţionarilor publici.

Prin Codul funcţionarilor publici din 8 Iunie 1940 se revine asupra acestui principiu, edictîndu-se de această dată că personalitatea juridică a asociaţiilor funcţionăreşti se acordă prin Decret Regal.

Astfel dreptul de asociaţie al funcţionarilor apare prin noul Cod expus în mod constant oscilaţiunilor politice şi bunului plac al Miniştrilor.

Prin Decretul Lege pentru desfiinţarea breslelor de lucrători, funcţionari particulari şi meseriaşi, din 18 Decemvrie 1940, desfiinţîndu-se toate sindicatele profesionale de salariaţi şi suspendîndu-se dreptul de sindicalizare în general urmează că lucrătorii Statului, Judeţelor, Comunelor, Regiilor, Caselor Autonome, nu se pot constitui actualmente în sindicate, dreptul de sindicalizare al salariaţilor trebuind abia să facă obiectul unei noi legiuri.

Cum însă dreptul sindical al lucrătorilor Statului şi Instituţiilor publice a dobîndit o rezolvare favorabilă în trecut şi nimic nu ne îndrituește să credem că principiul cîştigat nu va fi menţinut în noua legiuire sindicală, numai chestiunea dreptului sindical al funcţionarilor publici rămîne deci deschisă [16]).

In Franţa, guvernul Herriot, în declaraţia din 17 Iunie 1925, recunoaşte funcţionarilor publici dreptul sindical, precizînd însă că nu renunţă la niciunul din drepturile sale, pentru a stăvili orice acţiune colectivă care ar fi contrarie intereselor Naţiunii. Cu toate că această declaraţiune n'a dobîndit o consacrare legislativă, numeroase sindicate funcţionăreşti au luat naştere, la adăpostul toleranţei guvernamentale. Ceva mai mult, s'a putut înregistra şi afilierea acestor sindicate la Confederaţia Generală a Muncii [17]).

[16]) Asupra dreptului sindical al funcţionarilor publici a se consulta şi interesanta monografie a d-lui *Traian Alexandrescu* „*Evoluţia Dreptului Sindical*" „*Curierul Judiciar 1920*.

Dreptul sindical e o veche revendicare a funcţionarilor noştri. La 5 Iunie 1922, Preşedintele Societăţii Funcţionarilor Publici, d-l N. Schina, a dat acestor revendicări următoarea expresiune:

„Voim să nu fie nicio deosebire de tratament între aşa zişii funcţionari de autoritate şi funcţionarii de gestiune, sau între funcţionarii manuali şi celelalte categorii de funcţionari. Este chiar în interesul tuturor funcţionarilor publici să fie laolaltă şi încadraţi în cotele de salarizare ce se vor hotărî.

„Asociaţiile funcţionăreşti sunt strict necesare din punct de vedere profesional, social şi naţional. Scopul lor este să garanteze drepturile personale şi corporative ale funcţionarilor, să ridice starea morală şi materială a acestora, să asigure buna funcţionare a serviciilor şi să contribue la consolidarea Statului. Noi voim să facem din asociaţii organe vii, organisme publice, organisme de Stat. Mai mult decît atît, voim ca asociaţiile să fie obligatorii pentru toţi funcţionarii".

Să examinăm, înainte de a termina, temeinicia raţiunii care s'a opus pînă în prezent satisfacerii acestor revendicări.

S'a susţinut că acordarea dreptului de sindicalizare funcţionarilor ar însemna recunoaşterea implicită a dreptului de grevă, aceste două drepturi au fost considerate ca fiind în strînsă conexitate, neputînd fi desprinse unul de altul. Nimic mai greşit. Dreptul de asociere este un drept natural pe care o societate civilizată trebue să-l recunoască tuturor membrilor săi, fără nicio restricţie. Dimpotrivă evoluţia socială tinde să restrîngă cît mai mult dreptul de grevă, azi cînd noţiunea de serviciu public tinde să se confunde cu întreprinderile particulare, indispensabile publicului.

Şi cea mai elocventă dovadă o avem în legea pentru reglementarea conflictelor de muncă, din 1920, care ridica dreptul de grevă acelora care sunt în serviciile Statului precum şi acelora din întreprinderile care funcţionează în interesul public şi a căror oprire pune în primejdie existenţa şi sănătatea populaţiei sau vieaţa economică şi socială a ţării (art. 16).

Iată deci cum legiuitorul romîn a reuşit să desprindă dreptul de sindicalizare de dreptul de grevă într'o lege, ale cărei rezultate au adus o puternică desminţire vechii concepţiuni.

Şi dacă greva poate fi înlăturată, care mai e raţiunea care s'ar opune asimilării complete a funcţionarilor publici cu lucrătorii Statului! Nu pare oare contradictoriu să interzici organizarea sindicală funcţionarilor din Ministere, cînd o recunoşti lucrătorilor dela Pirotehnie sau Regie?

Rolul Statului e să menţie coeziunea socială, reglementînd ritmul raporturilor dintre factorii componenţi ai organismului colectiv.

Menţinîndu-se în cadrul acesta, pe care i l-a desemnat misiunea sa istorică, căutînd să se adapteze noului structuri sociale, care cere o cît mai mare libertate de desvoltare a organizaţiilor profesionale, Statul va găsi în aceste grupări corporative forţa necesară pentru a înfrunta vicisitudinile pe care soarta i le mai rezervă.

MARCO I. BARASCH

[17]) *Paul Pic.* Les Syndicats des fonctionaires. Questions pratiques 1924 p. 119—121 v. de asemenea l'Information Sociale 1927 No. 238 p. 12, Prin legea din 15 Octomvrie 1940 se interzice în mod absolut dreptul de sindicalizare a funcţionarilor publici, admiţîndu-se reuniunea lor în asociaţiuni în condiţiile Statului statornicit mai târziu prin legea din 14 Septemvrie 1941.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

RITMICITATEA IN BIOLOGIE. RITMURI ENDOGENE ŞI EXOGENE LA VEGETALE.

Fenomenul ritmicităţii este atît de răspîndit printre fiinţele vii încît ne sustragem cu greu impresiei că ar face parte din însuşirile fundamentale ale protoplasmei, mai ales cînd constatăm tenacitatea cu care persistă unele ritmuri funcţionale încă după distrugerea celulelor. Bătăile ritmice ale cililor şi pulsaţiile vacuolelor protozoarelor pot continua chiar şi la fragmente celulare rupte de rest şi lipsite de nucleu. Spre deosebire de asemenea ritmuri, care au fără îndoială un mecanism propriu, *(ritmuri endogene)* există altele (ritmuri exogene) datorite influenţelor venite din afară. Exemplu: fenomenele de asimilaţie ale plantelor verzi a căror ritmicitate este provocată de variaţiile zilnice ale intensităţii luminei solare.

In multe cazuri este mult mai greu decît s'ar putea crede de a stabili dacă un ritm este endogen sau exogen. In faţa unui fenomen ritmic a cărui cauză îi este încă ascunsă, cercetătorul este deseori înclinat să decreteze că ar fi vorba de un ritm endogen, pe cînd ulterior se constată că acel fenomen este sub dependenţa unui factor extern nebănuit pînă atunci. Tot aşa de frecventă este greşeala inversă: un fenomen biologic ritmic este atribuit unui factor exterior, pe cînd cercetarea mai amănunţită arată că a fost vorba numai de o coincidenţă şi că în realitate nu există legătură cauzală între fenomenele studiate.

Aşa dar, de cele mai multe ori este nevoie de cercetări îndelungate şi de multă perspicacitate pentru a lămuri care este natura unui ritm biologic. Chiar şi în cazul în aparenţă atît de simplu al mişcărilor zilnice ale plantelor (închiderea şi deschiderea florilor, mişcările frunzelor), nu s'a putut ajunge nici pînă astăzi la o concluzie definitivă. Atribuite altă dată exclusiv variaţiunilor de intesitate luminoasă şi calorică, această dependenţă a fost mai tîrziu în parte contestată. Intr'adevăr, mişcările plantelor persistă cîteva zile chiar în întunerec sau în lumină artificială de intensitate constantă. Am putea presupune că în decursul generaţiilor aceste ritmuri, la origine oxogene, au început să se fixeze în protoplasma vegetalelor, deşi aceasta este în contrazicere cu noţiunea, parese bine stabilită, că un caracter dobîndit nu poate deveni ereditar. Ar exista deci stadii de transiţie între ritm exogen şi ritm endogen. Mişcările plantelor ar fi un ritm exogen pe cale de a deveni endogen. Precum se vede, limitele între aceste două categorii de fenomene care, la prima vedere, păreau atît de fundamental deosebite, poate că nici nu există.

In nordul Islandei, unde este deosebit de uşor în timpul zilei polare de a găsi vreme îndelungată condiţiuni de iradiere solară constante, s'a constatat că dacă etiolăm plantele aduse din regiuni unde prezentau

mişcări ritmice şi le îndepărtăm mugurii aşa încît frunzele primare să utilizeze ele singure rezervele nutritive, mişcările acestora nu mai încetează după cîteva zile, ci persistă la infinit. Pentru a explica aceasta, s'a căutat un alt factor extern care să prezinte variaţiuni sincrone cu mişcările plantei. Conductibilitatea electrică a atmosferei prezinta asemenea oscilaţiuni. Totuşi mişcările plantelor n'au putut fi influenţate ionizînd aerul din jur cu radiu, aşa încît concluzia finală a fost că mişcările ritmice ale plantelor, care la noi par a fi sub dependenţa factorilor externi, sunt în realitate autonome. De altfel independenţa faţă de fenomene periodice externe pare a fi dovedită şi prin constatarea că condiţiile de observare rămînînd de altfel constante, periodicitatea mişcărilor este, ca şi un proces chimic, în funcţie de temperatură, oscilaţiile frunzelor fiind mai lente la 15° decît la 35°. In acelaşi sens vorbeşte şi faptul că diferiţii reprezentanţi ai aceleiaşi specii şi varietăţi prezentau, în acelaşi timp, diferenţe individuale destul de marcate în ceea ce priveşte iuţeala ritmului. Faptul că în climatul nostru, mişcările plantelor de acelaşi fel sunt, din contra, foarte uniforme şi că coincid cu periodicitatea zilnică a factorilor externi este datorit poate împrejurării că ritmul natural, endogen, este „corectat" prin intervenţia factorilor externi. Cu totul neexplicat rămîne însă observaţia că în Islanda, unde plantele de experienţă erau eliberate de variaţiile zilnice calorice şi luminoase, mişcările lor nu se îndepărtau prea mult de periodicitatea de 24 de ore (numai cîteva ore în plus sau în minus). Ar însemna să ne pierdem în labirintul ipotezelor şi al presupunerilor dacă am vrea să trecem în revistă părerile diferite existente în această privinţă (intervenţia selecţiei naturale, fixarea unor caractere dobîndite, hazardul, etc., etc.).

Mişcările ritmice ale plantelor sunt mult mai răspîndite decît se crede de obiceiu. Linné a dat încă din anul 1787 un tablou sinoptic al orelor la care diferitele flori se deschid şi se închid. In afara acestor mişcări ritmice există la plante o periodicitate zilnică a diviziunii celulare, a asimilaţiei, a desasimilaţiei, a transpiraţiei, etc. Se adaugă apoi fenomenele periodice mai lungi, provocate de succesiunea anotimpurilor, aşa încît ne putem întreba dacă există, în regnul vegetal, fiinţe la care procesele vitale să nu prezinte nicium fel de ritmicitate.

Este puţin probabil să se găsească asemenea exemple printre vegetalele superioare, dar am putea să ne gîndim să le căutăm printre vegetalele cele mai simple, care prin felul lor de vieaţă parazitară se sustrag influenţelor cosmice, adică printre microbi. Dar aci lămurirea problemei este stînjenită prin aceea că, faptele constatabile asupra unui microb sunt foarte puţine la număr din pricina micimii obiectului studiat şi mai ales din cauză că vieaţa fiecărui microb în parte este extrem de scurtă. In condiţii favorabile de traiu microbii se divid aproximativ la fiecare 10 minute odată, vieaţa fiecărei celule microbiene are deci o durată medie de aproximativ 10 minute. Sunt dar dela început excluse ritmele de 24 de ore atît de frecvente la alte vietăţi. Insăşi diviziunea celulară ar putea fi privită ca un fenomen periodic; dar în acest caz considerăm drept unitate biologică, nu pe individul microbian ci şirul întreg de microbi începînd cu primul apărut pe pămînt. Ne putem întreba dacă o asemenea ficţiune este îndreptăţită. Celula microbiană izolată este deci un obiect puţin propice pentru studiul chestiunii ritmicităţii. S'ar putea crede că nici studiul coloniilor sau al culturilor în totalitatea lor nu poate da rezultate mai multe. Căci pentru a deveni evidentă o manifestare periodică a microbilor ar trebui să aibă loc concomitent la miliardele de indivizi care alcătuesc colonia sau cultura. Şi totuşi asemenea fenomene colective există. Dacă însămînţăm în centrul unei plăci de geloză o picătură de bacili protei (specie nepatogenă) aceşti microbi se întind în cîteva ore graţie extremei lor mobilităţi şi a înmulţirii lor, dela centru spre periferie, invadînd întreaga placă de geloză. Mişcarea aceasta nu se face însă în mod uniform, ci durează 2 ore după care urmează o pauză tot atît de lungă în timpul căreia ger-

menii se înmulțesc pe loc. Apoi o pornesc din nou pentru a ocupa o nouă fișie de mediu de cultură. După 2 ore o nouă pauză și așa mai departe. Rezultatul acestui fenomen ritmic este că, colonia de proteus prezintă o structură extrem de caracteristică alcătuită din zone concentrice: straturi microbiene mai subțiri alternează cu altele mai groase. S'a presupus că emigrarea microbilor, care are deci loc din 4 în 4 ore, ar fi provocată de epuizarea mediului nutritiv în zona respectivă sau de acumularea unor substanțe (toxice) elaborate de însuși microbul. Ar fi deci vorba de un ritm exogen. Dacă întrebuințăm geloză mai concentrată, mișcările acestor microbi sunt mult mai lente; rezultă colonii cu un diametru mai mic compuse din cercuri concentrice mai apropiate unele de altele. Dar alternarea perioadelor de activitate cu acelea de înmulțire se face tot în răstimpuri de 2 ore, ceea ce ar putea da de bănuit că și în cazul mișcărilor proteilor ar fi totuși vorba de un ritm autonom.

S'au constatat fenomene analoage și la alți microbi. Dar în general vieața acestor ființe pare a decurge fără oscilațiuni ritmice. Atît timp cît mediul în care pululează este prielnic, activitatea lor este neîncetată. *Ar fi interesant de știut dacă există ființe vii care nu se odihnesc niciodată.* Se pare că printre *viețățile inferioare* ar exista asemenea exemple. Se citează cazul unei vorticele care a prezentat o activitate neîntreruptă în tot timpul cît a fost ținută sub observație (21 de ore). Totuși, în stare naturală chiar și aceste viețăți prezintă o periodicitate a activității, provocată prin alternanța luminii și al căldurii din timpul zilei cu întunerecul și răcoarea nopții. Așa dar, acolo unde alcătuirea ființei vii pare a fi prea elementară pentru ca repausul să fie asigurat printr'un mecanism autonom, în natură lucrurile decurg totuși astfel încît, să intervie faze de odihnă în timpul cărora pot avea loc procesele de reparație necesare continuității fenomenelor vitale.

Dr. S. A. STURDZA

MISCELLANEA

OPTIMISM

Peisajul moral al Romîniei de astăzi pare mai de grabă haotic. Oamenii se împart în două: cei ce cred că 23 August însemnă o schimbare de regim, și cei ce cred că 23 August a fost o simplă cădere de guvern. Aceștia din urmă, la prima vedere, par a compune majoritatea. In tot cazul, reprezentanții Statului legal manifestă aproape toți o secretă simpatie pentru vechile principii. Pe de altă parte însă — și nu prin afirmații verbale, ci prin fapte efective — se caută a se apăra de primejdie pe partizanii prezumați ai vechilor concepțiuni. Iar cei ce încearcă să denunțe contradicțiunea se aleg, de obiceiu, cu simpla amărăciune a efortului cheltuit.

Dar să nu ne lăsăm înșelați de aparențe. Situația este, în fond, mult mai optimistă. Și iată, după părerea noastră, o dovadă hotărîtoare. A putut oricine observa, în cei patru ani de guvernare autocrată, că în ciuda asprelor pedepse — destituire, închisoare, asasinat, tortură uneori — declarațiile în favoarea democrației erau destul de frequente. Ele se făceau tare, cu curaj, aproape cu voluptate. Fapt cu atît mai remarcabil într'o țară unde îndrăsnelile civice nu-s o caracteristică națională.

Astăzi, dimpotrivă, nimeni nu apără dictatura și nici i-ar trece cuiva prin gînd o asemenea idee. Totuși pedepsele pentru opiniuni sunt suprimate. Vorbesc de pedepsele propriu zis juridice, polițenești. In schimb există teama unei alte sancțiuni, neoficiale dar cu atît mai teribile: ostracizarea morală. In măsura în care se preferă starea de lucruri trecută — și credem că această măsură e considerabilă — o asemenea atitudine trebue păstrată în secretul strict al forului interior. Amorul pentru ce a fost trebue să rămînă un amor nemărturisit — ceea ce-i poate tocmai o mărturie de descurajare. Că le place sau nu, cetățenii romîni sunt convinși că favoarea actuală de care se bucură democrația nu-i o vogă trecătoare, ci o achiziție definitivă.

Spuneam, mai sus, că nimănui nu i-ar trece azi prin gînd să apere fățiș ideile antidemocratice. Firește, în sociologie faptele nu-s adevăruri absolute, ci doar „statistice". Cînd și cînd, de sigur, mai izbucnește cîte o profesie de credință antidemocratică. Dar chiar atunci, asemenea manifestări izolate tocmai confirmă situația generală. Așa, bunăoară, un înalt demnitar a făcut următoarea declarație — pe care o reproducem din jurnale: „Atîta vreme cît stau eu aici, dumneavoastră (protestatarii) nu aveți niciun amestec. Puteți publica în presă, care și așa este destul de desănțată, orice vreți: nu vă împiedecă nimeni. Dacă vreți ca desnodămîntul să se producă cu un ceas mai de vreme, faceți ce vreți".

Cazul e limpede. Avem de a face cu un om, de perfectă bună credință, care este convins că suntem, ca să spunem așa, pierduți. Că democrația ne duce la catastrofă. Că nimic nu poate împiedeca dezastrul. Cel mult acesta poate fi întîrziat. Și este exact ce vrea dînsul să facă.

In fața abisului deschis de democrație, el incearcă („atita timp cit stau eu aici") să frineze cursa spre prăpastie, să facă așa incît „desnodămintul să se producă cu un ceas mai tirziu". Cu alte cuvinte, in Romînia de astăzi singuri aceia care-s incredințați că Romînia este iremediabil condamnată la distrugere prin democrație, singuri aceștia cutează a-și afirma pe față simțimintele antidemocratice. Raritatea unor asemenea cazuri individuale și natura patetică a unor asemenea stări de spirit indică limpede că e vorba de excepțiuni care tocmai confirmă regula. Adversarii democrației — care-s departe de a fi puțini — se mărginesc a-și masca neplăcerea, pe care o știu definitivă, sub strigăte entusiaste in favoarea democrației, incercînd, in atmosfera de confuzie generală, să capteze mici ciștiguri materiale care să le consoleze parțial tristețea iluziilor ideologice pierdute. Ceea ce nu trebue să ne dezoleze. Nimic mai efemer ca beneficiile nemeritate din epocile istorice de tranziție. Principalul e că opinia publică de astăzi, cu toate duplicitățile și turpitudinile ei, reflectă, aproape unanim, convingerea in victoria fără intoarcere a democrației.

VORBIREA LEGIONARĂ

O gazetă comunistă observa deunăzi că domnii crainici dela Radio au păstrat intact stilul legionar.

Și gazeta adăuga in majuscule: „SĂ TACĂ!"

Vorbirea legionară. In mai puțin de un veac, elocința populară romînă și-a schimbat de trei ori stilul. Sala Dacia, statuia lui Mihai Viteazul — au produs pe Coriolan Drăgănescu. In epoca dintre cele două războaie, democrația afaceristă și moftangismul cultural au născut maniera Șeicaru. In sfirșit, sub inriurirea hitlerismului, apare vorbirea legionară, dela cartea Căpitanului la discursurile d-lui Antonescu.

Aceste trei forme de limbaj au ceva comun: se situiază la aurora limbajului articulat, și-s mai mult sau mai puțin contemporane cu mentalitatea totemistă, unde cuvintele nu slujesc să explice o dificultate, ci să exprime o emoțiune.

Sub domnia lui Carol I, printr'o conjunctură internațională norocoasă, Romînia intrase, simplu și direct, in civilizația burgheză generală europeană. Se putea deveni modern și cetățean prin singura pronunțare a cîtorva formule democratice tip. Nici măcar nu era nevoie să le pronunțăm corect. Fiii „boborului" erau „nembri" de drept ai umanității universale. Este epoca lui Caragiale cu intreaga ei dulceață, unde vieața, leafa, vremea, sprițul, toate curg ușor și sigur. Unica indatorire era să vorbim, de dimineața pînă seara, despre trebile țării. Cuvintele cele nouă aveau virtuți magice: proferarea lor rezolva toate problemele traiului. Era, in felul lui, un limbaj desinteresat. Nu urmărea avantaje precise, ci ne afirma buna dispoziție. Micile avantaje veneau in orice caz. Coriolan Drăgănescu n'a ajuns om cu situație grație frumoaselor sale cuvîntări. Parvenea el și altminteri. Loc se găsea pentru toată lumea. Discursurile erau doar expresia generoasă a bucuriei de a trăi.

In epoca Ferdinand I și Carol II — situația se schimbă. Junimea, Viața Romînească introduc „spiritul critic". Publicul se convinge că nu trebue să se lase amețit de vorbe goale. „Beția de cuvinte" este combătută. Poporanismul reclamă discernămînt sociologic in interpretarea evenimentelor.

Aceste deziderate nu trec de consistența unor simple veleități, care se combină cu alte instincte, mai puțin nobile. Cincisprezece ani de „Rominie-Mare", de independență iresponsabilă și de economie „prin noi înșine"; cincisprezece ani de stăpînire formal democratică dar în fond absolută, practicată de o oligarhie puternică, secondată de cîteva modeste

dubluri și combătută inoperant de o opoziție căzută în luptă, — acești cincisprezece ani se exprimă, pe planul elocinței populare, printr'un stil foarte curios, stilul personificat în chip perfect de d-l Șeicaru. Nu mai este oratoria Delavrancea—Take Ionescu, generoasă și vidă. Este articolul de gazetă plin de referințe erudite, alternînd cu insulte personale, caracterizări tari vecine uneori cu pornografia și asezonate cu cite o turnură de frază în stil cronicăresc. Bineînțeles, citațiile din cărți sunt făcute hodoronc-tronc; dar cetitorul semi-doct nu observă. De asemeni, indrăsnelile în epitete nu-s literatură; dar cetățeanul surprins de ele nu bagă de seamă imensul lor prost-gust și evidenta lor mitocănie culturală. In sfirșit, ceea ce pare polemică strinsă nu-i decît succesiune de ditirambi și calomnie; dar nimeni nu înțelege trișeria. Timp de cincisprezece ani presa noastră a fost dominată de „stilul nervos" al d-lui Șeicaru și numeroșilor săi ciraci, stil croit pe măsura semi-culturii ambiante. Această proză marca totodată un progres și un regres. Preocuparea de a păcăli publicul nu era naivă și spontană ca odinioară, ci atentă și stăruitoare. Mistificatorii țineau seama de anumite cerințe culturale, superioare celor din epoca Caragiale. Dar nu pentru a le satisface, ci pentru a le dejuca.

Intre timp, Germania hitleristă se ridică, și haosul european începe. Firea inconsistentă a Romînului trebuia să fie un bun teren de cultură. Vocabularul legionar se formează. Prin conversații orale dela cuib la cuib, prin cărțulii de propagandă, prin mici gazete clandestine, apoi, în plină lumină, prin articolele din Buna Vestire și alte foi gardiste, prin cîntecele cămășilor verzi, prin lozincile din Calendarul Legionar, prin extraordinarele conferințe dela radio, culminînd în discursurile d-lui Mihai Antonescu — prin toate aceste mijloace se exprimă noua și bizara formă pe care limbajul articulat îl ia în Romînia.

Acest limbaj persistă, oficial, și astăzi. Cînd deschidem aparatul de radio, adeseori cădem peste fraze ca acestea:

„Ardealul nostru sfînt, cuib al tuturor închegărilor, chiag de chiag al primelor începuturi de conștiință voevodală..." etc., etc..

Este exact „viitorul rasial" din „arcul carpatic", frunte de veac", „început de țară"', „măritiș de fulger și stîncă", ca în cele mai inspirate cuvîntări ale fostului președinte de consiliu.

Acest fel de a vorbi marchează un net regres. Este o reîntoarcere dela limbaj la cîntec. Legionarii nu pot suporta vreme mai îndelungată discursul explicativ. Imediat slăbesc, și încep spontan să cînte. Piaget, în remarcabilele sale studii asupra psihologiei copilului, semnalează un curios fenomen pe care îl numește „monologul colectiv". Mai mulți copii se string laolaltă; în loc să vorbească „între ei", fiecare spune tare, tot ce-i trăsnește prin minte. O colecție de monologuri urlate în cor. Legionarii se apropie de această fază de evoluție, fără însă a o ajunge complet. Incapabili de imaginația personală a copilului, corul lor are nevoie de un text gata-făcut. Și atunci, cîntă — „Sfîntă tinerețe", sau altceva. Chiar discursurile individuale sunt rupte dintr'un cor, și folosesc un libret deja știut și autorizat. Am urmărit cu atenție emisiunile postului Radio-Dunărea. N'am găsit nici cel mai mic vestigiu de înlănțuire cauzală între idei. Discursul se compune din afirmații euforice sau negațiuni supărate, apostrofe insultătoare, laudă de sine, blesteme, amenințări, explozii de satisfacție, de mirare, de admirație — într'un cuvînt ceea ce în gramatică numim „interjecțiuni". Interjecția este o categorie lingvistică la granița dintre limbajul nearticulat și cel articulat. S'ar părea deci că stilul legionar exprimă o lăudabilă silință de a se trece dela o fază inferioară la o fază superioară. Dar nu-i decît o aparență. Căci interjecția e superioară exploziilor verbale gardiste. Interjecția cea simplă și adevărată e scurtă, expresivă, eficace. Fonologia practicată de legionari e prolixă și monotonă. Avem de a face aici mai de grabă cu un regres: o încercare de a se depăși faza interjecției, încercare care ratează, și-i urmată de o recădere, sub nivelul interjecțiunii propriu zise.

DIALECTICA MARXISTĂ ȘI REGIMUL HITLERIST

In genere, cuvîntul „profet" este un mod de a vorbi. El se referă la acele timpuri pe care Auguste Comte le numea „starea religioasă" a umanității, cînd oamenii vorbeau la întîmplare, cînd deosebirea dintre adevăr și eroare, dintre fapt și imaginație nu exista încă. Singura preocupare era ca diversele credințe de origine colectivă să fie strînse laolaltă într'un corp de doctrină mai mult sau mai puțin coherent. Și pentru ca ele să pară și mai coherente încă, credincioșii se sileau a le descoperi a posteriori un autor individual, care, prin aceasta, apărea ca prezicător inspirat al unor prevestiri realizate.

Profetul adevărat apare deabia odată cu apariția științei. Savantul — în deosebi fizicianul — „prevede viitorul". El afirmă că ori de cîte ori un fapt prezent se produce, alte fapte, viitoare, îi urmează cu o necesitate nesupusă excepțiunii. După cum vedem, rolul său, cel puțin la început, e modest. Nu îmbrățișează largi perioade istorice, ci fapte speciale și limitate.

Dar istoria trebuia și ea să devină, odată, știință. In veacul al nouăsprezecelea, sociologia săvîrșește această minune. Și astfel devine posibilă „profeția" și în domeniul acela bogat, cuprinzător a tot ce omenește există, în domeniul istoriei popoarelor și al evoluției societăților. Atunci, un prim profet apare. Un profet de două ori veritabil. Intîi pentrucă realmente prevestește un viitor pe care, după mai bine de o sută de ani, evenimentele îl confirmă punct cu punct. Și în al doilea rînd pentrucă acest profet nu s'a mulțumit a ne zugrăvi Istoria ce avea să fie, dar ne-a lăsat moștenire metodele sale însele, pentru ca oricine utilizîndu-le corect să poată face ca dînsul.

Acest profet a fost Karl Marx. Cu o modestie personală caracteristică marxiștilor, Engels, într'o scrisoare publicată la 15 Octomvrie 1895 în „Der Sozialistische Akademiker", explică de ce nu are nicio importanță faptul că noua metodă a fost descoperită de Marx și nu de un altul. In stadiul înaintat al gîndirii istorice, ea trebuia să fie descoperită de cineva: „Dacă Marx a fost descoperitorul, în schimb Thierry, Mignet, Guizot, toți istoricii englezi pînă în 1850, dovedesc că exista tendința latentă ca descoperirea să se producă. Și faptul că Morgan ajunge și el la o concepție asemănătoare, probează că sosise vremea ca această concepție să *trebuiască* să fie descoperită".

Inarmați cu sculе lăsate de Marx, marxiștii de mai pe urmă procedează la rîndu-le, la noi profeții. Un exemplu deosebit de impresionant, între altele pentrucă ne pune în plină actualitate, este acel al lui Hilferding, celebrul autor al lui „Finanzkapital".

Se pare că Hilferding, multă vreme considerat ca marxist ortodox, s'a depărtat, în scrierile lui ulterioare, de doctrina marxistă. Accident explicabil, accident de care n'a scăpat nici alții. Explicabil pentrucă mintea omenească e de o suplețe limitată, și pentrucă aplicarea instrumentelor marxiste la o materie perpetuu schimbătoare cum e societatea actuală, reclamă o judecată special de suplă. Astfel bunăoară Trotsky (el însuși pe urmă depășit) combătea în 1923 pe Kautsky cu propriile texte ale lui Kautsky de pe vremea lui cea bună. Am reamintit toate acestea pentrucă „Das Finanzkapital" al lui Hilferding face parte din epoca ortodoxă a activității sale marxiste. In această carte, scrisă în 1909, autorul ajunge, prin metoda dialectică, a ne zugrăvi un tablou al hitlerismului de o exactitate ce ne înmărmurește, cu atît mai mult cu cît opinia publică de pe acea vreme era convinsă de indisolubila uniune dintre capitalism și liberalism. Dar iată pasajul:

„Exigențele unei politici de expansiune sgudue din temelie întreaga ideologie burgheză. Burghezia încetează atunci de a mai fi pacifică și umanitaristă. Idealul pacifismului pălește. Iar idealul umanitarist e înlocuit cu acel al Grandoarei și Puterii Statului. Noul crez va

tinde să asigure țării respective și numai acesteia dominația peste întregul glob, — aspirație care, născută din setea de profit a Capitalului, este insațiabilă ca și dînsa. Capitalul devine cuceritorul lumii. Cu fiecare nouă țară dobîndită, el cîștigă o nouă frontieră pe care urmează să o depășească iară. Această năzuință își va căuta justificarea ideologică într'o doctrină care va fi o înmărmuritoare deformațiune a ideii naționale. Noul naționalism nu mai admite dreptul fiecărei națiuni la autodeterminare politică și la independență. Noul naționalism încetează de a mai fi expresia principiului democratic al egalității între toți cei ce poartă obraz omenesc. Ceva mai mult: privilegiul monopolistic de clasă se reflectă sub imaginea unui privilegiu de monopol al națiunii însăși, care apare atunci ca poporul ales printre toate celelalte popoare.

„Cum subjugarea națiunilor străine se face cu forța, adică prin mijloace pur naturale, fizice, — națiunea dominantă apare ca datorindu-și hegemonia unor calități naturale particulare, cu alte cuvinte unor însușiri rasiale. Astfel ideologia naționalistă își adaugă o ideologie rasistă, menită a sluji de justificare mai mult sau mai puțin științifică aceleiași sete de putere a capitalului din această fază (faza capitalismului financiar).

„Dar un asemenea ideal, dacă în politica externă, în raporturile făcute asupra popoarelor străine, reușește măcar în aparență să strîngă laolaltă elementele națiunii, — în schimb, pe planul intern, ajunge la rezultate contrarii. Față de clasa muncitorească, Statul capitalist va afirma punctul de vedere al stăpînului. Iar puterea crescîndă a forței muncitorilor va spori mereu voința capitalului și prin asta și pe aceea a Statului, care devine o garanție împotriva revendicărilor proletare.

„Astfel va propăși ideologia imperialismului, care se înfățișează ca inamic victorios al bătrînelor idealuri liberale. Noua ideologie va privi batjocoritor naivitatea acestor idealuri. Ce iluzie ridicolă, într'o lume de luptă capitalistă unde superioritatea armatelor singură decide, ce copilărie să se mai creadă într'o armonie posibilă a intereselor. Ce utopic e să aștepți regnul păcii eterne și să predici un Drept al Popoarelor! Ce iresponsabilă încurcătură a tuturor trebilor mai este și acest umanitarism de tinichea care crede că se poate vorbi de o „chestie uvrieră"!

„Propovăduitorul noului imperialism va arunca o privire dură și lucidă peste turma popoarelor diverse, și-și va așeza națiunea sa pe deasupra tuturora. Ridicarea acesteia va fi țelul unic al ambiției sale. Astfel condiția unei ideologii sociale viabile, și anume sacrificarea interesului particular interesului general — este împlinită. Luptei de clasă — periculoasă și fără ieșire pentru posedanți — îi va urma acțiunea comună a națiunii, unită pentru a atinge beția grandoarei naționale.

Nu grație vreunei intuiții mistice de „extralucid", ci pe temeiul gîndirii pozitive, a deducției logice implicate în dialectica marxistă, viitorul, cu un sfert de veac înainte, este scrutat sub toate aspectele. Naționalismul deformat, exodul războinic, rasismul, mitul poporului ales, exploatarea economică a înivnsului după cele mai pure metode ale lui Hermann Goering Konzern, înlocuirea luptei de clasă prin reducerea proletariatului la condiția de turmă docilă, pînă și sarcasmele propagandiste la adresa umanitarismului și pacifismului — nimic nu lipsește din acest tablou. Și mai ales, această zugrăvire anticipată arată limpede cum hitlerismul este excrescența naturală a unui capitalism hipertrofiat care-și împinge pînă la absurd consecințele logice ale desvoltării sale proprii. Ceea ce-i poate cel mai decisiv argument împotriva acelor teorii gazetărești care, pe baza cîtorva analogii verbale, au vrut cîndva să identifice național-socialismul german cu regimul sovietic.

ALEGERI IMEDIATE ŞI PRINCIPIILE DEMOCRAŢIEI.

Unul din sofismele cele mai perfide ale partidelor de dreapta este argumentul alegerilor. La atacurile îndreptate asupra lor, ele propun, democratic, ca „ţara să decidă". De bună seamă, ele sunt încredinţate că corpul electoral le va da majoritatea. Pe baza voturilor obţinute, îşi vor compune, cu amor, un parlament „intruvabil", şi cîţiva ani ţara va fi a lor.

Să presupunem prin imposibil că dreapta nu se înşeală asupra succesului ei electoral. Decît se înşeală foarte dacă crede că, cerînd alegeri, respectă principiile democraţiei.

Democratice-s numai acele alegeri care se chiamă „libere". Alegeri libere nu înseamnă numai a renunţa la furtul de urne, la blocarea cu jandarmi a frontierei judeţului, la cumpărarea votului cu bani, a arestării contracandidatului, etc., etc. Admitem că asemenea procedee nu mai pot fi folosite astăzi. Dar „a vota liber" mai înseamnă ceva: înseamnă mai ales a vota în deplină cunoştinţă de cauză.

Nu credem în temeinicia unui argument deseori invocat astăzi în Franţa: „avem peste două milioane de prizonieri şi lucrători în Germania" — zice Guvernul Provizoriu; „absenţa lor împiedecă corpul electoral de a exprima adevărata voinţă a Franţei". Raţionamentul nu e valabil. Pînă la repatrierea Francezilor de peste graniţi, francezii dinăuntrul graniţelor pot perfect fi guvernaţi conform voturilor aceloraşi francezi dinăuntrul graniţei. Adevărata obiecţie e alta. Pentru ca alegătorul să voteze „liber", este nevoie de un timp oarecare de pregătire electorală. Francezul de astăzi nu ştie — nu poate omeneşte să ştie — pe cine să voteze şi pentru ce. Va trebui să i se explice. Explicaţiile vor fi diverse şi candidaţii multipli. Admiţînd chiar că toţi emigranţii s'au întors, Francezul încă nu poate vota. Ca să poată cunoaşte şi aprecia propunerile tuturor candidaţilor, pentru a-şi „face o opiniune" trebue să i se dea timp să se informeze şi să cumpănească.

Acelaşi lucru e valabil şi în Romînia, şi pretutindeni. Îi trebue Romînului cel puţin şase luni de propagandă liniştită, în care fiecare grupare politică să-i expună programul ei.

In toate Curţile de Justiţie, dela judecătoria de pace şi pînă la Curtea de Casaţie; în toate procesele judiciare, dela cele mai anodine afaceri civile pînă la cele mai fioroase afaceri criminale, — părţile litigante au dreptul la amînarea termenului dacă dovedesc că suferă în acel moment de o maladie serioasă. Acuzatul nu poate răspunde la acuzaţiile acuzatorului şi, nici acesta la argumentele celui dintîi dacă maladia îi interzice folosirea deplin lucidă a judecăţii. Automat, procesul se amînă.

Corpul electoral romîn este astăzi bolnav. El nu poate aprecia limpede valoarea pledoariilor. Nu părţile, judecătorul însuşi e slăbit de o lungă maladie. Şi, ca să continuăm pînă la sfîrşit comparaţia începută, pe lîngă starea de debilitate a arbitrului, mai există şi un alt „motiv de amînare", încă şi mai categoric: dosarul este gol; aproape toate piesele lipsesc. Judecătorul, mai înainte de orice, trebue să fie informat asupra faptelor care constitue procesul. Pentru ca alegătorul romîn să poată decide, trebue să cunoască perfect situaţia părţilor, a tuturor celor ce reclamă verdictul său. Aceasta cere timp, comunicaţii feroviare posibile, presă liberă în toate judeţele. Pînă atunci, alegătorul nu-şi va putea „face o opiniune". Şi singurul vot democratic este fundat pe opiniune. Anschlussul lui Hitler sau plebiscitele lui Antonescu nu-s voturi, fiindcă ele nu erau opiniuni.

O opiniune presupune ceea ce Englezii numesc: „fair play": toţi adversarii să-şi poată expune programul. In Romînia, numai partidele de dreapta au avut liber acces la cetăţeanul votant. Ele i-au explicat pe îndelete că muncitorul care face politică nu lucrează şi prin aceasta ruinează ţara; că evreii sunt cauza tuturor nenorocirilor; că Rusia e o ţară barbară; că legionarii „cei buni" sunt elemente eminamente utile patriei, etc., etc. Partidele de dreapta care întîmplător au jucat pe cartea engleză sunt azi beneficiari fără osteneală a unei propagande electorale făcute, în tihna a patru lungi ani de buraj de craniu fără concurenţă, de către colegii lor, partidele de dreapta, care, tot întîmplător, au mizat pe tabloul german. Distincţia dintre germanofil şi anglofil nu e, mai ales astăzi, susceptibilă de argumentări amănunţite în faţa corpului electoral; iar asupra celorlalte puncte esenţiale, toate partidele de dreapta din lume sunt de acord. Astfel, ele se găsesc azi gata de alegeri pentrucă propaganda lor electorală, fruct a patru ani de pledoarie, este deja îndeplinită.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre partidele de stînga. Ele încă n'au avut ocazia de a se adresa alegătorului. Numai după ce o vor face şi ele, nu patru ani ca partidele de dreapta, dar măcar patru luni pline şi liniştite, numai atunci se va putea vorbi de alegeri libere, adică de alegeri pur şi simplu. Se prea poate ca, dacă am purcede la alegeri astăzi, corpul electoral să voteze şi cu dreapta. Cine oare pretinde că ţara nu-i încă grav bolnavă de fascism?

Dar în toate acestea cerem să se înceteze de a se mai invoca, cu vorbe mari şi ton solemn, democraţia.

PROPAGANDA PENTRU ARDEAL.

Indată după proclamaţia din 23 August a început un gen absurd şi supărător de campanie în favoarea Ardealului. Ne grăbim a spune că gazetarii noştri (cei de stînga, căci ceilalţi în majoritatea lor tac) — nu au nicio vină. Ei îşi dau seama că Ardealul a fost politiceşte cucerit prin însăşi aderarea noastră la propunerile Molotov, iar că milităreşte urmează să-l cucerim nu cu articole de jurnal ci cu o armată de altfel deja plecată. Orice om cu minte înţelege că reluarea în posesie a Transilvaniei e doar o chestie materială de timp şi că nu comportă niciun fel de incertitudine. Nu gazetarii au declanşat avalanşa de apostrofe propagandistice la Radio şi în presă, ci guvernul (şi încă nici guvernul, ci organele administrative ale acestuia).

Nu trece zi să nu se trimită — ca odinioară „normativele" comandaturii germane — scurte porunci de publicare a unor fraze de pur stil legionar (cu mii şi mii de străfulgerări de încrîncenate dîrzenii voevodale, etc., etc.). In oficinele diverselor departamente ministeriale mai mult sau mai puţin culturale, personalul vechiu continuă să cîrmuiască după maniera totalitară. Acolo se elaborează această marfă care-i apoi expediată la detailişti sub formă de mici fraze despre Ardeal, şi pe care radiojurnalul sau gazeta le plasează unde pot, între o reclamă de sulfamide şi o nouă spargere a blocului democrat.

Aceste pilule inutil patriotice sunt de două soiuri. Unele aparţin genului explicativ, altele genului exhortativ. Prin cîteva meştere cuvinte, ni se aduc dovezi ale drepturilor noastre asupra Transilvaniei. Sau, tot în cîteva vorbe, suntem îmbărbătaţi şi sfătuiţi să luptăm... Cum însă nimeni în Romînia nu are cea mai mică îndoială asupra temeiurilor noastre la stăpînirea Ardealului; cum pe de altă parte ocuparea militară a acestuia se face automat, chiar şi fără voia noastră, de către cele 12 divizii la care ne-am angajat prin iscălitura armistiţiului, — caldele rugăciuni şi ingenioasele pledoarii supără prin absurdul inutilităţii — fără să mai vorbim de ridicolul lor stilistic.

Dar supărarea cea mare vine din altă parte. Procedeul acesta de a desfunda uși deschise și de a ne bate cu morile de vînt ne reamintește tot tragicul caraghioslîc al guvernării romînești în deobște. De îndată ce un lucru este gata făcut, începem să dăm ordine cu înfrigurare, să clădim planuri ingenioase, să ne încordăm strămoșescul curaj, să devenim înfiorător de importanți, ca pentru înfruntarea unor vaste riscuri...

Acest obiceiu de a porni vijelios să cucerim ceea ce-i cucerit gata, abținîndu-ne scrupulos de a ne osteni să cucerim ceea ce n'a fost cucerit încă — este marele, gravul nostru cusur. Țin minte o amară caracterizare a Romînului pe care am cetit-o acum șapte ani în „Cuvîntul Liber", „Romînul înalță realitățile la rangul de ideal".

Propaganda în favoarea Ardealului deranjează simțul logic; e absurdă pentrucă inutilă. Apoi, această propagandă supără prin ridicolul redacțiunii. Apoi, ne întristează fiindcă evocă, printr'o penibilă asociație de idei, retorica legionară. Apoi, ne consternează fiindcă amintește detestabila apucătură romînească de a juca dramatic marea primejdie de îndată ce afacerea a devenit sigură. Și, în sfîrșit, ne jignește pentrucă presupune că ar putea exista un singur Romîn care să nu dorească Ardealul, sau care să șovăe a-și da contribuția lui întru aceasta.

Dacă Ardealul ar constitui o complicată problemă de politică externă sau de strategie militară; dacă în Romînia s'ar găsi azi (cum s'au aflat pînă la 23 August) oameni care să fie „contra" revendicării acestei provincii; dacă toate aceste operațiuni ar comporta însemnate benevole pericole personale, — atunci o campanie de îmbărbătare ar avea o rațiune. Dar în situația actuală, problema Ardealului e simplă și adeziunea unanimă. Iar acei care „pledează" pentru asta, dovedesc că pentru ei Ardealul nu-i un ideal, ci o profesiune.

A fost o vreme, între 1 Aprilie și 23 August cînd o asemenea pledoarie era necesară. S'au găsit fruntași ardeleni care, printr'o simplă iscălitură, puteau cîștiga Romîniei Ardealul. Și n'au făcut-o. Cine sunt aceștia și pentru ce calcule au procedat așa — se va ști în curînd. Dar astăzi nu-i vorba de asta. Campania pentru Ardeal n'are autori determinați. Este simpla persistență inertă a procedeelor totalitare din trecuta guvernare — care de altfel nici nu-i chiar așa de trecută precum s'ar crede.

Cu privire la Ardeal, atitudinea corectă, atitudinea decentă este să ne bucurăm intens, să păstrăm o nealterabilă recunoștință tuturor acelora care, dinăuntru ca și din afară, ne-au ajutat să-l luăm, în sfîrșit, și poate mai ales, să-l merităm de aci înainte.

CHESTIUNEA EVREIASCĂ.

Cînd s'a amintit, în seara de 23 August, abrogarea legilor rasiste, vestea a fost primită cu sentimente destul de diverse.

Evreii s'au bucurat pur și simplu. Printre ceilalți Romîni, democrații, minoritate încă neînsemnată, s'au bucurat în sensul că aveau dreptul, de acum, să spere. Încetul cu încetul, vom scăpa poate de rușinea faptelor trecute și ne vom putea reabilita în fața popoarelor civilizate. O altă minoritate romînească erau germanofilii. Aceștia erau atît de speriați de ce se întîmplă, atîta de ocupați cu temerea unor neplăceri personale, încît nu mai aveau loc liber pentru vreo indignare antisemită oarecare.

Foarte curioasă a fost reacțiunea populației majoritare, după cum curioasă este îndeobște această populație însăși. Romînul mijlociu e simultan reacționar, anglofil și antisemit. Nedesmințita lui anglofilie combinată cu grandomania inerentă reacționarului în genere și mai ales a reacționarului sărac, l-a făcut să dea o bizară interpretare proclamației

noului guvern. Primul strigăt de entusiasm rostit de el a fost: pace! După părerea lui, Romînia devenise brusc aliat, „națiune unită", ba chiar și biruitoare, și pe deasupra, cu războiul terminat. Pace. Euforia reîntoarcerii la „vremi normale" îl făcea să suporte cu indulgență egalitatea cu evreii. Fericirea îl făcea generos. Era prea bine dispus ca să se mai supere la gîndul că de aci înainte Evreul va fi la fel cu dînsul.

„De aci înainte". Căci nici prin minte nu i-ar fi trecut că viitorul poate avea repercursiuni asupra trecutului, că noul regim implică repararea nedreptăților din cel vechiu, precum restituiri de bunuri, repuneri în slujbe și alte asemenea. Era deja enorm că pe viitor Evreii vor putea poseda case, ocupa funcții, învăța carte; a-i mai da și dreptul să-și încaseze veniturile pe trecut, sau a evacua pe un arian sărac și onest ar fi însemnat o persecuție a creștinilor, ceea ce Romînul nostru mijlociu nici nu voia să conceapă.

Dela 24 August încolo încep decepțiile. Bombardamente, lupte, stare de asediu, restrîngerea comunicațiilor, închiderea bodegilor, împuținarea mărfurilor, scumpirea prețurilor. În locul beatitudinii nădăjduite, o epocă de greutăți și lipsuri. În asemenea condiții, frumoasele intențiuni din 23 August ale Romînului mijlociu față de Evrei nu mai puteau rămîne aceleași.

În țările înapoiate antisemitismul este o necesitate. Dacă guvernul face o greșeală nu-i putem omenește pretinde să se mărturisească vinovat, cînd e așa de simplu să se spună că Evreii sunt de vină. Într'o țară înapoiată, populația prin definiție are de suferit nedreptăți și spoliațiuni, nedemnități politice, impozite excesive, privațiuni materiale. Toate acestea au nevoie de o explicație, măcar pentru a putea continua. Explicația prin Evrei are meritul că, neavînd conținut real, nu comportă desvoltări sau controverse. E un act de sentiment, un act de credință, un auto da fe, unde discuția și analiza n'au ce căuta.

Dela 24 August înainte, Romînul mijlociu a început să se simtă prost. Din tot ce se întîmplă, nimic nu-i mai plăcea. Nemulțumirea lui cerea o explicație. Și explicația prin Evrei începe iară. De fiecare lucru petrecut în țară erau vinovați Evreii. Poate niciodată în Romînia explicația prin Evrei n'a fost mai activă. În tramvaie, la berărie, prin prăvălii răsună în permanență cuvîntul: jidan! Evreii sunt bătuți în cartierele Dudești și Văcărești. Sunt loviți la Universitate. În fața acestui sentiment public, partidele de dreapta, totdeauna îngrijorate de opinia națiunii, frînează executarea promisiunii din 23 August. Avocaților evrei li se refuză stagiul, spoliatorii de imobile primesc numele eufemistic de „chiriași", profesorii Evrei încă nu-s repuși la catedră, examenele studențești se amînă fără dată, școlarilor evrei li se rezervă „clase paralele" cu structură de ghetto, adversarii și chinuitorii evreilor: legionarii sunt menajați, etc., etc...

Dar explicația prin Evreu este mult mai primejdioasă decît s'ar crede. Ea nu numai că face rău Evreilor, dar face încă și mai mult rău Romînilor în întregime. Ea ne scoate din rîndul popoarelor civilizate și deci cu dreptul la Independență, iar pe de altă parte ne ruinează economicește.

Explicația prin Evreu, fiind o explicație imaginară și necontrolabilă, face imposibilă căutarea explicației adevărate. Și toate nenorocirile care pentru a fi combătute trebuesc mai întîi explicate — rămîn pururi intacte. Păcatul cel mare al explicației prin Evreu este că ne distrage definitiv dela orice soluție reală, dela orice încercare de îndreptare pozitivă. Explicația prin Evrei duce nu numai la asasinarea Evreilor ci la însăși sinuciderea națiunii. Se aud astăzi foarte adesea antisemiți oarecum temperați, care recunosc pînă la un punct că suntem obligați, măcar de hatîrul armistițiului, să redăm drepturi Evreilor, dar care adaugă: „Domnii Evrei să nu fie așa de grăbiți. Ei ar voi să începem cu dînșii. Nu se poate. Sunt alte probleme, vitale pentru ȚARĂ, nu pentru o mi-

noritate, probleme de vieață și moarte, care au prioritate. Domnii Evrei să aștepte".

Avem aci cea mai vinovată dintre erorile de judecată. Atita vreme cit va exista în Romînia (și aceasta e valabil pentru toate țările inapoiate) o chestiune evreiască, niciuna din problemele „vitale" ale „țării" nu va putea fi rezolvată. Explicația prin Evreu barează drumul oricărei alte soluțiuni și explicațiuni posibile. Nu se poate „începe" cu rezolvarea vreunei alte probleme, oricît de „vitale", dacă problema antisemită nu este în prealabil lichidată. Nu știu dacă „domnii Evrei" vor sau pot să aștepte. Știu că noi nu putem îngădui ca ei să aștepte. Soarta nu a Evreilor, ci a Romîniei în intregime depinde de aceasta.

Pentru a fi obiectivi pînă la capăt, trebue să recunoaștem că și Evreii au, în toate acestea, o largă parte de vină. Ei astăzi sunt ingrați și orbi. In toți acești cinci ani de războiu, Evreii au fost apărați de cițiva oameni curajoși care au vestejit cu glas tare sălbăticia persecuției și au semnalat noblețea suferinței evreești. Acești oameni sunt azi nerăbdători să lupte cu sforțări sporite pentru repararea nedreptăților. In timpul acesta însă, Evreii — cu excepția proletarilor — cocheteazâ cu partidele de dreapta sau, în cel mai bun caz, ezită. Romîni și ei exact ca și ceilalți, — fripturismul îi înnăbușă. Ei nu judecă evenimentele care se desfășoară, ci se silesc să vadă cine rămîne la putere. Aprecierea acestei situații o fac tot romînește: criteriul puterii e procentul de abuzuri. Acele partide, acei oameni care comit, în guvernare, cel mai mare număr de ilegalități și imfamii reușite, dovedesc că sunt mai tari decît concurența indicînd astfel că ei și nu ceilalți vor veni și vor sta la guvern.

Evreul, ca și neevreul, — judecă astfel. Cu acea grabă caracteristică cetățeanului nostru, el se aruncă, imprudent și fascinat, în brațele celor ce dețin momentan biciul care lovește și sursa de pricopseli care îmbogățește.

Aliat cu proprii săi dușmani, Evreii nu vor să ne lase să-i apărăm. Această apărare, o mai repetăm odată, nu pornește azi din filantropie, ci din interesul Romîniei însăși. Nimic nu se poate întreprinde valabil în această țară, pînă ce „explicația prin Evreu" nu va fi definitiv înlăturată.

OBSCURATISMUL D-LUI LUCIAN BLAGA.

Isgonirea sinceră, cînd are la origine lipsa de informație, sau cînd, voită, presupune o abilă înlăturare a ei, reclamă, atitudine critică împotriva concepțiilor bazate pe dogme și pe atitudini personale nejustificate și mai ales împotriva celor ce cred că în fața pozitivismului, singura posibilitate de salvare a filosofiei o constitue obscurantismul și refugiul în iraționalism.

Referindu-ne la filosofia romînească și anume la filosofia d-lui Blaga, d-l Florian Nicolau observă:

Față de filosofia d-lui Blaga punctul nostru de vedere este foarte clar: nu numai că nu avem intenția de a discredita în genere filosofia criticîndu-l pe d-sa (așa cum, cu modestie, presupune d-sa), dar nici măcar nu avem intenția de a discredita propria d-sale filosofie. Intre a discredita și a critica există o deosebire esențială: a discredita presupune din partea celui ce critică în primul rînd convingerea că poziția ce o atacă are o valoare chiar pentru el, și deci pentru a-i nega această valoare trebue să recurgă la alte mijloace decît la argumentări, insinuări, afirmații false sau nedovedite etc.

Suntem însă de părere că pentru susținerea tezei noastre argumentele — lipsite de orice fel de insinuări — sunt suficiente.

„Metafizicicienii" dela „Saeculum" — cu toate că noi am precizat

problema în liniile ei generale și obiective — au crezut că este mai prudent să omită desbaterea teoretică a acestei probleme, crezînd că este suficient dacă vor arăta și dovedi că autorul articolelor acestora este tînăr și „novice". Nu știm în ce măsură un asemenea argument este eficace și iarăși ar fi prea temerar din partea noastră să credem că d-l Blaga nu ar fi avut alt argument mai bun decît acesta. Nu protestăm însă și nici nu învinuim pe nimeni de oarece socotim acest lucru perfect inutil.

In ultimul număr al revistei „Saeculum" desprindem însă o reacțiune ce merită să fie subliniată. Este vorba de o notă a d-lui Lucian Blaga, intitulată „Kant și Metafizica", în care d-sa apără metafizica împotriva lui Kant și a altor „anti-metafizicieni".

Dece socotește necesar d-l L. Blaga să apere metafizica împotriva lui Kant și cum se face că-l preocupă o asemenea problemă nu vom căuta să descoperim noi. Să presupunem că d-l Blaga nu-și pledează propria sa cauză și că, dimpotrivă, apără însăși existența metafizicei.

Nota începe prin unele considerații generale ce alcătuesc adevărate profesiuni de credință: „Mai intîi în creația metafizică noi vedem însăși încoronarea gîndirei filosofice. Iată o pledoarie pentru care nu vom ocoli nici o osteneală".

Desigur că o astfel de intenție e conformă spiritului cu adevărat filosofic și noi nu avem nimic de obiectat în această privință. Din nefericire d-l Blaga dă și unele precizări în ce privește concepția d-sale despre „Metafizică". Astfel — după d-sa — metafizicianul este autorul unei lumi. Punct. O astfel de lume este o creație subiectivă a „autorului": lumea unui metafizician este în primul rînd o creație a sa". O astfel de creație subiectivă metafizicianul o impune celorlalți prin: „adîncimea și măreția viziunii și prin vraja cuvîntului. Așa dar, reiese clar că d-l Blaga înțelege o concepție metafizică drept o atitudine și viziune personală, ce poate fi impusă celorlalți prin diferite mijloace, nu atît de convingere cît de captare. („vraja cuvîntului").

Bineînțeles ca astfel înțelese concepțiile metafizice sunt în chip fatal supuse caducității. D-l Blaga e însă de părere că nu trebue să judecăm concepțiile metafizice sub unghiul unor adevăruri ce tind să devină permanente ci „urmează să ne însușim adică (sic) acea *particulară sensibilitate*, care cîntărește o viziune metafizică după profunzimea și armonia intrinsecă vedeniilor ce ni se propun". Așa dar să fim pe deplin înțeleși: nu poate fi vorba de cunoștințe și adevăruri în Metafizică, ci pur și simplu de „vedenii".

Odată schițată, această concepție — dealtfel în spiritul anumitor curente și mode ale vremii noastre și al căror promotor nu este de sigur d-l Blaga — d-sa constată că: „Nu acestea au fost punctele de vedere din care a înțeles I. Kant chestiunea".

Dela început așa dar d-l Blaga constată că, privind metafizica din alte puncte de vedere decît cele ale d-sale, Kant săvîrșește o eroare fundamentală.

Kant acuzase metafizica și îi tăgăduise posibilitatea pe baza unei consecințe a concepției sale: atunci cînd ideile rațiunii sau conceptele intelectului încearcă să depășească experiența, problemele și rezolvările sale devin *iluzorii* și factice, deoarece astfel de idei sau concepte nu pot fi just aplicate și folosite decît în sfera experienței sensibile.

D-l Blaga este de părere că acest punct de vedere Kantian reprezintă o confuzie fundamentală pe care Kant o face între filosofie și știință".

Iată o chestiune asupra căreia d-l Blaga comite o eroare fundamentală: o astfel de confuzie între metafizică și știință Kant nu a făcut-o niciodată, ci dimpotrivă preocupările științifice se diferențiază net la acest filosof de cele metafizice.

Este adevărat că Immanuel Kant pornește de la întrebarea;

„cum este posibilă ştiinţa?", dar o asemenea întrebare nu este deloc de domeniul ştiinţei, ci, după cum o spune însuşi Kant, de domeniul filosofiei transcendentale.

Mai afirmă d-l Blaga că Im. Kant a aplicat aceleaşi criterii ştiinţei şi filosofiei. O astfel de afirmaţie este deasemenea falsă şi grăbită. Fiindcă Im. Kant stabileşte întîi condiţiile cunoştinţei *în genere* şi limitele sale, care fireşte sunt aplicabile atît ştiinţei cît şi metafizicei. Dar filosofia transcedentală are principiile şi axiomele sale deosebite de acelea ale ştiinţelor particulare. Mai mult chiar decît atît, diferenţierea o stabileşte Kant chiar între ştiinţele particulare.

Aşa încît critica metafizicei la Kant nu este datorită, aşa cum ar vrea să creadă d-l Lucian Blaga, unei confuzii fundamentale între ştiinţă şi metafizică.

I. Kant promovează anumite limite şi condiţii ale cunoaşterii, pe care trebue să le respecte atît ştiinţa cît şi filosofia.

D-l Blaga *este de părere* (socotim totuşi că atunci cînd cineva *este de părere*, nu este scutit prin asta de a argumenta; o părere — fie ea chiar părerea d-lui Blaga, — are nevoe de argumente) aşadar d-l Blaga este de părere că există o deosebire de *natură* între filosofie şi ştiinţă şi că mai ales metafizica nu întîmpină limitele care condiţionează ştiinţa.

Pe ce se bazează d-l Blaga cînd emite asemenea aserţiuni şi care este sensul lor precis?

Credem că îl putem preciza noi, bazaţi pe cele afirmate de d-sa la început. Desigur că dacă „metafizicianul este autorul unei lumi" şi dacă criteriile după care trebueşte judecată metafizica sunt: „armonia intrinsecă vedeniilor", „vraja cuvîntului", etc., metafizica nu este susceptibilă de a fi privită din punct de vedere raţional.

Este clar că metafizica nu poate fi confundată cu ştiinţa şi că criteriile cunoaşterii ştiinţifice diferă în multe puncte de acele ale metafizicei. Însă din moment ce atît metafizica cît şi ştiinţa se integrează cunoaşterii omeneşti în general, există unele criterii generale ce le subsumează pe amîndouă. Ele nu pot fi decît de ordin raţional.

Dacă însă metafizica este o înşirare de „vedenii" impuse prin „vraja cuvîntului" este evident că între ştiinţă şi metafizică nu mai există niciun punct de contact, dar dimpotrivă, se iveşte între ele o prăpastie de netrecut.

Mărturisim că am socotit necesar să examinăm articolul d-lui Blaga fără nici o intenţie polemică, fiindcă avem prilejul să punem cu această ocazie o problemă de ordin mult mai general: problema acelor apărători ai metafizicei care, în loc să o „salveze" o aruncă într'o criză din ce în ce mai acută. Crede oare d-l Blaga ca prin vedeniile d-sale va întări poziţia metafizicei faţă de atacurile unor curente anti-metafizice şi scientiste?

(†) PROFESORUL FR. RAINER

D-l Dr. Marcu colaboratorul nostru ne trimite cîteva rînduri despre acela care a fost nu numai un om de ştiinţă strălucit dar şi un mare prieten al Vieţii Romneşti:

În tumultul unui sfîrşit de eră, Biologia romînească a pierdut pe unul din cei mai interesanţi slujitori pe care-l poseda, iar revista noastră pe unul din vechii şi străluciţii ei colaboratori.

El însuşi o creaţie a ciocnirilor de drumuri, Profesorul Fr. Rainer a murit în timp ce un regim saturat de contradicţii intrase în agonie, iar un altul, plin de potenţialităţi, sta gata să se nască.

În pieptul Profesorului Rainer (ca şi în acel al lui Faust, pe al

cărui creator îl iubea atît de mult!) „sălăşluiau două suflete", se loveau două tendinţe contradictorii:

Una ţinea de „aristocraţie". Era expresia unei înalte educaţii intelectuale burgheze şi a unui caracter înţelenit în romantismul intransigenţii, era substratul corespunzător al eleganţei pe care omul o trăda în atitudine şi al severităţii cu care-şi controla în permanenţă interiorul şi impunea celor din jur. Dar tot din acest aristocratism ţîşnea aerul detaşării de cele lumeşti, de mizeria materială a condiţiunilor umane, de care clasicistul Rainer nu se împăca să se apropie. „Micile uitări" şi „gîndurile aiurea", atît de celebre la savanţi, făceau parte, la Profesorul Rainer, din tabloul general al refugiului în teoretic, al lipsei dela freamătul vieţii sociale.

Deşi s'a manifestat în cîteva rînduri ca democrat, Profesorul Rainer făcea — şi se considera ca făcînd — parte dintr'o elită culturală izolată pe care masa cu frămîntările ei n'o interesează decît în foarte mică măsură.

Dar cu această tendinţă aristocratică intra în conflict cea de-a doua înrîurire, aceea care-şi avea obîrşia în laboratorul şi sălile de disecţie ale Institutului de Anatomie, în frazele bine cîntărite ale cărţilor şi — ceea ce e de nediscutat — în onestitatea ştiinţifică a savantului. Ea era construită din adevărurile dialectice pe care cercetătorul cinstit le culegea, din ce în ce mai multe, din toate pildele naturii, *trebuia* să le recunoască, şi din care trebuia să isvorască adevărata înţelegere, convingerea.

Prin însuşi obiectul ştiinţei care-l preocupa în primul rînd: Anatomia, Profesorul Rainer era un materialist. De altfel, conferinţele lui în legătură şi cu alte domenii: Genetică, Antropologie, ne-au descoperit că „originalul" dascăl credea cu fanatism în primitivitatea materiei, fie că era vorba de procese organice, fiziologice, fie că se punea problema mecanismului ereditar sau a determinismului psihic.

Acelaşi om, care era pătruns de adevărul, poate prea mecanicist, că la baza transmisiunii caracterelor ereditare se găsesc fragmente nucleare numite cromosomi, că anumite proprietăţi morfologice sau funcţionale, normale sau morbide, „stau" în *ghene*, fragmente la rîndul lor ale aceloraşi cromosomi materiali, nu părea a înţelege că vieaţa culturală, suprastructurală, aceea pe care o trăim în muzee, laboratoare, biblioteci şi universităţi, este mişcată şi ea de un resort material, meschin, pe care-l stăpînesc de multe ori adversarii omenirii şi ai culturii.

Dar, mai mult decît atît — şi acesta a fost meritul de seamă al lui Rainer — el şi-a legat de existenţa sa ca profesor ambiţia de a introduce în învăţămîntul nostru medical o concepţie progresistă asupra Anatomiei. E vorba de teoria *„funcţională"*, iniţiată la începutul secolului de *Porf. Hermann Braus* dela Universitatea din Heidelberg.

* * *

Se părea că Anatomia este prin definiţie o ştiinţă statică, moartă, al cărei ideal cel mai înalt stă în nelimitata amănunţire analitică a formelor umane şi animale, avînd ca unică metodă *descrierea* minuţioasă a fiecărei părţi componente a unui organism şi ca unic rezultat o *„sistematică"* încărcată şi anostă.

Se credea că această operă analitică este cea mai potrivită pentru studiul unor elemente morfologice, care nu lăsau să li se vadă, pe cadavru, pe lîngă o serie de însuşiri fizice descriptibile cu ochiul liber sau la microscop, decît o inerţie specifică.

De sigur că nici sistematica nu este de asvîrlit. Ea reprezintă într'o ştiinţă naturală ceea ce este vocabularul pentru o limbă. Numai că unii numesc a vorbi o simplă înşiruire de vorbe, pe cînd alţii nu folosesc bagajul lor de cuvinte, pentru a se exprima, decît după o prea-

labilă trecere prin ciurul gîndirii. Acelaşi lucru în Anatomie. Datele analitice, descriptive, care, dela *Herofil* şi *Galien*, s'au tot adunat (pentrucă nimic nu este mai fecund decît observaţia), s'au umflat ca un puhoiu cu ajutorul disecţiei şi al microscopului, şi au ajuns să umple volume masive ca acelea ale lui *Poirier, Testut, Sappey* etc., nu sunt cîştiguri inutile. Dar ele constituesc numai materialul brut din care trebue să se construiască „ştiinţa", pentrucă ştiinţă nu înseamnă enumerare *). Ele trebuesc interpretate, înţelese, în aşa fel încît vieaţa, imensul fermecătorul obiect al Biologiei în genere să fie prinsă — ierte-ni-se acest pleonasm prea ispititor — „pe viu".

Nici vivisecţia umană, care trăise cîţiva ani de glorie în Alexandria antică, sclavagistă, şi... cîteva scene de „grand guignol" în imaginaţia lui Carel Ciapek, nu constituia — cu toate sacrificiile pe care le cerea — o soluţie pentru descoperirea vieţii la ea acasă. Formele organice nu pot trăda mult mai mult din cauzalitatea lor pe omul viu decît pe cadavru; după cum pentru copilul curios, care nu poate înţelege mecanismul prin care păpuşa scoate sunete, este deopotrivă de inutilă desfacerea ei în timpul sau după emiterea sunetelor.

Ceea ce se cerea pentru reabilitarea Anatomiei, amorţită în concepţia formală a analiştilor, era o revizuire completă a scopurilor ei ştiinţifice şi o reaşezare în rîndul disciplinelor biologice.

Trebuia să se arate în sfîrşit că pentru biolog (ca şi pentru clinicianul care va ieşi din facultăţile de medicină) e tot aşa sau *mai* important să cunoască corelaţiile dintre formaţiunea anatomică: muşchiu, articulaţie, organ etc. şi *funcţiune*, ca şi *originea şi evoluţia* ei pînă la aspectul actual.

Trebuia să nu se mai vorbească, de pildă, la capitolul *articulaţii*, exclusiv de dimensiunile, numărul, forma şi coloarea ligamentelor şi a segmentelor osoase, ci şi de influenţa factorilor: presiune, frecare, ca şi de evoluţia onto- şi filogenetică a formaţiunii, pentru a se lămuri motivele care au dus la morfologia respectivă şi pentru a se da o perspectivă asupra fiziologiei ei normale şi patologice.

Astfel, *Sistemul nervos central* — în concepţia lui *Braus* — şi-a pierdut caracterul static oglindit în descrierea ramurilor şi rămurelelor pe care şanţurile de pe suprafaţa creerului le aruncă încoace şi încolo cu destulă capriciozitate şi inconstanţă, sau în împărţirea pe „puncte cardinale" a elementelor dintr'o secţiune protuberanţială, pentru a deveni o „centrală telefonică", în care chemările venite dela periferia corpului ajung prin cablurile nervilor în neuronii din măduvă şi creier, pentru ca acolo să fie prelucrate şi dirijate din nou spre periferie, la organele executoare: muşchi, glande, viscere. Ie concepţia lui Braus, creierul nu se mai împarte în bucăţi convenţionale, după forma lui aparentă sau după liberul arbitru al anatomistului, ci întîi în două mari porţiuni: „arhencefalul" (creierul vechiu, primitiv) şi „neencefalul" (creierul nou, suprapus la om), pentru ca astfel să se înţeleagă că funcţiunile psihice, superioare sunt legate de o formă, iar cele automate, inferioare, de alta.

* * *

Lozinca lui Braus: *„Anatomia este ştiinţa formei vii"*, pe care Rainer o înfipsese ca un memento la intrarea în sălile de disecţie, reprezenta un manifest. Manifestul unei revoluţii în conţinutul unei ştiinţe.

Profesorul Rainer s'a făcut exponentul acestui punct de vedere revoluţionar şi a luptat ani de zile, dela catedră, să răstoarne concepţiile ştiinţifice învechite, rigide, ale unor epoci moarte.

*) Nu trebue să ne facem idoli din termeni, spune *Braus*, cu alte cuvinte, în Introducerea la „Tratatul" său. „Anatomie" vine într'adevăr dela anatomnein = a diseca, dar şi „croitorul" îşi trage numele dela unul din actele sale, fără ca prin aceasta să se definească adevărata lui misiune.

S'a străduit, cu conştiinciozitatea şi meticulozitatea care-i erau caracteristice, să toarne pînă şi terminologia Anatomiei în tipar nou, corespunzător noului temeiu pe care se clădise concepţia dialectică a lui Braus.

Şi a reuşit. Vorbesc pentru aceasta sutele de elevi pe care i-a lăsat printre medicii şi biologii noştri, vorbesc cei care au rămas pătrunşi, de pe vremea cursurilor din amfiteatrul cel mare al Facultăţii de Medicină din Bucureşti, de adevărurile pe care le semăna.

Dacă a rămas oarecum un izolat, aceasta se datoreşte — după cum spuneam — caracterului său de intelectual burghez trăit în concepţia aristocraţiilor culturale. Trebue să recunoaştem însă că — înarmat cum era cu un bagaj de cunoştinţe rareori întîlnit şi cu soliditatea cinstei sale ştiinţifice — ar fi ajuns la convingeri mai largi. Activitatea sa la cercul „C. Stere" şi semnătura sa, cu puţin timp înaintea morţii, la Manifestul universitarilor din Aprilie 1944, ne fac să credem că judecînd mai departe cu obiectivitatea care-l însufleţea evenimentele şi condiţiunile politico-sociale, Profesorul Rainer ar fi trecut, mai activ, în rîndurile democraţiei.

NICANOR & Co.

RECENZII

GREGOIRE GAFENCU: Guerre à l'Est. Elveţia. 1944.

D-l Grigore Gafencu a fost ministru de externe în guvernul Armand Călinescu şi pe urmă ministru al Romîniei la Moscova. D-sa a jucat un rol activ în ultimele încercări de salvare a nefericitei noastre democraţii. A făcut parte din echipa de sacrificiu, desprinsă din aripa stîngă a partidului naţional ţărănist, care-şi luase răspunderea desfiinţării gărzii de fier şi intrarea imediată a Romîniei în războiu alături de Anglia şi Franţa (ceea ce era singurul mijloc sigur de a sili pe Carol II să se reîntoarcă la democraţie). Afară de aceasta, d-l Gafencu a susţinut în totdeauna o politică de alianţă cu Rusia sovietică. După izbucnirea războiului ruso-german d-l Gafencu se refugiază la Geneva, unde, oral şi în scris, pledează cauza Romîniei. Cartea pe care o analizăm aci este o asemenea pledoarie. Să nu se creadă însă că avem a face cu o broşură de propagandă. Este o carte de istorie diplomatică, scrisă cu mult talent literar, şi care e destinată a fi consultată în străinătate de toţi cei ce se interesează de această epocă.

Cu toate remarcabilele sale calităţi literare şi propagandistice (căci cred că în anumite cercuri democratice de dreapta această scriere ne-a făcut mult bine), trebue să recunoaştem că ideile dintr'însa sunt false aproape fără excepţiune. Nu mă refer la fapte, care bineînţeles sunt toate exacte, ci la interpretarea lor. De altfel, chiar în materie de fapte, i se poate reproşa autorului că omite unele din ele, ceea ce, bineînţeles, modifică concluziunile.

O primă idee a d-lui Gafencu este identitatea de structură dintre Rusia sovietică şi Germania hitleristă:

„Acelaşi dispreţ pentru popoarele mici, acelaşi cult al forţei, aceeaşi dorinţă de a sgudui ordinea lucrurilor şi de a uimi pe zei" (p. 53). „Asemănarea între regimul naţional socialist şi regimul sovietic e mai real şi mai profund decît orice propagandă ar îndrăsni să o mărturisească: similitudinea scopurilor urmărite, a pretextelor invocate, a metodelor practicate, identitatea anumitor reacţiuni... etc." (p. 58). „Trotsky avusese dreptate să arunce un strigăt de alarmă şi de desnădejde. Revoluţia fusese trădată".

Că lucrurile nu stau tocmai aşa, aceasta reclamă o demonstraţie mai amplă decît permite o simplă recenzie. De altfel cum aceasta nu-i numai o idee a d-lui Gafencu, ci un vechiu slogan al presei celor mai diverse cercuri, vom consacra neapărat în această revistă un studiu special chestiunii. Ne mărginim aci să indicăm de unde vine şi unde duce această idee. Ea provine din cauze temperamentale, mai precis din nelimitata credinţă pe care d-l Gafencu o are în puterea determinantă a diplomaţiei. E de ajuns a se vedea în lucrarea sa admiraţia lirică pe care o are pentru d-l conte von Schulemburg, ambasadorul Reichului, sau chiar pentru Congresul dela Viena din 1815. Prejudecata unei iden-

tităţi perfecte între nazism şi soviete este opinia prin excelenţă a diplomaţilor. Mentalitatea diplomatului de carieră este la antipodul gîndirii marxiste. Diplomatul de carieră are dreptate să nu citească pe marxişti. Ar fi mai rău decît inutil. Marxiştii cred — şi se fundează pe toată istoria universală — că realităţile de masă, anonime, determină cu fatalitate desfăşurarea evenimentelor şi schimbările de tip social. Personalităţile, chiar cînd e vorba de un Napoleon sau de un Alexandru, sunt efecte şi întru nimic cauze în evoluţia popoarelor.

Dimpotrivă, diplomatul crede cu o specială intensitate în forţa conversaţiei asupra destinului naţiunilor, în eficacitatea seducţiei dela om la om, şi chiar în puterea manierelor elegante. Mereu, în cartea sa, d-l Gafencu revine asupra unei idei a eminentului diplomat von Schulemburg şi pe care d-l Gafencu o împărtăşeşte fără rezervă, anume că dacă Germanii ar fi consimţit să aibă cu sovieticii relaţii mondene mai amabile, oamenii politici ruşi ar fi fost aşa de măguliţi, încît s'ar fi putut obţine dela ei cele mai nesperate concesiuni.

Străini de gîndirea marxistă, obligaţi a judeca marile probleme după micile manifestări suprastructurale, e natural ca diplomaţii să creadă că între Rusia şi Germania identitatea de regim e aproape deplină.

Această idee duce inmancabil la o alta egal de criticabilă. Acordul dela Moscova (pe care, împreună cu acordul dela München, d-l Gafencu le numeşte „les deux pactes coupables") nu putea fi după d-sa decît o tovărăşie de pradă. Admirabilul sistem introdus în 1815 de Congresul din Viena, principiul echilibrului european, este sfărîmat, întîi la München, apoi la Moscova, substituindu-i-se „sistemul partajului" cum îl numeşte d-l Gafencu. Cei doi despoţi totalitari cad de acord asupra împărţelii. Germanii vor lua, fireşte, partea leului. Ruşii vor lua puţină Polonie, ţările balte, Basarabia şi Bucovina.

Această idee ştim bine că e falsă. D-l Gafencu îşi aminteşte ce panică i-a cuprins pe Germani după ultimatum-ul din 1940. D-sa era ministru de externe, şi ştie prea bine că nu a existat nicio conivenţă prealabilă între Ruşi şi Germani, nici în privinţa Basarabiei, nici a Poloniei, nici a Bucovinei. A fost o surpriză, o „lovitură" pentru Germani în toate aceste cazuri. Şi adevărata explicaţie a acestor ocupări militare este tot militară. D-l Gafencu, pe atunci ministru de externe ştie bine, pe bază de documente, că Ruşii, ameninţaţi de o agresiune germană (Ruşii n'au crezut niciodată în abstenţionismul german), căutau să-şi consolideze pretutindeni graniţa, şi că, în ce priveşte Romînia, erau dispuşi să ajungă în 1940 la un aranjament onorabil cu noi. D-l Gafencu ştie toate acestea, şi pe baza căror documente a avut cunoştinţă de asta. Însă în economia pledoariei sale, avea nevoie de argumentul unei Rusii care s'a purtat aşa de rău cu noi, care ne-a înfricoşat într'atîta încît ne-a împins în braţele Germaniei (Anglia în momentul acela neputîndu-ne susţine). D-l Gafencu, pe atunci ministru de externe ştie că departe de a ne teroriza, Rusia — spre deosebire de Germania care nu promitea nimic — era dispusă să încheie cu noi un tratat de alianţă definitivă, garantîndu-ne frontiera împotriva oricărei agresiuni. D-l Gafencu nu vorbeşte nimic de toate acestea. Adică o singură dată face aluzie la asemenea dispoziţii binevoitoare ale Rusiei. Cînd d-sa îi prezintă d-lui Molotov declaraţia noastră de agresiune, d-l Molotov, cu blîndeţe şi tristeţe, îl întreabă: de ce aţi făcut asta? şi adaugă: „cu Basarabia, s'ar fi putut ajunge la un aranjament". La care d-l Gafencu a tresărit interogativ, iar comisarul dela externe a trecut mai departe (era deja foarte mult că pomenise de acest lucru, într'un moment în care Romînia făcuse ce făcuse). D-l Gafencu reproduce, cu această ocazie, lungul său răspuns către d-l Molotov, în care îi explică pentru ce persistentele procedee duşmănoase ale Rusiei au împins Romînia alături de axă. Şi adaugă d-l Gafencu către cetitori, că a fost foarte mulţumit că a putut spune răspicat d-lui Molotov adevărul.

Or, d-l Gafencu ştie bine că acesta nu era adevărul. Că nu Rusia s'a purtat rău cu noi, ci că noi ne-am purtat cu Rusia in modul cel mai necalificabil. De sigur, ultimatum-ul din 1940 a fost foarte dur, de o duritate poate unică în procedeele diplomaţiei. Dar el era răspunsul încă foarte blînd la ce făcusem noi faţă de Rusia. Intr'o zi se vor publica toate acestea. Ce ne interesează aci este că d-l Gafencu se plînge în prefaţa cărţii sale că fatalmente anumite date şi informaţii i-au scăpat. Avem motive să credem că anumite cunoştinţe, i-au scăpat intenţionat, deoarece a socotit că pledoaria d-sale e mai eficace în anumite cercuri politice dacă-i fundată pe ideea circumstanţei atenuante, a desperării Romîniei în faţa îngrijorătoarei atitudini sovietice. Credem că adevărul ar fi fost o pledoarie mai bună. In 1940 ni se ofereau perspectivele unei alianţe ruse. D-l Gafencu a fost cel dintîi consternat văzînd atunci (Armand Călinescu fusese deja asasinat) că nici nu s'a vrut să se discute problema. Argumentul cel bun, circumstanţa atenuantă cea adevărată era că în toate acestea poporul nu fusese consultat, iar partidele fostei democraţii se resemnaseră (de altfel aceste partide practicau aceeaşi rusofobie ca şi reacţiunea).

O altă idee greşită a d-lui Gafencu în interpretarea sa a acordului dela Moscova este că Rusia, văzînd dezastrul dela München, s'a grăbit să deriveze şocul aruncând armatele lui Hitler pe spatele Franţei pentru a şi-l păzi pe al său.

De bună seamă, o elementară legitimă apărare a existat şi aci. Dar după ce s'a mai făcut o ultimă sforţare desperată, prin încercarea unui pact militar anglo-franco-sovietic. Desfăşurarea tratativelor acestui pact sunt un episod regretabil în istoria celor două naţiuni apusene, şi o greşeală pe care ele o recunosc azi şi-i plătesc scump reparaţia. Dar puţin importă. Reţinem doar că Rusia, atât la Münich (când oferise Cehoslovaciei ajutor) cât şi după Münich, fusese singura ţară de pe glob care să mai fi cercat, în năruirea generală, salvarea principiului democratic al securităţii colective şi, implicit, al echilibrului european.

Inţelegem perfect punctul de vedere al d-lui Gafencu. D-sa îşi propusese să scrie o pledoarie cât mai convingătoare, căreia să-i poată urma şi alta. Dela Geneva D-sa era în legătură cu opoziţia clandestină din România. Toate acestea îl împing la o serie de omisiuni. Aşa bunăoară (şi în afară de cele deja semnalate) nu vorbeşte nimic de rolul realmente istoric al lui Armand Călinescu şi de înriurirea pe care acţiunea lui ar fi avut-o asupra întregului războiu mondial, dacă el n'ar fi fost asasinat. D-l Gafencu, care a fost unul din cei patru colaboratori direcţi ai lui Călinescu, avea chiar dreptul să amintească de ea cu mîndrie. Nu mai puţin adevărat este încă că aceasta ar fi putut displăcea acelora care şi aşa îi reproşează d-lui Gafencu că a făcut parte din guvernul Carol. Şi poate că pentru a complace acelorași cercuri, d-l Gafencu se abţine pe cît posibil de a vorbi despre legionari, iar cînd vorbeşte, o face în modul cel mai elogios.

Incă odată, înţelegem punctul de vedere pledoarie al autorului. Credem însă că declararea adevărului întreg ar fi fost o pledoarie mai bună.

In fond, valoarea acestei cărţi, care îi asigură o viaţă lungă şi activă în biblioteca tuturor istoriografilor şi teoreticienilor politici care se vor ocupa cu epoca noastră, este magistrala paralelă pe care o face între războiul lui Hitler şi campania din Rusia a lui Napoleon. Faptele alese sunt multe şi ingenioase, apropierile sunt făcute cu bun gust şi cu un remarcabil talent literar. Este partea durabilă din lucrarea d-lui Gafencu.

D. I. SUCHIANU

G. CĂLINESCU: Istoria literaturii române, Bucureşti Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1941.

Acum, cînd condiţiile unei discuţii literare calme şi obiective sunt, în sfîrşit, în curs de realizare, agitaţia polemică deslănţuită la apariţia acestei opere nu mai poate apărea spiritului liber decît ca ce a fost în realitate: o campanie penibilă, vulgară, cu desăvîrşire balcanică. Cea mai importantă operă de critică literară produsă de scrisul romînesc a fost primită cu o serie de proteste inutil de amintit. Fizionomia morală a acestei cărţi, structura sa interioară, valoarea ei absolută, ilustrînd un original temperament critic, reclamă în primul rînd o formulare sintetică şi pozitivă. Despre studii de acest fel se poate discuta şi în mod analitic, expunerea progresînd odată cu o disecţie anatomică minuţioasă a respectivelor capitole. Să nu ne pierdem însă în acest stufos *maquis* al imensului material produs de Istoria d-lui Călinescu şi să ieşim dela început la lumina albă a sintezei şi a concluziilor, — totul de altfel constituind o analiză încă provizorie.

* * *

Ceea ce surprinde din primul moment la lectura acestei masive opere, impunătoare sub toate raporturile, şi în definitiv ceea ce-i conferă valoarea literară, în contrast cu alte lucrări similare, este savoarea net temperamentală, originalitatea reacţiunilor, ineditul metodelor. De sigur d-l G. Călinescu, judecînd pe plan european, nu este acela care cel dintîi să fie intuit identitatea structurală dintre critică, sprijinită în mod firesc pe atitudinea de valoare şi istoria literară organizată asemănător în jurul unei scări de valori; însă — în limitele culturii noastre — d-sa a împins primul această încheiere pînă la ultimele ei aplicaţiuni practice, pînă la limitele absolute ale metodei impresioniste. Alternînd constant punctele de vedere, portretul, judecata, citatul viu, detaliul semnificativ, gestul tipic, preocuparea de inefabil, anedoticul, polemica, etc., această *Istorie a literaturii romîne impresionează* prin marea sa varietate formală şi de conţinut şi oriunde ar fi deschisă, ea poate oferi prilej de delectare, măcar fugitivă, indiferent de momentul ori seria istorică respectivă.

Cuvîntul de ordine al prezentelor valorificări nu va fi în consecinţă, decît acesta: radicală eliminare a fastidiosului, poncifului academic, analizei didactice, toată atenţia îndreptîndu-se spre sugerarea emoţiei adecvate în cetitor, indiferent de mijloacele imediate (caracterizări paradoxale, citate abile, clişee originale: „mîna de pe umărul lui P. Cerna aparţine lui Ilarie Chendi", etc.). Uneori procedeele sunt inegale, fiecare autor sau operă fiind privită în lumina cea mai favorabilă, ori cea mai necruţătoare, relevantă în tot cazul. Unghiurile de contemplare se succed cu rapiditate şi astfel se şi axplică eclectismul de metodă al d-lui G. Călinescu, care n'a înţeles să urmeze cu fidelitate o singură schemă de studiu, care ar fi dus inevitabil la monotonie. Dar, nu numai consideraţii pur estetice au prezidat la conceperea unor astfel de pagini, ci şi o serie de raţiuni interioare, temperamentale, spiritul autorului distingîndu-se aci printr'o mobilitate, putere de adaptare şi comprehensiune remarcabile.

In această ordine de observaţie morală, pentru spectatorul care priveşte situaţia dela o anumită altitudine, d-l G. Călinescu îi pare a reprezenta, evident, un temperament tipic intuitiv şi romantic. Cine crede în absolutul emoţiei, în inefabil, (idolii sunt: Schopenhauer şi Nietzsche din *Consideraţii inactuale*), nu poate fi altfel şi d-l G. Călinescu ne oferă priveliştea unei personalităţi critice emiţînd inspirat verdicte, judecăţi, respingînd sever la examen, dînd din belşug note slabe, pe care d-sa le

vede definitive, săpate în bronzul eternității. Există la acest critic o vizibilă tendință spre absoluitate, spre convingerea oarecum fanatică, spre verdictul delphic și faptul surprinde pe orice spirit mai relativist și sceptic, iubitor de controverse și discuții. In astfel de condiții particulare de recepție, *Istoria literaturii romine* trebue acceptată ori integral, ca o expresie vie a unei personalități ireductibile, consimțind cufundarea într'o baie de aburi calzi, ori contestată în fundamentul ei. Insă, cel ce și-a dat seama de resorturile intime ale temperamentului mobil acuzat de critic nu va putea să nu guste în sine această operă, care trebue cetită atît pentru interesul purtat literaturii noastre, ca niciodată pusă în valoare, cît și în estet cu multe disponibilități, liber de orice contingențe, degustînd prelung manifestarea unui talent de o mare capacitate în invenția critică și în expresie.

* * *

Dar, acest intuitiv este dublat de un foarte profund și convins mizantrop, aceste două note fiind, în cazul d-lui G. Călinescu, definitorii. Cetiți anumite capitole, dar mai ales biografia lui Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, paginile despre Paul Zarifipol și veți vedea cît de direct străbate nemulțumirea aproape personală, organică, antipatia vizibilă față de stilul de existență al acestor personalități, d-l G. Călinescu urmărind cu tenacitatea unui *G. Man* orice ținută autică, distantă, snobă. Inutil de făcut speculații pe marginea acestei tendințe spre umoarea mizantropică, spre caricatură și pamflet care, aplicată mai ales perioadei contemporane (un exemplu: capitolul *Gîndirea)*, străbate în mici erupții. Esențială era valoarea acestor pagini esteticește, acceptarea lor din punct de vedere artistic și supuse acestui examen ele nu pot să nu fie din plin valorificate. Se poate vorbi, pe alocuri, de o viziune mizantropică a literaturii romîne, Timon scoborînd din nou cu zîmbete amare printre noi, ne mai invitînd însă pe Atenieni să-i folosească măslinul, pentru a se spînzura de crengile sale, înainte de a-l tăia, ci făcînd acum severe lecții de retorică, rostind filipice, combătînd stoic mediocritatea literară. Pentru cine știe să cetească și să se elibereze, textul capătă un nou pretext de plăcere pur literară.

Intuitivitatea semnalată va explica în mod analog și relativ puțina receptivitate la idei și la controversa strict teoretică a autorului acestei istorii literare. Cine vede concret, plastic, portretistic, necontroversalist, nu se va simți la largul său în analize ideologice minuțioase, disociații ascuțite, în dialectica strînsă și continuă. Astfel se justifică spațiul restrîns acordat în genere problematicei și eseiștilor, unii tratați sumar și fără o aprofundare a temelor abordate. Despre valul de discuții ridicat de „Tînăra Generație" nu se spune aproape nimic... Este evident că pasiunea d-lui G. Călinescu nu merge spre analiza de idei, ci spre acea concretă, aplicată la obiectul literar, descriptivă, tematologică, istoric — asociativă. Sunt de notat în acest sens cîteva observațiuni ce pot părea oarecum curioase: dacă analiza ideologică surprinde uneori prin expeditivitate, aceea curat estetică se distinge prin abundență de detalii și desfășurare de mare amploare. In discuția unui poet, d-l G. Călinescu simte o plăcere aproape sensuală, d-sa cetindu-l insistent, făcînd liste de teme, imagini, explorîndu-l în toate direcțiile, stabilind asociații, trăgînd citate, foarte multe citate...

Autorul citează cu o satisfacție vizibilă, aceasta din rațiuni temperamentale, epicureice, cît și din considerațiuni estetice, de critic care se vrea urmat: emoția este absolută, sugerarea în cetitor nefiind posibilă decît cu ajutorul unei *explicări*, în accepție etimologică, comunicarea avînd loc printr'o desfășurare analitică, măritoare, prin decupări caracteristice, relevante, așezate în ordinea cea mai favorabilă intuirii esenței poeziei respective. In această privință, d-l G. Călinescu este, fără îndoială, criticul european care face cele mai copioase citate. Că se poate

serie o excelentă istorie literară, sintetic, fără nicio reproducere de pagini de antologie o dovedește exemplul recent al lui Kléber Haedens, a cărui *Une Histoire de la littérature française*, vie și paradoxală, prezintă multe afinități, după cum a observat cineva, cu această operă a criticului romîn. Abundența de citate amintește însă din plin o lucrare a unui istoric englez, mai puțin cunoscut publicului nostru, pe nume Arthur Compton-Ricket. A sa *A history of Enghlish literature* cuprinde sub acest raport un adevărat florilegiu și în mod similar, orice autor al unei viitoare antologii reale a poeziei romînești nu va găsi un mai prețios punct de plecare decît la d-l G. Călinescu.

Tehnica savantă a citatelor s'ar putea deduce însă și prin luminile unei anumite estetice și critice fragmentariste, curentă în Italia la epoca formației d-lui Călinescu, cu rădăcini imediate în Croce. Nu toată opera poate fi salvată esteticește, ci doar pe anumite și mici întinderi, citatul produs avînd funcția punerii acestor culmi artistice în evidență. Cert este că acest critic este mai mult un analist și mai puțin un spirit sintetic și este de observat că paginile cu priviri generale (epoci, curente, programe, manifeste) sunt puține, în netă minoritate față de capitolele monografice, care și ele surprind uneori prin lipsa unei concluzii, a unei formule întregitoare. Procedarea quasi-monografică ar putea fi derivată tot din Croce, care vedea în fiecare artist și operă o individualitate perfectă, ireductibilă și care nega posibilitatea fundării istoriei artelor, arta constituindu-se în domeniul individualului, înscrierea fiind posibilă în interiorul unor anumite perioade, cu negarea progresului rectilin.

* * *

Privită sub unghiul teoretic, această *Istorie a literaturii romîne*, în afară de aplicațiile ei imediate, ridică nu mai puțin o serie întreagă de probleme (identitatea: critică-istorie literară, ciclu istoric și intuiție irepetabilă, fragmentarism, istorism, specific național, etc.) și cîndva toate acestea aspecte vor trebui reluate și desbătute pe larg, cu seriozitatea și aparatul necesar. Nicio operă de istorie literară romînească nu ne pare a sugera atîtea substanțiale implicate estetice și această invitație la meditația stringentă nu poate fi, pentru climatul criticii noastre decît binefăcătoare, și de-a-dreptul înviorătoare. Să reamintim acum, în treacăt, doar cîteva din aceste probleme, aparținînd însă unei alte grupe, de o raportare tot atît de imediată la obiectul discuției. Făcînd o discriminare radicală între creația culturală și cea pur artistică și recunoscînd ca unic obiect al unei istorii „literatura", adică scrierile urmărind exclusiv emoția, era firesc ca d-l G. Călinescu să dea o viziune cu totul inedită a literaturii noastre vechi, pe care — de altfel — noi o socotim unica justă din punct de vedere artistic. Gestul ne apare aproape revoluționar, d-l G. Călinescu nefiind numai primul istoric literar romîn care a dat o versiune integrală revificată a întregii sale literaturi, dar fiind și cel dintîi care a căutat să izoleze elementele estetic valabile din vechea noastră cultură, totul constituind o încercare hotărîtă de a restitui *Istoriei literaturii romîne* domeniul său propriu, în integralitatea sa organică.

Dar, d-l Călinescu nu respectă numai disociația punctelor de vedere, ci și necesitățile de realizare critică ale unei lucrări de acest fel, văzută pe plan european. Sunt acum de reținut o serie întreagă de detalii, de notat fiind în special metoda asociativă-istorică, am zice „comparativă", precum și sinteza de biografism (Sainte-Beuve) și de reconstituire de „mediu" (Taine), foarte vizibilă la capitolele Eminescu, Creangă sau Goga. Scriitorul este așezat în timp și spațiu, asociațiile cu literaturile contemporane, precum și cu celelalte domenii de cultură (plastică, muzică...) distingîndu-se prin inedit, erudiție și substanțialitate. Metoda de a privi un scriitor în seria istorică respectivă, era revendicată, într'un vechiu articol din revista *Roma*, de profesorul său Ramiro Ortiz și

dacă uneori d-l G. Călinescu a apărut observatorilor superficiali drept un estet pur, pentru cine urmărește documentarea istorică asociată expunerii, precum și schimbările de perspectivă, încheierea aceasta poate părea neadecvată și nesusținută de fapte. In plus, autorul crede — cu justețe — în existența specificului național și va fi cîndva interesant de încercat concilierea teoretică a științului punct de vedere etnic, cu purismul revendicat în repetate rînduri. Pînă la înlăturarea dificultăților estetice, criticul a socotit însă mai înțeleaptă rezolvarea concretă a problemelor, printr'o aplicație directă, fără scrupule de sistem unitar.

Să mai amintim că d-l Călinescu face dovada unui gust destul de eclectic, privind clasici, dadaiști, romantici, suprarealiști, proustieni, gidieni, pe Conachi și pe Nichifor Crainic, pe Neculce și pe Cilibi Moise, fotografia lui A. C. Cuza fiind așezată alături de aceea a lui Gherea. Preferințele intime ale criticului merg însă în direcția valorilor clasice, neacceptîndu-se integral în fond nicio creație modernă, decît printr'o raportare continuă la marile modele. Se vădește, astfel, odată mai mult preocuparea de absolut a d-lui G. Călinescu, care, de regulă generală, nu s'a lăsat orientat decît de sentimentul valorii în sine, realizarea artistică trecînd peste celelalte puncte de vedere posibile. Sunt în această operă, ce este drept și o serie de mici abilități și compromisuri, unde prea evidente. Raportate însă la marea masă a materialului, ele apar în proporție infimă și de altfel și Voltaire trecea din cînd în cînd în Elveția...

* * *

Dacă toate acestea pot constitui un prețios colier de merite istorice, judecînd la modul pur literar, *Istoria literaturii romîne* a d-lui G. Călinescu oferă una din cele mai pasionante lecturi critice produse vreodată... Față de o atît de profundă și originală semnificație, faptul de a constitui un eveniment esențial al literaturii noastre, faptul de a-și găsi astfel cea mai probabilă și autentică valorificare, — deocamdată — cel mai autorizat punct de orientare pentru generațiile ce vor urma, toate acestea trec pe un plan secund. Va fi posibilă în viitor stabilirea unor corelații documentate cu marele istorii literare europene, de mult timp celebre, arătîndu-se fără prejudecăți cît de vie poate apărea această operă a criticului romîn, în contrast cu atîtea venerabilități sorboniene, de pildă.

Pentru moment, odată cu restrîngerea obiectivelor, este de reținut numai această uimitoare capacitate de emoție artistică, întocmai ca orice altă producție majoră de artă literară: figura lui E. Lovinescu surprins în mijlocul cercului său, ori aceea a lui N. Iorga năvălind în sala de curs profilîndu-se mereu printre umbre, întocmai ca niște figuri de roman. Portretele acestea au căpătat deja ființă epică, pierzîndu-și — măcar sub durata lecturii — identitatea lor istorică. O mare diversitate de procedee asigură un astfel de efect literar. Necesitățile analizei ar solicita anumite precizium și desvoltări. Să renunțăm măcar odată la jocul critic și redeschizînd cartea d-lui Călinescu să experimentăm din nou, în mod concret, savoarea sa indicibilă. Vom fi urmăriți multă vreme; și acest fapt este deajuns...

ADRIAN MARINO

MITIȚĂ CONSTANTINESCU: Continentul U. R. S. S., „Independența", București, 1944.

După cele trei masive volume de „Politică Economică Aplicată", „Continentul U. R. S. S.", este a doua carte de lungă respirație pe care d-l Mitiță Constantinescu o dă la iveală la un interval de numai un an de zile. Inițiativa este și utilă și oportună. Utilă, pentrucă, pînă acum, din cauze lesne de înțeles, nu am avut la îndemînă, în limba noastră, un studiu de ansamblu asupra fenomenului sovietic între cele două războaie mondiale. Oportună, pentrucă apariția ei coincide cu îndreptarea politicii romînești pe o nouă linie de amiciție sinceră și indestructibilă cu U.R.S.S. Că d-l Constantinescu a sperat ferm într'o asemenea directivă politică și că a contat serios pe ea, o dovedește simplul fapt că pregătirea unei asemenea lucrări necesita o muncă relativ îndelungată. Rîndurile „către cetitori", care preced „cuvîntul înainte", ne arată de altfel amănuntele acestei pregătiri și aventurile manuscrisului din 1941 și pînă în ziua ieșirii de sub presă.

Scopul urmărit de autor este, după cum ne mărturisește singur, „a cunoaște și adînci evoluția și eficiența concepției, metodelor și fenomenelor din vieața economică, socială și politică a Uniunii Sovietice". Intenția este deci vastă, dar autorul nu o satisface decît parțial. Intr'adevăr, dacă acordă, după un introductiv capitol de geofizică a continentului sovietic, atenție deosebită experiențelor economice și în mai mică măsură aspectelor sociale, apoi despre vieața politică propriu zisă nu se pomenește decît incidental și fugar. Ori, începînd cu constituția sovietică și sfîrșind cu administrația celui mai mic colhoz, sunt atîtea rezultate demne de a fi luate în seamă de un cercetător atent, încît carența aceasta ne surprinde. Cu toate că, atît în concepția sovietică cît și în aceea a lucrării d-lui Constantinescu, elementul economic structural este acel fundamental, nu este mai puțin adevărat că o prezentare a aspectelor suprastructurale, printre care în primul rînd a statului sovietic, ar fi dat volumului de față nu numai mai mare amploare, dar și o mai completă înfățișare. Pentrucă începutul este însă bun, vrem să credem că d-l Constantinescu nu va neglija această reală necesitate de completare a cărții d-sale, fie la o nouă ediție, fie într'un al doilea volum. Această necesitate se simte mai ales din partea publicului cetitor care nu cunoaște alte limbi, ca să nu mai vorbim de acel public care, cunoscîndu-le nu-și poate procura, datorită împrejurărilor actuale, cărțile străine care-l interesează.

In ceea ce privește materialul documentar utilizat la elaborarea cărții, el are două caracteristici: este din sursă pur sovietică și este adunat înainte de 1940. Firește deci ca d-l Constantinescu să privească lucrurile chiar dinlăuntrul fenomenului pe care-l examinează, să-l examineze cu simpatia care se cere nu numai disciplinelor psihologice ci și, uneori, celor economico-sociale. Cît despre anul 1940, ca dată limită a posibilității procurării de material informativ, se explică, cum lesne se poate bănui, prin necesitățile de războiu, care au impus o anumită discreție asupra eforturilor sovietice interne.

Tot acest material este dispus sistematic, am spune aproape didactic, în zece capitole tot pe atît de clare pe cît de cuprinzătoare. Profanul ca și cel inițiat se va lăsa lesne cîștigat de această ordine internă a cărții, care nu este unul din cele mai mici merite ale ei. Fiecare capitol are, după partea expozitivă, una rezumativă, iar capitolul ultim, de sinteză finală, pare și el destinat scopului urmărit metodic: a întipări bine în memoria cetitorilor toate liniile generale ale economiei sovietice. 24 grafice și 6 hărți, clare și elegant executate, completează volumul.

Autorul începe prin a trasa în tușe largi caracteristicile geo-fizice ale U.R.S.S.; trece apoi la examinarea structurii populației, dînd atenție atît aspectelor demografice, cît și dinamicii sociale, analizează apoi sistemul de economie sovietică, prin expunerea detailată a obiectivelor generale și a conținutului propriu zis al fiecăruia din cele trei planuri cincinale, cu greutățile întîmpinate și succesul obținut; Potențialele industrial și agricol formează două capitole speciale. Primul scoate în relief eforturile de industrializare, examinînd materiile prime și produsele de bază, izvoarele de energie și producția propriu zisă; cel de al doilea descrie aspectele uzinelor agricole sovietice, adică temeiurile regimului colectiv agrar, regimul fermelor colective, greutățile întîmpinate și pro-

greșele realizate în cele din urmă. Căile de comunicație, terestre, fluviale și maritime, aeriene, radiofonice, etc., formează un alt capitol. Comerțul interior, organizat fie de Stat și cooperative, fie de kolhozuri, problema prețurilor interne și, în fine, comerțul cu străinătatea; concepția sovietică asupra finanțelor publice, creditul în economia sovietică, moneta, sunt detailat examinate și aceasta constitue un merit deosebit al cărții, întru cît chiar volumele de informație străine — ca de ex. lucrările lui Grinko, Farbman, Louis Fischer sau Knickerbocker, — au neglijat această parte, care nu este cea mai puțin importantă și care acum, într'un moment cînd se pun bazele unui comerț internațional pe noi principii, cînd se discută problema creditului și a monetei pe plan mondial, capătă o arzătoare actualitate. Capitolul VI este rezervat „elementului total": munca. Ar fi fost mai nimerit dacă el era dispus în volum imediat înaintea sintezei finale, întru cît, mai mult ca oricare alt capitol, în tot cazul mai mult ca potențialul financiar (care formează obiectul capitolului penultim), este în măsură să insemne incoronarea tuturor strădui nțelor social-economice ale Uniunii Sovietice. Partea aceasta trece în revistă atît structura factorului muncă în U.R.S.S. cît și revendicările clasei muncitorești și productivitatea muncii.

Precizam la începutul recenziei că datele utilizate de d-l Mitiță Constantinescu se opresc la 1940, sau mai precis la Septemvrie 1939, data izbucnirii războiului. De sigur că date posterioare ar fi fost interesante pentru a explica modul strălucit în care conducătorii ruși au putut rezolva, la un moment dat, greutăți ce păreau insurmontabile chiar celor ce păreau nu numai bine informați, dar și binevoitori față de U.R.S.S. Autorul suplează însă la această lipsă printr'o sugerare a celor realizate numai prin victoria obținută în domeniul militar, victorie ce nu poate fi decît rezultatul unor cît mai uriașe eforturi și unei cît mai perfecte organizări a producției.

„Fără îndoială că desfășurarea acestui uragan de oțel, de foc și de ideologii — spune autorul — a supus sistemul de economie sovietică, precum și noua osatură a continentului U.R.S.S. atît la încercarea de rezistență, cît și la proba de eficiență activă, cea mai puternică din cîte s'au putut concepe.

„Cum au ieșit din aceste excepționale încercări, ideologia și sistemul de economie sovietică; cum au rezistat și au reacționat la furia distrugătoare a războiului, — o spun însăși rezultatele victorioase ale acestuia. Au biruit. Aceasta e realitatea. Acesta e adevărul".

D-l Constantinescu declară a se fi convins de această realitate și de acest adevăr încă din 1938, cînd în calitate de Guvernator al Băncii Naționale a Romîniei și ca Ministru al Economiei Naționale, a conceput și pus în aplicare un plan general de reorganizare a economiei romînești, pe bază de studii pozitive și științifice. De asemeni, îndrumarea sugerată agriculturii prin cooperație și-ar găsi originea tot în studiul economiei sovietice. Precizările acestea sunt firește interesante, dar, din nenorocire, prea tardive. Căci dacă d-l Mitiță Constantinescu — și odată cu d-sa atîtea din personalitățile care au avut la un moment dat conducerea țării pe mîna lor — ar fi avut curajul să vadă lucrurile limpede și să le spună sincer și deschis pe nume, dacă nu ar fi scris de sigur în 1938 cărți ca acelea din 1944, dar ar fi lăsat cel puțin să se înțeleagă opiniei publice romînești, cele lăsate a se înțelege în prefața acestei cărți, atunci cea mai mare parte a nenorocirilor pe care le-am cunoscut pînă azi ne-ar fi fost probabil cruțate.

Consideratiunea aceasta nu scade bine înțeles nimic din valoarea intrinsecă a cărții, valoare pe care editorul a apreciat-o în destul cînd i-a fixat un preț de vînzare destul de ridicat, preț care o face destul de greu accesibilă marilor mase, cărora trebue să se adreseze în primul rînd. E în tot cazul cert că dacă începutul făcut de d-l Constantinescu va fi urmat și în alte domenii, în toate domeniile, de către toți specialiștii noștri, înțelegerea și apropierea romîno-sovietică se vor face cu atît mai sincer și cu atît mai curînd, cu cît pînă acum conducătorii au avut tot interesul să țeasă sau întunerec sau neadevăr asupra celor ce se petreceau la Răsărit.

CONSTANTIN I. BOTEZ

GHEORGHE CRUȚESCU: Podul Mogoșoaei, Povestea unei străzi, Socec, București, 1944.

Un Baedeker retrospectiv, care, din lumea blocurilor și a automobilelor ne transportă îndărăt cu două sute cincizeci de ani; un Baedeker al unei străzi care, chiar dacă nu se confundă cu istoria Bucureștilor sau a țării, formează totuși o bună și interesantă parte a acesteia în ultimul sfert de mileniu; care ne arată că suntem bătrîni în unele privințe și totuși atît de tineri în altele; un Baedeker sentimental, cu miros închis de ișlicuri și giubele uneori, sau diafan de malacofuri, crinoline și evantaiuri altădată; un Baedeker în care autorul, peste formula rece pur expozitivă, e plin de duioșie, de caldă simpatie pentru subiectul său; iată ce este „Podul Mogoșoaei", povestea Căii Victoriei de azi, cartea atît de atrăgătoare a d-lui Gheorghe Crutzescu.

De obiceiu, cetitorul nu dă atenție prefețelor. Dacă un astfel de cetitor ar ceti atent volumul de față, va exclama la urmă: cît de multe știe d-l Crutzescu, cît de bine informat este el asupra tuturor amănuntelor, chiar a celor mai mici, din vieața străzii și a Capitalei noastre. Dacă va ceti însă, la urmă, și prefața, ar vedea cu mare surprindere că autorul, ca oricare alt cetitor, „nu știa nimic, dar absolut nimic de strada aceasta", și că o informare la început, o redactare mai pe urmă, au necesitat o abundentă și stăruitoare cercetare, verbală și de bibliotecă.

Dar această cercetare nu a fost de sigur suficientă. Autorul acestui volum a făcut apel și la alte calități, care fac ca informația să nu fie seacă și dragostea de subiect un sentiment ca oricare altul. D-sa posedă într'adevăr, un dar de evocare remarcabil, o capacitate de portretizare uneori, de fugară schițare alteori, demnă chiar de o cauză mai mare ca aceea a Căii Victoriei, și, în fine, peste tot, o abilitate expozitivă, o cursivitate a povestirii și a înlănțuirii, fără de care „Podul Mogoșoaei" nu ar avea nimic din valoarea literară pe care o reprezintă.

Astfel, dacă am examina ca orice lector care se informează limitar asupra cuprinsului unei cărți, din indicațiile tablei de materii, am putea fi înclinați să credem că e vorba de o simplă înșiruire de elemente topografice. Iată de exemplu, unul din capitole: Dela Gîrlă în Bulevard. Primii pași pe Podul Mogoșoaei. Casa Prager. Palatul Poștelor. Sfîntul Dumitru. Stavropoleos. Casa de Depuneri. Zlătarii. Hotel de France. Poliția. Legația Rusă. Hotel Bulevard. Din Lipscani în Bulevard.

Atîta tot. Dar să deschidem volumul la acelaș capitol. Să cetim avatarurile istorice ale Dîmboviței, de pe vremea cînd însemna „foaie de stejar", sau „apă spurcată", pînă a devenit „apă dulce"; să ne amuzăm cu „ucenicii" colegiului, pe atunci Școala Sf. Sava; să ne amintim sau să aflăm de vieața la curtea boierilor Văcărești (Enăchiță, în speță, fostul locatar al Casei Prager); de aventurile Bimbașei Sava și ale arnăuților săi; de faimosul Circ Suhr și de dragostele frumoasei Paulina; de atîtea altele, și ne vom da seama că nu e vorba numai de topografie și nici de istorie pretențioasă măcar, ci mai curînd de acea „petite histoire" cum i s'a spus aiurea, de o culegere de istorioare, de fapte adevărate sau verosimile, amuzante cîteodată, interesante întotdeauna, care fac din Calea Victoriei un organism cu vieață proprie și din „Podul Mogoșoaei" o carte atrăgătoare, pe care o cetești dintr'odată și pe care o lași cu regret din mînă.

Pentru amatorii de uitate și parfumate lucruri vechi, cartea d-lui Crutzescu va fi de sigur prilejul citorva ore de desfătare. Dar se vor mai fi găsind azi mulți asemenea cetitori? Autorul își ia de altfel sarcina să avertizeze pe cetitor din prag:

„... dacă nu-ți place să cetești scrisori vechi, cu cerneală aproape ștearsă; dacă nu ești mișcat cînd deschizi o gazetă îngălbenită de vremuri, scrisă cu slove vechi sau încă cu un „ucu" scurt; dacă te plictisește să stai de vorbă cu bătrîni, care știu să povestească de timpurile de mult trecute; dacă nu simți nicio plăcere pipăind faldurile de atlas ale unei rochii cu malacof, purtată pe vremuri de vreo bunică; atunci lasă mai bine cartea din mîini".

Indicația autorului e poate o timidă scuză, dar de sigur o mare imprudență: pentrucă s'ar putea ca, după ce ar ceti cartea d-lui Crutzescu, cetitorul vizat și avizat mai sus, să prindă dragoste tocmai de aceste delicate lucruri vechi, care nu-l interesau pînă atunci. Intr'atît de seducătoare e cartea aceasta...

C. I. B.

VALENTIN GITERMANN: Et après la guerre? Neuchâtel, Edition de la Braconnière, 1944.

Eminentul publicist elvețian începe prin a observa că o mare deosebire desparte planurile de viitor ale beligeranților de azi de acele ale beligeranților din 1918. In 1918 „toți partizanii păcii mondiale fură campioni idealiști și entusiaști ai ideii că războaiele ar putea fi evitate pe viitor, cu condiția de a distruge șovinismul printr'o educație civică cu tendință universală, de a veșteji militarismul ca o rămășiță a barbariei, de a suprima diplomația secretă, de a răpi monarhilor putința să declare singuri războiu, de a aplica principiul democrației și al liberei determinări, de către popor, a formei sale de guvernămînt, și de a crea, în sfîrșit, printr'o Societate a Națiunilor, un instrument de înțelegere mutuală, un parlament mondial și totodată un mijloc juridic de sacțiune, o justiție arbitrală internațională. Se susținea în 1918 că totul depinde de înlocuirea mentalității *beliciste* printr'una *pacifistă*, și că, pentru a ridica umanitatea la un grad superior de civilizație, e de ajuns să înlocuim *spiritul dela Potsdam* prin *spiritul dela Weimar*, opunînd apetiturilor de agresiune gîndul de reconciliere a popoarelor. Așa dar aproape numai din punctul de vedere al Moralei și al Dreptului se încerca realizarea păcii".

Astăzi viitoarea pace, se întemeiază aproape numai pe principii economice. Planurile viitoare vorbesc de export, de monetă, de vămi, de materii prime, de mizerie și șomaj. Intr'un cuvînt „lupta pentru pace nu poate fi decît o luptă contra sistemului economic de azi". El a produs criza de debușee care, la rîndu-i, a declanșat războiul și teoria germano-niponă a spațiului vital. Calul vapor produce prea iute și totdeauna prea mult pentru ca să se poată tolera concurența capitalistă a altora. O singură națiune va avea deci dreptul să fie industrială. Celelalte, integrate într'o vastă federație, vor consuma produsele fabricate de poporul ales, și vor trăi modest la coarnele plugului. Greiser, gauleiterul Guvernămîntului General, a declarat pe față că, în Noua Ordine, „Germanul e stăpînul și Polonezul e servitorul".

Dar dacă nevoia de expansiune, de plasare a unei producții mereu crescînde în fața unei pieți interne care nu-și sporește consumația cu același ritm; dacă nevoia de a se alunga krahurile și șomajul; dacă toate acestea au produs în țările axei teoria supraomului și a subomului, nu înseamnă că în țările mai blînde, problema nu va continua să fie, după înfrîngerea Germanilor, tot atît de amenințătoare pentru pacea lumii.

De aceea numeroase planuri, mai mult sau mai puțin oficiale, se elaborează în țările anglosaxone și în țările neutre.

Națiunile Unite se gîndesc la două soiuri de planuri. Un „program imediat" și un altul, de scadență lungă, pentru un viitor durabil.

In planul imediat intră ajutorarea pe o scară enormă a populațiilor înfometate, prestații care, dacă beneficiarii nu le pot plăti, vor fi gratuite. Acest ajutor este socotit de anglosaxoni și ca un bun mijloc de asanare antifascistă. De îndată ce activitatea politică hitleristă reapare, se întrerupe ajutorul. Firește, americanilor le repugnă ideea de filantropie. „Ajutînd pe oprimați ne ajutăm pe noi înșine" spune Herbert Lehmann, unul din oamenii de încredere ai lui Roosevelt.

In fața eșecului Comisiei Reparațiilor de după Versailles, s'a renunțat la plata despăgubirilor în bani din partea țărilor care au luptat alături de axă. De aci, principiul formulat de profesorul Carr: „not money to be paid, but work to be done", adică plata în muncă prestată (Așa încît, observăm noi, convenția de armistițiu a Romîniei, prin care se renunță la plata în muncă și se acceptă plata în mărfuri, este o remarcabilă îndulcire a principiilor anglo-ruso-americane).

Al treilea și al patrulea capitol a programului imediat sunt pedepsirea criminalilor de războiu și administrația militară aliată a țărilor axei pînă la reeducarea lor democratică.

In programul de scadență lungă, se proiectează constituirea unor organisme federale, dela o Societate a Națiunilor mondială pînă la grupări relativ mici ca Federația Europei centrale, Federația Balcanică, trecînd prin altele intermediare, ca Consiliul European, Consiliul Asiatic, etc.

Două obstacole se ridică în fața acestor planuri: enorma datorie de războiu, și primejdia inflațiunii. După ce analizează problema datoriilor interaliate, d-l Gitermann conchide că „amortizarea celor mai multe din datoriile de războiu se va îndeplini, probabil, prin suprimarea pură și simplă a acestora. Ceea ce va da naștere la perturbări revoluționare în ordinea socială".

Dar problema cea mai îngrijorătoare e aceea a exportului, a debușeelor, care pune în conflict mai cu seamă cele două — și, dacă socotim Franța, cele trei — mari națiuni amice. Iar reconstrucția regiunilor devastate nu va putea — după estimațiile anglosaxonilor, absorbi decît o parte din populația amenințată de șomaj.

„Dar Rusia Sovietică"? — se întreabă în ultimul capitol al cărții sale d-l Gitermann. Rusia, într'un „senzațional articol din Pravda, în Iulie 1943" numea toate aceste planuri premature și utopice. Aceasta nu înseamnă că Rușii stau inactivi. E drept că situația Rusiei după pace e mai puțin emoționantă ca aceea a Aliaților capitaliști. Societatea comunistă rusească nu-i cu nimic periclitată de chinuitoarea problemă a debușeurilor. Cum în Rusia întreprinderea mașinistă nu plătește dividende patronilor, ea nu e amenințată de krah în cazul cînd nu-și plasează marfa la preț rentabil, sau dacă își restrînge cantitatea produsă (și prin aceasta scumpește costul de producție pe unitate). Rusiei nu-i pasă de aceste probleme pur burgheze. Dacă productivitatea crește, cu atît mai bine; ea „va spori venitul și consumația lucrătorului, va scurta ziua de muncă", va mări timpul liber al muncitorului. Așa încît, încheie Gitermann, „dacă încercările anglo-saxonilor de a crea, fără a recurge la o vastă socializare a mijloacelor de producție (adică a mașinilor), o economie ferită de depresiuni ciclice, dacă o asemenea încercare dă greș; pe de altă parte, dacă o înfloritoare economie socialistă planificată și-ar demonstra superioritatea în Rusia, — atunci revoluția declanșată în 1917 sub Lenin, fără ca niciun Komintern să se miște, ar începe să desfășure o influență imensă, comparabilă cu aceea pe care au exercitat-o în Istorie — de obiceiu cam zece ani mai tîrziu — alte mari revoluțiuni".

D. I. SUCHIANU

28155. — 9.

CONSTANTIN GEORGIADE: Le professeur Pierre Janet. Paris. 1944.

Este inutil să prezentăm cetitorilor pe d-l Georgiade. Publicul romînesc cultivat cunoaşte de mult pe acest autentic învăţat, care fără concursul niciunei intervenţii politice sau măcar universitare, a parvenit să fie unul din Romînii cei mai bine văzuţi în cercurile filosofice franceze.

Anul acesta, psihologii din Franţa au publicat un volum jubilar în memoria lui Théodule Ribot. Fiecare a scris ceva despre marele animator şi originalul cercetător în psihologia franceză. Singurul romîn chemat să colaboreze la această aniversare a fost d-l Georgiade. Stima de care se bucură e atît de mare, incît î s'a respectat alegerea unui subiect străin (celor mai mulţi li se fixase subiectul în cadrul operei lui Ribot). Aceasta i-a dat prilejul să zugrăvească, cu o mînă de maestru, un talentat portret moral al lui Janet. E drept că tema se potrivea la aceasta. Originalitatea lui Janet, fecunditatea sa în observaţii şi teorii, talentul incomparabil de vorbitor, toate acestea au fost prezentate exhaustiv în studiul d-lui Georgiade, care e scris nu numai cu grija omului de ştiinţă, dar şi cu acel amor intellectualis al discipolului recunoscător.

D. I. S.

KOSTIS PALAMAS: Pages choisies. Ed. des nouveaux chaiers. Suisse. 1942.

Născut la Patras, în 1859, Kostis Palamas este unul din cei mai străluciţi scriitori, în proză şi mai ales în versuri, din Grecia contemporană. El este interesant pentru că e un aprig reprezentant al literaturii neo-grece. In Helada contemporană se dă o luptă intensă pe chestiunea limbii literare. Două curente sunt în luptă: „demotiştii", partizani ai unei limbi populare, ce caută a da formă cultă tuturor expresiilor din vorbirea curentă, şi „puriştii", care cer păstrarea cît mai intactă a limbii clasice.

Palamas este socotit ca un mare poet, graţie căruia limba elenă a primit binefacerea unei adevărate renaşteri. In versurile lui este un elan indomptabil de a împărtăşi pe ceilalţi cu secretele dinăuntrul sufletului său; el zice:

„Vreau s'aştern în versul meu năzuinţele omului de totdeauna... Nu-i cu putinţă să rămîn poetul meu însumi. Sunt poetul vremii şi naţiei mele, şi ceea ce ţin în mine nu-l pot ţine despărţit de lumea celorlalţi".

D. I. S.

Atelierele Grafice SOCEC & Co., S. A. R. Bucureşti
Of. Reg. Com. Soc. No. 465/931

PREȚUL ABONAMENTELOR :

In țară : Pe un an . . . . Lei 3000
Școli și biblioteci . „ 3000
Autorități și instituții „ 5000
In străinătate : Pe un an . „ 5000

Abonamentele se pot face la Librăria Socec & Co., S. A. R., București sau prin orice Librărie din țară.

1944 – ANUL XXXVI DECEMVRIE

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

LUCREȚIU PATRAȘCANU — Epoca de redeșteptare națională în Principatele Romîne (p. 3).
MIRON PARASCHIVESCU — Pădurea cu umbre (p. 18).
DUMITRU CORBEA — Copilul Dracului (p. 22).
TUDOR VIANU — In amintirea lui G. Ibrăileanu (p. 37).
GEO DUMITRESCU — Ipoteze (p. 43).
MIHAI RALEA — Ceeace e nobil (p. 47).
F. ADERCA — Ați fost vreodată arestat ? (p. 56)
STANCIU STOIAN — Fazele desvoltării țărănismului din Romînia (p. 63).
PAUL ZOTTA — Virginia Woolf (p. 70)
Dr. I. FLAVIUS — Cronica externă
PETRU COMARNESCU — Cronica literară
ION BIBERI — Cronica ideilor (Orient și Occident).
GEORGE CANTACUZINO — Cronica plastică (expozițiile dela Căminul Artelor. Magdalena Rădulescu și Siegfrid).

MISCELLANEA: (p. 111). Avansările și rezoluțiile Mareșalului Wilhelm. — Atitudine intransigentă și ton ponderat. — Doctrină. — Estetii de Viață Romînească. — Epurația culturală. — Importante misiuni în străinătate.

RECENZII: (p. 122). Lucrețiu Patrașcanu: Problemele de bază ale Romîniei. — Buc. Socec & Co. 1944 (Const. Botez). Perpessicius: Jurnal de lector, completat cu Eminesciana Buc. Casa Scoalelor 1944 (Adrian Marino). — R. Ruyer: Esquisse d'une philosophie de la structure, Alcan (Florian Nicolau). Stephane Mallarmé: Essais et temoignages Neuchâtel, A la Baconière, 1942 (Adrian Marino). Fernand Baldensperger: La littérature française entre les deux guerres, 1939 Marseille, Editions du Sagittaire 1943. (A. M). — Stanciu Stoian: Sociologia și Pedagogia satului: Ed. Prometeu, Buc. (G. Popescu-Găstești)

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA SFANTUL CONSTANTIN Nr. 8
ADMINISTRAȚIA: LIBRARIA SOCEC & Co., S. A. R., BUCUREȘTI

Viaţa Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ŞTIINŢA ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI D. I. SUCHIANU

ANUL XXXVI
DECEMVRIE 1944

EPOCA DE REDEŞTEPTARE NAŢIONALĂ IN PRINCIPATELE ROMÎNE[1])

După lichidarea mişcării pandurilor şi a ultimelor rămăşiţe ale Eteriei, pustiirile „expediţiei de pedepsire" organizate de armatele turceşti stînjeniră numai pentru scurtă vreme vieaţa economică a Principatelor. Firul, întrerupt pentru moment, fu reluat. Atît în domeniul producţiei cît şi al comerţului se realizează noi progrese.

Revoluţia dela 1848, în conţinutul ei social şi politic, nu poate fi înţeleasă decît prin prisma desvoltării Principatelor, care a urmat după 1821. Cea mai bună dovadă că această revoluţie nu a fost o izbucnire spontană sau un simplu act reflex al răsturnărilor din apusul şi centrul Europei, după cum n'a fost nici o banală imitaţie, artificial importată depe malurile Senei pe cele ale Dîmboviţei, ci dimpotrivă că ea şi-a avut cauzele în structura societăţii romîneşti din acea vreme, ne-o dovedeşte tocmai epoca cuprinsă între 1821 şi 1848.

Am văzut care erau cererile formulate de diferitele pături boiereşti în Ţara Romînească, după potolirea ridicării pandurilor. Boierimea din Moldova nu se lăsă nici ea mai prejos. Cei din protipendadă, refugiaţi în Bucovina şi rămaşi acolo în surghiun voluntar sub domnia lui Ioniţă Sturza, formulează şi ei o serie de „doleanţe", prin pana conducătorului lor, Mihai Sturza, într'un memoriu adresat ţarului. Aceştia scriau: „opera fericirii publice se sprijină pe libertatea comerţului. Dar această libertate ne era interzisă în ciuda tranzacţiilor care ne asigură folosinţa ei. De aceea ne rugăm foarte umil ca portul Galaţi să fie deschis tuturor celor care ar voi să facă negoţ acolo. Fără această libertate pînă şi nădejdea unei stări mai bune e răpită poporului moldovan". Memoriul este din 1825.

[1]) Fragment din lucrarea „Un veac de frămîntări sociale". Din aceeaşi lucrare au apărut capitole disparate în „Viaţa Romînească" din 1937—1938, sub pseudonimul Ion. C. Ion.

„Folosinţa ţării" pentru boierimea munteană, „buna stare a poporului" pentru cea moldoveană erau simple şi ipocrite fraze sub care se ascundea propria poftă de cîştig a celor care le scriau. Erau de sigur întemeiate aceste cereri întru cît monopolul exercitat de Turci asupra comerţului de grîne şi vite era o mare împiedecare în valorificarea lor, preţurile europene fiind în creştere. Dar ar fi o greşeală să se creadă că şi după 1821 — deci înainte de 1829 — Principatele continuau să fie izolate de comerţul mondial. „Negoţul, de mult îndrumat către Apus, nu se putea împiedeca" — constată N. Iorga tocmai pentru epoca aceasta. „Se întăreşte tot mai mult schimbul cu Apusul depărtat prin Bucovina, prin Ardeal, pe Dunăre". Din Austria, Franţa şi Anglia, ba chiar din America apar mărfuri pe piaţa romînească. Comerţul de vite, sare, lemn, ceară şi — în parte — şi de cereale, continuă cu Austria, Prusia, Polonia. Drumurile din Principate folosesc tranzitului de mărfuri din Sudul Rusiei şi din Asia mică.

Războiul ruso-turc izbucnit în 1828 şi ocupaţia din anii următori aduc din nou stagnare şi amorţire. Dar prin pacea dela Adrianopol desfiinţîndu-se monopolul turcesc, iar grînele, vitele şi lemnul de construcţie fiind de acum înainte libere la export, producţia agrară, ca şi cea industrială sporesc în chip vădit. In privinţa comerţului extern cifrele date de Kiseleff în raportul său sunt elocvente. Dela 1831 la 1833 importul a crescut dela 21,7 milioane lei vechi la 49,7 milioane, pe cînd exportul se ridică dela 32,9 milioane la 70,9 milioane [1]). Preţul cerealelor se sui necontenit pînă ajunsese de „cinci ori ca mai înainte". Galaţii şi Brăila, a căror importanţă am văzut că era subliniată de toţi călătorii străini, devin porturile principale prin care se scurgea rodul muncii trudite a iobagului romîn.

Dar nu numai în agricultură se observă această creştere. „In toate ramurile de comerţ era acelaşi spor. 1.200 de muncitori dădeau în 1832 pentru Ţara romînească 43 de milioane chilograme de sare" [2]). Dela 1830 pînă la 1840 se înfiinţează 2.968 întreprinderi industriale, iar în ceilalţi zece ani următori încă 2.023 [3]). Cele mai multe erau însă mori şi ateliere sau fabrici mici. Tăbăcăriile, fabricile de săpun, de postav şi multe velniţe figurau în rîndul acestor întreprinderi industriale.

Aceasta în Ţara Romînească. In Moldova era însă o situaţie asemănătoare. N. Suţu, în „Notele" sale arată că între anii 1838 şi 1848 cultura cerealelor a crescut cu o treime, preţul îndoindu-se. La Iaşi se înfiinţează o moară cu aburi

[1]) „Uricarul" IX., pag. 429 cit. Iorga, pag. 151.
[2]) Hurmuzachi XVII, pag. 338 cit. Iorga, pag. 152.
[3]) Arcadian op. cit., pag. 113.

şi multe întreprinderi industriale sunt în plină activitate. In tăbăcăria lui Cantacuzino, din Baia, se lucrau 2000 de piei de bou şi 3000 de viţel. Se exporta sare, vite, cărbuni (din minele dela Comăneşti) şi lînă, pe lîngă grîne de tot felul. Se lucra în fabrica de postav a lui Freyval, în cea de sticlă a Ghiculeştilor, în cea de hîrtie a lui Asachi etc. [1]).

Cine erau purtătorii de cuvînt ai noilor forme de vieaţă economică, cine sunt mînuitorii capitalului comercial şi industrial din acea vreme?

Sub influenţa nazismului a luat naştere o întreagă literatură „economică" prin care se încearcă dovedirea cum că evreii au fost aceia care au „adus" la noi capitalismul. Nu ne interesează aici concluziile politice pe care pretinşii cercetători ai trecutului nostru au căutat să le tragă din această pretinsă constatare. Ceea ce voim să subliniem este doar tendenţioasa interpretare a faptelor istorice.

Principatele cunoşteau, în 1830, desvoltarea unei economii în care îşi fac apariţia primele întreprinderi bazate pe noile forme ale producţiei capitaliste. Economia de schimb — cadrul natural de desvoltare al noului regim, în condiţiile istorice din acel moment — nu era însă opera evreilor. Am văzut mai sus cine erau la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decade ale celui de al XIX-lea elementele care monopolizau în mîinile lor, capitalul comercial şi cămătăresc şi cine sunt primii „manufacturişti".

„Din nou *(adică după 1821 L. P.)* boierimea ia parte la comerţ. Ea se ocupă de fabricarea postavului încă înainte de 1800, iar pe urmă întrebuinţează cerealele şi pentru a hrăni multele velniţe, care dădeau băutura adusă odinioară din Polonia" — afirmă N. Iorga. Alături de aceşti boieri, care totuşi nu constituiau decît o minoritate, mica boierime şi populaţia orăşenească autohtonă sunt înflăcăraţii partizani, propovăduitori şi iniţiatori în introducerea noilor forme de vieaţă economică. Apar şi nume de străini printre „fabricanţii" din acea vreme, nemţi, italieni, greci — dar evreii sunt cei mai puţin numeroşi. Şi lucrul nu poate surprinde. Adnotînd raportul consulului francez Parrant, din 1798, în care acesta face menţiune de activitatea negustorească şi cămătărească a evreilor, Xenopol scrie: „Totuşi numai comerţul mic fiind în mîinile evreilor, ei erau departe de a face averi mari din el. Cel mai mare şi mai însemnat, al vitelor, era purtat de Greci şi Armeni; de aceea evreii, deşi destul de numeroşi, erau săraci şi dovada cea mai bună este că afacerile de bancă ale ţărilor romîne nu se făceau prin mijlocirea lor, ci prin aceea a bancherilor Greci..." Şi istoricul ieşan încheie: „Evreii începură a face stare la noi abea după ce se stabili curentul

[1]) N. Iorga, loc. cit., pag. 166.

Romînilor către străinătate, cînd cei mai mulți dintre avuții boieri își mîncară moșiile, amanetîndu-le" [1]). Cînd are loc aceasta? Cu mult mai tîrziu. Radu Rosetti — același Verax din care antisemiții de astăzi își furnizează materialul — arată că la 1864 moșiile boerești erau atît de ipotecate" încît ele aparțineau în realitate mai mult creditorilor jidovi decît boierilor" [2]).

In afară de argumentele de text, simpla logică și o nepărtinitoare analiză, trebue să ducă la aceleași concluzii ca ale lui Xenopol. Evreii fugiți de frica persecuțiilor și pogromurilor din Galiția și Rusia țaristă se recrutau din păturile cele mai mizere ale populației de acolo. Și mizeri rămîneau și la noi. Chiar din tabloul pe care N. Iorga îl dă la pagina 144 a cărții sale mai sus citate se vede că Evreii jucau către mijlocul secolului trecut, la Iași, în negoț și meserii un rol minor, chiar dacă unii „plăteau chirii ca la Viena și Berlin". In meserii, mai ales, ei se izbeau de concurența nemților; în anul 1849, Suțu arată că „un mare număr de Germani (nemți) cea mai mare parte originari din statele austriace au format în Moldova așezăminte industriale sau case prin orașe"... Ei se ocupau aci cu negoțul și meseriile [3]).

Evreii, alături de capitalul străin, vor juca un rol în vieața economică a Romîniei de mai tîrziu, dar nu pentrucă ei reprezentau „spiritul capitalist" prin excelență, așa cum afirmă Sombart și repetă adepții lui dela noi, sau pentrucă ei au paternitatea „capitalismului romîn". Alături și împreună cu capitaliștii pămînteni și cei străini, capitaliștii evrei vor găsi aici condiții optime de exploatare, pe care nu ei, ci autohtonul și naționalistul regim liberal — operă exclusivă a păturilor conducătoare din Romînia — îl va crea aici. Rolul mai șters sau mai accentuat pe care îl vor juca nu-i singularizează pe capitaliștii evrei, ci îi face participanți și beneficiari ai unui sistem, ale cărui rădăcini și origini le găsim la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea. Condițiile obiective și întreaga desvoltare a Principatelor au dat naștere regimului capitalist. Dar să nu anticipăm. Este suficient să constatăm pentru moment că și după 1821 pînă în 1848 asistăm numai la un progres latent al forțelor care-i dau naștere, dar un progres neîntrerupt.

RĂSCOALE ȘI CONJURAȚII

Epoca premergătoare revoluției pașoptiste este una dintre cele mai agitate din istoria modernă a țărilor romînești. Forțele sociale care apăruseră la suprafață — nebulos și de-

[1]) Xenopol, Istoria contemporană a poporului romîn, pag. 203—204.
[2]) Radu Rosetti, op. cit. pag. 258.
[3]) N. Suțu, op. cit. pag. 52—53, în traducerea lui T. Codrescu.

strămat — în 1821, căpătară consistență, grupările care încep să canalizeze aceste forțe încep să-și formuleze revendicările, încadrîndu-le în programe și dîndu-le o bază ideologică. Multă vreme totul pare să ia înfățișarea unei simple inversări de roluri, între diferitele categorii boierești, în cadrul sistemului social existent, dar curînd apar primele încercări de a lovi și schimba sistemul însuși. Boierimea de categoria a doua și a treia, boiernașii împreună cu negustorimea ocupă locul de conducători. Alături de țărănime, încep să apară și unele elemente orășenești, altele decît cele venite din tagma negustorească. Astfel, atunci apar pentru prima oară — și aceasta numai în unele mișcări — meșteșugărimea și muncitorimea orașelor. Apariția lor este ștearsă, fără culoare proprie, abia schițată. Totuși este important de subliniat această participare, pentrucă exact aceleași elemente sociale pe care le vom găsi active în timpul revoluției dela 1848, le întîlnim cu aproape un deceniu mai înainte în mișcările și agitațiile premergătoare.

Cele mai multe dintre manifestările de după revoluția pandurilor și pînă la mijlocul secolului trecut nu se ridică pînă la mișcări de massă. Cu excepția răscoalelor țărănești izbucnite tot atunci. Incercările făcute însă iau forma complotului și uzează calea conjurației. Regimul absolutist și reacționar care domnea în Principate — de altfel ca pretutindeni în Europa, aflată sub priveghierea Sfintei Alianțe — nu lăsa cîmp deschis niciunui fel de opoziție. Doar sub Ioniță Sturza, în Moldova, „progresiștii" se bucurară cîtăva vreme de oarecare libertate. Dar curînd și aici triumfă reacțiunea.

Mutîndu-și centrul de greutate cînd în Moldova, cînd în Muntenia, agitațiile și frămîntările revoluționare au luat aspecte diferite, după timp și loc.

In Moldova, imediat după lichidarea eteriștilor, apar „cărvunarii". Ei parvin chiar să guverneze, întru cît Ioniță Sturza încercă să-și sprijine tronul, abea căpătat, pe mica boierime, împotriva celei mari. „Cărvunarii" se recrutau tocmai din aceste categorii și din îmbogățiții orașelor. La putere fiind, aceștia nu se mulțumesc numai cu practica de guvernămînt, ci își formulează dorințele sub forma unei constituții, cu 77 de „ponturi". In partea ei politică, opera cărvunarilor este destul de timidă. Astfel, în cele 77 de ponturi nu se cere desființarea privilegiilor boierești, ci doar împărțirea deopotrivă cu întreaga tagmă a rangurilor, slujbelor și dregătorilor. (Exact „idealul" lui Tudor Vladimirescu!). Despre țărănimea iobagă, bine înțeles, niciun cuvînt. Deci conducătorul boierimii fugite în Bucovina îi „ponegrește" fără dreptate, cînd scrie: „răii au răzvrătit duhurile oamenilor, răzvrătitorii au fost pricina afurisirii patriei noastre", semănînd „duhul răzvrătirii și neascultării în sufletele a multora din cei

proști și neamurile cele mai de jos s'au sculat împotriva noastră a celor dintîiu pămînteni". Drept încheiere, boierul moldovan cere țarului, căruia îi era adresat memoriul, să ocupe Moldova.

Mai interesante însă decît acuzațiile aduse de Mihai Sturza este caracterizarea pe care o dă „cărvunarilor": „Soarta unui popor întreg este încredințată la niște oameni lipsiți de toate cunoștințele, de toată moralitatea, care nu au nimic sfînt și a căror patimă predominantă este setea de bani" [1]).

Dacă în adevăr strămoșii burgheziei romîne erau chiar atît de ignoranți și imorali, cum ni-i prezintă dușmanul lor, rămîne încă de dovedit. Dar sigur este că, atunci cînd afirmă că patima dominantă este „setea de bani" — cu aceasta a atins una din caracteristicele principale ale burgheziei, aflate în formație atunci, ajunsă la maturitate mai tîrziu și în starea în care se află astăzi... Și iarăși găsim o dovadă în plus că „spiritul capitalist", cel puțin sub această formă, are un trecut destul de respectabil!

Păturile sociale din care se recrutau „cărvunarii" erau prea slabe atunci, încît să poată oferi un sprijin efectiv lui Ioniță Sturza. Lupta era cu atît mai inegală cu cît marea boierime avea la spatele ei sprijinul țarului.

Domnul „cărvunarilor" fu înfrînt. Toate „înnoirile" fură desființate (de altfel însăși constituția, nerecunoscută de Poartă, a rămas în stare de proiect). Mai mult. Prin Anafora din 1827, același domnitor asigură marii boierimi „niște privilegii exorbitante, cum nu le avură niciodată țările romîne" [2]). Cu restabilirea vechii ordine, calea legală a unei activități opoziționiste fu și în Moldova definitiv închisă.

Regulamentul Organic nu făcu altceva decît să consfințească, în urmă, regimul existent. Dar mai înainte să arătăm cum a fost primit acest Regulament în Moldova, să cercetăm cele ce se petreceau în această vreme, în Țara Romînească.

La 26 Aprilie 1828, deci înainte de izbucnirea războiului ruso-turc, consulul prusac Krenchley scria următoarele: „Ceea ce inspiră mai multă teamă este o insurecție locală, foarte posibilă, dat fiind numărul mare de vechi revoluționari care se găsesc aici (în București n. a.) și cantitatea de oameni fără căpătîiu și probabil plini de impuls, care se găsesc în această capitală". Dar nu numai straturile populare și „oamenii fără căpătîiu" erau cuprinși de un „spirit răzvrătitor". In chiar armata domnească se vădeau semne de descompunere. „Sunt persoane de considerație în țară — continuă mai departe raportul — care pretind sau cel puțin în-

[1]) Xenopol, op. cit., pag. 48.
[2]) Ibidem, pag. 55.

drăznesc să prezică că această armată — și în general toate gărzile prințului — ar putea foarte bine, într'un moment critic, să întoarcă armele..." Deci atunci cînd generalul Racht asigură pe domnitor că-i va da sprijinul armatei pe care o conducea nu numai contra Turcilor ci și împotriva „altor persoane rău intenționate" dovedește că în adevăr în principatul muntean „duhul răzvrătirii" plutea în aer.

Totuși, urmînd regimul ocupației, manifestările opoziționiste fură împiedecate. In Moldova, în schimb, izbucniră în 1831, răscoale țărănești.

Inlăturarea micii boierimi din pozițiile pe care aceasta le ocupase la începutul domniei lui Ioniță Sturza, născu o promptă reacțiune din partea ei. Organizării unui complot, sub conducerea lui Sion, îi urmă imediat ridicarea sub arme a țărănimii, din mai multe județe. Radu Rosetti susține — și afirmațiile lui par întemeiate — că răscoalele țărănești din acel an au o legătură directă cu conjurația micii boierimi.

Inainte ca Regulamentul Organic să fi fost pus în aplicare, deși acei care conlucraseră la redactarea lui ținuseră secretul asupra dispozițiilor pe care le cuprindea, totuși unele dintre acestea fură cunoscute, mai înainte. De altfel, dată fiind compunerea comisiei de redactare — din patru boieri cu giubele — surpriza nu putea fi prea mare.

O parte din conducătorii micii boierimi începură „să se adune în chip tainic, să împrăștie foi volante, cuprinzînd proteste, să alcătuiască contra-proiecte de constituții și să trimită scrisori de amenințare boierilor celor mari". Mișcarea avea legături întinse, căci „întreaga mică boierime luase parte la ea pentrucă se temea să piardă toate privilegiile". Deținătorii puterii parvin însă să decapiteze mișcarea începută arestînd pe cei din fruntea ei. Dar înnăbușită sus, izbucni cu violență jos.

In ținutul Romanului, apoi la Deleni, lîngă Herța, în nordul Moldovei, și în Covurlui satele se ridicară „în arme nu numai asupra rînduielilor guvernului, maltratînd atît pe ispravnici și pe boierii trimiși să-i liniștească, cît și pe un adjutant al vice prezidentului, Mircovici, ci și asupra stăpînitorilor de moșii" [1]).

Răscoala luă forme organizate. Cei răsculați păstrau legătura între sate, iar conducătorii lor încearcă să întindă răsmerița cît mai departe. La Săbăoani, unde fu trimis un regiment de călăreți, înarmați cu două tunuri ușoare, răsculații fură înfrînți. Din rîndurile lor cad optsprezece morți și patruzeci și doi de răniți; din rîndurile soldaților un ofițer este rănit și doisprezece soldați răniți. La Covurlui țăranii răsculații pun pe fugă două sute de soldați. La Deleni și

[1]) Radu Rosetti op. cit., pag. 55—56.

Tîrnăuca trupele trimise parvin să înnăbușe răscoala fără să ajungă la o ciocnire cu țăranii. Conducătorii acestora: Ioniță Creangă, Mierluță, Leacă și Bebloiu sunt arestați, judecați pe loc și condamnați la cîte zece ani de ocnă; o parte din țărani, prinși sunt pedepsiți cu cincizeci de lovituri, aplicate de mîna călăului.

Pretextul răscoalelor erau înrolările pentru armată. De fapt, ele erau îndreptate atît împotriva cîrmuirii cît și a marii boierimi, împotriva cărora se îndrepta deopotrivă ura celor două categorii sociale, adversare stărilor de atunci: mica boierime și țărănimea iobagă. Și în Moldova aceste categorii se întîlnesc pe aceeași linie de acțiune, deși fiecare din ele urmărea în realitate scopuri diferite, exact ca în revoluția pandurilor — sub Tudor Vladimirescu.

REGULAMENTUL ORGANIC

Punerea în aplicare a Regulamentului Organic la începutul anului 1832 — afară de secția VII-a, cap. III, privitoare la relațiile dintre stăpînii de moșii și țărani — consfințea triumful politic al protipendadei. Scutită de orice contribuție, protipendada nu avea de suportat în Stat nicio sarcină; în schimb, se bucura de toate drepturile și de întreaga putere (dreptul de a alege pe domn, de a exercita funcțiile înalte, de a legifera, de a ocupa gradele înalte în armată, pensiile, etc.). In adunarea generală ordinară din patruzeci și doi de membri, douăzeci reprezentau marea boierime, trei înaltul cler, iar nouăsprezece boierimea de a doua și a treia categorie. Domnul nu putea fi ales decît dintre marii boieri, de o adunare electivă de o sută cincizeci de membri, dintre care abia douăzeci și șapte reprezentau pe comercianți și pe meseriași. Țărănimea nu era reprezentată prin nimeni.

Și în partea privitoare la viitoarele relații agrare marea boierime învinse pe întreaga linie, împotriva și peste voința lui Kiseleff. Dreptul la pămînt al țărănimii fu limitat, peste prevederile așezămîntului Moruzi. In Muntenia reducerile sunt și mai grave. In schimb boierescul este îngreunat peste măsură. Bălcescu în a sa „Question économique dans les Principautés" calculează boierescul în Moldova la șaptezeci și două de zile, iar în Țara Romînească la cincizeci și șase! In sfîrșit, deși se prevede desființarea șerbiei, condițiile în care un țăran se poate muta de pe o moșie pe alta sunt atît de grele, încît dreptul de a se muta devine cu totul iluzoriu.

Iată cum caracterizează deputații țărani, în comisiunea proprietății, la 1848, efectele Regulamentului Organic pentru țărănime:

Ene Cojocaru, răspunzînd unuia dintre deputații marilor proprietari spunea: „Pînă la Regulament n'a fost robia așa de aspră ca de atuncea încoace". Iar alt deputat țăran, Scurtulescu afirmă cu aceeași tărie: „dela anul 1831 ni-am pomenit prin silnicie cu un jug de fer pus pe capul nostru, ce-l numesc boierii proprietari și sfînt regulament... Noi aceastä proprietate și regulamentul ce ni-a împilat de ani șaptesprezece și pînă acuma nu le cunoaștem de sfinte ci le cunoaștem jug de hier și robie, puse pe capul nostru cu silnicie..."

In 1834, primul an după punerea în aplicare și a acestei ultime părți a Regulamentului Organic, acesta este semnalul unor noi proteste din partea țărănimii. Dar de astădată nu se mai ajunge pînă la răscoale. Țăranii încep să bejănească în masă: peste munți în Transilvania, de-a-lungul Prutului și la Turci fug sate întregi. Țăranii moldoveni, încă sîngerînd de pe urma represiunii din 1831, nu se mai ridică. Le lipsea un sprijin orășenesc, mica boierime și negustorimea rămînînd pasive. Atmosfera era încărcată în Țara Romînească. „Nemulțumirile și opunerea ce le stîrni fu generală și de natură a inspira temeri serioase de răscoală" — scrie Radu Rosetti. Dar nici aici nu se ajunge la acte de violență. De altfel ca măsură de prudență, tocmai dată fiind starea de spirit care domnea în sate, administrația nu aplică dispozițiile Regulamentului în litera lui.

Reacțiunea țărănimii împotriva Regulamentului Organic era îndreptățită, după cum îndreptățit era și protestul venit din rîndurile micii boierimi. Totuși, această legiuire, care născuse atîtea proteste, cuprindea unele părți pozitive. Ele erau opera, în special a lui Kiseleff, care a luptat din greu împotriva marii boierimi reacționare din Principate.

Bălcescu, ocupîndu-se de *Regulament* scria: „cu toate relele sale, aduse însă oarecare principii folositoare și se făcu un instrument de progres. El recunoscu în drept principiul libertății comerciale, despărți puterile judecătorești, administrative și leguitoare și introduse regimul parlamentar". Xenopol merge mai departe, afirmînd că în Regulamentul Organic „ideea Statului, în concepția ei modernă, se naște pentru prima oară la Romîni" [1]). Am putea înmulți citațiile și din alți istorici pentru a dovedi *unanimitatea*, aproape, a opiniilor în această privință.

In adevăr, noua legiuire avea un caracter progresist, în tot ceea ce privea organizarea vieții economice din Principate. Ea a contribuit — și acesta era atunci un progres netăgăduit — la grăbirea formelor de vieață capitalistă, pentru desvoltarea acelor domenii — în afară de cel agrar — în care noile forme de producție și noile relații începură să pătrundă

[1]) Op. cit., pag. 101.

și să se stabilizeze. In primul rînd, trebue citate reformele financiare, prin care o serie de biruri și dări cu caracter feudal erau desființate. Introducerea impozitului personal, desființarea prestațiilor în natură, înlocuirea amenzilor pentru vitele de pripas cu despăgubiri în bani pentru stricăciunile pricinuite, au tocmai un asemenea caracter. Apoi urmă desființarea vămilor interioare, percepute în piețe și bîlciuri, fură luate o serie de măsuri pentru desvoltarea orașelor, se introduse un aparat judecătoresc și se încercă să se organizeze — în locul arbitrariului de pînă atunci, — un regim legal. Toate acestea promovau, la rîndul lor, libera desvoltare a forțelor de producție. Chiar introducerea noțiunii de proprietar — deși ca ascundea dorința boierimii de a deposeda țărănimea de drepturile ei asupra pămîntului — constituia în sine un pas înainte, față de raporturile ambigue de pînă atunci. *Intreaga legiuire* — tocmai în acele părți subliniate de Bălcescu și Xenopol — *respira mai mult spiritul Apusului burghezo-capitalist, decît al absolutismului feudal.*

Cum se explică acest fenomen, care aparent, închide o contrazicere? Se datora el numai spiritului liberal al lui Kiseleff, cum susțin cei mai mulți dintre istorici? Un exemplu încurajator pentru celelalte țări, care sufereau greul jug al suzeranității asiatice turcești? Noi credem că niciuna din acese explicații nu explcă chestiunea în sine.

Dacă, în adevăr, multe din dispozițiile Regulamentului Organic își găseau sursa de inspirație în Apusul Europei, care doborîse feudalismul, dacă în Principate erau introduse instituții care își găseau echivalentul în unele cuceriri ale revoluției franceze, cauza trebue văzută nu în motive subiective, ci cu totul obiective. Anume, că aceste instituții, ca și dispozițiile progresiste din Regulament corespundeau unei realități: *gradului de desvoltare în care se găseau stările noastre interne, din punct de vedere economic, ceea ce făcea din Regulament nu o legiuire artificial aplicată aici, ci organic legată de fondul pe care il îmbrăca.* De aceea această legiuire organiza o realitate, mai mult decît o creea. Ea promova interese și nevoi, a căror satisfacere era pînă atunci în suferință. *Regulamentul Organic corespundea direcției în care se găsea desvoltarea Principatelor care, deși aflate în plin regim iobăgist, se mișcau totuși pe calea desvoltării spre capitalism.* Caracterul progresist al legiuirii lui Kiseleff, în acele părți unde interesele marii boierimi nu erau lezate, *corespundea mersului progresist al societății romînești.* Iar în măsura în care ea contrazice acest mers — în relațiile agrare și în întărirea privilegiilor boierești — ea va fi combătută și distrusă de revoluția pașoptistă.

„SISTEME" ȘI COMPLOTURI

Adversarii marii boierimi, vor încerca și după aplicarea Regulamentului Organic, să plănuiască și să organizeze comploturi și conspirații, dintre care unele sunt legate cu ridicări populare, revoluționare.

In anul 1839, în Moldova, se organizează „conjurația confederativă", care strînge în rîndurile ei un număr însemnat de elemente opoziționiste „în care se găseau implicați atît boieri de mîna a doua, de boiernași și de mazili", avînd în frunte pe comisul Leonte Radu [1]). Conjurații alcătuesc chiar o „sistemă" — care reprezenta programul lor.

Nici de astădată nu se urmărește desființarea privilegiilor boierești. Din acest punct de vedere, în partea politică a programului sunt reeditate unele din modestele cereri formulate și în „ponturile" cărvunărești. *Aceeași tăcere absolută asupra stării țărănimii.* In schimb, măsurile cu caracter economic pe care le preconizează sunt cît se poate de caracteristice. Toate tind spre un obiectiv unic: *descătușarea forțelor de producție în domeniul industrial și asigurarea libertății comerțului.* Astfel, pe lîngă înființarea unei bănci, cu capital străin, construirea de șosele „ca în Austria", curățirea Siretului pînă la Roman spre a-l face navigabil, conjurații cer „să se introducă orice fabrici și să se deschidă băi de metale... pentru care să dea privileghiuri cîte pe zece ani acelor ce vor iscodi lucruri, ce încă nu sunt în țară, pentru sporirea industriei". Se cere mai departe, protecție vamală. „Să se oprească prin tarife aducerea de peste hotare de manufapturi, lucruri și producătorie ce sunt sau se pot face aicea, spre a nu se scoate bani din țară fără trebuință și a se da îndemn la deschidere de fabrici". Orășenii trebue să aibă mai multe drepturi și libertăți „să li se hărăzească orășenilor dreptate și slobozenie și înlesnirea la industrie și comerț" [2]). Iar la alegerea Domnului, „să aibă și ei deputați, ca și ceilalți locuitori și trepte". Ceilalți locuitori și trepte erau doar boierii.

Conjurația, deși cu întinse legături, fu ușor lichidată, lipsindu-i un caracter popular, ceea ce însemna atragerea, ca element activ, a țărănimii iobage.

Pe o platformă mai largă, iar din punct de vedere ideologic și politic situîndu-se la un nivel mult mai ridicat, se situiază complotul din anul 1840, din Țara Romînească.

In articolul său „ Mersul revoluției în istoria Romînilor" N. Bălcescu, vorbind incidental de anul 1840 scrie că atunci s'a încercat „a se preluda la o mișcare, dar timpul nu sosise și ea nu izbutește alt, fără numai a înscrie vreo cîteva nume

---

[1]) Radu Rosetti, op. cit., pag. 259.
[2]) Xenopol, Istoria partidelor politice, pag. 194.

mai mult în şirul martirilor libertăţii" [1]). Articolul a apărut în 1850 în „Romînia viitoare", editată la Paris. In „Question économique" Bălcescu revine: „ In anul 1840, în ajunul unei mişcări, partidul naţional a ajuns la concluzia să declare, printr'o legislaţie clar formulată ţăranii francs tenanciers".

Aceste toate le scrie Bălcescu după 1848. Cu cîţiva ani după descoperirea şi reprimarea mişcării, în 1845, într'un articol apărut într'o gazetă din Transilvania, luptătorul paşoptist susţine că a fost victima „unor uneltiri ticăloase şi fără de lege" învinuind de provocare pe oamenii lui Ghica. Este posibil ca în rîndurile complotiştilor să se fi strecurat provocatori şi datorită lor întreaga mişcare să fi fost descoperită. Accentul de indignare al lui Bălcescu nu schimbă însă cu nimic caracterul mişcării, pe care încercau cei din fruntea ei „a o preluda".

In ce a constat acest complot, cine erau participanţii la el şi ce urmăreau aceştia?

Din actele oficiale, încheiate cu ocazia arestărilor făcute, în cursul lunii Octomvrie 1940, se vede că poliţia Capitalei a „descoperit o alcătuire tainică de cîţiva răucugetători împotriva liniştei obşteşti". Procesul se judecă de o instanţă specială în Martie următor şi sentinţa cuprinde grave condamnări. O parte dintre acuzaţi primesc zece ani de ocnă, alţii opt ani, iar Bălcescu este condamnat ca trei ani să-i petreacă la Mărgineni. Acuzaţii au fost învinuiţi — şi judecata a luat drept dovedite acuzările aduse — de „o tainică uneltire de conspiraţie" prin care se urmărea „năvălirea asupra stăpînitorului şi mădularilor stăpînirii, răsturnarea guvernului prin vărsare de sînge şi statornicirea de altă oblăduire" [2]).

Printre acuzaţi figurau: Mitică Filipescu, boier cu titlul de căminar, Macedonski, serdar, Sotir, ţăran, Telegescu, moşnean, Serghiescu, boiernaş, Bălcescu, junker în armată. De astădată — şi aceasta constitue o caracteristică a acestei mişcări — complotiştii aveau legături nu numai cu mediile negustoreşti, ci şi în cele meşteşugăreşti şi chiar muncitoreşti. Astfel ei au legături cu cartierele mărginaşe ale Capitalei, unde locuiau tăbăcarii, apoi cu ţărănimea. Ubicini susţine că nu era zi în care comitetul revoluţionar să nu fi primit adeziuni din partea ţărănimii, cu indicaţia exactă a numărului de oameni înarmaţi gata să intre în acţiune. In sfîrşit, se pare că complotiştii se gîndeau la organizarea unei armate revoluţionare, prin înarmarea ţărănimii.

Afară de autorul citat, celelalte documente ale timpului nu dovedesc că în adevăr complotul a luat un asemenea caracter de masă. Iar uşurinţa cu care întreaga mişcare este

[1]) N. Bălcescu, Opere complecte, Vol. II, pag. 103.
[2]) N. Bălcescu, Opere complete, Vol. II, pag. 105.

lichidată, chiar în stadiul ei pregătitor, ne face să credem că totul era mai mult în stare de proiect şi că nu s'a păşit, în adevăr, pe calea unei acţiuni concrete.

Mai importante decît faptele relatate este platforma complotului. In linii generale întîlnim, pentru prima oară, ideile programatice ale viitoarei revoluţii din 1848. In sînul complotiştilor nu exista însă o unitate de opinii. Astfel pe cînd unii urmăreau, pentru viitoarea organizare a Principatului, formarea unui „corp legislativ care să întocmească legile ţării pe aceste trei bazuri, adică slobozenia, drepturi deopotrivă şi virtutea", alţii precizau „o republică", iar Bălcescu cere să fie scăpaţi „ţăranii de sub jugul proprietarilor, să se dea drepturi deopotrivă la toţi, să se tocmească o altă oblăduire, să se facă o armată mare". Cu alte cuvinte, exact ideile pe care acesta le va apăra cu atîta inverşunare în revoluţia munteană.

Şi în privinţa măsurilor de luat împotriva marilor boieri, părerile erau împărţite. „Pe cînd Pelegescu sau (Serghiescu) Marin erau de părere să se verse sînge mult, Vaillant şi Murgu erau împotriva părere ca numai să se arestuiască. Filipescu zicea că şi de vor fi siliţi, să verse sînge prea puţin"..

Indiferent însă de diversele puncte de vedere exprimate, toţi complotiştii erau pentru desfiinţarea privilegiilor boiereşti, pentru egalitatea de drepturi şi eliberarea ţăranilor. Complotiştii din 1940 sunt deci cei dintîiu care formulează asemenea lozinci, menite să spargă însăşi sistemul social şi politic atunci în fiinţă.

Suntem însă abia la 1840, deci cu opt ani înainte de proclamaţia dela Islaz!

MIŞCAREA NAŢIONALĂ ŞI CULTURALĂ ŞI IMPREJURĂRILE CARE I-AU DAT NAŞTERE

Istoriografia oficială explică începuturile unei mişcări culturale proprii, precum şi cele dintîiu manifestări cu caracter naţional, care au loc în primele decenii ale secolului trecut, prin influenţa exercitată în Principate de învăţămintele dascălilor ardeleni, veniţi aici de peste munţi, încă înainte de izbucnirea revoluţiei pandurilor. In completare, această opinie este întregită şi prin aceea că începuturile vieţii naţionale la Romîni ar fi un reflex al ideilor popularizate în întreaga Europă, de marea revoluţie franceză.

Asachi în Moldova, Gh. Lazăr în Ţara Romînească, sunt pionierii care deschid acest drum. Lor le urmează o întreagă pleiadă de publicişti, profesori şi artişti — dintre care foarte mulţi luaseră un contact direct cu ţările apusului şi, în special, cu Franţa.

Deschizînd orice manual de istorie a Rominilor, asemenea afirmații au un caracter stereotip. Ele au devenit un nediscutat „adevăr istoric". Doar că acest adevăr nu îmbrățișează decît suprafața lucrurilor, care, în treacăt fie spus, nici nu interesează în mod deosebit.

Cercetînd momentul și împrejurările în care se plămădește conștiința națională, mai just spus ideea națională la Romîni, fenomenul nu poate fi izolat de cadrul economic, social și politic în care apare. Dimpotrivă, există o strînsă legătură între evoluția stărilor și claselor din cele două principate și primele manifestări naționale sau culturale aici.

Nici societatea antică, nici cea feudală n'au cunoscut și n'au avut în patrimoniul lor ideologic noțiunea de patrie, de neam, de națiune. „Conștiința națională" apare odată cu burghezia, cu lupta ei revoluționară împotriva vechiului regim. In momentul în care această burghezie era revoluționară, naționalismul ei are și el un asemenea caracter. Ca orice clasă revoluționară însă, ea reprezentînd într'un anumit moment istoric interesele și năzuințele tuturor păturilor oprimate ale unui popor, în acel moment ea opune principiilor dinastice, dreptului divin și castelor feudale, ideea totalității poporului, vorbește și acționează în numele „patriei" și a „națiunii". Revoluționarii francezi din timpul Conventului, își dădeau nu numai titulatura de cetățeni ci și pe aceea de patrioți. (Aceasta n'a împiedecat aceeași burghezie, cînd a ajuns la putere, să transforme „ideea națională" în mijloc de opresiune împotriva altor popoare — coloniale și necoloniale — și drept pretext pentru războaiele ei imperialiste. Aceasta nu schimbă însă caracterul începutului luptei duse de ea pe acest teren).

Ceea ce s'a petrecut la începutul secolului trecut în statele italiene aflate în stăpînire străină, în țările din cuprinsul monarhiei austro-ungare sau în unele țări balcanice este similar cu manifestările semnalate în Principate. Cauze și împrejurări identice au produs — au trebuit să producă — efecte asemănătoare. Pretutindeni aici burgheziile naționale apar clase deja formate sau în formație și au de luptat nu numai pe tărîm economic și social, ci și pe tărîm național. De aceea lupta ei revoluționară a luat și un caracter național.

Plecînd dela un asemenea punct de vedere trebue judecate și începuturile naționale și culturale în Principate. Glasul lui Lazăr sau al lui Asachi, cursurile lui Kogălniceanu, poeziile lui Cîrlova ar fi răsunat în pustiu sau n'ar fi răsunat de loc, dacă toți aceștia n'ar fi reprezentat clasa care se ridica atunci, burghezia, și dacă condițiile obiective — ele însele produse de întreaga evoluție economică a celor două Principate — n'ar fi ridicat la suprafață această clasă, care avea scrisă pe stindardul ei, ca pretutindeni în Europa, „ideea națională".

Tocmai de aceea este în ordinea firească a lucrurilor că și la noi, în Principate, primele manifestări culturale devin mijloace de exprimare a curentelor opoziționiste. Naționalul se suprapune socialului și invers. Aceasta explică pe de altă parte măsurile luate de forțele reacționare împotriva tocmai a primelor încercări de a se forma o cultură proprie și o conștiință națională. Intervenția forțelor reacționare, în acest sens, urmărea de sigur scopuri distincte, dar nu contrazicea cu nimica interesele de clasă ale marii boierimi feudale autohtone. Faptul că unii dintre marii boieri contribue și ei în mod direct la „opera de redeșteptare națională", nu schimbă conținutul social și politic al întregii mișcări, dintre cele două revoluții. Astfel privită chestiunea, notele de călătorie ale lui Dinicu Golescu, faptul că profesorii ardeleni au deschis primele școli romînești sau întrebarea dacă Heliade este sau nu „părintele literaturii romîne" apar ca fără importanță. Factorul personal joacă și de astădată un rol subordonat.

In pregătirea revoluției dela 1848 străduințele naționale și culturale ale elementelor opoziționiste au jucat, în schimb, un însemnat rol. De aceea am socotit necesar să le amintim în acest loc, înainte de a păși mai departe la cercetarea însăși a acestei revoluții.

LUCREȚIU PATRAȘCANU

PĂDUREA CU UMBRE

Mai umblu uneori prin pădurea cu umbre,
umbre sau fantome își mai trec uneori prin inima mea unda
și eu îmi spun atuncea din nou:
„Din nou vei strînge de gît vieața în tine
ca să scapi de glasurile care te sugrumă,
din nou îți vei sfîșia inima 'n tăcere
și vei însemna o nouă biruință!"

Ei da! eu sunt un biruitor
fiindcă știu acum toate cîntecele cele mai noi și mai adevărate,
iar cînd trec uneori prin pădurea cu umbre
îmi scutur doar capul — și din ochi
ca altădată lacrimi, îmi curg nesfîrșite imagini.

Poftiți, poftiți la acest cinematograf!
Lăsați copiii să vină la mine,
fiindcă toate umbrele sunt vii
și fiindcă aici dau cel mai mare spectacol al vieții trecute și viitoare, fără sfîrșit.

Da, eu cunosc această biruință
a convertirii fantomelor în cinematograf.
Nu trebuie să rîdeți, nici să vă temeți de nimic!
Eu stau aici pentru veacurile viitoare, în numele lor stau eu aici

și văd uneori prin pădurea cu umbre,
cînd ochii mei devin fosforescenți,
și cu mii de raze Röntgen, cu milioane de chilovați,
străvăd cu aparatele mele de mare precizie
prin pădurea de umbre, exacte luminișuri,
și cerul și coasta și vîrful munților plin de furtuni și de funiculare.

Peste tot o altă lume care vine
folosind toate căile terestre, aeriene și marine.
Nu trebue să vă temeți: lăsați copiii să vie la mine!

Am să le spun poveștile cele mai frumoase, cele mai adevărate,
aceleași povești cu zîne, cu feți-frumoși, cu palate
și scorpii și balauri și lacuri înghețate,
Fiindcă sunt povești pe care le citesc și astăzi pe cer,
cu acești balauri ce sboară 'ntre stele
S'au terminat baclavalele, siropul cu Altair, dulceața de Betelgeuse!

avem deaface acum cu niște grave, încruntate muze.
Ce sunt ielele poveștilor pe lîngă avioanele quadrimotoare,
sculate din era quaternară
odată cu marii ihtiozauri, cu brontozaurii uriți și spăimîntători,

cu toți teribilii monștri al căror sînge
bate acum în zeci de mii de motoare
(și eu cred că de fapt sunt aceleași lighioane, aceiași balauri cu altă 'nfățișare).

Dar, vă rog, uitați-vă la ei,
cum știu să asculte de noi ca niște cățel, ca niște mielușei'

Veniți lîngă mine să vă povestesc totul, copiii mei!
Eu știu că dela mine pînă la cer
am străbătut miile de metri înălțime
cu milioanele de ani din adîncimea pămîntului,
cu milioanele de oameni, de cifre, de aparate și de brațe.

De aceea poveștile mele sunt toate adevărate:
în toate e vorba de oameni, de cuceritori, de armate
și ca un cîntăreț ce sunt, eu știu
că niciun taur nu sforăie mai frumos
decît tractoarele agriculturii motorizate
și niciun palat nu e mai strălucitor
decît industria casnică electrificată.

Da, vă vorbesc despre toate acestea
fiindcă văd prin pădurea de umbre cum au răsărit,

și văd mai departe cum vin,
iar prin desișul pădurii aud
hohotul imens al viitoarelor generații.

Nu sunt ele chiar copiii de azi?

Lăsați-mă pe mine să viu lîngă copii,
să le spun adevăratele basme
că balaurii au inviat blînzi, odată cu sîngele lor, scos de noi din pămînt;

eu însumi sunt un maistru sondor, un inginer,
unul din severii ingineri ai istoriei și geografiei.
Și le voiu spune adevăratele, necrezutele povești ale
calculului integral

și celelalte studii savante, exacte,
singurele care dau un preț poeziei,
care o fac să vadă mereu mai departe, mai adînc,
și să-și aducă aminte din măruntaiele de piatră ale pămîntului

Fiindcă asemeni Profeților și Impăraților trecuți,
noi scoatem din măruntaiele Istoriei, ca din acelea de piatră
ale pămîntului,

riguroasele fiare, exacte, minerale,

și uneori, scoatem chiar din noi, calm, cu hotărîre,
inima noastră, dacă e nevoie
să bată mai tare și pentru toți.

De nimeni nu ne temem, de nimic!
Privim în față monștrii din toată lumea,
îi re'nviem, le dăm un sens și o valoare colectivă, electrică.

Fiindcă noi suntem aici în numele tuturor
și fiecare cuvînt ne e cîntărit pentru generații trecute și
viitoare

mai greu decît pietrele piramidelor
și mai durabil ca ele.

Nimeni aici nu e la 'ntîmplare
— să vă intre bine'n cap acest lucru! —
nimic nu se petrece de prisos;

In fiecare din noi e o reînviere
de care avem să ținem și să dăm seamă
ca la o altă Judecată de Apoi,
la judecata severă a tuturor lumilor, a tuturor popoarelor
și fiarelor lumii,

care e judecata supremă a cifrelor neînfrînte
și a marii frății bărbătești dintre oameni.

De aceea, cînd trec uneori prin pădurea cu umbre,
și cînd îmi trec fantome prin inimă, prin sînge,
eu le las să-mi rupă din ea o bucată
(tributul necesar la marea operă colectivă, viitoare)
dar trec mai departe, oricît ar costa,
fiindcă eu sunt un om al timpului meu,
întotdeauna eu sunt al timpului meu

și niciodată inima mea nu se va sfîrși
— e singurul punct asupra căruia recunosc că sunt
anacronic! —

Intotdeauna voiu avea destul ca să rup din ea,
ca să pot trece mai departe liber, cu încă o vamă plătită,
și să alerg hohotitor de biruință,
în mijlocul copiilor care vin la mine,
ca să urcăm împreună
în noile ceruri care așteaptă
blînde și cuminți la picioarele noastre
și ne 'ncălzesc cu aburii lor
ca niște moi vițeluși, cu botul de păcură.

MIRON RADU PARASCHIVESCU

COPILUL DRACULUI

Orașul B., prelungirea străzii Vila Boian, drumul Agaftonului și Cornilor.

Era prin anul 1929. In cancelaria liceului, la ceasurile trei după amiază, nu se afla decît directorul. Stătea aplecat peste hîrtiile primite recent dela minister. Pe lîngă funcția de director, mai avea și pe aceea de profesor de geografie, istorie și, uneori, de geologie, fizico-chimice, matematici și drept. Trebuia să-și chibzuiască timpul cu migăleală pentru a putea face față multiplelor obligațiuni.

Abia se deschisese școala. Sălile și curtea erau încă pline de bănci aruncate claie peste grămadă, pline de nisip și var. Zugravii mișunau cu donițele și căldările de tencuială, iar elevii se fereau să-și murdărească uniforma. Nu erau încă întocmite programele, nici profesorii nu se prezentaseră cu toții la catedre. „Ne-a prins fără veste", spunea directorul necăjit, îngrijorat. El nu-și închipuise că spoitul pereților va dura atîta. Nu-i vorbă, a fost încurcat puțin și cu punerea la dispoziție a fondurilor necesare. Drumuri, referate, rugăminți. Se făcuse de acuma August și tot nu știa dacă repară sau nu școala. Tocmitul meșterilor a fost și mai greu. Nu se prindea nimeni să lucreze în timpul cerut de director. Pînă la urmă a făcut contract cu unul, dar termenul de predare a lucrărilor trecuse de zece zile. Scandal nu putea face. Ii era teamă să fie lăsat așa. Intîrzierea va pomeni-o la socoteală.

Directorul fu întrerupt dela lucru de un ciocănit în ușă. Obișnuit cu peregrinările neîncetate ale părinților și elevilor, n'a răspuns. Știa că unei bătăi scurte îi urmează deschisul ușii. De data aceasta se înșelase. Așteptă. Ciocănitul se repetă, încet și rar. Parcă vedea degetele unui timid care nu îndrăznește s'atingă clanța. Directorul strigă răstit:

— Intră!

In fața lui se oprește o femeiușcă măruntică, desculță, cu o basma bulgărească pe cap. Fața roșcovană, ochii mici, verzi, iar deasupra lor niște sprincene rotofoase, spălăcite.

Femeia pune mîna pe colțul unei mese, ca și cum s'ar fi proptit să nu cadă, părăsită de puteri. Scihmba mereu piciorul. Ochii directorului o priveau cu bunăvoință. N'am spus nici bună ziua cînd am intrat, se gîndea ea. Simțea că fața i se aprinde și mai tare. Avusese de gînd să spuie „sărut mîna" încă de acasă. Pe drum își potrivise și vorbele pe care trebuia să le spuie. La ușă, și-a pierdut însă cumpătul. Acum stătea mută și nu-i trecea prin cap niciun cuvînt. Nici nu știa bine romînește. Privind la director căpătă curaj:

— Mata gospodar școală?

— Eu.

— Eu Maja Stanischi.

— Poloneză?

— Din Colomeia, da măritat la Cțernoviți. Bărbatu murit și măritat cu Ivan. Venit aice. Ivan la moșie Mavrocordat. Primăvară plecat rabotat zimleaua la Colomeia și lăsat în casă pi Petea Constatinovici. Știi, el învățat școlă mata. Văzut pi dînsu eu aice. Vrut păzească casa. Nu fure hoții. Venit acasă, Petea nu-i. S'a dus la școală, zic. A doua zi, a treia zi. Nu-i. Avut cine, Vladimir, nu văd acasă. Avut cartofle în grădină, nu văd pi ele. Spus o fimeie că Petea murit di foame. La dînsu tata murit la războiu, mama...

N'a mai sfîrșit vorba căci o înnecase plînsul. După vorbă părea mai mult a ruteancă sau ucraineancă.

Directorul privea pe fereastră. Ploua. Se ridică dela masă și începu să răsfoească cataloagele, registrele.Ințelese despre cine era vorba. Elevul Petre Constantin, din clasa 7-a, rămas corigent la fizico-chimice și matematici, neprezentat la examene și declarat repetent. Nu l-a văzut nimeni pe la școală.

Și iată că un singur elev îi răpise directorului atîta vreme! Ceasul din peretele cancelariei anunța ora cinci. Duse mîna grăbit la buzunarul vestei și verifică exactitatea ceasului său. Cinci. Tuși, așa cum făcea în clasă cînd își pierdea răbdarea, apoi se îndreptă spre masa de lucru. Poloneza băgă mîna în sîn și scoase un sulișor slinos de hîrtie.

— Găsit asta după icoană.

— Lasă-l la mine.

Venirea Majei Stanischi, dispariția elevului Constantin, l-au turburat pe director. Privea cum se îndepărta Poloneza prin ploaie. Incercă să-și reia lucrul. Se sforță. Devenise, brusc, neliniștit, nervos. „Și am atîta de lucru! atîta de lucru"! Repeta: n'are să mai lucreze. Ii ajunge. Ziua și noaptea. I-a ajuns acuma. Il dor picioarele, trupul, capul. Iși îndesă pălăria pe cap, își aruncă pardesiul pe umere și încuie ușa tacticos. Spuse servitorului să nu-l deranjeze nimeni. Ii bolnav. Se va trînti în pat și va citi caietul elevului Petre Constantin.

Pe pagina întîia erau numerotate: 1) un pat de lemn cu saltea; 2) un macat; 3) o pernă umplută cu otavă; 4) o masă; 5) o bancă stricată; 6) un scaun; 7) 3 linguri de lemn şi 8) un cofăel de apă.

Şi mai dedesupt, in loc de iscălitură:

Atît se găseşte în casa Majei Stanischi.

Apoi scria următoarele:

Să-mi ajute Dumnezeu să mă ţie sufletul pînă isprăvesc ceea ce îl striveşte.

Sunt şapte zile, dacă nu mai mult, de cînd nu mănînc decît lujer de viţă, frunze de vişin şi buruiene de prin fînaţuri. Văd ca prin sită literele pe care le scriu. Imi simt fălcile încleştate şi obrajii amorţiţi. Ii simt pe amîndoi cum sfiriie ca nişte bucăţi de mămăligă puse pe jeratic să se coacă. Cuvintele se întorc îndărăt şi le simt cum cad in golul nesfîrşit şi întunecos al măruntaielor.

Dacă ar şti mama, săraca, în ce stare am ajuns, ar alerga pînă la mine şi mi-ar aduce alivenci cu brînză, ceapă, usturoiu şi ouă, toate bunătăţile mi-ar aduce. M'ar ierta de toate greşelile şi m'ar lua acasă. Sunt convins că nu m'ar urî. Nu m'aş mai teme de umbra ei de sub pereţi şi garduri.

Mai de mult mi-au rămas întipărite în minte două întîmplări: războiul şi seceta. Primele întîmplări care m'au înfiorat şi care mi-au întunecat întreaga fiinţă. Pentru multă vreme. Nici eu nu ştiu pînă cînd.

Tata era un soldat, aşa cum citeam că-s soldaţii în cărţile cu poveşti. Lupta pe undeva, iar mama îi împletea colţuni, flanele şi mănuşi. I le trimitea prin cîte unul care venea din bătălie, de acolo de unde era tata. Nu se găsea hîrtie, iar soldaţii scriau de pe front pe coji de stejar şi carpen, în loc de cărţi poştale, care veneau cu întîrzieri tare mari. Mama primea cîteodată scrisori de acestea prin care tata nu mai înceta să ceară îmbrăcăminte caldă. Se vede că oamenii aceia răi nu i le-au dat sau au murit pe drum. In afară de ciorapi, flanelă şi mănuşi, mama i-a trimis un cojocel, meşinii şi căciula.

Spunea că se gîndeşte toată vremea la noi. Pe altă coajă de copac scria că n'are să vie degrabă în permisie sau concediu. Nu ştia încă nici el bine. Mama se bucura că va avea cine să umble să facă cît de cît un petec de semănătură. Bietul tata se vede că nu ştia că mama nu-şi mai usca ochii de cînd îi luase juncanii la rechiziţie. Soldaţii aceia i-au spus că aduc numai nişte lemne dela Herţa şi îi dă înapoi. Dar duşi au fost. Mama a aşteptat vreo lună juncanii dela pădure. A umblat la primărie, la jandarmărie, ba la un regiment şi nu s'a întors decît co hîrtie ştampilată.

In primăvara anului aceluia au rămas ogoarele pîrloage, iar mama a ajuns cerşetoare, cu un sac în spinare, un copil în braţe, altul de mînă, la porţile oamenilor care nu s'au dus în războiu. O lătrau cîinii, iar oamenii o ocărau că-i leneşă, că fuge de muncă. O asmuţeau. La alte porţi, la alţi oameni. Curajoasă, vitează. Aşa o vedeam eu. Ca pe tata.

Iarna a venit repede. O prinse iar pe mama fără făină, fără murături şi fasole, fără cartofi şi fără bob. Noi eram opt, opt draci, aşa ne botezase mama. Ca singur băiat, mama mă iubea. Nu şi-o arăta.

Cît de greu i-ar fi fost, nu dispera. Ori îi mergea, ori nu-i mergea, intra întotdeauna rizînd pe uşă. Işi punea mîinile îngheţate pe plita inroşită de para buruienilor pe care le culegeam noi de pe şanţuri şi dealuri. Ne veseleam şi noi. Eram doar de ispravă. Nu tot mama în toate părţile. Ne învălătuceam picioarele în cîrpe şi trupurile în ţoalele care ne acopereau noaptea şi ieşeam să înfruntăm viscole şi geruri. La căldură uitam de necazuri. Ne pîrpileam cu toţii în jurul priticiului. Coceam mai toată ziua grăunţe. Salvarea maţelor noastre erau grăunţele.

Intr'o dimineaţă s'a oprit dinaintea uşii o căruţă. Cîţiva oameni au dat jos un soldat. L-au adus în casă. Era îngheţat bocnă. L-au aşezat, de-a-curmezişul, după sobă. Parcă-l văd. Avea ochii deschişi şi faţa neagră ca pămîntul. Mama bocea şi-şi smulgea părul din cap. Eu nu plîngeam. Omul mort era un străin. Nu ţineam minte să fi văzut faţa asta vreodată prin casă la noi.

Tata arăta altfel...

Tîrziu am priceput că tata căpătase un concediu, aşa cum scria dela începutul războiului şi gerul l-a ucis noaptea, rătăcit nu departe de sat.

La poarta noastră era multă lume. Aşa lume vedeam în sat numai cînd era nuntă. Toate neamurile de spiţă femeiască boceau cu mama. Se ţineau de obiceiu. Lacrimi nu avea niciuna în gene. Le-o fi secat, îmi spuneam. Dacă plîngi mereu nu mai au de unde izvorî lacrimile.

Pe cînd bocea, mama s'a repezit la mine:

— Plîngi afurisitule!

— Plîng.

— Na, Na!

— Hî, hi.

— Piele de drac.

Cei cîţiva dupaci m'au făcut să mă pornesc pe plîns. Tot fără lacrimi. Nu plîngeau cu toţii aşa?

Noaptea, priveghi. Se ţopăia prin casă, se bătea ţoaşca şi se trăgea mortul de picioare.

Petrecerea tristă, aşa cum am numit-o eu mai tîrziu, a luat sfîrşit în cimitirul satului.

Mama vorbea toată noaptea singură. Nouă copiilor ne era frică şi ne acopeream capetele cu ţolurile. „Ce-am să fac

cu datoriile, de unde să iau bani pentru funciar, de unde făină, cu ce să îmbrac copchii?..." Cam din cuvinte din felul acesta consta toată frămîntarea descumpănită a mamei.

Odată am îndrăznit să scot capul de sub aşternut. Tocmai cîntau cocoşii. Nu ştiu pentru miez de noapte sau pentru schimbare de vreme. M'am ridicat. Mama a pus mîna pe topor şi a strigat că mă spintecă dacă îmi zăreşte scăfîrlia. Ii era obrazul aprins. Nu-i vorbă, la flacăra pîlpîitoare a opaiţului feţele oamenilor arată altfel. M'am ascuns ca un căţel de pămînt.

Am scos capul a doua oară. Mama stătea în genunchi şi se ruga cu glas tare. Aşa făcea totdeauna. Dar nu spunea nicio rugăciune. Nici „tatăl nostru", nici „crezul", nici „împărate ceresc", niciuna din rugăciunile care ne învăţase pe noi. In noua ei rugăciune pomenea de zilele ei de bucurie cu tata, de iarmaroace şi rochi, pe urmă a încheiat-o cu necazurile şi umilinţile la care era supusă clipă de clipă, zi de zi. Cerea tărie ca să poată răbda. Atunci am auzit pentru prima oară rugăciunea omului viu. Mi-am memorat-o atunci şi mai tîrziu. O ţin minte, dar niciodată n'am mai pomenit-o. Inainte ca mama să se stropşească la mine, am zis:

— Am treabă afară, mamă.

— N'ai ciubăr?

— Vreau...

— Hai repede, trebue să pun cîrligul. Ia-ţi în cotonoage tîrligii de pe sobă.

Am venit îndată înapoi. Mama m'a primit:

— Te zdihui degeaba.

— Nu, mamă.

— Lasă că ştiu eu.

— Să-mi crăpe ochii...

— Tacă-ţi cloanţa şi culcă-te.

— Parcă nu mă culc. Da, mamă, iscodesc eu cu nevinovăţie urcîndu-mă în pat, pentru ce ţii matale toporul lîngă căpătîiul patului?

— Să vă tai pi voi, bucăţele, să vă arunc după şură ca pe nişte lături.

Mi s'a sbîrcit pielea pe trup şi m'am lipit strîns de surorile mele. Ţineam ochii încleştaţi. Nici nu ştiu dacă mai suflam. Surorile mele au început să molfăie şi să mîrîie. Le atinsesem cu picioarele mele reci.

Am auzit paşi. O mînă grea a căzut pe aşternuturile noastre. „Amu ne spintecă", mă gîndeam. O auzeam pe mama răsuflînd deasupra capului meu. Mi-am strîns şi mai tare pleoapele şi am început a sforăi. Oh! clipa aceea! Imi sdupăia prin urechi. Deodată am simţit buzele mamei pe ochi, pe gură, pe obraji. Buze reci, de omăt. Cîteva picături de lacrămi m'au făcut să tresar. Mama m'a şters cu podul palmei.

Am căscat atunci ochii mari, dar mama nu m'a văzut. Ochii ei erau acoperiţi de negurile lacrimilor. Acum avea lacrimi mama. Am închis ochii repede să nu încep a plînge.

Am auzit suflînd în opaiţ. Cîntau cocoşii. Nu-mi mai era acum frică. Somnul m'a cuprins repede, fără să ştiu.

Toate streaşinile aveau ţurţuri. Pe la amează se desprindeau jos cu sgomot. Pîraiele sclipoceau pe sub garduri şi drumuri. Slabe, fără vlagă. Nu-mi plăceau. De n'ar mai fi ieşit: Ştiam că peste scurtă vreme reîncepe şcoala. A stat destul închisă. Aşa stătea mai în fiecare iarnă. Era încă prefacerea războiului. Vuia. Şcoala dela noi din sat nu avea geamuri, nici sobe. Primele vietăţi care mişcau prin curtea şcolii, primăvara, eram noi, cei cîţiva nenorociţi de şcolari.

Invăţătorul Trufin ajunsese putred de bogat. El ne botezase pe toţi din casă. Pentru ce ne botezase? Ce legătură avea el cu sărăcia noastră, a satului întreg? Am aflat-o şi pe aceasta. Tîrziu. Incepusem să-l urăsc. Prin încuscriri de felul acesta, de cînd a venit în sat, stăpînea. Era mai autoritar, mai respectat şi în acelaşi timp se socotea şi mai apropiat de oameni. Cine ar fi putut să crîntească? Nevastă-sa, coana Filareta, aşa cum îi spunea satul, era o femeie grasă, rea. Uneori venea pe la noi şi se certa cu mama. Adică ea striga, iar mama tăcea sau răspundea cu frică să n'o supere.

— Se poate, Catinca, una ca asta? Ţi-am dat făină, brînză, murături, spunînd c'ai să-mi lucrezi şi cînd colo, vin eu la tine.

— Dar am lucrat luna trecută, tătî...

— Hei, na! şiii că-i bună. Nu-mi place asta. Cît ţi-am dat?

— Cinci străchini de făină, o ocă de brînză şi o căldare de murături.

— Vezi? De asta nu are ursu coadă...

— Oi veni săptămîna care s'aprochie.

— Uite, îţi fac un hatîr. Ştiu, îi greu, ai copii, griji, dar am să-ţi dau să ţeşi o scoarţă. Ai stative?

— Am.

— Iţi mai ajută fetele cele mari. Am văzut eu că ştiu să ţese. Cu asta scapi din greutăţi. Hai să-ţi dau torturile şi îţi trimit şi un sac cu făină.

Urzitoarele se învîrteau ziua şi noaptea. Nici vîrtelniţa nu mai înceta. Oboroacele de păpuşoiu erau pline cu păpuşile colorate pentru suveici.

In casă se pregătea aşezarea stativelor.

Făina s'a isprăvit repede. Mama îşi blestema zilele, iar surorile îşi scurgeau privirile alergînd cu degetele prin fire. Lucrau de 40 de zile şi 40 de nopţi. Cît potopul. Şi încă nu se vedea sfîrşitul.

Venise și vremea aratului. Eu umblam cu cele cîteva oițe pe care le aveam. Intr'o seară a venit după mine un om, vorbind cu mama să mă duc la școală. Eram în clasa IV-a. „Cine are să pască oile?" se întreba mama.

Omul acela a venit și a doua oară. După anunțuri a sosit amenda. Acum se putea sta la școală și fără ferești și fără uși.

Conu Ionică, învățătorul, așa cum îi spuneau sătenii, finii și elevii, m'a scos la tablă. M'a izbit de pereți și de podele. Sîngele îmi țîșnea din gură, din nas. Am zăcut două săptămîni. Invățam de groază și nu pricepeam nimic. Invățînd cu groază am început să iubesc ceea ce învățam. Știam rostul tuturor cărților și nu mai eram inspăimîntat. Ba am mai fost și premiantul întregii regiuni. „S'a sfîrșit cu școala!" am strigat, aruncînd cărțile cu tașcă cu tot pe apa Bașăului.

Coana Filareta o sîcîia pe mama toată ziua. Voia să-i sfîrșească repede scoarța. Nu aveam ce să mîncăm. Obiceiu în casă, rămas dela războiu. Mama a trebuit să ia asupra lucrului tain dela alți oameni numai să poată sfîrși scoarța coanei Filareta. Plata pentru lucru o mîncasem cu multe săptămîni în urmă.

Acum nu mai eram copil. Doar sfîrșisem patru clase primare!

Neobișnuit, coana Filareta mă desmierda ca pe bouți, sub bărbie. Ba i-a vîrît mamei în cap că eu îs bun pentru învățătură mare. Spunea în auzul tuturor:

— Dacă mă-ta îmi gătește repede scoarța, atunci bărbatu-meu te bagă la liceul militar. Ești orfan de războiu, premiant peste atîtea sate...

Mama umbla să-mi scoată hîrtiile și nu-și mai lua gura de pe bietele surori care robeau. Ii intrase în cap că feciorul ei poate deveni om mare.

Pînă să ajung om mare m'a luat un moș al meu la prășit. Ceea ce a luat mama de mîncare trebuia plătit. Popușoii erau cît mine de înalți și soarele dogora, încît mă simțeam ca în iad. Urzicile și pălămida creață îmi bășicau picioarele și mîinile. Intr'una umblam ologit. Avea dreptate mama să spuie cotonoage. Din vreme în vreme mă gîndeam la liceu. Imi părea rău c'am aruncat cărțile. Moșu mă speria cu sapa:

— Unde te gînedști, măi puțache?

— La nica.

— Nu vinde moșului castraveți...

— Zău că, să-mi sară ochii dacă mă gîndesc.

— Fă mușuroaie la popușoiu și te-i gîndi la noapte la purici. Hai că-i sara amuș.

— Ci sara? Nu vezi? Mai sunt zăce oiști pînă la asfințit...

In pînea cea albă dăduse tăciunii.

Se împlineau patru săptămîni de cînd nu căzuse nicio bură măcar. Islazurile băteau în roșu, iar cirezile boncăneau și goneau în căutarea păscutului.

Pe ici și colo se vedeau snopi de grîu.

Prășitul de al doilea se sfîrșise. Frunzele păpușoilor erau veștede, ciugulete. Preotul umbla prin sat și îndemna oamenii „să iasă cu icoanele".

Frunzele nu mai erau veștede. Incepeau să se îngălbenească, cu spicele nedesfăcute. Seceta a avut o înmormîntare frumoasă, cu prapuri și cruci, cu bocitoare și multă lume tristă. Numai c'a continuat să trăiască mai uscată și mai colbăită.

Eu am trecut prin toate muncile care se fac la păioase: secerat, cosit, adunat, legat, pus în jumătăți, cărat, treierat la aria cu cai, urcatul paielor cu păierii în vîrful șirelor.

Dela moșul meu am trecut la alții și alții. Trebuia de plătit totul. Acasă se țezea de zor și scoarța tot nu era gata.

Coana Filareta a sfătuit-o pe mama să mă ție încă un an acasă, că sunt prea mic. Spunea, dînd din mîini:

— La anul îl bag în liceul militar.

— Să vă ajute Dumnezeu și Maica Domnului, zicea mama făcîndu-și semnul crucii. Bine că am aruncat cărțile pe apa sîmbetei. Nu-mi părea rău. Uitasem cu totul de învățătură. Devenisem un țăran adevărat. Bătăturile mi-erau ca unghia de vîrtoase în palme.

„Ogoarele n'au să mai stea pîrloage, voiu avea boi, plug și car și un nou plugar va trăi în comună", daclamam cu încredere în gura mare.

Nu știu ce-o fi gîndit mama, dar într'o zi m'a chemat să-mi dea povețe și mi-a spus că s'a hotărît să-și vîndă comîndul pe care îl moștenise dela bunica, doi galbeni, și să cumpere o pereche de bouți pe care să mi-i dea la însurătoare; pînă atunci să muncesc cu ei, să seamăn ogoarele și să fiu în rînd cu lumea.

Bouții i-a cumpărat într'o marți. Mama era superstițioasă și vroia să meargă la alt tîrg care se ținea miercurea. Pînă la urmă s'a îndoit și n'a mai ținut seama.

Cînd a intrat în ogradă cu dînșii, mi-a spus:

— Să-i îngrijești ca ochii din cap. Averea dela mămuca mea pe care o țineam pentru îngropăciune.

Pe cînd cu toți se munceau din casă să aleagă bouților cîte un nume, eu, chiar de a doua zi, am început să-i duc la păscut. Cum era secetă, m'am gîndit că se mai găsește ceva iarbă prin mlaștini. Fugăream lișițele, bîtlanii și rațele sălbatice. Nu-mi era nici foame. Muncă ușoară. Nici nu visasem așa fericire. Au venit și ploile de toamnă. Pe nebăgate

in seamă. Picuri mici, cernuți continuu peste pămîntul sugativă. In cîteva zile au început bleșcăielile și toate rîpele își vărsau nămolurile în vale.

Bouții păsteau toată ziua prin băltoace. Păreau și mai mici. Se înfundau pînă dincolo de genunchi.

Nu departe se zărea un petec de pămînt acoperit cu iarbă deasă, de cîmp. N'am stat mult pe gînduri. Am mînat bouții într'acolo. Cu ciomagul. Abia își scoteau picioarele. „Incă vre'o cîțiva pași"! am strigat. „Au să-și umple deșerturile, iar mama n'are să mă suduie că nu știu pe unde să-i pasc".

S'au oprit locului. Rag și nu vreau să înainteze. Incearcă să se întoarcă înapoi. Fug. Le țin calea. Le mai dau și cîteva bețe pe spinare. Se supun. N'au încotro. Ele îs vițele.

Pămîntul devenea din ce în ce mai nesigur. Și acoperit cu apă. La fiecare apăsare de picior ieșeau bășicuțe de gaze, care sfîrîiau și se spărgeau repede. Urmele se nivelau. Ca urmele pe viscol. Noroiul a ajuns pînă la pîntecele vițeilor. S'au înglodat. Unul lîngă altul. Nu le păsa. Se jucau cu boturile. Ce era de făcut? Am aruncat toate de pe mine. Cu mîinile am nîceput să înlătur noroiul. Ne afundam tot mai mult. Luam pămnîtul tare, pojghița înșelătoare. Dedesupt, iadul. Mîinile sîngerau și se umflaseră. Nu li se mai vedeau vițeilor acum decît grumajii. Răgeau cu disperare, iar eu fugeam cînd la unul, cînd la celălalt, și îi trăgeam de urechi. Am fugit să nu mă înnec.

Insera. Am început un plîns sfîșietor. Mă închinam. Copil pe suprafața mlaștinei. Bouții se afundau cu totul. Vulpile ieșise de prin ascunzătorile lor și lătrau. Niciun om. De unde ajutor? Ploaia te pătrundea la oase. Alergam prin băltoace. Pe drumul care intră în sat, din spre răsărit, se vedea o căruță. Am răcnit. Omul a încetinit. Pe urmă a dat biciu cailor care au luat-o într'un galop nebun, aruncînd în urmă lostopane de glod și apă. Cine știe cum voiu fi arătat de s'a speriat un om în toată firea. „Nu mă duc acasă!" Strigam pe drum.

Mama a vrut să mă facă gospodar. Și-a vîndut comîndul. Eu trebuia s'o apăr de griji la bătrînețe și s'o îngrop cînd moare.

Se învîrtea tot pămîntul în jur, iar aburii ieșeau din mine ca din hoitul proaspăt.

Cînd am deschis ușa acasă au țipat toții. Pe urmă au început întrebările. Abia îmi mai aduc aminte.

— Ce ai pățit?
— Te-a bătut cineva?
— Ți-au luat straiele?
— Unde-s viteii?

— I-a dus la ocol?
— I-ai scăpat la glugile de păpușoiu?
— Cum, ai venit cu pielea goală?
— Așa muruit de glod?
— Hi, ha! Puți a pește și broaște.

Mama m'a spălat cu repeziciune, mi-a turnat oțet tare în cap și m'a frecat, mi-a dat să beau rachiu cu piper și m'a acoperit cu toate pernele și așternuturile. A dat de grijă:

— Eu mă duc după bouți, să nu faceți șotii.

Ușa s'a izbit cu putere de ușori și pe urmă nu am mai auzit nimic.

In zilele următoare. Mama:

— Să-mi aduci bouții acasă, ai înțeles?
— Să-i caut.
— Pe unde i-ai păscut?
— Pe șes.
— Unde-s? Au intrat în pămînt?

Mama mi-a arătat iar toporul. „Ii pentru tine, nagițule afurisit"!

Mi-a trecut prin gînd să mă arunc în fîntînă sau să mă spînzur în șură, așa cum făcuse fata lui Hat pentrucă a lăsat vaca la luțărnă și a crăpat.

M'am hotărît să fug.

Chiar în noaptea hotărîrii n'am mai dormit în casă. Mi-am pus tot ce-am putut de drum într'o legăturică și m'am culcat în iesle, acoperit de coceni. Mama mă cotrobăia pretutindeni. Cînd am plecat, în puterea nopții, tot o mai auzeam strigînd:

— Petrea! Petrea! Vin'la mămuța.

Ecoul strigătului ei se auzea peste deal, în partea în care mă duceam eu.

Vreți să vă spun ce-am ajuns? Ce putea să ajungă un broscoiu de țăran ca mine? In ismene și capul gol. Pe pămînt cu brumă.

Nu m'am oprit pînă în orașul B. Frumos tîrg. Niciodată nu mai văzusem un oraș. Doar Săvenii. Un tîrg prăpădit.

După ce m'am minunat de luminile acelea în bășici de sticlă, de materiile înșirate prin ferești, de birjele cu roțile fără sgomot, moi, m'a prins o chelălăială de mațe goale, încît mă țineam cu mîna de burduhan, să nu se desprindă și să cadă jos. Am strîns cureaua pînă n'am mai putut. Poate se mai strîmtorează mațele...

O scosesem la capăt cu foamea, dar se punea alta: somnul. Mă dureau picioarele și aș fi adormit în mijlocul drumului. Numai că era jilav, după ploaie. Ce era de făcut? Repede, drumul îndărăt. Era noaptea. Nu mă vedea nimeni. Țipenie de om. Am intrat în ogoarele cu glugi de păpușoiu.

Incetişor, mi-am făcut loc cu miinile pînă în miezul unei glugi. Am adormit şi sătul. Am găsit seminţe de cînepă. Am dibuit haldanii după miros, printre coceni. Mai cald decît în casă. Fără nicio grijă. Stăpîn nemărginit peste mine.

Cînd am ieşit din culcuş soarele era de cîteva oişti pe cer.

Pe furiş, la drum. Şiruri nesfîrşite de căruţe. Incărcate cu saci, oi şi porci. Guiţuri, sbierete şi suduituri. Duminecă. Zi de iarmaroc.

N'am ţinut drumul, de teamă să nu mă vadă cineva din sat. Veneau la iarmarocul din B. Am apucat pe toloacă, spre cimitir. In legăturică aveam o cămaşă, o ismană, un pieptărel pe care l-am furat de acasă şi o pereche de opinci de porc, vechi, rupte, pe care le încălţam la şcoală. In ismene erau învălătucite toate hîrtiile, scoase de mama pentru liceul militar... Le-am luat fără să mă gîndesc că-mi sunt folositoare. Erau ale mele. Pentru atîta. Pe urmă erau unele care pomeneau de liceul militar. Mă mîndream cu ele. Mă şi închipuiam cu sabie şi epoleţi, cu veston şi zorzoane.

Bruma era groasă. Imi ardeau picioarele. M'am încălţat. Iar în tîrg. Am intrat în biserica de lîngă liceu. Altfel de biserică. Popa îmbrăcat în alb. Nici nu se vedea altarul. Icoanele erau cu trupuri şi nu pricepeam nimic ceea ce se cînta. Erau bănci, ca la şcoală şi muzică, undeva sus, ca la nuntă. Luminile îţi luau ochii. De aici am intrat alăturea, la altă biserică. „Aici poate oi da de rost", vorbeam pe uliţă. Adevărat. Parcă găsisem un neam de aproape. Toate cunoscute. Ca în sat.

Slujba se isprăvise. Credincioşii ieşeau unul după altul. Nu mai rămăsese nimeni. Singur. Biserica mare. Imi strîmbam gîtul uitîndu-mă la zugrăvelile bolţilor nesfîrşite. Pînă în cer. Mă ameţeau. Popa lîngă mine. Nici n'am băgat de seamă. M'a prins de după gît ca pe un şobolan:

— A cui eşti?
— A mamei.
— Cum îl chiamă pe tat-tău?
— Petre.
— Şi mai cum?
— Constantin.
— Trăieşte?
— Nu. A murit.
— Mama trăieşte?
— Nu.
— De unde eşti?
— Din Bozieni.

Vorba s'a sfîrşit în bucătăria popii. Infulecam cît şapte carne şi pîine, sosuri şi poame. Am arătat actele. S'a strîns toată casa popii să le cetească. „Il facem dascăl!" s'a auzit strigînd. „Numai dacă ai să fii cinstit şi muncitor".

Popa m'a dus a doua zi la fratele lui de pe uliţa Agafton. „Conu Ştefănică îi om bun şi are să te ajute", mă încuraja popa.

S'au strîns cu toţii în jurul meu. Ca la panaramă. M'au măsurat. Cum se măsoară vitele cînd le cumperi. I-a prins rîsul. Nu ştiu pentru ce. Conu Ştefănică m'a purtat prin toată gospodăria. In şură, două vaci. Trebuiau mulse şi îngrijite. Porci, găini, curci. Florăria. Grădina cu pomi. De cules fructele. Grădina de zarzavaturi: carofi şi sfeclă, curechi şi păpuşoiu. Toate glugile de strujeni, trecute prin şişcorniţă. Cucoana mi-a arătat încăperile pe dinăuntru. Treaba: scuturat covoarele, dat cu ceară duşumeaua, cumpărătura dimineţii din piaţă, ajutor la bucătărie. Pe urmă veneau însărcinările primite dela cei cinci copii.

In cîteva zile poamele erau culese. Fierbeau cazanele cu povidlă. Alte cazane fierbeau, alăturea, cu bostani şi sfecle pentru porci şi vaci. Am cărat în beciu jumătate de vagon de sfeclă şi nu mai ştiu cîte baniţe de cartofi. Ziua şi noaptea. Eram de pripas. Doar aveam să devin dascăl.

Cădeau primii fulgi. Mergeam la şcoala de dascăli. Nu era o poveste. La popa dela Ovidenia era şcoală.

Conu Ştefănică era tare mulţumit de mine. Stăteam de vorbă amîndoi. Prin ogradă. Şcoala de dascăli nu-mi plăcea.

Conu Ştefănică m'a înscris la liceu în clasa I-a, particular. Cărţile le aveam de mult procurate. Apţoape le ştiam. Numai la franceză îmi era greu. Viorica, fata cea mijlocie, mă învăţa.

Trebuia să-mi fac lecţiile în şură, în pod. In bucătărie îmi rupea cocoana caietele. „Carte îi trebue ăstuia"! îmi spunea bucătăreasa. Devenisem punct de discuţie. Centrul de intrigi şi atac în casă.

Cînd am trecut în clasa II-a, am mai stat vara, iar la deschiderea şcolilor mi s'a pus în vedere să părăsesc ograda boierească.

Pricepeam şi zîmbetul acela amar, prefăcut al mamei. Trebuia să zîmbesc. Altfel nu ajungi să te bucuri nici atîta de fericirile pămîntului. Zîmbind am dormit sub scările şcolii, ascuns de moşul Gheorghe, servitorul, suflet bun şi mare, care-şi împărţea sfertul de pîine pe din două cu mine. Rîdea: cînd ai să ajungi mare, să-mi dai cîteva pe spinare. Sub scările liceului am prins aripi. Incepea să se limpezească drumul pe care eram.

In vacanţa de vară munceam cu ziua pe moşii. Toamna veneam la şcoală cu ceva bani. Dacă se indurau stăpînii să-mi dea plata.

Pe moşia lui Mavrocordat am cunoscut-o pe Maja. Trăia cu Ivan, beţivul dela grajduri. O smintea bătînd-o. Leştile sunt tare răbdătoare...

Repaus de amiază. Cald şi muşte. Cine putea să doarmă? Se spuneau poveşti şi porcării. Femei şi bărbaţi. La un loc. Făceau orice. Fără ruşine. Pe moşiile boiereşti oamenii îşi pierd şi cuviinţa pe care au avut-o. Nu mai sunt ca în satele lor. Unii mă întrebau de prin cărţi. Işi dădeau coate şi se hlizeau. Aveau dreptate. Le vorbeam despre alchimie sau experienţe de laborator.

„Noi vrem pămînt" a lui Gheorghe Coşbuc i-a adunat, ciorchine, în jurul meu. Să nu dea Dumnezeu cel sfînt.

Să vrem noi sînge, nu pămînt...

Repetau cu toţii. Nu-şi mai dădeau coate. Erau ei. Ceata.

Poloneza mi-a dat totul în primire. Se ducea pe jos pînă la Colomeia. Am întrebat-o:

— Pentru ce te duci tocmai în Polonia să lucrezi pămîntul? Pînă ajungi se face de cules...

— Dacă nu mă duc, nemernicii de fraţi mi-l mătrăşesc.

Fraza aceasta a spus-o fără nicio greşeală. Al naibii poloneză! Te pomeneşti că se face că nu ştie romîneşte. O bănuiam, cu toate că eram convins că nu ştia. Avea motive să plece. Puternice. Treaba ei. Eu aveam casă. Nu aveam să dorm prin tufişuri, ca sălbaticii.

In fiecare zi aduceam hreşturi din pădure... Vladimir, cîinele, după mine. De bine de rău, eu mîncam ceva. Numai Vladimir se împleticea. Cine ştie, poate şi el gîndea la fel despre mine.

Şi ochii mi-au căzut pe curpenii de cartofi din grădina polonezei. Am smuls un curpen. Cartofii erau albi-roşiatici, ca nişte pui de şoareci. Ce va mînca poloneza la iarnă? Ce-mi pasă! Am să-i smulg pe toţi! Să se înveţe minte. Să nu-mi mai lase altădată cîinele. Eram un păcătos. Cîinele mi-era prieten ataşat, credincios. Eu? Pentru a-mi astîmpăra foamea învinuiam prietenul. Drum greşit. Poloneza era vinovată. Vulpea dracului...

Curpen după curpen, grădina a rămas neagră. Au trecut Tătarii. In mijlocul ogrăzii, lîngă foc, mă ospătam cu Vladimir. După cîteva zile se mai înviorase. Javra. Tot el era vinovatul. Eu nu m'aş fi atins de grădină. Ii prindeam şoareci şi lăcuste şi nici nu se uita la ele. In alte părţi le mănîncă şi oamenii. Chinezii. Auzisem cînd eram mic că şerpii sug laptele vacilor din păduri. Mi-a trecut prin cap să devin şarpe. Toată ziua prin pădure după izvoare şi hreşturi, după cîntec de pasări şi hălăduit, după hrană şi adăpost, după linişte şi fericire. Cum să nu-mi treacă prin minte şi gînduri de acestea? Vacile lui conu Ştefănică mă cunoşteau. Mi-au uşurat planul. In fiecare zi o cofăică de lapte. Vladimir îşi ieşise din minţi de fericire. Nici cînd era căţel nu mîncase atîta lapte...

M'a surprins într'o zi paznicul pădurii. Eram s'o păţesc. Am fugit ca un ţap de munte. Am stat ascuns o noapte întreagă sub nişte curpeni de mure, sub un mal. „Să nu mă dai de gol, Vladimir, ai înţeles?" ziceam desmierdîndu-mi cîinele. Pe urmă n'am mai mîncat lapte. Se sfîrşise şi cartofii.

Intr'o dimineaţă am găsit cîinele mort. Oameni răi. I-au dat mămăligă cu sticlă pisată. Fără scăpare.

Trebue să plec. Dacă nu o fac, vecinii îmi vor da şi mie mămăligă cu sticle măcinate. Scapă de strigoii marginelor de oraş...

La şcoală, rar cînd am avut cărţi. De cele mai multe ori le împrumutam sau le furam dela cei avuţi. Invăţam acasă. Un hoţ. Ce căutam la şcoală? Trebuia să mă fac haiduc. Răzbunător şi sîngeros. Firea ţăranului ieşit din fire. Un furt era toată învăţătura mea. Nu aparţinea ţăranilor. Bezmetici şi rătăciţi prin marele oraşe. Au să cadă din sbor ca albinele care ies afară din stupi prea timpuriu...

Nu m'am ruşinat niciodată cînd n'am ştiut lecţiile. Pentru ce? Deseori ştiam şi nu puteam să le spun. Pînă intram în clasă le ştiam. In clasă locuia belşugul pămîntului. Colegi graşi, scoşi din cutie. Fac şotii şi răspund grosolan profesorilor. Fugi! fugi! ce cauţi aici, printre ei? Parcă îmi striga cineva.

A intrat profesorul T. După ce a strigat catalogul m'a scos la lecţie.

„Soiosule, sdrenţărosule, nesimţitule! Nu vezi că împuţeşti aerul clasei?"

Eram obişnuit cu de-acestea. Vorbeam. Limpede, stăpîn pe materie. Dintr'odată mi s'au întunecat privirile. Imi vîjîia capul. Mi-am încleştat mîinile de catedră. Profesorul T. m'a îmbrîncit şi am căzut.. Toată clasa rîdea. Cu hohote. Cu lacrimi. Numai în caietul acesta pot s'o spun. Lujerii de viţă m'au ameţit. Profesorul şi clasa.

Singurul martor al nimicirii mele de ani de zile e moş Gheorghe. Cînd am deschis ochii eram în braţele lui. Mi-a dat să mănînc. Il minţisem atîtea zile...

I-am spus:

— De astăzi înainte nu mai vin la şcoală.

— Să nu faci una ca asta. La mal?

— La mal.

I-am sărutat mîna.

Sfîrşesc. Plec. Incerc să ajung acasă. Parcă o văd pe mama. Mă va întîmpina: Ce mare te-ai făcut!

* * *

Gheorghe Traian, servitorul cel mai bătrîn al liceului a fost chemat la cancelarie. A pierdut slujba. L-a dat afară directorul L. Pentrucă l-a oploşit în clădirea liceului pe elevul Constantin.

Soare. Parcă era o zi de primăvară.

Coliba de pe Vila Boian era încuiată. Gheorghe Traian şi-a făcut mîna scoică în marginile gurii şi a strigat de a răsunat toată valea Sitnei:

Băiatul tatii! Băiatul tatii! Cîinii m'au lăsat pe drumuri.

DUMITRU CORBEA

IN AMINTIREA LUI G. IBRĂILEANU

Au trecut aproape douăzeci şi cinci de ani, de cînd, într'o zi de primăvară, regăseam Iaşii refugiului şi ai războiului. Reveneam în Iaşi pentru a mă înfăţişa lui G. Ibrăileanu şi pentru a cunoaşte mai de aproape cercul literar al *Vieţii Romîneşti*, al cărui colaborator devenisem de puţină vreme. Puternice şi neuitate impresii ale tinereţii! Părăsisem cu vreo trei ani un oraş răvăşit de războiu, cu aspectele lui obişnuite acoperite de forfota momentului. Cîte ceva din firea oamenilor şi aşezărilor îmi apăruseră şi atunci, în locuinţa lui Mihai Codreanu, care, întîrziind aproape zilnic în jurul unei mese de prieteni, oferea tînărului soldat şi poet prilejul să cunoască bohema vechiului oraş. Dincolo de poarta lui Mihai Codreanu sau de aceea a lui Ovid Densusianu, revenit de curînd din Rusia şi adăpostit de familia Dr. Puşcariu, se întindea însă un Iaşi care nu era al lor, ci al nostru, al refugiaţilor şi ostaşilor, trăind in case neîncăpătoare, hrăniţi rău, tremurînd de frig, grăbiţi să-l părăsim. Iaşii, pe care îl aflam acum, erau alţii şi erau cei adevăraţi. De sigur, nu mai vedeam acum grupul scriitorilor bucureşteni intrînd în redacţia *Romîniei*, nici pe N. Iorga scriindu-şi zilnic articolul, în cadrul marei ferestre neacoperite a redacţiei *Neamului Romînesc*, aşezată pe ulicioara care lega Str. Lăpuşneanu cu Str. I. C. Brătianu. Imi lipsea figura dureroasă a lui Aurel Metroniu, tînărul erudit mort în greaua iarnă a primului an de războiu. Nu-l mai vedeam nici pe Vasile Bogrea, nici pe Stamatiad, citindu-mi, într'o febră specială, cîte unul din psalmii săi, compus în aceeaşi zi. Obişnuiam atunci să-l caut în vechiul şi modestul Hotel Metropol, pe al cărui cerdac privind către lunca Bahluiului, întîlneam adesecori figura romantică a unui tînăr jurist şi italenizant, Dr. Felix. Plimbarea mea, în rarele zile de odihnă şi libertate, trecea pe acolo, apoi pe aleea plantată din vastul parc al Mitropoliei, dar se oprea, cu lungi răgazuri şi cercetări, in anticăria lui Kuperman, unde în iarna 1916—1917 se mai găsea încă o bogată colecţie de cărţi, provenite din bibliotecile numeroşilor

oameni învățați ai orașului, multe opere de literatură și filosofie, mai ales de filosofia istoriei, manifestind un interes local pentru o sferă de probleme din care la un moment dat s'a cristalizat *La théorie de l'histoire* a lui Xenopol. Acolo, în rafturile lui Kuperman, am găsit lucrările lui Buckle, ale lui Drapper și Lecky. Dincolo, mai departe, în vitrina lui Șaraga, se mai găseau expuse vechile publicații ale editurii și uneori anunțul cîte unui studios care căuta pentru cumpărare operele lui Ravaisson sau Cournot. Urcam apoi frumoasa stradă Carol; mă opream în strîmta sală a Seminarului filosofic, unde nu odată am zărit pe palidul și firavul studios Petre Andrei și îmi continuam plimbarea pînă în fața Universității, unde intram pentru a asculta lecțiile de istorie universală ale lui Iorga. Poate că lumea nu era prea fericită în Iașii războiului. Era o vreme de griji și de lipsuri. Un tînăr nu are însă niciodată dreptul de a se plînge de ceea ce împrejurările vremii nu-i pot da sau îi refuză. Sentimentul desvoltării personale, al progresului interior neîntrerupt, transformă și înfrumusețează spectacolul lumii. Simțeam cu putere lirismul vîrstei, cînd rătăcind pe Păcurari, privirile îmi scăpau, printre spațiile libere, peste întinsele perspective din vale, sau cînd, de pe strada Sărăriei, priveam către dealurile înconjurătoare. Sălciile înverzeau, cu o favoare specială, pentru noi, rătăcitorii tineri ai unor locuri bătute de alți mulți visători în trecut.

Mă înapoiam deci în Iașii în care nu știu dacă fusesem fericit, dar în care fusesem tînăr, și aflam acum un oraș molcom, cu o circulație potolită, respirînd liniștit din toate curțile și grădinile lui. Locuiam la Profesorul Marinescu, în vechile case ale lui Nicolae Gane, acolo unde în 1906 se pusese la cale *Viața Romînească*. In fruntea grupului stătuse atunci și continua să domine acum G. Ibrăileanu, *domnul Ibrăileanu*, cum i se spunea de întreaga lume a scriitorilor și elevilor lui, cu modularea unui respect, pe care nu-l putea explica decît cunoașterea omului înzestrat cu un prestigiu personal atît de puternic. Ibrăileanu locuia atunci în strada Coroiu, într'o casă așezată în mijlocul unei curți întinse, puțin îngrijite, vechea casă a lui Vasile Pogor, unde altădată se ținuse adunările Junimii. Pînă să pătrunzi în odaia în care era așezată bogata lui bibliotecă, treceai printr'o altă încăpere unde se îngrămădeau obiectele cele mai eteroclite, mai mult un depozit, decît un spațiu făcut pentru a fi locuit. Ibrăileanu era atunci un bărbat sub cincizeci de ani, slab și înalt, cu părul și barba mare, cu frumoșii ochi orientali arzînd puternic în mijlocul figurii smolite. Il zărisem și altădată, trecînd spre Universitate, înfășurat în larga-i pelerină, cu capul acoperit de pălăria cu margini foarte largi, aceeași pălărie pe care o purtau atîți din intelectualii Iașilor și pe care o

numisem, cu referință la capetele materialiste și atee împodobite de ea, o pălărie *monistă*. Aici, în interiorul plin de fumul nenumăratelor țigări ale gazdei și oaspeților lui, puteam privi pe Ibrăileanu de aproape și mă puteam pătrunde de caracterul individual al figurii și manifestării lui. Omul, cu ținuta-i ușor depresivă, cu privirile mobile, cu vorbirea precipitată, apărea ca un amestec, destul de rar, de inteligență lucidă și de sensibilitate vie, aproape romantică. Ivirea unui străin, chiar a unuia atît de tînăr și de necunoscut cum era vizitatorul lui din acea zi, îi dădea un fel de emotivitate, din care vorbea plăcerea de a descoperi un om nou, de a-l cîntări și înțelege, cu calda și vibranta lui acceptare, atunci cînd atenta examinare dădea rezultate pozitive. Multe lucruri am vorbit cu Ibrăileanu în acea primă întîlnire, prelungită ceasuri întregi, pînă dincolo de miezul nopții. Părea mult preocupat de sănătatea lui. „Iată, îmi spunea, sunt un om suferind de mai bine de două decenii. Zilele mele sunt ale unui bolnav. Numai cînd se lasă seara, regăsesc ceva din încrederea și hotărîrea de lucru a omului sănătos. Trăiesc deci mai mult noaptea". Toată lumea vorbea de ipohondria lui Ibrăileanu și diagnosticul nu-i era necunoscut nici lui. Cînd mai tîrziu am trecut eu însumi printr'o criză de sănătate, cu tot ceea ce orice încercare a corpului aduce ca demoralizare (căci orice boală este în primul rînd a sufletului), Ibrăileanu m'a prevenit printr'un prieten: „Spune-i să nu cedeze ipohondriei. Cine alunecă pe această pantă nu se mai poate opri". Nu m'am convins însă niciodată că există cu adevărat ipohondri, în înțelesul vulgar care se dă acestui cuvînt, adică bolnavi închipuiți, sensibilități nevrozate locuind în corpuri cu funcțiuni normale și active. Un desechilibru organic oarecare susține totdeauna starea de alarmă vitală a ipohondrului și, din nefericire, constatarea aceasta s'a dovedit exactă și pentru Ibrăileanu. Caracterologic vorbind, Ibrăileanu era o figură oarecum tipică a veacului al XIX-lea, în care au trăit atîți sensitivi claustrați, oameni cu funcțiile de relație sdruncinate, desvoltați în latura inteligenței lor prin tot ce vieața trebuise să le refuze. Tipul lui sufletesc se găsea pe linia marilor psihologi suferinzi ai veacului din urmă, un Maine de Biran, un Amiel, un Guyau, un Nietsche, un Proust, adică tocmai scriitorii ale căror cărți se găseau de atîtea ori în mîinile sale. Dar pe cînd toți aceștia, oameni cu structuri ipohondrice, lucide și sensitive, retrag în cele din urmă interesul lor vieții practice, se refugiază în psihologism, în atitudini spectaculare față de existență sau construesc vaste și îndepărtate utopii, Ibrăileanu n'a încetat niciodată să rămînă oarecum un om practic, dînd partea cea mai întinsă a timpului său organizării și conducerii unei reviste, urmărind atent lupta politică, intervenind cu sfatul și îndrumarea

sa pe lîngă prietenii angajați în bătălia pentru care el însuși nu se simțea apt. Omul care cerca *supunerea la obiect* (o expresie care revenea adeseori în vorbirea sa) înțelegea în același timp valoarea atitudinilor subiective, parțiale, pasionate. „Trebue să fim fanatici" îmi spunea el chiar în timpul acelei prime vizite din strada Coroiu: o vorbă pe care mărturisesc că nu o înțelegeam bine.

Convorbirea noastră s'a oprit mai multă vreme, în acea neuitată seară a primei întîlniri, asupra lui Eminescu. Ibrăileanu a fost cel dintîi om care m'a făcut să înțeleg ce a fost Eminescu pentru generația ajunsă la impresiile culturii după 1880. Din amintirile lui Ibrăileanu am aflat mai întîi reacția de uimire și farmec pe care a provocat-o, încă din timpul ultimilor săi ani de vieață, opera lui Eminescu. Cînd încercam să mă asociez impresiilor sale, criticul mă privea cu simpatie, dar nu fără oarecare neîncredere: Poate înțelege cu adevărat pe Eminescu cine nu-i moldovean? Totul i se părea în versurile marelui poet legat de pămîntul și atmosfera Moldovei. Peisajele lui Eminescu, îmi spunea Ibrăileanu, nu sunt generale, ci moldovenești și începea să-mi recite: *Pe aceeași ulicioară — Bate luna în fereşti...* Aspectul acesta, adăuga el, nu e de oriunde, ci numai din Moldova și nu-l poate înțelege în justa lui intenție decît cineva care a trăit și a fost îndrăgostit la douăzeci de ani într'unul din tîrgurile noastre. Caracterul provincial, profund moldovenesc, era unul din cele mai izbitoare în personalitatea lui Ibrăileanu. Omul descindea dintr'o familie armenească, așezată de multă vreme în Moldova și legătura lui cu pămîntul, cu cerul, cu aerul vechei provincii se stabilise prin mai multe generații. El poseda deci criteriul interior, experimental, pentru a judeca adevărul asertiunii rasiste. Realitatea Moldovei în sufletul său era un fapt indiscutabil, oricare ar fi fost izvorul din care picurase sîngele său. Cînd auzea deci despre contestațiile naționale la care putea fi supus un om de obîrșie străină, nerăbdarea sa devenea din cele mai mari, căci acest om pătrunzător și onest știa bine că însușirea națională, un element profund al psihologiei oricărui om, se formează prin încrucișarea altor influențe și după alte legi decît acele ale biologiei.

Imi aduc aminte cîte lucruri mi-a spus Ibrăileanu atunci despre anii săi de formație și despre repercusiunea lor asupra atitudinilor sale de critic literar. Ibrăileanu fusese elevul Școalei normale superioare din Iași, o instituție care a dispărut poate prea de vreme. Tînărul simțea vocație pentru studiul științelor naturale și ar fi putut deveni un bun biolog sau medic. Dar în secția științifică a Școalei normale superioare nu mai erau locuri libere în momentul în care Ibrăileanu își începea studiile înalte. A intrat deci în secția literară. „Ce am eu de-a face cu literatura? mă întreba Ibrăileanu cu o modestie din care nu lipsea urma unei cochetării vizibile. Opera literară este pentru mine un obiect de observație. Privesc acest obiect cu atenție, îl întorc pe toate fețele, îl leg de cauzele lui, așa cum aș face cu o speță animală sau cu un fenomen fiziologic". Sunetul nu era cu totul nou. Il mai auzise contimporanii lui Sainte-Beuve și ai lui Taine. Multă vreme lucrările lui Ibrăileanu s'au situat pe linia vechei critice biografice și explicative, așa cum aceasta se formase către mijlocul veacului trecut, odată cu pătrunderea metodelor naturalistice în studiul literaturii. „D-v., criticii din București, sunteți mai artiști, continua Ibrăileanu. Cînd scrieți, se vede bine că doriți să plăceți. Intenția de a *face stil* nu vă este străină. Iată-l pe Lovinescu. Vanitatea literară este evidentă la el. In ce mă privește, eu compun un articol de critică, așa cum aș scrie o carte poștală. Scriu ce am constat și nu mai mă preocup de rest. Sunt om de știință. Nu mă simt de loc literat. Nu aparțin tagmei voastre". Dela un timp, concepția critică a lui Ibrăileanu a evoluat. Lucrarea lui, înțeleasă mai înainte ca o prelungire a științelor biologice și sociale, se deschidea din ce în ce mai mult problemei estetice a formei. Intîlnirea cu Paul Zarifopol poate să nu fi fost cu totul străină de noua îndrumare. Zarifopol revenise în țară, după o lungă perioadă de formație în Germania, înarmat cu cele mai noi metode ale esteticei și filologiei. Punctul său de vedere era strict estetic și hedonist. Ii plăcea literatura „amuzantă" și devenea impacient față de sociologismul și filosofismul literar, pe care, înaintea lui Ibrăileanu, îl practicase cu atîta răsunet socrul său, C. Dobrogeanu-Gherea. „Domnule Zarifopol, îi spune într'o zi directorul *Vieții Romînești*, mi se pare că așa zisa critică estetică nu este de loc *rentabilă*. Cu observații de formă poți compune un paragraf, dar nu poți umple un întreg articol de critică". Cu toate acestea, dela o vreme, el se lăsă cucerit de interesul problemei formale, a cărei urmărire poate da criticului satisfacția de a vedea reducîndu-se terenul conjectural, în avantajul unor adevăruri minuțioase și exacte. Paginile *Studiilor literare* sunt produsul acestei orientări.

L-am revăzut de mai multe ori pe Ibrăileanu. De cîte ori mă duceam la Iași, pentru a-l vizita pe Ralea, se știa că vom petrece o seară lungă de discuții în tovărășia lui, pentru a găsi acea sensație de febră intelectuală, trăită de atîtea ori în cercul Vieții Romînești. Ultima oară l-am regăsit la Sanatoriul Diaconeselor, în București. Suferise o primă intervenție chirurgicală și cea de-a doua era mereu amînată de medici. Bolnavul era foarte slăbit, dar plăcerea lui de a se informa și de a discuta nu diminuase nicidecum. Masa așezată la căpătîiul lui era plină de gazete și de cărți, printre

care am remarcat multe relaţii de călătorie în Rusia Sovietică, urmărită, în ecourile ajunse pînă la dînsul, cu un interes deosebit. Cred că l-am văzut ultima oară pe Ibrăileanu cu puţine zile înainte de moartea sa. Vioiciunea lui intelectuală nu slăbise de loc. Dar era în privirea lui, ceva ca o dorinţă de a încheia mai repede o existenţă săracă în bunurile comune, pe care nu s'ar putea spune că le-a dispreţuit: o pot mărturisi acei cîţiva, puţini, care s'au apropiat de intimitatea lui caldă, adeseori romantică, străbătută de acel elan către vieaţă şi tinereţe, straşnic păzit de altfel de discreţia lui delicată şi pudică, care nu-i îngăduia mai mult decît singura expresie a vieţii lui intelectuale. Mare surpriză a fost cînd Ibrăileanu a publicat *Adela*. Dar acest roman, în care confesiunea subiectivă cedează atît de des locul reflecţiunii generale a moralistului, a fost scrisă de Ibrăileanu într'un moment în care întocmirea sa ceda. Imaginea omului, un produs al culturii ştiinţifice şi sociale a veacului din urmă, ar fi rămas incompletă fără *Adela* şi fără acei puţini martori ai existenţei lui, atît de rezervate, care au închis în inima lor amintirea unui om foarte complex şi delicat.

TUDOR VIANU

IPOTEZE

Cîteodată mi-ar plăcea să ai mai mult de paisprezece ani,
să fii mai puţin inteligentă şi mai degrabă castă,
să umbli desculţă prin bucătărie
şi să te cheme cineva — posesiv, umilitor şi vulgar — „nevastă".

Nu ştiu dacă te-aş iubi mai mult atunci —
poate că aş scrie aceleaşi rînduri aspre, sceptice şi fără poezie
şi aş cugeta, la fel, cu nelinişte şi amuzament,
la basinul tău prea larg şi sînii tăi de strictă simetrie.

Dar cert e că aş fi tentat
să te am — cu complicitate şi fervoare —
numai pentru a mă gîndi superior la prostia soţului tău
cînd îi spun cu pervers zîmbet afectuos: salutare.

Incolo, cred că nimic nu poate fi mai interesant
decît să stai la soare o zi întreagă întins pe spate
fără să mai poţi observa că nu există Dumnezeu
şi că la CFR condica se ridică dimineaţa la 7 jumătate.

De aceea, cîteodată mi-ar plăcea să ai mai mult de
paisprezece ani,
zîmbetul tău să nu mai fie reticent şi ochii tăi să nu vadă
ridicolul entuziast şi milenar al omenirii
care aleargă cu preocupare după propria-i coadă.

Aş vrea să fii blindată de aceleaşi inutile şi binecuvîntate
prejudecăţi.
să nu te mai plimbi cu revoltă prin faţa zidurilor, goală,
să te îngrozeşti cu decenţă de propriu-ţi sex
şi să te duci docilă şi ignorantă la şcoală.

Incolo, cred că nimic nu poate fi mai interesant
decît să svîrli cîmpurilor sălbatice un rod din propria-ți vieață,
fără să mai poți observa că nu există Dumnezeu
și că la CFR condica se ridică prea de dimineață.

Nu știu, draga mea, dacă te-aș iubi mai mult atunci —
poate că aș scrie tot aceste rînduri aspre, sceptice și fără poezie
și aș cugeta, la fel, cu neliniște și amuzament,
la basinul prea larg și la sînii tăi de strictă simetrie.

AVENTURĂ IN CER

Omul care păzea luneta părea să fie filosof,
părea că știe multe din tainele cerului —
i-am dat doi lei să mă lase să privesc luna
și să pătrund în țările misterului.

N'aș fi putut să-mi închipui vreodată
că ceea ce am văzut există în realitate!..
Am surprins stelele în somnul lor ciudat,
dormind burghez, desumflate.

Unii credeau că stelele sînt niște globuri frumoase și colorate
înfipte în pari în grădina lui Dumnezeu,
așa povesteau toți poeții
și de fapt așa credeam și eu.

Știți, nu-i adevărat nici că stelele au colțuri —
le-am văzut eu cu ochii — pe onoarea mea!,
erau rotunde, buhăite și murdare
și niciuna din ele nu se mișca.

Luna, obeză și colerică, se desbrăca pentru noapte,
părea că se ține acolo un dialog cu calmă disperare;
îmi venea să strig ca dela galerie:
mai tare, pentru Dumnezeu, mai tare!...

Norii fluturau pelerinele lor cenușii, zdrențuite,
cu ridicole elanuri medievale,
nu se vedea niciun alcov unde bătrîna libidinoasă
și-ar fi putut ascunde nocturnele hemoragii banale.

Curînd apoi a trebuit să-mi acopăr ochii:
un nor masiv s'a depus masculin peste flasca grămadă
dedesupt, luna se mai vedea doar o felie
pentru ochii muritorului perplex.

Pe unde se tîrîse soarele cu o mie de ani înainte
rămăsese o pîrtie albă, vagă și prăfoasă,
pe care, cu convingere și importanță,
Excelențele cerului se duceau spre casă.

Intr'un alt colț, departe de bordelul selenar,
Satan și Cel-de-Sus mestecau argumente într'o teatrală
divergență,
iar Saturn-logodnicul, șezînd pe oiștea Carului Mare,
se medicamenta cu indecență.

. . . .

Era o lume de panopticum,
totul era clar și straniu ca în fundurile de mare —
n'aș fi crezut că există în realitate
ceea ce priveam acuma cu stupoare.

Omul care păzea luneta părea să fie filosof,
părea că învățase multe dela fantastica lui țeavă de tun,
de aceea nu s'a arătat surprins de loc
cînd am fugit rîzînd ca un nebun.

GEO DUMITRESCU

CEEACE E NOBIL*)

Un om sare în apă și, în condiții pline de risc pentru vieața sa, salvează vieața unui copil care trebuia să se înnece. Un revoluționar își sacrifică vieața în temniță. Un filantrop dăruește unei opere de binefacere o bună parte din averea sa. Intr'o adunare distinsă, un dandy elegant impresionează asistența printr'o alură în același timp grațioasă și mîndră. Se spune despre un metal sau despre o linie mlădioasă a unui templu că sunt nobile. Tot astfel despre un cal care are rasă. Iată cîteva fapte disparate, culese din compartimente diverse ale vieții de toate zilele și cărora le atribuim în mod comun epitetul de nobile.

Care e elementul comun care le leagă în aceeași esență? Care e caracteristica fundamentală a acestor aspecte variate pe care le desemnăm cu același nume? Să încercăm a le sistematiza. Conceptul de nobleță comportă cel puțin patru puncte de vedere sub care poate fi considerat.

Cea dintîi e o concepție sociologică. De îndată ce tribul primitiv s'a diferențiat politic, el se scindează în două clase dominante: aceia a stăpînilor și aceia a celor robiți. Peste tot, în urma unui astfel de proces apare un patriciat. El se distinge de comunul vulgului printr'un costum special, printr'un stil de vieață materială și morală deosebită care merge dela confortul locuinței și al alimentației, pînă la anumite „maniere" de comportare, la un ritual în societate, la o morală, la un limbaj și la o literatură specială.

Conduita acestei clase se caracterizează printr'o indiferență mai mult ori mai puțin vizibilă față de nevoile materiale imediate, printr'o „refulare" a tendințelor animale, printr'o spiritualizare ostentativă în majoritatea atitudinilor, în fine printr'o predilecție către valorile de lux. Istoria luxului, coincide cu voința de ostentație, cu o hotărîre de separare. Luxul e un simbol al puterii de clasă și desfășurarea lui o sfidare voită față de acei cărora accesul în clasa superioară le e interzis, o barieră bine stabilită, punctul de demarcațiune

*) Din volumul „Explicarea omului" care se află sub tipar.

pe care vulgul nu-l poate trece [1]). La unele popoare primitive există o curioasă instituție numită „potlatch" și care constă într'un fel de concurs ținut între diferiți membri mai importanți ai clanului spre a vedea care poate dărui mai mult. Generozitatea și risipa sunt semne de putere. „Tournois"-urile medievale aveau indirect aceeași semnificație. Un nobil, spune Joseph de Maistre, teoreticianul boerimei feudale franceze, e acela care dă mereu și nu cere niciodată, acela care are numai datorii și nu revendică drepturi. Bine înțeles că această atitudine e ușoară și firească la acei care au acaparat mai dinainte totul și nu mai au ce revendica. Dela „potlatch" la Joseph de Maistre, nobilul oferă și nu cere. El cheltuește, dăruește, se dăruește, fiindcă nu e deprins cu „vulgare" reclamațiuni sau cu socoteli meschine. E o dialectică a prisosului. Mentalitatea sa visătoare și idealistă nu e „pătată" de gîndul niciunei utilități. Literatura sa lirică e romantică și plină de imposibile făgădueli. Stilul amorului e sublim și absurd.

Dacă luxul înseamnă tot ceea ce depășește utilitatea, mentalitatea nobilă în genere, e o mentalitate de lux. Un lux însă de o calitate insolentă și ostentatorie care tinde mai ales să constitue o izolare a clasei în mjlocul celorlalte. Aceasta a fost genul de vieață al patricianului roman, a castelor superioare indiene, al curții dela Versailles [2]). Odată însă cu apariția capitalismului, în renașterea italiană ca și în sec. XVI și XVIII în restul Europei, clasa mijlocie începe să imite vieața aristocrației. Apare atunci un tip de risipă care nu mai e *„luxul-barieră"* ci *„luxul întrecere"*. Parveniții întrec orice simț de măsură. Preocuparea lor e de a întrece pe acei care i-au sfidat altădată [3]). Avînd puterea banului de partea lor, ei desfășură o orgie de cheltuială, exagerînd această tendință din nevoia de a lăsa în umbră noblețea care i-a provocat altădată. Nevoia aceasta de exhibiție, de „epatare", de handicap în cheltuială, care e pornită mai întîi contra clasei superioare, începe mai tîrziu să se manifeste și între membri burgheziei, înăuntrul propriei lor clase. Fiecare voiește să depășească pe celălalt. Monsieur Jourdain, celebrul „burghez gentilom" al lui Molière, ca și parveniții lui Balzac, au nenumărați profesori care trebue să-i inițieze în secretul diferitelor arte, au o locuință fermecată, consumă în fast alimentar ori vestimentar tot ce se poate închipui mai scump. Toată această risipă devine la omul de afaceri o prezumție de credit. Astfel luxul

[1]) H. Baudrillart: Histoire du luxe. 3 vol. Paris 1831; W. Sombart: Luxus und Kapitalismus, p. 71—76; Goblot: La barrière et le niveau, Paris 1929.

[2]) Vezi Taine: Les origines de la France contemporaine, vol. I: L'ancien regime.

[3]) Thorstein Veblen: The theorie of the leisure class, 1899.

se disociază de noblețe, aceasta arborînd în decadența ei, tocmai un stil de vieață sobru și lipsit, pentru a se separa de „noii îmbogățiți", pentru a se singulariza în superba lor mizerie. Căci legea primordială a fiecărei aristocrații e izolarea. Contrariul conceptului de nobil e acela de comun. A fi nobil înseamnă a ieși din mulțime, din omenirea standardizată, din ceea ce e omogen și banal. Funcțiunea nobleței e de a *despărți* oamenii nu numai după criteriul nașterii sau al stării sociale, ci al meritului, al calității individului. Orice aristocrație tinde a fi o „aristologie", o selecție către spețele rare, excepționale, distinse. Ea e totdeauna o goană contra omogenului, o alegere, o preferință pentru valorile rare, contra înclinărilor obișnuite ale maselor. Ea se situiază totdeauna la comparativ, pretinzînd un plus de calitate, pe cît posibil inaccesibil. Dacă felul ei de vieață ar fi accesibil ea s'ar pierde în masa anonimă. De aici ermetismul ei de castă claustrată și solitară. Etosul aristocrației e *singularizarea* care nu e numai o poză voită, ci o consecință fatală a condiției ei.

Noblețea poate fi considerată, în al doilea rînd, dintr'un punct de vedere *biologic*. Semnificația ei, pe deasupra oricărui rol social, poate fi și una de selecție rasială. Horticultorul care împreunînd diferite spețe de flori capătă una mai frumoasă ca toate, sau crescătorul de animale care urmărește obținerea de exemplare din ce în ce mai perfecționate, prin altoiri, prin acuplări, prin îgrijiri răbdătoare ca și eugenistul care urmărește îmbunătățirea neamului omenesc, toți se străduesc către o ridicare a nivelului biologic al speței. Pe lîngă aceste culturi, oarecum „in vitro", natura întreagă în sensul darwinian operează prin lupta pentru existență o selecție a exemplarelor celor mai înzestrate pentru vieață. Crescătorul de cai de curse ca și ferocitatea junglei urmăresc același țel. Pentru acest motiv unii filosofi au așezat nobleța în rîndul valorilor vitale, nedîndu-i alt sens decît acel biologic [1]). Calitatea esențială a acestei valori ar fi *cultura purității*, îndepărtarea elementelor vulgare și străine care pot altera curățenia totală a unei rase. Cînd un crescător de cai sau de cîini vinde un exemplar reușit el îl însoțește de un act de genealogie, de un „pedigree" care caută să dovedească că niciun amestec necurat nu s'a strecurat în vieața sexuală a strămoșilor. De aceia aristocrațiile de pretutindeni au interzis căsătoriile exogene „mezalianțele" care ar fi putut corci cursul imaculat al atavismelor. Cel care a considerat în permanență nobleța ca o perfecționare biologică a speței umane a fost, după cum se știe, Nietzsche. Nobleța înseamnă, după el, sănătate, nevoie de cucerire, dar mai ales asprime și duritate de

[1]) Max Scheler. Der Formalismus in der Ethik und die materielle Wertethik, p. 108—109.

inimă, lipsă de milă şi de compătimire, eliminarea oricărui sentimentalism care echivalează cu degenerarea şi decadenţa. Omul nobil sfarmă în jurul lui vieţi în cruzime şi intoleranţă şi cucereşte ceea ce vrea, călcînd peste cadavre. „Wotan a pus în pieptul meu o inimă neîndurată", această vorbă a anticei saga scandinave e în adevăr ieşită din sufetul unui wiking orgolios, căci cînd un om iese dintr'o astfel de speţă, e mîndru de a nu fi fost destinat milei. Iată de ce eroul acestei „saga" adaugă: „acela care, cînd este tînăr n'are încă o inimă aspră, acela nu va avea-o niciodată". Oamenii nobili şi îndrăzneţi care gîndesc astfel sunt la antipodul susţinătorilor acelei morale care găseşte indiciile moralităţii tocmai în compătimire, în devotament, în desinteresare. Increderea în sine, orgoliul, o funciară duşmănie şi o profundă ironie în faţa abnegaţiei aparţin cu tot atîta siguranţă unei morale nobile ca şi un uşor dispreţ şi o sigură bănuială faţă de milă şi de o inimă caldă... Morala stăpînilor afirmă cu severitate principiul său după care nu avem datorii decît faţă de egali; că faţă de fiinţele de rang inferior, faţă de tot ce e străin putem să ne purtăm cum ne place, cum ne cere inima şi în orice fel, menţinîndu-ne pe deasupra binelui şi a răului". Sau în altă parte: „o speţă se formează, un tip devine stabil şi puternic printr'o lungă luptă contra unor condiţiuni constiente şi esenţial defavorabile. Se ştie, şi pe de altă parte experienţa crescătorilor o dovedeşte, că speţele cărora le e destinată o nutriţie supraabundentă şi în general un excedent de protecţie şi de îngrijiri înclină îndată în chipul cel mai intens către alterările tipului şi devin bogate în caractere extraordinare şi în monstruozităţi. Să se ia în consideraţie o comunitate aristocratică, o cetate antică grecească de pildă, sau poate Veneţia, ca instituţii voluntare sau involuntare cu scop educativ. Vedem acolo o aglomerare de oameni, părăsiţi singuri, care vor să asigure triumful speţei lor fiindcă sunt siliţi să se impuie sub pedeapsa de a se vedea altfel exterminaţi. Aici acest confort, această abundenţă, această protecţiune care favorizează variaţiile lipsesc; speţa are nevoie numai de ea însăşi ca de ceva care tocmai graţie asprimei, uniformităţii, simplicităţii formei sale poate să se impuie şi să se facă viabilă în lupta perpetuă cu vecinii sau cu robii în revoltă sau ameninţînd să se revolte mereu. Experienţa cea mai variată arată speţei, datorită căror calităţi există ea mereu şi mereu cucereşte victoria. Aceste calităţi ea le numeşte virtuţi, aceste virtuţi singură ea le dezvoltă. Ea procedează cu neîndurare şi pretinde chiar neîndurarea. Orice morală aristocratică este intolerantă în educaţia tineretului, în modul său de a dispune de femei, în moravurile matrimoniale, în raporturile dintre tineri şi bătrîni, în legile penale. Un tip care se prezintă cu puţine caracteristici, dar cu caracteristici foarte pronunţate, o speţă de oameni

severă, războinică, înţelept mută, închisă... o astfel de speţă e fixată pe deasupra schimbării generaţiilor". Aceste idei revin mereu după cum se ştie, ca obsedante leit-motivuri în toată opera filosofului german. Nobleţa nu este altceva decît asigurarea triumfului celui mai tare în masacrul junglei. Definiţia nobleţii după Nietsche nu e altceva decît o metafizică lirică a concepţiei darwiniene.

Am văzut că şi filosofi mai potoliţi cum e cazul lui Max Scheler, înrîuriţi de această viziune aşează valoarea nobleţii printre valorile vitale. A proceda aşa, înseamnă a restrînge pe nedrept sfera valorilor vitale, căci există astfel de valori, cum e de pildă: sănătatea sau prosperitatea fizică, care n'au într'însele nimic nobil. Pe de altă parte atîtea valori spirituale ca cele estetice sau etice şi care conţin elemente de nobleţă nu implică totuşi niciun element biologic. Nobleţa cel puţin în sensul uman, depăşeşte fără îndoială, ideia de selecţie eugenică, căutîndu-şi caracteristicile în alte domenii.

In afară de sensul social şi biologic se mai poate gîndi noţiunea de nobleţă şi sub un unghiu *estetic*. Se vorbeşte adeseori de o ţinută a corpului, de o ţinută, de un mers sau de un gest nobil. O coloană într'un edificiu arhitectonic, o linie pură într'un desen sau într'o sculptură ne apar drept nobile. Fără a întrebuinţa o semnificaţie metaforică, orice act graţios adică orice mişcare făcută fără sforţare, fără opinitire, fără chin, ni se pare de o esenţă distinsă. Graţia presupune o economie de forţă, o desfăşurare firească fără adiacenţe parazitare, fără risipă de elemente inutile, fără dibuiri dezorientate. Saltul unei căprioare şi o frază melodică de Mozart prezintă, în mecanica ei, o suprimare totală a deviaţiunilor liniei de forţă sau a concursurilor nesolicitate. Graţia presupune un exerciţiu îndelung, o veche acomodare, o supleţă cîştigată prin infinite experienţe eliminatorii, o noutate asimilată pînă la expresia ei clasică, degajată de încercările ratate, adică turnată în singura ei expresie potrivită. ***Nobleţa estetică înseamnă astfel mai întîi proprietate exactă şi expresie precisă.*** Intră fără îndoială în aprecierea estetică a nobleţii, analogii cu concepţia socială a unei vechi îndeletniciri în rasă şi cu perfecţiunea biologică a unor repetate şi lungi exerciţii şi experienţe atavice.

Sensul social ca şi cel biologic oferă oarecum valorii nobile mai mult cadre exterioare de înserare. Domeniul ei de situare specifică rămîne însă cel *etic*. Ca şi binele, ca şi adevărul, ca şi sfinţenia sau dreptatea, nobleţa e o valoare morală. Ea poate fi considerată în sine ca atare avînd ca şi celelalte valori o existenţă autonomă. Definiţia ei din punct de vedere moral nu e uşoară de făcut, deoarece ea se degajă mai mult printr'o poziţie negativă, „per a contrario" faţă de o serie

de nou valori. Astfel, a fi nobil înseamnează a fi opusul unor defecte ca: lașitatea, frica, lingușirea, umilința, minciuna, mefiența etc... Cum vom putea însă degaja o esență unică dintr'o virtute care conține adunată într'însa atîtea elemente de opoziție față de concepte atît de variate? Cum vom putea descifra un caracter unic unei noțiuni care fără să posede o trăsătură proprie ei își înfiripă existența numai din situația contradictorie față de o serie de concepte care, fiecare e totuși clar delimitat? Dificultate care a făcut pe unii eticieni, în special pe N. Hartmann să considere nobleța, nu atît ca pe o valoare în sine, cît mai ales ca pe un nivel ridicat al altor valori. Printre alte dimensiuni imperiul valorilor conține și pe acela al înălțimii. Nevoia de a urca mai sus, privirea către ceea ce nu a fost încă conceput în nivelul de altitudine al unei valori constitue tendința către noblețä. A vrea să fii mai bun, mai drept, mai veridic, mai curajos decît gradul comun atins pînă atunci în aceste virtuți, înseamnă a realiza nobleța. Ea se prezintă astfel ca *„o teleologie a anticomunului"* ca o năzuință către excepțional, către neatins [1]). Această virtute trebue astfel gîndită dintr'un punct de vedere comparativ. Ea nu are o existență autonomă, ci una relativă în raport cu gradul atins de ceea ce e obișnuit. Finalitatea ei e *încordarea și depășirea*. Scopul ei e tocmai întrecerea oricărui scop. Istoric ea se confundă cu eroismul adică *cu nevoia de a cuceri ceea ce n'a fost cucerit*.

Directiva ei permanentă devine, astfel, o nevoie inexorabilă de ascendență. Nobleții îi repugnă deci orice valoare de compromis, preferința ei tinzînd permanent către un caracter absolut. Nu-i convine un stil meschin de dimensiuni mici, măsurile mjlocii, prudente, temătoare, calculate. Ea e caracterizată totdeauna de un stil măreț și pur. Etosul ei nu cunoaște ezitare sau cîntărire de avantaje ori de pericole. Oricît ar fi de înalt nivelul atins în realizarea vreunei valori, ea nu poate fi satisfăcută de el, chemarea ei orbitoare fiind obsedată de gîndul imposibilului.

Singularizare socială, puritate biologică, proprietate și precizie în expresia estetică, depășire și încordare în cadrul etic, iată cîteva din aspectele fenomenului de noblețä.

II

Prezentată în cadrul etic ca un grad sau ca un nivel al altor valori, nobleța nu capătă prin aceasta o definiție proprie. Ea rămîne doar ca o dimensiune, dependentă de ființa altor virtuți. A voi mai mult și mai bine în orice domeniu, a tinde către o perpetuă ascendență a nivelului atins de alte

[1]) N. Hartmann: Ethik p. 358, 359, 360—363.

valori nu înseamnă totdeauna a realiza noblețe. A năzui către mai multă sănătate, către perfecționare tehnică, a fi chiar mai bun sau mai drept decît alții nu însemnează a fi numai-decît nobil. Definiția nobleții trebue să fie independentă de domeniul altor valori morale. Pentru a descoperi esența ei proprie nu vom urma în niciun caz vechile definiții nietzscheene inspirate de criterii vitaliste. Lărgind accepția strict biologică adoptată de Nietzsche, Max Scheler adoptă totuși concepția după care nobleța ar fi o selecție de forță și de sănătate, adică un rezultat al unei culturi rasiale. N. Hartman pomenește în legătură cu nobleța de o aristologie termen care trebue să înlocuiască pe acela de aristocrație întrebuințat de Nietzsche. Eroarea tuturor acestor concepțiuni stă, după noi în confuzia ce se face între aristocrație și noblețä. Aristocrația este în toate societățile omenești elita de fapt, nu elita ideală. A domina și exploata o societate datorită puterii fizice, averii sau sănătății, nu înseamnă de loc a face un act nobil. Atîtea aristocrații sunt doar crude, lașe, corupte, vițioase. Minuirea forței se poate face cu mărinimie și eleganță dar și cu meschinărie și josnicie. In schimb atîția oameni umili, bolnavi, săraci, arată eleganță, generozitate, blîndeță și acea aspirație către ascendență, către depășirea nivelului actual care după unii eticieni pare a fi semnul însuși al nobleții. Din oameni modești și umili au ieșit adeseori sfinții, eroii, revoluționarii. Jeanne D'Arc era o țărancă, iar Cristos fiul unui tîmplar sărac. Atîtea acte de jertfă sublimă au fost făcute de oameni bolnavi. Omul nobil nu e totdeauna omul tare. Tocmai fiindcă disprețuește întrebuințarea oricărui mijloc, tocmai fiindcă refuză succesul cu orice preț și în orice condiții, fiindă alege căile grele și elegante, omul nobil e slab și dezarmat adesea în lupta pentru existență. Neputând utiliza toate mijloacele și lipsit de preocuparea reușitei și de dorul triumfului, el devine deseori un dezadaptat. Se pot colecta mult mai multe acte de supremă eleganță sufletească la învinșii vieții, la ratați, la resemnați decît la puternicii triumfători ai zilei. Străin de categoria succesului, omul nobil e aproape totdeauna puțin înzestrat pentru vieață.

Criteriul puterii biologice ni se pare astfel tocmai contrar noțiunii de noblețä. Am scris altădată undeva că omul nobil e omul distrat [1]). In adevăr unele din funcțiunile animalice cele mai eficace în lupta dintre spețe este *conduita de pîndă*. Animalul ca și omul primitiv, datorit unei ascuțimi deosebite a simțurilor sunt atenți la cel mai mic sgomot, la cea mai mică mișcare care se întîmplă în jurul lor. Un freamăt, un ușor svon de pași poate să semnaleze prezența prăzii. Felinul rapace stă veșnic încordat, proiectat asupra exterio-

[1]) M. Ralea: Valori.

rului pentru a-l folosi în orice moment. Finalismul vital presupune o mare încordare de atenţie. La omul primitiv aceeaşi scrutare de fiecare clipă a modificărilor care se pot întîmpla în mediul exterior. In societăţile cultivate aceeaşi aptitudine se desvoltă la omul realist sau vulgar care vrea să aibă succes, la arivistul care vrea să ajungă, la prudentul calculat care se fereşte de risc, la egoistul sau epicureul care vrea să se bucure de toate. P. Janet vorbeşte undeva de aptitudinea specifică a oamenilor bine înzestraţi biologic şi pe care o numeşte „funcţiunea realului". E un mod de adaptare perfectă la ambianţa înconjurătoare, la cerinţele şi specificul ei, dar mai ales la momentul prezent, la actualitate. Omul sănătos e un realist cotidian: el nu e nici utopic, nici reacţionar. Ajustat mereu numai la ceea ce se cere în clipa prezentă el e un oportunist.

Dacă acestea sunt caracterele psihice ale deplinei sănătăţi vitale, uşor putem constata că ele nu se potrivesc de loc omului nobil. Desadaptat faţă de ambianţa sa şi de timpul său, el e obsedat de un gînd care întrece condiţiile temporare. Preocupat să depăşească, după cum am văzut, nivelul actual al valorii pe care o serveşte, el e preocupat mereu de *altceva* decît ceea ce se întîmplă. Nesatisfăcut de prezent el îl dispreţueşte sau rămîne indiferent faţă de el. E firesc astfel ca el să nu pîndească, să nu scruteze, să nu utilizeze datele prezentului şi a realităţii şi să rămînă în raport cu ele mereu distrat, mereu proiectat în viitor. Realistul şi oportunistul nu lasă să le scape neutilizată nicio întîmplare din lumea care îi înconjoară. Nobleţa e o problemă de atenţie încordată la un orizont ideal întrezărit în viitor şi de distracţie totală în raport cu realitatea prezentă. Sufletele nobile sunt lipsite de interes pentru imediat, nu numai fiindcă sunt proiectate prin teleologia lor către viitor, dar şi pentrucă sunt indiferente la reuşită. Obsedaţi de esenţa creatoare, ineditul singur interesîndu-le, sufletele nobile sunt totuşi indiferente la recompensă, la sancţiunea premială acordată creaţiilor lor. Dacă le-ar interesa succesul ar însemna că nu mai sunt proiectaţi în viitor ci legaţi de actualitate. Chiar aprobarea posterităţii e tot o legătură cu un prezent oarecare, fie el cel de mîine, în timp ce nobleţea e tocmai ruperea oricărei legături cu vreo actualitate oarecare. Sunt două elemente egal de categorice, egal de exigente în orice act nobil. Pe de o parte depăşirea actualităţii deci spiritul creator, pe de altă parte indiferenţa totală la aprobare sau la dezaprobare. S'ar putea defini nobleţa, o creaţiune fără intenţia succesului. Dar tocmai această insensibilitate la sancţiune, arată sensul antibiologic al nobleţii. Vieaţa, categoria vitală e un sistem de acţiuni şi reacţiuni: excitaţie şi reflex, provocare şi adaptare în raport cu un mediu imediat. Niciun act în ordinea vieţii nu rămîne fără

răspuns. Orice gest adresat ambianţei provoacă o modificare care reacţionează la rîndul ei. Numai actul nobil e un act unilateral, fără ecou. El se satisface prin el însuşi şi, ca şi opera de artă, e o finalitate fără scop. Dintre toate valorile etice, singura complet gratuită în determinismul ei e nobleţa. De aici caracterul ei net avital. Dacă oameni nobili nu s'ar prezenta într'o proporţie redusă în sînul unei societăţi, existenţa speţei ar fi ameninţată. Nu numai că oameni nobili nu întăresc sănătatea speţei cum credea Nietzsche, dar ei o pot compromite. Căci cum ar putea reuşi în lupta pentru vieaţă un om care ignorează şi dispreţueşte prezentul şi realitatea şi căruia îi e indiferent succesul. Ce uşor ar fi răpus de coaliţia ipocriziei, a oportunităţii, a violenţei, a utilizării tuturor mijloacelor posibile! Etosul nobleţei fiind saltul peste realitate, legea ei constantă fiind depăşirea perpetuă, fără oprire, urmează de aci caracterul ei revoluţionar. Satisfacţia şi beatitudiena nu intră în deprinderile ei. Nobleţa nu cunoaşte echilibru şi calm. Viziunile ei întrec în orice clipă datele imuabile, tendinţele de linişte şi calm. Coincidînd cu eroismul, virtutea nobilă umple istoria de răsunetul ei. Ea cere creaţiune neîncetată de valori noi. Prin aceasta ea se situiază în tr'un caracter permanent opoziţionist, într'o ipoteză de excepţie, de contrazicere a ceea ce e curent şi banal. Pusă faţă în faţă cu tendinţele biologice ale adaptabilităţii, ea apare slabă şi dezarmată. Cum însă în fiecare mulţime este un dor neistovit de reînnoire, prestigiul ei creşte enorm şi masele sfîrşesc prin a fi angajate în mersul lor spre mai bine. Astfel ceea ce combate şi dispreţueşte nobleţa e punctul de vedere conservator. Dar aristocraţiile sunt mai ales conservatoare. Denunţam mai sus confuzia între nobleţă şi aristocraţie. Aceste două noţiuni nu sunt, după cum se vede, numai diferite: ele sunt contradictorii. Pînă la instalarea unei revoluţii, o elită poate fi socotită ca nobilă. Mai pe urmă însă, cînd năzuinţa inovatoare se transformă în nevoie de fixare, cînd principiile care altădată erau deschizătoare de noi zări, au sfîrşit prin a se închista, a se scleroza, aristocraţiile neagă total criteriul nobleţii. Burghezia care a luptat în 1789 putea satisface acest criteriu. Monsieur Joseph Prudhomme de mai tîrziu, pierduse de mult această calitate, fiindcă îi pierise orice gust de ascendenţă. Dispreţuind funcţiile de adaptare, nobleţa nu poate fi definită biologic. Ea luptă tocmai contra acestui punct de vedere. Dar ea nu poate fi definită nici social, fiindcă aristocraţiile se închid în formule imuabile de vieaţă. Singurul sens al nobleţii e cel revoluţionar, cel eroic, adică cel etic. Ea se confundă cu legea progresului omenesc în neliniştea sa de veşnică îmbunătăţire.

MIHAI RALEA

AȚI FOST VREODATĂ ARESTAT?

Soneria.

Slujnica deschise.

Unul după altul cei trei inși — intîiul inalt, cirn, apoplectic, al doilea slab, vînăt, cu ochelari, al treilea doldora, oacheș ca un șoric de șuncă afumată, aburind și surizînd în beatitudine — intrară oarecum sfioși. Se opriră sub vîscul verde cu funtă roșie rămase dela Crăciun pe dunga plafonului care desparte prin uși larg deschise antreul aproape întunecos de sufrageria atît de luminoasă.

Ghicii îndată de ce veniră.

Cine n'a fost încă incolțit, greu va înțelege și simți numai prin aceste cuvinte simțimîntul de vis urît și de asfixie, groaza care mă cuprinse.

Așa cum mă aflam, altă scăpare n'aveam decît prin ferestrele dinainte, cu capul prin geamuri dela etajul al cincelea, pe lespezile de piatră ale curții.

— Domnul Istrăteanu, Ștefan Istrăteanu? modelă ca la examen cu glas de copilă speriată și fără timbru, agentul slab, cu ochelari.

— *C'est ça!*.., răspunsei pe fanțuzește, nu știu de ce, ridicîndu-mă dela masă și punînd cu atenție cuțitul și furculița alături de farfurie.

O rază de primăvară îmi izbi ochiul stîng, luindu-mi vederea cu totul. Așa străbate totdeauna soarele în sufrageria noastră la unu după amiaz.

Soția mea care se afla cu spatele către neașteptații musafiri se ridică și ea. Cînd îmi revenii din orbirea luminoasă, zării spatele ei vast și rotund ocrotindu-mă împotriva dușmanilor ca o dulce fortăreață. Fetele mele două în uniformă de liceu și'n gulerașe albe rămaseră locului, cu ochi mari și guritele nițel căscate, ca la cinematograf.

— Sunteți... ăă... arestat! auzii un scîncet, deși cu încercare de accent energic, de dincolo de masivul soției.

— Chiar acum, sau după desert? întrebai fără niciun gînd ascuns. Suntem tocmai la felul doi. Trebue să vie și fructele.

— Nu face glume! auzii alt glas, bolborosindu-se intr'un smîrc fierbinte de grăsimi.

Soția se 'ntoarse către mine cu chipu-i bucălat și ușor mustăcios, cu buzele umede și lucioase încă de voluptatea bucatelor. Văzui atunci capul de buldog cîrn al celuilalt agent, în vreme ce tovarășu-i oacheș, rotofei și care dintr'o vicioasă conformație a gurii părea că surîde, vîra o mînă la spate — pe semne la revolver.

Deși bănuiam de mult că'n jurul vieții mele se țesea plasa de reclamații și demersuri în care trebuia să cad ca un leopard în deplinătatea forțelor, mi se păru nedrept să fiu prins altundeva decît în hățișurile în care vînam. Ce căutau comisarii în pașnica-mi sufragerie, în sînul bunei mele familii, la ora mesei de amiaz, învăluiți cu toții ca un har dumnezeesc în aurăria risipită de soarele acestei fragede și galeșe primăveri? Legile, eu le călcam — dacă le călcam — la Bacău, la Constanța, la Chișinău dar pentru numele lui Dumnezeu, nu la mine acasă, unde sbirii poliției veniseră să mă înhațe! Oare nu se puteau împlini rînduielile Dreptății decît începînd cu o nedreptate? E vreo lege supremă ca Dreptatea să apară în lume pălmuindu-se întîi pe sine?

Și ce risipă de osteneală, de bani, pentru rezultate sterpe și ridicole! Iată trei agenți — și cîți or mai fi ca ei în Capitală și'n restul Țării! — trei inși plătiți laolaltă cel puțin cu o sută douăzeci de mii de lei, numai ca să vie să mă vestească — și încă la ora dejunului, stricîndu-l și pe-al lor! — că sunt, nu? „arestat". Inainte de ivirea ăstora, chematu-m'a cineva undeva să dau socoteală și nu m'am dus? Și dacă n'aș fi voit să mă'nfățișez la chemare, ar fi fost acești trei caraghioși în stare să mă găsească? Sau n'aș fi putut lua măsuri să-i arestez eu pe ei și legați burduf să-i arunc în pivniță?

Intîiul demers al Dreptății era stupid, costisitor și de prisos.

Cît pe aci și umilitor. Ceea ce mă înfurie. I-aș fi luat cu siguranță la palme. Noroc că unul îmi întinse o hîrtie cu slove șapirografiate negru și complectate violet cu numele, adresa mea și o ștampilă peste cîteva iscălituri indescifrabile — iscălituri mascate, asemeni unor conștiințe nesigure, rușinate de propria lor înfățișare. Hîrtia judiciară însemna — cel puțin față de fetele mele, căci față de soție nu mai am de mult precum nu mai are nici ea niciun fel de rușine — că cei trei indivizi erau simpli executori ai hotărîrii unei *autorități* care-mi trimitea o încunoștiințare legală, stampilată și înregistrată. Astfel că i se putea răspunde acelei autorități cu alte încunoștiințări, dela o autoritate *și mai înaltă* care deținea, aceea, stampilele și iscăliturile definitive.

In familia mea n'au existat niciodată simțiminte prea

moleșitoare. Nu mi-am sărutat copilele și nici ele nu mi s'au aruncat vreodată de gît, cum se vede în unele poze duioase. Cred că despre chelia mea ele își spuneau fără sfială, ca'n vechile cărți sfinte, că e numai bună de spart nuci. Ele crescură mai mult în lipsa mea, prea adesea îndepărtat de fericirea casnică, deoarece sunt, adică eram voiajor comercial. Noua mea absență ar fi fost pentru ele cam același lucru.

Mărturisesc totuși că luîndu-le furiș din coada ochiului, mă cuprinse un fel de părere de rău și de nerăbdare. Eu, tatăl lor, făptura atotputernică, biruitoare pretutindeni unde se ivea, la școală, în magazine, în restaurante, și în vacanțele la Mare, unde toate dejunurile se iau cu lăutari, iată-mă deodată înșfăcat ca un cîine derbedeu și aruncat în cotiuga zăbrelită. In calitatea mea de tată era o pedeapsă suplimentară. A prevăzut-o legiuitorul în coduri? Și de ce n'a ținut seamă de ea?

Cînd răfuiala conștiințelor, a intereselor se face cu atîta grosolănie pentru o strașnică tragere pe sfoară, vreau să văd cine mă va ține de rău că, ajutat de avocați îmi voiu pregăti și eu sforile pe care să-mi trag judecătorii!

Și cum spuneam, noroc de înfățișarea solemnă a acelei hîrtii șapirografiate... Ea mîntui onoarea tatălui, cel puțin în ochii fetițelor dacă nu și ai mamei.

— Bun... Bun..., bombănii eu foarte concentrat, după ce-mi pusei ochelarii în vreme ce citeam cu luare-aminte, deși nu descifram în afară de numele meu violet-apos, aproape nimic. Bun! Sunt al D-v.!... exclamai aproape cu entusiasm scoțîndu-mi ochelarii ca și cum mă poftiseră și mă duceam la un chef.

Intîile zile fui ținut la Poliție, unde se spune că înaintea oricărei alte condamnări, arestații sunt bătuți. Astfel se dă satisfacție imediată moralei sociale, pe care legea o apără ceva mai tîrziu cu alte mijloace: Păduchele, putoarea și foamea din închisorile definitive.

Dar simțul dreptății e prea puternic și prea dureros înrădăcinat în mine, ca să nu fac această destăinuire: Bătaia e o pedeapsă meschină și în cazurile grave, absolut zadarnică. Marele vinovat are de obiceiu un suflet cu iluziile lui paradisiace în care se poate refugia oricînd îl chinuie carnea mușcată sau arsă cu fier și unde nu-l poate ajunge dela o vreme niciun biciu al sbirului Dreptății.

(De aceea îmi permit și o propunere: Să se alcătuiască o nouă ierarhie de pedepse, pe temeiu psihologic, singurele care ar atinge pe delicvent și ar speria mai dinainte pe naivul ispitit de unele fericiri neîngăduite).

La Poliție nu m'a bătut nimeni și această politeță — cuvinte înrudite: *polir, police, politesse* — au fost, o spun deschis, în folosul Poliției: M'aș fi aruncat fără nicio șovăire în capul celui dintîiu golan galonat care ar fi cutezat să mă atingă și i-aș fi sfîșiat beregata cu dinții. Nu mă prețuesc prea mult, dar nici pe alții într'atît încît să cred că au vreun drept asupra anatomiei mele.

Domnii dela Poliție s'au purtat cu un cavalerism, rece e drept, pentru care-i admirai atunci și le aduc aci felicitările mele.

Profit de ocazie, spe a vă îndemna: *Dacă sunteți chemați, prezentați-vă la Poliție cu toată încrederea!*

Fui dus și încuiat într'o încăpere, cu zăbrele de sigur și cam întunecoasă, căci altfel n'ar mai fi fost închisoare. Încolo, era întru totul, ba în multe privințe mai bună decît multe camere de hotel pe unde soarta comercială mă purtase în nopțile atîtor călătorii, ani de-a-rîndul, prin vasta provincie a Țării. Un pat de fier cu saltea de paie și pătură cenușie, pe scaun un lighean aproape nou, cană cu apă și chiar o găleată fără niciun miros. Auzeam ziua și mai cu seamă noaptea vîrtejul automobilelor și camioanelor de pe Calea Victoriei, pe care cu deosebire nu-l pot suferi, din pricina sensației de grabă și panică pe care o pricinuește. Dar de acest chin Poliția n'avea nicio vină.

Singurătatea era de asemenea un fel de chin — prevăzut oare de lege? — dar această unealtă de tortură fu atît de gingașă că n'avui dreptul să mă plîng. Cum nu sunt fumător, nu-mi rămase ca să alung uritul decît amintirea împrejurărilor și mai neplăcute prin care trecusem — și scăpasem.

Astfel într'o noapte îmi pusei întrebarea: In ce clipă a războiului îmi fuse vieața mai în pericol? De bună seamă în dimineața scăpărătoare de ger cînd ieșind în poiană, la 1000 m. înălțime, începură în vecinătatea zăpezii să șuiere și să bîzîie un roiu de gloanțe nevăzute, ochite și trimise de inamicul ascuns în codrul munților din față — spre goliciunea mea ciucită. Scăpai atunci dela o moarte rușinoasă: Impușcat drept în — *rect*, cum se spune științific. Cît mai stăturăm cu bateria în culmea muntelui, luai obiceiul să mă așez cu fața la inamic și spatele spre Comandamentul nostru, de unde nu mă ochia nimeni.

Sau fusei mai aproape de moarte în seara de 15 August în preajma gării Colmenar, cînd năvăli asupra bateriei un cîrd de nemți cu coifuri cenușii, atît de aproape că le văzui ochii holbați și obrajii șiruind de sudoare neagră? Nu știu dacă ne-am fi putut mîntui viețile și tunurile numai cu vreo cîteva țevi de revolver... Dar se ivi din via învecinată un plutonier, în brațe cu o mitralieră și punînd-o în bătaie opri pîlcul dușmanilor. Coifurile cenușii o rupseră de fugă, ca

să cadă în baionetele companiei noastre de infanterie care le ocolise flancul, prin vie.

Mi se pare că și'n noaptea cînd trecurăm podul rîului Sirian era cît pe-aci să-mi pierd vieața — și scăpai ca prin minune. Artileria dușmană care prinsese de veste ne ajunse din urmă cu o ploaie de șrapnele și se ținu astfel după noi, de parcă ne vedea mergînd. Pierdurăm atunci jumătate din caii bateriei și o treime din oameni. Scăparăm cu vieață numai cei care ne tîrîrăm sub tunuri, unii sub pod, sdrelindu-ne mîinile, amenințați să cădem în vâltorile apei întunecate, cu echipamentul greu de gît.

Așa că mare dobitoc ar trebui să fiu — îmi spuneam! — ca să-mi fac inimă rea de belelele de acum, care nici nu sunt cine știe ce belele. Cînd a scăpat dintr'o luptă cu ursul, cine se mai plînge de mușcătura unui purice? Și totuși niciunui penalist nu i-a trecut prin minte că un fost luptător, un adevărat luptător de front *nici nu poate fi pedepsit* — căci toate pedepsele, inclusiv munca silnică, sunt pentru el un fel de fleacuri.

La Poliție nu mă ochește nimeni cu mitraliera în momentele fiziologice, ba sunt călăuzit și asistat de un gardian special, plătit de Stat. Nu mai văd inamici turbați înaintînd cu baionetele la armă spre pieptul meu — iar motoarele automobilelor care gem a panică rostogolindu-se'n vîrtejuri dela Șosea în spre Poștă, oricît de nesuferite, n'au nimic din șuerul fulgerător, paralizant al bombelor de avion.

Căci eu sunt — orice mi s'ar întîmpla de aci înainte — unul din aleșii, din rîzgîiții soartei, pe lîngă atîți camarazi mutilați, sfîrtecați, care zac acum la rînd în plutoane, însemnați cu cîte o cruce de lemn în cimitirele mute și fixe ale eroilor, pe dinaintea cărora alunecă trenurile de lux. Și nu le aruncă nimeni nicio privire! De cîte ori în peregrinările mele comerciale nu mi-a venit să sar de pe canapeaua compartimentul unde se discutau nimicuri și să trag semnalul de alarmă, să opresc o clipă trenul în dreptul unui vast patrat de cruci de lemn! Ce știau *esențial* acești tovarăși de compartiment, ei care nu trecuseră încă niciodată prin fiorii morții? Simțimîntul legămîntului cu acei martiri, camarazi de arme, camarazi de generație, amintirea timpului cînd alcătuiam o sfîntă frățietate, pe vieață și pe moarte, pe care o simțea pînă și soldatul dela coada cailor, le trăiam numai eu poate în acel tren, care aluneca nepăsător. Dar mă repezeam totdeauna la fereastra sau pe culoarul vagonului și dacă nu mă vedea nimeni, cu brațul întins le grăiam:

— Să nu mă invidiați, camarazi, voi ale căror oseminte albe se odihnesc în eternă formație de luptă! De cîteori nu mi-a părut rău că n'am căzut cu voi, sus, undeva, în vreo bătrînă pădure sau pe visătorul mal al fluviului larg! Și să fi încheiat vieața în plină putere, tînăr și increzător, pentru un țel care depășea cu atît neînsemnătatea făpturii mele! O zînă rea pe semne care mă urmărește din leagăn m'a păzit de fier și de foc, pînă la urmă pentru ce? Ca să mă bat cu viclenie împotriva tuturor celor din jur, oameni ca și mine, dar prefăcuți cu toți în lupi. Și pentru ce? Pentru dobîndirea unui codru de pîine, să-mi oblojesc an de an cîte un nou beteșug din seria de mizerii fatal hărăzite unei vieți prea lungi. Iar voi — dacă v'a rămas o fotografie în camera mamei, a fratelui mai mic, a iubitei sau ați rămas numai în amintirea unui prieten — nimic nu vă mai poate strica: Legați frățește în moarte precum frățește ați fost în vieață — cu ochi proaspeți, figura întreagă, viguroasă, mustăcioara mîndră și plină de haz, *pentru eternitate!* La revedere, scumpii mei. Eu am cam întîrziat... Dar vin în curînd!

Așa dar închisoarea dela Poliție era destul de confortabilă. Mi se lăsase chiar gulerul, cravata, fără de care toți părem derbedei și golani. Începui să mă plictisesc — primul semn al marilor fericiri. Aș fi dorit oarecari lipsuri, fie și numai frigul, care să însuflețească nițel orele.

Judecata întîrzia. Închisoarea adevărată, pe mulți ani, vedeam că se amîna. Nu înțelegeam de ce. Să fi fost decorația de războiu? De unde! De ea nimeni nu ținu seama niciodată. Crezusem într'o vreme că noi, foștii luptători, vom alcătui un corp ales ca să păstrăm în sînul Țării spiritul de unitate și de iubire, să dăm vieții obștești un înțeles mai ridicat decît al arțagului cîinesc pentru o bancnotă mai mult. Nimic nu se împlini din acest crezămînt. Cei decorați se înfipseră și ei numai decît în diferite privilegii personale și se pierdură astfel în meschina încăierare generală în care ne străduim ca niște caraghioși să ne furăm unul altuia căciula.

Să se fi scris oare în vreo lege dreptul celor decorați de a fi judecați mai blajin sau deloc pentru îndrăsnelile lor în aceste mohorîte jafuri ale vieții? Parcă nu-mi vine să cred... Eu de abia îmi mai amintesc de decorație. Insigna o purta soția mea în primii ani de căsătorie, înainte ca biata femeie să fi luat proporțiile de azi, la balurile care-i plăceau atît de mult. Mai tîrziu, cînd veniră pe lume fetițele, văzui decorația la pieptul unor jucării, a unui mic jandarm cu veston albastru, apoi a unui urs de pîslă.

Aș minți dacă aș spune că disprețuiam acel semn de bărbăție. Dar uitarea e și ea un simptom sufletesc, poate al revoltei: Revolta împotriva încălcării spiritului de frățietate în muncă și jertfă care însuflețise plutoanele, companiile, regimentele, diviziile — întregul nostru neam.

Adăstam procesul ca pe un spectacol, să mă mai desmorțesc.

Dar nu mă chema nimeni! Nimeni nu-mi cerea nicio lămurire! Și cum aveam de gînd să dau toate lămuririle, fără ipocrizie, fără teamă de urmări, sinceritatea mă rodea pe dinăuntru ca o apă tare. Imi venea să mă folosesc de împrejurarea cînd gardianul mă întovărășea pînă afară, să-i destăinuesc lui tot și să isprăvesc.

Păcătos destin care mă sili să fiu voiajor comercial, cînd aveam parte de o fire de luptător!

Scrisei atunci în „Carnetul de comenzi" două profeții, una politică alta istorică. Iat-o pe cea istorică, așa catastrofală cum îmi veni:

Popoarele chinuite de o viziune activă sunt totdeauna mai puternice decît cele care vor să șadă la masă și apoi să privească la alergările de cai. Totuși în zarea de milenii, viitorul omenirii se arată cu desăvîrșire altfel: Se va băga de seamă pînă la urmă că jocul de-a războiul care ține de la începuturile lumii, e o naivitate, toate neamurile, pe rînd, fiind sortite morții, adică unei preschimbări. Oamenii planetei vor alcătui atunci un singur corp, conștient de adînca, esențiala lui unitate, vor pune o măsură în producția haotică de copii și mărfuri, vor ușura mamele și pe muncitorii din uzine de blestemul nașterilor în dureri și al muncii în sudori de sînge. Monstruoasele îngrămădiri de averi ca și înmulțirea animalică a generațiilor, vor fi privite ca semnele rușinoase ale unei omeniri primitive. Forțele de creație și bucuria de a trăi nu vor pieri odată cu zîzaniile care le întrețin, căci luptele nu vor fi desființate ci numai mutate pe adevăratul lor teren: In jurul miresei, în laborator, în cîmpul de sport...

...Știu că această profeție va fi urîtă de oamenii de azi care, din fericire, asemenea gorilei din Neanderthal, sunt trecători.

— *Mersul Istoriei e fatal! De ce te mai împotrivești?* strigai odată către zăbrele, în puterea nopții.

Nu mă auzi decît vardistul.

F. ADERCA

FAZELE DESVOLTĂRII ȚĂRĂNISMULUI IN ROMÎNIA

de STANCIU STOIAN

(urmare)

13. Fuziunea dintre partidul național țărănesc și partidul național din Ardeal a fost socotită la vremea ei ca un mare eveniment politic. Prima încercare de contopire între cele două organisme politice se făcuse în 1924. Aceasta s'a desfăcut însă înainte de a se perfecta. A doua, izbutită, are loc în 1926.

După părerea noastră, anul 1926, a însemnat anul în care presiunea opiniei publice asupra regimului liberal atinge apogeul; dar e și anul în care liberalismul se simte destul de redresat, din starea de slăbiciune în care-l aruncase războiul, pentru a putea lua în piept această presiune. Pînă acum partidul liberal măsluise rezultatele alegerilor generale prin furtul urnelor de votare. Acum se trece la instituționalizarea acestei măsluiri prin reforma legii electorale, în care se introduce prima de 50% din locuri, pentru lista de candidați care obține 40% din voturi.

Această primă era de fapt, așa cum s'a și numit o „primă guvernamentală", căci îi este ușor unui guvern, într'o țară fără instituții democratice consolidate, să obțină 40% din voturi.

O mică socoteală credem că poate fi convingătoare. Cam 30% din votanți aproximativ, la noi, s'a dovedit că sunt ușor influențabili de presiunea administrativă. Dacă la aceștia guvernul izbutește să adauge numai 10% voturi reale ale sale, el are procentul cerut de lege, cu care să obțină prima, — jumătate din deputați. Rămîne să se distribue cealaltă jumătate în raport cu numărul voturilor, adică el mai ia și din aceasta procentul de locuri, corespunzător procentului de voturi.

Dar legea aceasta era nu numai în avantajul guvernului, — a oricărui guvern, — ci în avantajul liberalismului burghez. Partidul liberal era cel mai aproape de cîrma Statului,

cel mai mult în situația de a fi chemat să guverneze, el avînd în mînă, în mod real, cele mai multe dintre instituțiile economice și culturale ale țării. Era deci o lege bine ticluită pentru a stăvili și limita efectele votului universal. Lupta parlamentară împotriva regimului nu mai era astfel aceea care ar fi decis, iar pentru alte metode opoziția nu părea să fie coaptă. Și n'a fost.

Deocamdată anul 1926 este ultimul an în care votul universal, fără primă, este chemat să-și spună cuvîntul. Partidul țărănesc și partidul național duc luptă dîrză pentru salvarea lui. Partidul țărănesc este gata chiar la unele compromisuri — de altă natură — numai să se renunțe la ideea primei [28]. Dar liberalii nu se lasă înduplecați și legea se votează așa.

In Aprilie guvernul se schimbă. Spre surprinderea țării, la cîrmă e chemat partidul poporului (Averescu), deși nu mai era popular. In fond însă lucrul era de așteptat. Noua lege electorală și o presiune administrativă ceva mai accentuată puteau să făurească majoritățile necesare.

Opoziția (partidele țărănesc, național și național democrat) se unesc într'un singur front. Lupta are un rost special, cum spune șeful țărănist: „salvarea votului universal. Restul programului trebue să rămînă pe al doilea plan" [29]. Pentru a se ajunge cu succes acest scop este nevoie, de un instrument de luptă, capabil să fie opus partidului liberal. „Două lucruri sunt sigure în situația turbure de azi, spune Ion Mihalache după alegeri: că guvernul Averescu este de foarte scurtă durată și că chiagul celui de al doilea partid de guvernămînt este partidul țărănesc [30]. Păreri asemănătoare sunt exprimate și de către fruntașii naționali. Domnește părerea că sunt necesare concesii programatice de ambele părți, pentru o contopire într'un partid mare și puternic. Alegerile parțiale se fac chiar sub impresiunea că fuziunea este ca și făcută.

Actul fuziunii a avut loc în ziua de 26 Septemvrie 1926. Este o dată care trebue reținută. Ea va fi plină de consecințe pentru democrația romînă. Contra fuziunii un singur glas dela țărăniști: al D-rului Lupu. — Am turnat prea multă apă în vinul nostru generos, va spune el. Dela naționali e împotriva fuziunii un grup întreg: grupul național democrat (Iorga), dar pentru motive contrarii. Ambele manifestări sunt în orice caz semnificative.

La 10 Octomvrie congresele celor două partide ratifică fuziunea. „Veți vedea, încearcă Ion Mihalache să liniștească pe ai săi, că nu este absolut nimic care să contrazică programul partidului... N'au fost decît sacrificii personale [31]. In

[28]) Ion Mihalache, Discurs în parlament (Aurora, 24 Martie 1926).
[29]) Aurora, 4 Iunie 1926.
[30]) Aurora, 29 Sept. 1926.
[31]) Aurora, 13 Oct. 1926.

adevăr șeful noului partid va fi șeful naționalilor — Iuliu Maniu. Dar acest lucru va echivala, după cum se va vedea, cu cea mai mare concesiune de program ce se putea face. Omul era el însuși mai mult decît un program. Era reprezentantul și exemplarul cel mai reușit al unei mentalități.

Astfel, sub influența acestei stări de fapt, programul noului partid ieșit din fuziune, care nu va întîrzia să apară se va prezenta cu totul searbăd. Ceva mai mult, se vor strecura în el și lucruri de-a-dreptul reacționare, cum a fost ideea unei legi care să asigure „libertatea circulației pămîntului țărănesc... în scop de selecționare naturală a cultivatorilor serioși" [32]. Dezideratul acesta din program a și fost realizat mai tîrziu chiar de către fostul șef țărănist și el va contribui în mare măsură la refacerea marei proprietăți în Romînia.

Ce va fi noul partid o spune mult mai lămurit noul său șef. „Partidul național țărănesc, spune el, se întemeiază pe solidaritatea tuturor claselor... Țărănimea nu e o dușmană, față de celelalte clase sociale, ci voiește să formeze o justă completare a structurii noastre sociale" [33]. Cu cîțiva ani înainte partidul țărănesc putea să vorbească de lupta de clasă. Acum expresia pe care îndrăsnesc s'o formuleze vechii țărăniști este aceea de „apărare de clasă" [34].

Sacrificiile făcute de fostul partid țărănesc erau așa dar serioase și toate se făcuseră pentru salvarea votului universal, care tot n'a fost salvat. Căci votul n'a fost salvat. De două ori a guvernat, după aceea, partidul național țărănesc, și prima electorală n'a fost desființată.

Un singur lucru pozitiv și bun a realizat fuziunea din 1926: a pus frînă regionalismului politic, agitat pînă atunci de partidul național. Este sacrificiul pe care l-a făcut fostul partid țărănesc și șeful său Ion Mihalache pentru desăvîrșirea idealului de întregire națională. Va fi însă și acesta, în parte, un sacrificiu inutil, pentrucă sacrificarea programului democratic va surpa la temelie edificiul politic al țării, făcîndu-ne slabi în fața forțelor reacționare din afară. Și vom pierde și din punct de vedere național pînă la urmă. Căci problema națională nu poate fi deslipită de cea socială, ci încadrată acesteia.

14. Fuziunea din 1926 a însumat pentru partidul național țărănesc — și prin aceasta pentru țară, începutul unei crize fără sfîrșit. Faimoasele „pertractări" păreau că vor aparține istoriei. In realitate ele sunt mutate din afară în interiorul noului partid. Dacă altădată ele au putut duce și la

[32]) Aurora, 13 Oct. 1926.
[33]) Aurora, 6 Nov. 1926.
[34]) Aurora, 6 Nov. 1926.

fuziuni, la unire, de astădată ele au dus treptat la o serie de ieşiri din partid, la o serie de amputări ale acestuia.

Cel dintîiu care este nevoit să se desprindă de trunchiu este Dr. N. Lupu. A fost o plecare cauzată şi de disensiuni de ordin personal, de sigur, dar ea nu poate să nu aibă şi o semnificaţie mai adîncă principială. Oamenii izolaţi pot face opinie separată îndemnaţi de resorturi subiective, dar un grup întreg cînd se izolează nu se poate să nu fie animat şi de ceva ce depăşeşte egoismul individual. Să nu uităm că Dr. N. Lupu este acela care a aruncat în urnă singurul vot împotriva fuziunii. Şi acest lucru n'a fost uitat, de sigur. Pe lîngă aceasta, ceea ce reproşa Dr. Lupu la acea oră conducătorilor partidului era faptul că aceştia se pierdeau în teorii, pe cînd el cerea fapte. Adevărul este că teoria care se făcea era nu una de lămurire a unei atitudini adoptate, precise, ci una de căutare a unei atitudini, iar Dr. Lupu cerea un lucru: găsirea unei ieşiri care să ducă partidul spre fapte, adică spre guvernare.

In ziua de 19 Februarie 1927 — nicio jumătate de an dela fuziune — cu prilejul unui banchet dat în cinstea sa, Dr. Lupu denunţă fuziunea şi reia pentru grupul său vechea titulatură de „partid ţărănesc". Lupta cu foştii tovarăşi începe imediat. Iuliu Maniu este acuzat de a fi urmărit izolarea în partid a oamenilor Doctorului Lupu, iar Ion Mihalache de a asculta de inspiraţiile acestuia.

Ca program, noul partid nu izbuteşte să se diferenţieze mult de celălalt. Se insistă ceva mai mult asupra programului muncitoresc — ceea ce însă nu înseamnă ţărănism — şi se accentuiază că „partidul ţărănesc va fi un partid realist, care nu se va încurca în dogme, sisteme şi teorii". Sensul acestui „pragmatism", cum îi zice Dr. Lupu, este însă legat de o acuzaţie ce i se aducea. Şi el răspunde acestei acuzaţii. „Nu vom trece la liberali, cum suntem acuzaţi, zice şeful grupului dar nu ne vom încurca nici în negativism sterp. Dacă va fi nevoie vom colabora".

Şi a colaborat. In acelaşi an chiar liberalii revin la guvern şi partidul ţărănesc „lupist" are şi el un loc în guvern şi un număr de locuri în parlament. Se sperase că prin aceasta va putea fi spart mai adînc blocul naţional ţărănist, ceea ce era o socoteală greşită. Partidele nu se întăresc la guvern, ci în opoziţie. La guvern se consumă.

Astfel, după ce fusese izolat, un grup important din partidul naţional ţărănesc este aruncat în afară şi lăsat să se consume. Dr. Lupu va reveni mai tîrziu în partid, într'un moment de slăbiciune al acestuia, dar fără prestigiul de altădată. Cu el e lichidată ramura „generoşilor" din partid, a celor cu educaţia făcută pe vremuri la socialişti şi care înainte de

războiu mai fuseseră legaţi de liberali. Fuseseră chiar în partidul lor.

— După ramura „generoşilor", vine la rînd „poporanismul" propriu zis. Deocamdată nu tot, ci numai ceea ce ţinea direct de Constantin Stere.

Izgonirea lui Stere din partidul naţional ţărănesc este una din paginile rare de ingratitudine politică pe care istoria contemporană le-a putut înscrie în cartea sa. Era izgonit cel ce-i făcuse programul şi luptase cel mai mult la închegarea lui. Ceea ce este şi mai grav este că acum nu se mai invoacă o indisciplină de partid sau o deviere dela linia lui programatică. Se cedează unei presiuni din afară, pusă la cale de liberali.

Sunt cunoscute faptele. Partidul naţional ţărănesc era acum de doi ani la guvern. La un festival dat în Martie 1930, trei generali provoacă un incident, îndreptat împotriva „trădătorului" Stere. Ministrul de războiu se solidarizează cu ei şi guvernul se clatină. Se pretextează că e în joc o instituţie de temelie a ţării: armata. In fond se făcea un joc periculos, încurajîndu-se armata să se amestece în vieaţa politică. Se va vedea după un deceniu unde poate să ducă acest lucru. Fapt este că liberalii au pus la cale aceasta, iar Iuliu Maniu, care pe vremea aceea avea un fel de depline puteri în partid şi în guvern, a folosit jocul pentru a „salva" ţara, guvernul şi, se înţelege, partidul.

Despărţirea lui Stere a fost dramatică. Cel mai jenat este Ion Mihalache. Stere a povestit mai tîrziu magistral scenele petrecute în faimoasa şedinţă a biroului partidului, din 3 Aprilie 1930 [35]).

...„D-l Mihalache, cu greu despărţindu-şi privirea dela capătul iţarilor a îngăimat o ghicitoare din care, zice Stere, am putut prinde numai: dacă ar fi fost ceea ce nu este şi d-sa ar crede ceea ce nu este de crezut, atunci ar fi spus ceea ce nu se mai poate spune. Şi a tăcut, pironindu-şi iarăşi privirea la capătul iţarilor".

In această şedinţă numai Iuliu Maniu — „Domnul Preşedinte", cum îi va spune Stere în celebrul său articol cu acest titlu — izbuteşte să facă senin elogiul celui pe care-l silea totuşi să plece.

Se părea că Basarabenii nu-l vor părăsi însă, că vor face toţi cauză comună cu şeful lor spiritual. Dar şi aici şeful partidului găseşte un sprijin în Pan. Halipa, care se desparte de cel care-l crease politiceşte. La ultima întîlnire a Basarabenilor, Moş Ion Codreanu îi spune acestuia cu emoţie în glas:

35) Vezi C. Stere, seria de articole publicate în Adevărul sub titlul „Documente şi lămuriri politice", în Mai 1930.

„Domnule Halipa, te rog să nu dai lovitura în inimă. Dă-o în creier, căci dacă vei distruge numai trupul n'ai făcut nimic. Trebue să distrugi și spiritul pentru ca opera d-tale să fie desăvîrșită" [36]).

Astfel „creierul" țărănismului era și el eliminat din partidul fuziunii.

— Curînd după plecarea lu Stere se ivește un nou caz: cazul Iunian. Cazul Iunian, de altfel, este în strînsă legătură cu cazul Stere. Grigore Iunian își arătase simpatia pentru acesta deschis, și o declarase public. „Formal, — spusese el, după ședința dela 3 Aprilie 1930 — d-l Maniu nu i-a cerut demisia d-lui Stere, dar prin modul cum a pus chestiunea, era evident că cere demisia d-lui Stere [37]). Și Iuliu Maniu nu iartă.

Prin aceasta Grigore Iunian nu se arăta numai personal legat de un om, ci și cu afinități de alt ordin cu el. Formal el a rămas în partid, după izgonirea lui Stere, dar în fond lucrează tot mai independent. Aceasta ținea și de felul său de a vedea, dar era, probabil, și provocat să se manifeste astfel, pentru a fi izolat.

Vom nota cîteva din manifestările sale de independență, care i-au creat în partid reputația de „om incomod". In 1930 el se declară împotriva concepției bugetare a guvernului, pe care o califică a fi „fără considerare pentru latura socială a problemei". E gata chiar să-și dea demisia din guvern pe această chestiune.

Este apoi împotriva legii de restrîngere a libertății presei și împotriva așa zisei legi pentru combaterea alarmismului; este pentru o altă deslegare de dat problemei constituționale înainte de 8 Iunie 1930, iar după aceea el e pentru un guvern de concentrare, în locul unuia de partid.

Izolarea lui Iunian în partid se face însă pe tema legii pentru conversiunea datoriilor agricole. Tema ca atare începuse să fie agitată chiar din ultimul an de guvernare național țărănistă. In fruntea celor ce o agitau era Dr. N. Lupu. Sub guvernul Iorga-Argetoianu ea devine lege, întîmpinînd opoziția unora dintre „naționalii" din partidul național-țărănesc, (în special Aurel Vlad). In a doua guvernare național țărănistă, problema e repusă în discuție, dar așa cum este rezolvată însemna mai de grabă un pas înapoi. Grigore Iunian are, în această chestiune un punct de vedere propriu. In loc de conversiune el cere o restabilizare a leului, la un curs scăzut. Prin aceasta datoriile s'ar fi redus automat, fără contribuția Statului, adică a contribuabilului sărac.

In 1932, în toamnă, Iunian era atît de izolat în partid, încît se simte nevoit să trimită președintelui partidului o

[36]) Adevărul, 13 Aprilie 1930.
[37]) Adevărul, 13 Aprilie 1930.

scrisoare, în care îl roagă să ia act de faptul că, din acel moment, el se simte „străin de partid". D-l Mihalache face sforțări ca să-l rețină, regretă mai ales că lucrurile au ajuns aci, dar nu poate repara nimic. Al treilea țărănist, dintre vechii țărăniști, pleacă din partid cu un grup tot de țărăniști. Ei înființează partidul radical țărănist, la care se alipește Stere, cu partidul său, — partidul țărănist democrat.

— Să recapitulăm. Vechiul partid țărănesc trăise șapte ani de lupte (1919—1926). Partidul acum se închegase și crescuse. Cele șapte vaci slabe fuseseră în realitate șapte vaci grase. După 1926, în urma fuziunii, urmează șapte ani de frămîntări și sciziuni. Șapte ani grași în aparență — căci acum se plasează și guvernarea, șapte ani grei și secătuitori de fond țărănist și democrat în fond.

Toate plecările din partid, ce se petrec acum, sunt legate de numele șefulu partidului și a atitudinei sale față cu diversele probleme, privite altfel de vechii țărăniști. Ion Mihalache este cu inima alături de cei ce pleacă, dar nu se știe ce calcule îl reține în partid. Să fie oare numai teama de a nu vedea dislocat din rosturile lui pe cel de „al doilea partid de guvernămînt"? Să fie afinități totuși cu linia mai reacționară pe care se așeza treptat partidul? Fapt este că atitudinea sa pendulează dela o extremă la alta a partidului. Ține la unitatea partidului? Ține romantic la unitatea țărănimii sub egida unui singur partid puternic? Vom vedea. Căci acum se apropie un „moment" Mihalache.

* * *

(va urma)

VIRGINIA WOOLF

Ieşind dela British Museum intri în regatul ducelui de Bedford. Squareurile se succed ca un apel de baladă sau capitole de armorial: Rusell, Bedford, Tavistock, numele familiei, al titlului ducal, marquisatul primogenitului. Casele sunt din suta a optsprezecea, din cărămidă cenuşie, acoperite de iederă şi punctuate de minere de alamă. Pe caldarîm stă turceşte un respectabil membru al corporaţiei cerşetorilor pictori, care deţine o concesie pe nouăzeci şi nouă de ani şi în a cărui fund de pălărie se acumulează zilnic acelaşi număr de pence de aramă victoriană. Deasupra, evoluiază două veveriţe, sub copacii squarului se preumblă coiful de Antinee al policemenului. La frontiera cu lumea din afară se înghesue dughenile: o ceainărie cu faţată Tudor, o pescărie de Jordaens plină de languste, o circiumă dickensiană cu un patron tory care deplînge degenerarea boierimei (Bertrand Russell e comunist şi tînărul Tavistock vorbeşte la meetingurile labour). Iar la marginea pămîntului, acolo unde începe mahalaua Sfintului Pancras, s'a aciuat o mică republică de lorete, în case cu felinar roşu, cu hangii din Caşmir sau Punjab şi cu invitaţia la aventură plus breakfast. Pentru călătorul cultivat şi înclinat la exerciţii nostalgice, aspectul Hogarth al tabloului este de netăgăduit. Amestecul de prudomie şi pezevenghilîc care planează asupra acestui cartier londonez, derivă parcă direct din lumea picarescă a lui Smolett şi Fielding, imaginată de marele caricaturist. Cu puţin noroc peregrinările drumeţului pot ajunge în faţa unei case care se chiamă chiar Hogarth şi care poartă pecetea manierei sale ireverenţioase şi libertine. E locuinţa Virginiei Woolf.

In casa aceasta, inteligentsia britanică dintre cele două războaie şi-a păstrat supremul său control de ton, de ţinută, de ifos şi de ţifnă. Aici s'a desăvîrşit codul de morgă intelectuală, de subţirime şi de dandysm, pe care detractorii l-au botezat Bloomsbury şi l-au invidiat în secret. In saloanele ei a evoluat silueta deşirată şi străvezie a lui Aldous Huxley, statura de gnom a lui Em. Forster, modestia lui T. S. Eliot, alura altieră a Victoriei Sackville-West, faciesul anti-byronian şi anti-whistler a lui Stephen Spender, pasul

ezitant al celei mai mari descoperiri literare a timpului, Christophor Isherwood. In mijlocul acestor georgieni eminenţi, pontifia stăpîna casei, distribuitoare de laude acerbe şi ceaiu, chinez sau indian. Cîteodată veneau plini de tuş şi necuviinţă, oamenii dela *New Statesman and Nation*, care sub ferula soţului Virginiei, Leonard Woolf, întemeiau pentru a zecea oară în istoria Angliei acea doctrină specific insulară, de obrăznicie liberală, de radicalism anarhizant şi legat totuşi de datele permanente ale neamului.

Cînd nu patrona salonul, Virginia se urca un cat şi în faţa unui psyché de două veacuri, cu apele stinse, scria. Meandrele ei de fată anemică, hrănită cu lăptuci şi văzduh, erau vătuite intr'un fel de vis treaz. Ziua doamnei Dalloway, amintirile adolescentului Orlando sau Anii fără intîmplări ai familiei din South-Kensington se situiază în acelaşi microcosm sublimat, cu tragedii intense dar nesgomotoase, populat de fantome pianotînd în surdină, fără sînge, fără furie, în fond fără vieaţă. Existenţa pianissimă a eroilor Virginiei era nepotrivită cu violenţa străzii, cu oferta de rut şi de chiolhan a secolului dulceţii traiului. Chiar aciditatea distantă a oaspeţilor săi obişnuiţi era o poziţie agresivă, menită să răstoarne bunul său echilibru abulic. De aceea rămînea prizoniera nălucilor fără coapsă şi fără sîn, ca propria ei siluetă plată, scîndură de lemn din insule, parfumat şi sterp.

Intr'o bună zi, acest decor de imaculată concepţie a luat drumul umbrelor. Squareurile lui Hogarth s'au reintors la materia primă, potrivit poruncii unui dictator de pe continent. Ceea ce părea trainic, chiar imuabil, era pisat în pămînt. Virginia Woolf plecă în acele zile într'un judeţ depărtat, unde avea o casă pe marginea unei pajişti şi a unei bălţi. I se părea că parohia bucolică avea să astîmpere sgomotul şi barbaria. Vroia să reînceapă scrisul.

Treptat, însă, observă că o vrajă deslegată nu se invoacă la loc. Vedeniile se liberau şi obţineau o existenţă proprie. Ocupau locurile de comandă şi dirijau după norme singulare, reveriile Virginiei. Ceaiul continua să aibe acelaşi gust şi iarba aceeaşi coloare. Dar drumurile eroilor se intersectau fără lege cunoscută, ca grafiile de orb ale lui Paolo Ucello. Astfel, ultimul succub scrise într'o noapte cu mîna Virginiei următoarele: „dragul meu Leonard, Puterile mele intelectuale descresc. Te-am iubit mult şi te iubesc încă. La revedere". Succubul era laconic şi fără cultură livrescă. Apoi, mînată de zeii săi lăuntrici, Virginia Woolf străbătu pajiştea presărată de asfodele şi intră în apa lacului, care după un vechiu obiceiu agnostic, cedă şi o lăsă să intre pentru totdeauna.

PAUL ZOTTA

CRONICA EXTERNĂ

Nu sunt numai culise diplomatice pe lumea aceasta. Mai sunt şi culise redacţionale. Vă voiu pofti, în chip de prevoslovie, dincoace de cortina revistei noastre pe care scrie cu roşu „Viaţa Rominească" şi cu negru, deasupra în dreapta: „Decemvrie 1944" pentru ca să vă desvălui un secret şi să vă lămuresc de ce mi-e cu neputinţă să ţin făgăduiala şi să vă înfăţişez printre panourile estradei noastre, numai şi strict, evenimentele internaţionale petrecute dela un „zintii" la altul, cum vi s'ar prezenta contul la o bancă sau lista spectacolelor pe o lună la administraţia teatrelor.

Revista apare, ea, la întii... dar manuscrisul trebue dat de timpuriu şi timpuriu înseamnă cu cel puţin zece zile înainte. Şi iată luna plină, deodată redusă la semilună...

Acest birocratic „dela 1 la 30 a lunii", dacă mi l-aş însuşi ca sistem metric pentru această cronică, el m'ar sili să adopt metoda lui Procust: de a tăia exact pe hotarul dintre două luni un eveniment în curs de desfăşurare sau de a completa cu profeţii hiatusul produs între momentul cînd am isprăvit de scris cronica şi momentul apariţiei ei.

Se va recunoaşte că ideea, oricît de ingenioasă, a unui bandit, fie el chiar din Attica, nu poate fi urmată şi că împărţirea convenţională calendaristică e cu atît mai puţin indicată să slujească de punct de reper, cu cît însăşi năbădăioasa vreme nu se supune nici calendelor, nici ideilor, nici zodiacului, nici solstiţiilor, anume cu toate acestea create pentru ea.

Spre a nu lăsa deci o verigă în afară, din strînsa înlănţuire a evenimentelor, voiu relua şirul lor de unde îndatoririle faţă de editor m'au silit să le ghilotinez.

* * *

Ziua pe care aş putea-o — cum spuneau Romanii — *albo lapillo notare* ar fi 26 Septemvrie, cînd d-l Winston Churchill s'a întors la Londra, venind dela Quebec, unde avusese a zecea întrevedere, dela începutul războiului, cu preşedintele Roosvelt, cînd o declaraţie comună Roosevelt-Churchill a fixat un nou şi uşurător statut pentru Italia, cînd Bulgaria a rupt relaţiile cu Ungaria. Aliniindu-şi politica şi mai precis în direcţia Naţiunilor Unite, cînd s'a constituit primul guvern al Belgiei liberate, cînd (şi aceasta în ordine militară), Estonia a fost în întregime curăţată de nemţi şi cînd trupe aliate, debarcînd în Albania, au purces s'o descătuşeze.

Primul fapt şi de sigur şi cel mai important a fost

CONFERINŢA DELA QUEBEC

care a durat zece zile şi cu prilejul căreia d-nii Roosevelt şi Churchill s'au văzut pentru întiia oară după Teheran şi întiia oară după debarcarea pe continent.

Intre timp se petrecuseră atîtea evenimente, militare şi diplomatice, care au apropiat simţitor războiul acesta nesfîrşit de lung, de desnodămînt, încît cei doi conducători, făcînd bilanţul pe trecut şi planurile pe viitor, au socotit fireşte că preocupările lor trebue de acum încolo să îmbrăţişeze mai mult problemele păcii decît acelea de războiu. Şi au examinat fără îndoială împreună multe din chestiunile care se vor pune la încetarea ostilităţilor.

De aceea am aşteptat cu nerăbdare expunerea pe care d-l Churchill urma s'o facă la deschiderea parlamentului în legătură cu această conferinţă. Nădăjduiam să aflăm, în sfîrşit, cîteva amănunte despre statutul viitor al lumii, despre organizarea de după războiu a Europei, ceva într'un cuvînt despre ceea ce va fi cînd se va isprăvi...

Dar cuvîntarea de două ore pe care a ţinut-o d-l Churchill la Cameră în după amiaza zilei de 28 Septemvrie mi-a spulberat din acest punct de vedere, iluziile pe care ni le făcusem.

Primul ministru a vorbit foarte puţin despre cele desbătute la Quebec şi raportul lui despre conferinţa cu Preşedintele Statelor Unite a fost numai o luminoasă expunere asupra situaţiei militare şi o precizare a atitudinii Marei Britanii faţă de Rominia, Finlanda, Bulgaria (ţările care au trecut în ceasul al 11-lea în tabăra Naţiunilor Unite) cît şi în problemele: poloneză, italiană, franceză, belgiană şi olandeză.

Lucrurile cum le-a spus au fost foarte interesante, atît de interesante încît s'a uitat că obiectul discursului trebuia să fie conferinţa dela Quebec.

Insă d-l Churchill nu putea desvălui ceea ce discutase cu Preşedintele Statelor Unite, în primul rînd pentrucă cele stabilite nu erau decît pe două treimi desăvîrşite, urmînd să devie definitive de abia după ce vor fi fost întregite cu adeziunea mareşalului Stalin iar în al doilea rînd pentrucă cele două treimi, ele însile, nu aveau decît un caracter provizoriu, fiind condiţionate de rămînerea mai departe la Casa Albă a d-lui Roosevelt.

Istoria, prin urmare, a conferinţei dela Quebec nu poate fi încă scrisă. Se poate totuşi, însă, de pe acuma spune că ea a fost uvertura la opera păcii.

PROBLEMA ITALIANĂ

Din hotărîrile dela Quebec, una cel puţin s'a aflat: aceea de a se înlesni Italiei o mai totală reabilitare.

Primul statut al Italiei a fost statornicit la 3 Septemvrie 1943 cînd s'a luat act de capitularea ei necondiţionată şi i s'au fixat îndatoririle de învinsă. Aceste îndatoriri au fost atît de aspre încît nici pînă astăzi textul acordului atunci încheiat n'a fost dat publicităţii.

La sfîrşitul lunii Octomvrie 1943, miniştrii de externe ai celor trei mari Puteri deliberative (ai Statelor Unite, Uniunii Sovietelor şi Marei Birtanii) întrunindu-se la Moscova, au precizat, de data aceasta public, printr'o declaraţiune comună, că politica Statelor lor faţă de Italia se întemeiază pe principiul că „fascismul cu toată influenţa lui nefastă şi cu roadele lui proaste trebue să fie total distrus" şi în acest scop au făcut în şapte puncte o înşirare a măsurilor care trebuiau puse treptat în aplicare: 1) constituirea unui guvern pe baze democratice; 2) restaurarea libertăţilor; 3) suprimarea tuturor instituţiunilor şi organizaţiilor create de regimul fascist; 4) înlăturarea din administraţii, instituţii, organe cu caracter public a tuturor elemenelor fasciste sau profasciste; 5) liberarea şi amnistierea deţinuţilor politici antifascişti; 6) crearea de organisme municipale democratice şi 7) arestarea şi judecarea celor cunoscuţi ori suspectaţi a fi criminali de războiu.

De acordat, însă, nu i se acorda Italiei nimic în schimb, subînţelegîndu-se că democratizată chiar, ea rămîne o ţară învinsă, sortită

să suporte toate urmările faptului că a tolerat fascismul la cîrmă timp de douăzeci şi unu de ani.

In Italia se stabilise aşa dar, un comandament militar aliat care el era autoritatea supremă.

Incet, încet mareşalul Badoglio aplicînd condiţiile impuse la 3 Septemvrie şi apoi la 30 Octomvrie, cu o deosebită lealitate şi străduindu-se să îndrepte toate forţele terestre italiene şi mai cu seamă cele navale împotriva Germaniei, i-au atras încrederea Aliaţilor care, după cîteva luni, au recunoscut Italiei calitatea (nouă, în drept internaţional) de nebeligerantă, au cedat guvernului italian o parte din administraţia civilă a provinciilor liberate şi i-au făgăduit că la luarea Romei, guvernul său se va putea înscăuna din nou în capitală.

Sub presiunea partidelor politice, mareşalul Badoglio a plecat şi guvernul nou a fost alcătuit de socialistul Ivanoe Benoni care şi-a asociat la opera de guvernare pe reprezentanţii tuturor partidelor politice democratice, dela catolici la comunişti.

Poporul italian care aproape nouă luni se sbătuse în aceleaşi greutăţi materiale ca mai înainte (greutăţi de aprovizionare, de comunicaţii, de producţie, etc.), neavînd nici satisfacţia sufletească de a primi din partea Aliaţilor semne mai pipăibile de preţuire a sincerului său ataşament la cauza Naţiunilor Unite şi a sforţării sale de a se achita cît mai plenar de sarcina de a susţine războiul pe teritoriul său, vedea că odată cu venirea la cîrmă a unor vechi şi încercaţi antifascişti, manifestările de încredere din partea Aliaţilor, sub formă de sprijin material, de ajutor pentru refacerea ţării, de reabilitare, ş. a. m. d. vor veni unele după altele. Iată, însă, că lucrurile mergeau încet. Criza economică, lipsurile şi nevoile erau aproape aceleaşi. Ostracizarea morală continua să apese, temperînd elanurile, desamăgind bunăvoinţele, sabotînd sudura sufletească. Aceasta primejduia popularitatea noului regim şi favoriza scepticismul în dauna optimismului în masele entuziaste la început ale italienilor.

D-l Churchill a fost chemat aşa dar în consult. A venit în cursul lunii August în Italia, a constatat *ex propriis sensibus* pulsul opiniei publice, a fost mişcat de simpatia „convingătoare" (e termenul d-sale) cu care toate păturile sociale au arătat-o trupelor liberatoare şi a plecat la Quebec, mărturisind că „n'a putut simţi niciun sentiment ostil faţă de acest popor italian atît de mult ţinut sub presiune" şi care timp de patru ani, fusese împins să lupte, fără entusiasm, împotriva Englezilor şi Americanilor.

Expuse deci cauza poporului italian în faţa d-lui Roosevelt care era de altfel convins dinainte de meritele ei.

Impreună au hotărît, în consecinţă, să publice la 26 Septemvrie o declaraţie în care aduceau la cunoştinţă că înţeleg să-şi schimbe politica faţă de Italia, că reiau relaţiile diplomatice cu Roma, că, spre a arăta că vor să redea Italiei autocîrmuirea, suprimă titulatura „de control" a comisiei aliate, însărcinată s'o supravegheze, că-i vor trimite neîntîrziat ajutoare medicale şi alimente, că-i vor da ajutor să-şi refacă industriile, căile ferate, şoselele, etc. că o vor sprijini să-şi reia relaţiile comerciale cu străinătatea şi că „toţi dorim să grăbim ziua în care nu va mai fi nevoie ca trupele aliate să stea în Italia şi cînd Italia va putea să-şi redobîndească locul în marea familie a Naţiunilor libere".

Toate hotărîrile, concesiunile şi modificările aduse clauzelor iniţiale, pe care le-am înşirat mai sus trebue privite ca tot atîtea trepte puse la îndemîna Italiei spre a se ridica din prăpastia în care au svîrlit-o fascismul, războiul şi capitularea, spre situaţia pe care o avea, dacă nu în 1919, cel puţin ca aceea din 1915 din punctul de vedere al prestigiului internaţional.

E un prim rezultat al conferinţei dela Quebec, asupra căruia,

dată fiind similitudinea de postură cu ţara romînească, se impunea să insistăm.

Vom vorbi mai încolo şi de alte rezultate imediate şi vizibile ale conferinţei dela Quebec. Dar nu putem păşi în luna Octomvrie fără să ne oprim o clipă şi asupra situaţiei militare dela sfîrşitul lunii Septemvrie.

MERSUL RĂZBOIULUI

Luase un ritm accelerat spre finele lunii a noua. Prin ieşirea Finlandei din războiu şi degajarea Golfului din faţa Leningradului, cîmpul devenise liber pentru o împresurare din spre mare şi din spre uscat a primei ţări baltice: Estonia care a şi fost la 26 Septemvrie complet scoasă de sub ocupaţia germană. Chiar de a doua zi armatele sovietice au pornit să cureţe Letonia. Simultan, şi ca o mişcare de diversiune, a fost deslănţuit un atac în Lituania şi un altul în spre Prusia Orientală.

Ca o replică, generalul Eisenhower a dat şi el semnalul unei duble ofensive locale: una, de curăţire (în Alsacia), paralelă cu aceea din Letonia şi alta, de încercare a puterii de rezistenţă teutone, spre linia de frontieră germană, similară cu aceea îndreptată de Soviete spre Prusia Orientală.

Dar acţiunea principală de înaintare nu trebue să fie nici în apus nici în răsărit ci din spre Sud-Est, şi anume: din spre Romînia şi Jugoslavia spre Ungaria.

Intr'adevăr, la 27 Septemvrie mareşalul Malinovski, adresase mareşalului Tito cererea de a fi învoit să treacă pe teritoriul iugoslav. Incuviinţîndu-se trecerea, comandantul frontului doi ucrainean a trecut imediat la prinderea în cleşte a Ungariei, îndreptînd un braţ al cleştelui în direcţia Tg. Mureş—Cluj pentru a lovi în Debreczin iar pe celălalt în direcţia Belgrad spre a putea lovi în Szeged. La 29 Septemvrie el ocupa Tg. Mureş iar la 30, trecea Dunărea pe la Porţile de Fier. Luna Octomvrie avea să-i aducă roadele acestei duble bătălii.

Tot luna Octomvrie avea să ne aducă dovada că acţiunile din spre Est şi Vest erau numai de încercare şi de hărţuire pentru ca, la adăpostul şi în spatele lor să se poată face pînă la începutul iernii toate manevrele şi pregătirile în vederea campaniei din Decemvrie—Ianuarie şi a ofensivei generale, dusă în special cu elemente care se simt la largul lor pe frig şi viscol (cazul siberienilor şi canadienilor).

Dovada ne-a fost făcută prin acea „pe restul frontului nimic important de semnalat" care, de cum toamna nu s'a mai sfiit să-şi arate hidele ei trăsături, a fost repetat zilnic în finalul comunicatelor oficiale, al căror cuprins era exclusiv consacrat Sudului şi Sud-Estului european.

In acest sector al teatrului de războiu s'a început, chiar în primele zile ale lunii Octomvrie, acţiunea de eliberare a Greciei, Albaniei, Muntenegrului, Serbiei, Dalmaţiei, Bosniei, Banatului şi Transilvaniei de Nord, grefată pe una de constrîngere a Ungariei de a ieşi din luptă, ceea ce s'ar fi şi întîmplat dacă Germanii, de data aceasta prevăzători, n'ar fi adus încă dela jumătatea lunii Septemvrie, însemnate unităţi gestapiste la Budapesta şi n'ar fi pîndit de aproape mişcările guvernului maghiar pentru a putea interveni la timp.

SITUAŢIA IN UNGARIA

Germanii n'aveau niciun interes să precipite lucrurile căci ştiau că armata ungară asculta de Horthy aşa încît căutau să întîrzie cît mai mult cu putinţă ceasul debarcării Regentului spre a împiedeca pînă cînd nu s'ar mai fi putut, o defecţiune a Honvedului pe frontul şi aşa de-

stul de sdruncinat. Insă stăteau de veghe. Ştiau că la 27 Septemvrie, a doua zi după ce Sofia rupsese relaţiunile cu Budapesta, fusese un consiliu de miniştri care a durat şapte ore, în care s'a examinat cu toată seriozitatea stiuaţia în lumina înaintării rapide a trupelor mareşalului Malinovski. Ştiau că la 28 Septemvrie s'a ţinut un nou consiliu care a durat două ore şi în care se hotărîse a se trimite o delegaţie la Moscova. Ştiau că primirea opiniei publice maghiare în sensul unei ieşiri din războiu luase forme agresive şi că la 6 Octomvrie se încercase o asasinare a membrilor guvernului care veniseră în ziua aceea în bloc la parastasul lui Gömbös. Dar întru cît erau pregătiţi pentru cazul unei lovituri de teatru, avînd totul orinduit de a o para printr'o lovitură de Stat, nu se grăbeau să înlăture guvernul Szotay, nădăjduind că orgolioşii grofi nu vor primi să capituleze necondiţionat sau în condiţiuni prea aspre, aşa încît vor putea evita pînă la urmă să dea în vileag că şi Horty, ultimul aliat al Reichului, căpătase convingerea că războiul era pierdut şi că nu mai vroia nici el să lupte. Şi într'adevăr au izbutit să ascundă străinătăţii, situaţia adevărată din Ungaria timp de aproape trei săptămîni, creind în afară impresia falsă că nici trecerea frontierei romino-maghiare la Gaiula (la 6 Octomvrie), nici stabilirea (două zile mai tîrziu) a două capete de pod peste Dunăre în vecinătatea confluenţei cu Tisa, nici trecerea Tisi (la 10 Octomvrie), nici ocuparea Clujului (la 11), nici a Oradiei Mari (a doua zi) nu-i clintise pe maghiari din fidelitatea lor faţă de Reich, nici din dorinţa lor de a dura lupta pînă la capăt.

Totuşi, un iniţiat în alfavita diplomaţiei ar fi putut cu uşurinţă vedea în fraza pe care d-l Churchill, în discursul său dela 28 Septemvrie, o dedicase lui Ianoş că Foreign Office-ul avea informaţiuni că Ungurii erau în ajun de a întoarce armele spre acei care le-au pus în mînă.

Nu erau total lipsiţi de simţ politic acei de un neam cu Appony, cu Bethlen, cu Teleki (acesta din urmă se sinucisese în ziua în care Nemţii au vrut să-l constrîngă să le lase trecerea liberă prin Ungaria spre a întreprinde expediţia punitivă împotriva Iugoslaviei cu care el semnase cu puţin înainte un pact de amiciţie eternă), nu erau, zic, total lipsiţi de vedere pentru ca să nu-şi dea seama, aflînd că una după alta insulele greceşti erau liberate, că vase britanice pătrunseseră la 12 Octomvrie în Corfu, că în aceeaşi zi armata roşie atinsese frontiera Prusiei Orientale pe un front larg de 80 de kilometri, că a doua zi generalul Eremenko cucerise Riga, că noaptea următoare trupele generalului Petrov trecuseră Carpaţii răsăriteni atingînd Bistriţa, că în douăzeci şi cinci de minute Duisburgul dispăruse sub bombele R. A. F.-ului, că hemoragia pe care a suferit-o armata germană în ultimele zece luni îi anemiase pernicios trupul şi că în măsura în care bombardamentele şi retragerile i-au avariat şi micşorat serios maşina de războiu, aceea a Aliaţilor căpătase un potenţial înzecit, în aşa fel încît chiar dacă forţa de rezistenţă mai putea găsi Reichul, în încordarea sa nervoasă, era totuşi cu neputinţă să se mai refacă şi să-şi regăsească forţa combativă necesară pentru a scăpa de o soartă cumplită. De aceea Horthy (era să fie primul caz al unui dictator înscăunat şi menţinut la putere pe baza luptei împotriva armistiţiului, care din propria iniţiativă, s'ar fi dus la Canossa; dar — vorba poetului — „es wär 'so schön gewesen, es hat nicht sollen sein"), însuşi Horthy se hotărîse să depună armele. N'o ştia acum numai Forreign Office-ul. O aflaseră şi cîţiva ziarişti bine informaţi. La 14 Octomvrie atît ziarul turcesc „Ullus" cît şi rar desminţitul cotidian londonez „Times" publicau vestea că Horthy ar fi trimis un emisar la Stalin.

Ştirea, asupra căreia poate, nu s'a insistat prea mult fiindcă în ziua aceea titlurile mari anunţase eliberarea Athenei, întrevederile dintre Stalin şi Churchill, plecarea unei delegaţii Bulgare la Moscova, atacarea cu superfortăreţe sburătoare a insulei Formosa, ş. a. m. d., a primit totuşi o primă confirmare prin crahul dela Bursa din Budapesta

şi a doua confirmare, Duminecă 15 Octomvrie cînd s'a captat misteriosul ordin de zi semnat de Horthy.

Nu s'a putut avea un text al acestui ordin de zi căci în momentul cînd era transmis prin radio, emisiunea fusese sabotată şi mereu alt post se suprapunea, făcînd adausuri şi interpretări. Reiese că Nemţii care, după cum spuneam, îşi puseseră în gînd să nu intervie decît *in extremis*, auzind preambulul ordinului de zi (singurul pasaj pe care posturile de radio ascultare l-au putut prinde întocmai), preambul în care Horthy vorbea de superioritatea inamicului şi spunea că „vede limpede că lupta împotriva armatei ruseşti nu mai poate continua", şi-au închipuit (fiindcă erau şi informaţi) concluziile la care regentul vroia să ajungă, aşa încît au pus imediat în funcţiune huruitoarea şi pe un crainic care pe o lungime de undă egală atrăgea luarea aminte ascultătorilor că „aceasta nu înseamnă că trupele ungare au încetat lupta ci dimpotrivă, etc.".

Sunase ceasul pentru lovitura de Stat. Intr'o jumătate de oră postul de radio Budapesta n'a mai putut fi folosit de oficialităţile maghiare. Incăpuse pe mîna gestapoului. După o altă jumătate de oră garnizoanele germane din Austria au fost aduse în Ungaria. Ceea ce a urmat, nu s'a mai aflat decît prin mijlocirea agenţiei D. N. B. Fapt este că amiralul care fusese vreme de un sfert de veac regentul Ungariei a trebuit să cedeze locul maiorului Ferencz Szalassy, „căpitanul" Crucilor cu săgeţi care a devenit şi prim ministru (căci de Brumărel al anului Domnului 1944 nu s'au mai găsit atîţi quislingi pentru cîte demnităţi vremelnice erau de împărţit) iar la miezul nopţii (simbolic pentru complot şi trădare) noul şef de Stat şi de guvern, traducînd în limba maghiară ordinul nemţesc care i s'a înminat, l-a acuzat la radio pe Horthy de trădare şi a afirmat că Ungaria merge mai departe alături de Reich.

A doua zi cădeau Dej şi Năsăud. Şeful Marelui Stat Major maghiar trecea de partea Ruşilor (dovada cea mai bună că Honvedul înţelesese ce vroia Horthy) [1]. La fel făcu şi comandantul armatei, generalul Bela Mikloş.

The rest is silence... adică în ceea ce priveşte starea lăuntrică din Ungaria căci în privinţa celor ce s'au petrecut la hotarele ei dinspre răsărit şi miazăzi, ne-au încunoştiinţat cotidian comunicatele, care ne-au silit la prînz şi seara să strămutăm steguleţele, marcînd frontul, tot mereu mai în spre vest...

La 17 Octomvrie le-am înfipt în Borşa, la 18, în Sighet; la 19, în Baia Mare, la 20 în Debretzin, apropiind din ce în ce mai mult acul de inima Ungariei...

* * *

Cum, cu această problemă a Ungariei am trecut în a doua jumătate a lunii Octomvrie socotim că n'ar fi de prisos să schiţăm în cîteva rînduri situaţia internaţională în momentul în care Horthy se ducea după Schuschnigg iar quislingii iugoslavi (generalul Nedici et comp.) veneau să îngroaşe trena de vasali a castelanului dela Berchtesgaden.

Eliberînd Athena, eliberînd Belgradul, se începea eliberarea Rusiei subcarpatice (în care trupele generalului Petrov au pătruns la 18 Octomvrie).

---

[1]) Dealtminteri la 9 Noemvrie, generalul Ianoş Vereş, şeful Marelui Stat Major general al armatei maghiare a şi spus-o răspicat într'un apel adresat soldaţilor şi poporului ungur şi în care, între altele cetim: „*In numele* Regentului Horty ordon ca toate trupele să treacă de partea ruşilor". (Apelul mai cuprinde cinci alte ordine).

Pe de altă parte, armata roşie pusese piciorul în Prusia Orientală iar armata aliată din apus intrase în oraşul german Aachen.

Sub semnul acestor victorii pe toate fronturile de luptă, s'a început şi desfăşurat timp de zece zile

CONFERINŢA DELA MOSCOVA

dintre mareşalul Stalin şi d-l Winston Churchill.

Începută la 9 Octomvrie, ea s'a terminat la 19, iar la 21, s'a difuzat simultan dela Moscova şi dela Londra textul comunicatului din care reieşea următoarele:

1. Că această conferinţă era urmarea firească a conferinţei dela Quebec. Cu alte cuvinte că d-l Churchill spusese, cu acest prilej, mareşalului Stalin încheierile la care ajunsese în urma convorbirilor cu preşedintele Roosevelt la Quebec, pentru ca obţinînd şi asentimentul şefului de guvern sovietic, să dea acestor încheieri, caracter de hotărîri.

2. Că în cadrul conferinţei s'a trecut în revistă desfăşurarea operaţiunilor militare, examinîndu-se ce s'a realizat şi ce a rămas să se aplice din planul stabilit în Noemvrie 1943 la Teheran şi s'a constatat „precizia uimitoare" cu care totul a fost executat, cei doi conducători exprimîndu-şi cea mai deplină încredere în viitorul progres al operaţiilor aliate de pe toate fronturile".

3. Că fără a lua hotărîri definitive, d-nii Stalin şi Churchill au avut între ei un schimb de vederi „asupra multor chestiuni politice de interes comun", care schimb de vederei s'a făcut în intimitate, în aşa fel încît fiecare din ei să poată spune celuilalt, deschis şi liber, tot gîndul.

4. Că s'a reexaminat, la cererea d-lui Churchill, chestiunea poloneză, făcîndu-se un pas mare înainte spre soluţionarea ei.

5. Că s'a examinat pe larg mersul evenimentelor din Sud-Estul european şi că în cadrul discuţiunilor în legătură cu acest sector s'a ajuns la stabilirea de comun acord a condiţiunilor de armistiţiu pentru Bulgaria [1]) şi a unei politici unitare faţă de Iugoslavia.

Atît reieşea din comunicat. Şi nu era puţin.

La ce se adăuga, însă, un amplu comentariu făcut de „Pravda" (oficiosul guvernului) în editorialul său din aceeaşi zi de 21 Octomvrie. „Pravda" sublinia cu privire la primele trei puncte de mai sus: „unanimitatea mereu crescîndă a Aliaţilor".

Cu privire la punctul 4 ea preciza că: „trebue să avem drept vecini o Polonie liberă, puternică, democratică, renunţînd pentru totdeauna la aspiraţii de cucerire în ce priveşte popoarele ucrainean şi bielo-rus".

Iar în legătură cu punctul 5 se lămurea în citatul editorial că problemele ridicate de mersul evenimentelor în Sud-Estul Europei vor fi soluţionate „în spirit de înţelegere reciprocă între Uniunea Sovietică şi Marea Britanie".

Dar lămuriri complimentare au fost date mult mai pe larg asupra conferinţei de către însuşi d-l Churchill în darea de seamă pe care a făcut-o în Cameră în ziua de 27 Octomvrie.

Pentru a nu lăsa, însă, descompletat tabloul situaţiei, vom nota în treacăt că în răstimpul săptămînii intercalate între ziua întoarcerii d-lui Churchill la Londra şi ziua în care şi-a făcut expunerea, Anglia, Uniunea Sovietelor şi Statele Unite au recunoscut guvernul provizoriu al generalului Charles de Gaulle (ceea ce era iarăşi un rezultat al conferinţelor dela Quebec şi Moscova), armatele sovietice au eliberat în întregime regiunea arctică dela Petsamo şi au atins frontiera norvegiană, armata generalului Mareţcov a pătruns cu cîteva zeci de kilometri înăuntrul Prusiei Orientale, Transilvania (prin cucerirea oraşelor Satu-Mare şi Carei) a fost complet eliberată iar armata generalului Petrov, pătrunzînd în Rusia subcarpatică, a ocupat Munkacevo.

[1]) Delegaţia bulgară sosise la Moscova pe ziua de 16 Octomvrie.

D-l Churchill a putut, aşa dar, să-şi înceapă discursul spunînd că în curînd „ne vom găsi în ultima fază" a războiului, a cărei durată n'ar putea fi totuşi precizată, fiindcă ea e în funcţie de sforţarea care va fi făcută. Altceva, prin urmare, decît acest efort nu trebue să preocupe pe nimeni din tabăra Naţiunilor Unite.

Înţelegerea între „cei trei" este perfectă şi trainică asupra unui număr considerabil de probleme pe cît de variate, pe atît de dificile şi această înţelegere ar putea să se extindă aproape asupra tuturor chestiunilor în litigiu dacă Washington n'ar fi atît de departe de Moscova, iar Londra atît de departe de amîndouă capitalele, pentru ca d-nii Roosevelt, Stalin şi Churchill să se poată întîlni de cîte ori ar fi nevoie, în acelaşi loc, tustrei laolaltă, în acelaşi timp. Căci primul ministru britanic, constatînd roadele conferinţei dela Teheran şi rezultatele pozitive pe care le-a obţinut cu privire la chestiuni din „cele mai delicate" şi chiar supărătoare prin esenţa lor, şi-a făcut convingerea că nu s'ar găsi probleme de felul quadraturii careului şi nicio situaţie n'ar deveni inextricabilă dacă lucrurile ar putea fi desbătute în trei, cu sinceritate, cu bunăvoinţă, în spirit amical şi direct cum a făcut el la Moscova, unde a ajuns cu „prietenul şi camaradul meu de războiu Stalin" la un „complet acord" „pe o zonă surprinzător de extinsă" de chestiuni.

Una dintre acestea a fost „problema încîlcită a Balcanilor, unde sunt (şi aci d-l Churchill a completat comunicatul de care vorbeam mai sus) interese ale Mării Negre (cetiţi Turcia, Bulgaria, Romînia) şi interese mediteraniene (cetiţi: Grecia, Iugoslavia) ce trebuesc luate în consideraţie". Şi primul ministru a adăugat: „Am fost în stare să ajungem în privinţa lor N. A.) la un acord complet şi nu cred că ar exista un pericol imediat, ca sforţarea noastră combinată de războiu să fie slăbită de divergenţe politice sau doctrinare în Grecia, Romînia, Bulgaria, Iugoslavia şi, dincolo de Balcani, în Ungaria".

De reţinut este, în primul rînd, din acest pasaj, lucrul pe care l-a reţinut şi „Pravda". Anume că în toate acest ţări, Uniunea Sovietelor şi Marea Britanie vor acţiona „individual (cum e cazul Greciei unde acţionează numai britanicii, al Romîniei şi al Bulgariei, unde acţionează numai Sovietele N. A.) sau împreună" (cazul Iugoslaviei) dar după o linie identică, în spirit de înţelegere reciprocă şi în acelaşi dublu scop: primo, concentrarea tuturor forţelor împotriva duşmanului comun; secundo „stabilirea, în măsura posibilului, a unei soluţii paşnice după terminarea războiului".

Zonele de influenţă la care se oprise cu un an în urmă Londra (şi de care la vremea lor, vorbise şi „Times") pentrucă nu se vedea atunci posibilitatea de a se concilia altminteri punctele de vedere atît de deosebite pe cîmpul ideologic al Marei Britanii cu al Rusiei Sovietice, zonele acestea de influenţă au fost trecute la index.

Cu două zile înainte de a vorbi d-l Churchill, d-l Richard Law, purtătorul de cuvînt al guvernului la Cameră fiind întrebat de un deputat dacă guvernele sovietic şi britanic au luat vreo hotărîre la conferinţa dela Moscova pentru a stabili, la terminarea războiului, zone de influenţă separate, britanice şi ruse, în ţările din Balcani, — a răspuns fără ocol: „No, Sir!"... Iar d-l Churchill personal a declarat la 27 Octomvrie că a fost de acord cu mareşalul Stalin că e „mai bine ca să existe o politică comună anglo-rusă în această turburată şi foarte complicată zonă (balcanică) decît să vedem pe una din părţi sprijinind (aici) un fel de idei şi pe cealaltă, ideile opuse" căci o asemenea politică dublă „ar crea cea mai dăunătoare stare de lucruri" fiindcă din ea, „ar putea decurge uşor neînţelegeri chiar între marile puteri".

Renunţarea la zonele de influenţă constitue fără îndoială unul din

cele mai constructive şi mai pozitive rezultate ale conferinţei dela Moscova şi ea dovedeşte altcum mai elocvent decît cuvinte entusiaste, înţelegerea strînsă şi comuniunea de simţăminte dintre d-nii Stalin şi Churchill care şi-au manifestat astfel, prin fapte, increderea pe care o au unul într'altul.

Rusia îşi va spune de azi încolo cuvîntul în Apus. Marea Britanie în Sud-Est fiindcă niciuna din aceste două mari puteri nu vor ca după terminarea războiului, să dea naştere, să întreţie sau să tolereze războaie civile în fiecare sau în vreuna din ţările făcînd parte din familia Naţiunilor Unite. Din asemenea războaie civile (războiul din Spania a dovedit-o) pot doar lesne izvori conflicte internaţionale şi atunci pacea viitoare ar fi supusă continuu aceloraşi ameninţări la care aşa zisa pace de după Versailles a fost supusă între anii 1919 şi 1939.

Din pricina aceasta, d-l Churchill a intervenit pe lîngă Stalin să se reia în desbatere problema poloneză care deşi n'a fost soluţionată în decursul celor zece zile, are însă multe şanse să fie în sfîrşit reglementată printr'un compromis, cum tot prin alegerea unei căi de mijloc s'a ajuns la împăcare şi în Iugoslavia şi în Grecia.

In medio stat virtus — spuneau latinii. Poate că Aliaţii nu caută să-şi facă o virtute, împingînd naţiunile pe care vor să le vadă unite spre calea de mijloc, dar cu siguranţă că-şi fac un merit, izbutind să alunge dihonia din mijlocul lor.

I. FLAVIUS

CRONICA LITERARĂ

DRAMA VITALISTĂ A D-LUI ION LUCA

I. Cariera şi rezistenţele întîmpinate. — II. „Femeia Cezarului" sau puterea vitalităţii în faţa abstractului. — III. O interpretare realistă a mitului Meşterul Manole. — IV. „Amon-Ra", o revitalizare a spiritualităţii egiptene. — V. Cum se dramatizează episoadele cronicilor moldoveneşti: „Rachieriţa" şi „Alb şi Negru". — VI. Inovaţiile şi neajunsurile versificaţiei unui dramaturg realist. — VII. Satire ale lumii de până ieri: „Morişca" şi „Femeia-Fiica Bărbatului". — VIII. Aproape de o capodoperă: „Javra Pămîntului". — IX. Caracterizare finală.

I.

In Ianuarie 1940, am asistat cu surprindere la reprezentarea unei piese excepţionale. Se juca la Teatrul Naţional din Bucureşti *Femeia Cezarului*, de un autor aproape necunoscut, d-l Ion Luca.

Ceea ce impresiona la spectacolul *Femeii Cezarului* era iscusinţa dramatică, care izbutea să încarneze în oameni şi situaţii teatrale cele mai aride dogme ale teologiei. Ne-am dat imediat seama că necunoscutul autor posedă două însuşiri, cu totul rare în teatrul romînesc: instinctul dramatic şi puterea de a concretiza omeneşte abstracţiile gîndului şi desfăşurarea vitalistă a marilor sentimente. Mai tîrziu, am cunoscut pe autor şi opera sa dramatică, alcătuită din opt piese. Cîteva din ele au fost şi tipărite şi jucate, o alta jucată dar netipărită *(Iuda)*, alte două sunt actualmente sub tipar *(Salba Reginei* şi *Năframa Iubitei*, din care cunoaştem cîteva fragmente). Am aflat că scriitorul se consacră exclusiv teatrului, cu excepţia citorva poezii, care nu aduc nimic deosebit şi vom vedea de altfel pentru ce.

D-l Ion Luca vine din oraşul lui Bacovia, Bacăul, dar are un temperament şi o viziune cu totul opusă gingaşului poet de atmosferă plumburie şi de disperări provinciale. Ion Luca este un temperament profund vital. Un om dîrz, un om dela munte. A fost preot, cu o minte veşnic iscoditoare, revizuind, parcă împins de Satana, credinţele şi dogmele, trăindu-le dialectica şi drama şi nu odată fiind gata să cadă în îndoială şi în erezie. In anii de după primul războiu mondial, lumea din Iaşi cunoştea pe acest agitat teolog, cu priviri adînci şi iscoditoare, cu un ţif de ţap şi cu surîs drăcesc; om robust şi dur; fire incomodă şi neastîmpărată; inteligenţă cu orientări şi atitudini imprevizibile care, dacă nu s'ar fi dedicat artei, ar fi putut fi un primejdios răscolitor al liniştii şi conformismului bisericesc. A urmat apoi — pentru a fi mai liber — dreptul şi, dacă nu ne înşelăm, actualmente este profesor secundar şi avocat la Bacău, petrecîndu-şi vieaţa între oraşul acesta moldovenesc, Vatra-Dornei, în a cărei pustietate iernatică se izolează pentru a

scrie, şi Bucureştii, unde descalecă pentru a da lupte cu directorii de teatre şi cu editurile, spre a-şi vedea jucate sau tipărite operele.

Cu toată dîrzenia-i ţărănească, reuşitele sale practice sunt inferioare străduinţelor. O bună parte din piese sunt publicate în tiparniţa oraşului Bacău, fiind distribuite de autor, fără însă dreptul de a le pune în vînzare. Excesiv de conştient de valorile operelor sale, dramatugul a avut grija ca o parte din ele să fie traduse în trei-patru limbi străine şi publicate, dar tot la Bacău... O bună parte din operele sale nu au fost încă jucate. *Icarii de pe Argeş*, inscrisă în repertoriul Teatrului Naţional din Bucureşti înainte de regimul legionar, a fost jucată de cîteva ori sub legionari datorită unui hazard: d-nii legionari au crezut a putea pretinde a se regăsi în destinul Meşterului Manole. De altfel, alţi tineri legionari socoteau piesa aceasta... masonică şi chiar la premieră galeria era gata s'o fluiere. Iar sub regimul antonescian, d-l Ion Luca nu a mai fost jucat la Bucureşti timp de patru ani.

Rezistenţă întîmpină de altminteri d-l Ion Luca, în genere, rezistenţă din partea actorilor, şi chiar din partea publicului. A publicului cetitor. Actorilor nu le prea plac ostenelile de realizare ale teatrului în versuri, iar publicul nostru trăieşte încă în absurda idee că teatrul se urmăreşte doar la spectacol şi că nu trebue cetit acasă [1]).

După cum se vede, opoziţiile şi dificultăţile sunt departe de a stînjeni desfăşurarea creaţiei d-lui Ion Luca. Şi în această privinţă, d-sa trebue alăturat d-lui Victor Eftimiu, cu care mai are în comun certul şi rarul instinct dramatic, chiar dacă autorul lui *Prometeu* şi *Inşir'te Mărgărite* este mai poet, iar dramaturgul moldovean, se îndreaptă spre un realism pe care-l vom analiza şi defini aici. In privinţa instinctului dramatic, li se poate alătura — dintre contemporanii romîni — doar d-l Mihail Sorbul, mai cu seamă cel din *Patima Roşie*.

II

Rezistenţă întîmpinată de altminteri d-l Ion Luca, în genere: reziuna din cele mai izbutite şi semnificative realizări ale d-sale. Tema piesei sau problematica ei este, de fapt, legitimitatea avortului, dar pusă în termenii şi atmosfera veacului al cincilea după Hristos, în lumea bizantină, unde ideile şi mai ales sentimentele biologice atîrnau de rigorile credinţei creştineşti.

---

[1]) Lista operelor d-lui Ion Luca şi modul editării şi reprezentării lor sunt următoarele:

I. *Alb şi Negru*, tragi-comedie (proză), ediţia I, Cartea Românească, 1933; ed. II, Tipografia oraşului Bacău, 1941; II. *Icarii de pe Argeş*, Poem Dramatic (versuri), ed. I, Cartea Românească 1933; ed. II, Bacău, 1940; ed. III, Bacău, 1942; ed. IV, Casa Şcoalelor, 1944; jucată la Teatrul Naţional din Bucureşti la 6 Noemvrie 1940; III. *Rachieriţa*, dramă în versuri, ed. I, Cartea Românească, 1934; ed. II, Bacău, 1938; ed. III, Fundaţia Regele Mihai I, 1943; jucată la Teatrul Naţional din Iaşi, în primăvara 1943; IV. *Morişca*, comedie (proză), ed. I, Bacău, f. a.; ed. II, Casa Şcoalelor 1943, (tipărită împreună cu *Femeia Cezarului)*; jucată la Teatrul Naţional din Cluj la 1 Aprilie 1937; V. *Amon-Ra*, Poem dramatic (versuri), ed. I, Bacău, 1936; ed. II, Bacău, 1940; ed. III, Fundaţia Regele Mihai I, 1943; VI. *Femeia Cezarului*, comedie (proză), ed. I, sub titlul *Evdochia*, Bacău 1938, ed. II, Bacău, 1940; ed. III, Casa Şcoalelor (împreună cu *Morişca)* 1943; jucată la Teatrul Naţional din Bucureşti la 29 Ianuarie 1940; VII. *Femeia, fiica bărbatului*, dramă (proză), ed. I, Bacău, 1938; VIII, *Javra Pămîntului*, (tragicomedie proză), ed. I, Bacău, 1942. Netipărită: *Iuda* (în colaborare cu G. Ciprian), jucată la Teatrul Naţional din Bucureşti, prin 1933—1934. Sub tipar *Salba Reginei* şi *Năframa Iubitei*.

Personajele principale sunt două femei, care, prin destinul lor, vor întrupa două dogme: Impărăteasa Evdochia şi cumnata ei, Pulheria, sora Impăratului Thodosie. Fiică a unui sofist grec, Evdochia nu se mulţumeşte cu strălucirea tronului, ci caută iubirea lui Paulinus în vreme ce Impăratul luptă departe cu barbarii. Cum este pe cale de a avea un prunc, Impărăteasa Byzanţului şovăie între a fugi în Grecia sau a folosi un leac propus de credincioasa-i slujitoare Evfimia, căreia îi dă ascultare, spovedindu-se totodată cuviosului Maximilian. Sora Impăratului, austera Pulheria, este o fecioară bătrînă şi hieratică, dematerializată de posturi şi cu o fire voluntară. Ea domnise cînd fratele său era copil. Pe acesta îl căsătoreşte cu păgîna Atenais, devenită Impărăteasa Evdochia, fiinţă „sfioasă, dar sglobie; tăcută, dar împletind cuvinte cu'ndemînare; smerită, dar rostind cugetări îndrăsneţe". Pulheria bănueşte cele întîmplate şi va face totul pentru a apăra demnitatea fratelui ei.

Drama se petrece între aceste două femei tocmai în momentul luptelor dogmatice dintre biserica Byzanţului şi cea a Alexandriei. Patriarhul Nestorie al Byzanţului tăgăduia că Fecioara Maria este maica lui Dumnezeu, fiind doar născătoare de om. Dumnezeu, susţineau nestorienii, nu se putea uni cu un prunc nealcătuit. Dumnezeu nu s'a unit cu omul Iisus în pîntecele Fecioarei, ci mai tîrziu, cînd pruncul a devenit om, adică după botez. Patriarhul Ciril al Alexandriei susţinea dimpotrivă, că Fecioara Maria e născătoare de Dumnezeu. In această controversă, cele două eroine ale piesei vor lua atitudinea care le satisface vieaţa proprie. Adultera Evdochia, care şi-a lepădat pruncul lui Paulinus, va lupta pentru triumful doctrinei nestoriene, uşurîndu-şi astfel sufletul de greul păcat al avortului. Dimpotrivă, fecioara îmbătrînită în posturi, Pulheria, va lupta pentru doctrina cealaltă, care prieşte curăţeniei ei virginale şi postúrii de acuzatoare a cumnatei sale.

Intre ele, nehotărît şi lipsit de voinţă, iubindu-le pe amîndouă cu o naivitate pură, Impăratul Teodosie va şovăi, trăind atitudini hamletiene şi căutînd zadarnic să cunoască înainte de a decide. Toate hotărîrile lui sunt ocazionate de întîmplare; de variatele descumpăniri ale echilibrului de forţe dintre cele două femei. Paulus, amantul Evdochiei, îi salvase vieaţa în luptă, aşa că-l va declara frate, prin forţa împrejurărilor. Dacă va confirma doctrina anti-nestoriană, surghiunind pe Patriarhul Nestorie, după ce înclinase, sub înrîurirea soţiei, a crede în doctrina acestuia, este pentrucă, timp de cîteva clipe, bănuelile strecurate de curata şi dîrza Pulheria au fost mai tari. Dar deşi la Efes, alexandrinii au cîştigat bătălia dogmatică şi tot poporul precum şi cei mai mulţi dintre episcopi fuseseră cu ei, Evdochia totuşi e încă stăpînă pe Teodosie, care niciodată nu va avea certitudinea adevărului şi limpezimea voinţii. Impăratul îi îngădue soţiei sale o călătorie lungă prin imperiu, sub călăuzirea lui Paulinus, ales tocmai pentru a stinge bănuielile, în care nici el nu mai crede.

Lucrurile s'ar putea împăca, aşa cum se întîmplă în multe drame conjugale moderne sau în comediile bulevardiere. Dar „Femeia Cezarului" ajunge în călătoria ei la Ierusalim şi trăieşte în epoca celei mai înflăcărate efuziuni teologice. Acolo, la o mănăstire, este stareţă tocmai Evfimia, fosta ei slujitoare, care i-a ajutat la lepădarea copilului şi care, transfigurată de marea luptă dogmatică, a ales calea purificării monahale, tocmai pentru a se izbăvi de păcatul săvîrşit. Impărăteasa Evdochia îi va urma pilda, călugărindu-se.

De preţ, în această creaţie literară, nu este însă atît materialul istoric şi nici atmosfera teologală a Imperiului de Răsărit. Acestea-s în istoric just întrebuinţate şi sobru evocate. Dar mai de preţ decît orice ne pare, la d-l Ion Luca, puterea de construcţie dramatică. Numai la marii dramaturgi se întîlneşte o atît de vie şi organică întrupare a ideilor şi sentimentelor în personaje. Abstractele dogme teologice şi inefabilele adevăruri ale sufletului feminin şi masculin sunt aici incarnate, sunt palpabile, sunt materializate în atitudini concrete. Aşa cum între Maria Stuart

și Regina Elisabeta se joacă destinul politic al unei țări (în drama lui Schiller), aici, între Evdochia și Pulheria, se joacă destinul unei dogme capitale pentru ortodoxie. Arta dramaturgului constă tocmai în această putință de a exprima vieața în sentimente și idei de acest fel.

Drama este alcătuită din 11 tablouri, inegale ca întindere, dar toate cu acțiuni vii, concise, cu dialoguri scurte, alternînd cînd trebue cu fraze lungi și expuneri doctrinare, care nu devin balast teoretic pentrucă sunt angrenate situațiilor dramatice dîndu-le chiag pentru noi desvoltări. Dela primele replici, se anunță, ca în simfonii, tema lăsîndu-se abea întrezărită, pentru ca apoi să se desvolte și să culmineze. Din tabloul al doilea, în dialogul dintre Evdochia și Paulinus, aflăm că Impărăteasa este însărcinată și vrea să ascundă faptul pînă și iubitului ei. In acel moment, noi, cetitorii nu bănuim încă transfigurarea metafizică ce-o va căpăta un fapt atît de banal, chiar dacă nu lipsit de primejdii pentru situația Impărătesei. Lupta dintre cele două eroine ne este anunțată de convorbirea celor două slujitoare ale Evdochiei și Pulheriei: Evfimia, care se va izbăvi, la urmă, de păcat, și comica Pelaghia, mai apropiată de slujitoarele confidente ale lui Shakespeare, Molière și ale teatrului italian, renunțînd de a mai fi aprige cînd sunt ademenite de dragoste. Evfimia aruncă în brațele Pelaghiei pe un oștean al lui Paulus pe Mochie, și de aceea stăpîna sa Pulheria nu va cunoaște precis adevărul decît după ce Pelaghia va reintîlni la Efes, în zilele sinoadelor, pe acest oștean, care nu mai vrea să știe de dînsa și despre care abia acum poate să-și dea seama în al cui serviciu este. De altfel, tema se vestește prin acest personaj cu totul secundar, Mochie, care mărturisește Evfimiei că se ferește de dragoste, deoarece femeile se tem de a avea copii și cer întîi cununie. Alte replici, aparent ocazionale, ne și configurează spiritul teologic al epocii, domnind în cele mai mărunte relații omenești. Tema e amplificată în tabloul al III-lea de Maximian, căruia Impărăteasa i s'a spovedit și care îi spune Evfimiei că Evdochia avortînd a ucis un om: „Inșeală-te 'n credința că pîntecele mamei nu poartă 'n el om, ci carne fără suflet!". Urmează, imediat, prima mare înfruntare a celor două eroine, într'o scenă de energie Shakespeariană, în care Pulheria mărturisește regretul de a fi căsătorit pe Teodosie cu inefabila copilă de odinioară, pe care o visase a fi „mai presus de toate, mama care să dea vlăstar minunat pentru veșnicia sîngelui nostru împărătesc". La bănuielile Pulheriei, mîndra Evdochia răspunde tăios: „Femeia Cezarului nu trebue bănuită!". Conflictul este deslănțuit printr'un „bine", enigmatic și totodată amenințător, rostit de Pulheria.

Tabloul al IV-lea, odată cu înapoierea dela luptă a Impăratului Teodosie, pune precis tema, căci aflăm de marea luptă dogmatică în privința dublei naturi a lui Iisus. Tabloul următor va arăta partea pe care o iau cele două vrăjmașe în această controversă: Pulheria va cere întărirea anatematismelor Patriarhului Ciril; pe cînd Evdochia e de partea lui Nestorie Patriarhul, așteptînd dela acesta anatematisme împotriva învățăturii lui Ciril. Taberele sunt însă mai puternice: Alexandrinii țin cu Ciril, Antiohienii cu Nestorie. Intre aceste eroine și între aceste tabere, șovăitorul Teodosie hotărăște convocarea celebrului sinod dela Efes. In tablourile următoare, fiecare din eroine va căuta alianțe și procedee pentru a învinge la Efes. Cuviosul Maximian rămîne dîrz și curat, pe cînd un personaj comic, — care are ceva din Polonius — juristul Appelles cedează ușor injoncțiunilor Evdochiei, după ce crezuse că ea s'ar afla pe o poziție contrară. Sinodul va fi prezidat de Candidian, bunul prieten al lui Paulinus, căci Impăratul nu mai vrea să prezideze un sinod, care va aduce nemulțumire fie soției, fie surorii lui.

Șansele par de partea Evdochiei, dacă tabloul al VIII-lea nu ne-ar aduce surpriza ținerii sinodului dela Efes în lipsa lui Nestor, sub presiunea voinții poporului credincios, care nu a mai așteptat prezența lui Candidian și a celeilalte părți. Tabloul al X-lea ne arată lupta între cele două femei, Pulheria fiind acum aproape singură în bănuielile ei,

dar Evdochia reușind, totuși, să se apere și să-și recîștige încrederea soțului. Tabloul din urmă, e drama interioară a Evdochiei, care se călugărește, în clipa cînd și Teodosie, și Pulheria, și biserica îi redaseră încrederea în ea, abia acum totul trecînd în pură spiritualitate și în adevărata ei conștiință.

Pulheria are ceva din energia eroinelor shakespeariene și hugoliene. Puritatea ei creștinească o împiedecă însă dela mîrșăvii. Teodosie are din șovăirile lui Hamlet, din lipsa-i de voință, dar fără lucidităție și ironiile-i cutremurătoare. Evdochia e mai greu de definit: adulteră, ea își privește cu superioritate amantul, nevrînd să-l turbure cu suferințele ei și chiar cruțîndu-l ca pe un copil, care nu-și poate da seama de greutăție vieții. Il apără de răzbunarea eventuală a lui Teodosie, trimițîndu-l să lupte pentru el. E nespus de îndeminatică această fiică de sofist grec, în toate discuțiile cu Pulheria, care nu poate avea certitudinea vinovăției ei. E nespus de mîndră, ținînd să nu pară necinstită în ochii nimănui. De aceea, lupta ei pare adesea o ipocrizie și poate că autorul nu ne desvălue în deajuns frămîntările lăuntrice ale acestei ființe enigmatice, care îl putea determina pe Teodosie la acte sugerate indirect și învingînd destul de ușor toate vrăjmășiile. De sigur, susținînd teza nestoriană, ea caută să-și anuleze teama de păcatul săvîrșit, așa cum nereușind la urmă, renunță a mai trăi în minciună și se călugărește. Dar Evdochia acționează mai mult exterior, fără a ne desvălui sufletul ei. Nu mai revine la soț și nici la amant, după ce a trecut peste dragostea lor sigură și continuă. Abia la urmă înțelegem cît de mult i-au fost călăuzite sensualitatea și sentimentalitatea de către credința creștină, ajungînd ea, păgîna Atenais de odinioară, fiică de sofist grec și mîndra Impărăteasă a Byzanțului, să trăiască sau să se salveze în funcție de această credință.

Ea rămîne insuficient configurată, personaj enigmatic, căreia uneori avem impresia a-i surprinde un surîs de Giocondă. Aici poetul Ion Luca a servit mai puțin pe dramaturgul Ion Luca, poate unde, intr'adins a urmărit să sugereze un simbol al eternului feminin, lăsînd în vag și enigmă ființa Evdichiei, despre care Paulinus, fostu-i iubit, la încheierea dramei, spune:

> „S'a dus... Din care genune a firii s'a iscat împerecherea ciudată a sufletului femeiesc? Iubire și ură, tărie și slăbiciune, poftă și despoiere de sine, mândrie și umilință, avânt și sfială, credință și tăgadă, vâltoare și liniște... Femeia, iată marea întrebare a lumii!... Și noi, bărbații, zadarnici în credința fruntășiei noastre, n'am ajuns de veacuri să 'nchegăm un răspuns...".

Citatul acesta, fără să spună noutăți, este totuși extrem de semnificativ, dacă-l împlinim cu alte replici din dramă, care este în fond un măreț poem al femeii, privită în funcția-i nu atît metafizică, ci biologică vitală. Pentru a combate avortul, cuviosul Maximian spusese Evfimiei: „A sădi oameni e și vrerea lui Dumnezeu". Și tot el explică, mai tîrziu, Evdochiei și lui Teodosie netemeinicia nestorianismului cu următorul argument:

> „Dumnezeu nu putea să se unească cu omul Iisus după botez, pentrucă Dumnezeu n'ar fi cinstit întreaga fire omenească prin întruparea Sa. Să nu se uite! Când zicem om, noi spunem în același cuvânt: bărbat și femeie! Unirea lui Dumnezeu în Iisus, după botez, ar fi cinstit numai partea bărbătească, lăsând femeia fără cinstire; pe când unirea Lui cu omul în pântecele fecioarei cinstește, deopotrivă, și bărbatul și femeia... Lauda bărbatului este mintea. Dumnezeu s'a unit cu sufletul omului Iisus!... Lauda femeii e purtarea 'n pîntece și nașterea".

Astfel de concepții înalte au fost întrupate în drama și personajele descrise aici, cu o iscusință constructivă remarcabilă. Temperament pro-

fund, sub îndoitul aspect vital şi intelectual îmbinat cu temeinice cunoştinţe, d-l Ion Luca a materializat marile credinţe ale unei epoci, astfel substanţial caracterizată şi a exprimat sbaterile vieţii în cadrele spirituale ale unei anumite lumi.

Cu forţă dramatică, cu simplitate poetică, cu un remarcabil dar de a concretiza idei şi cu o ştiinţă sigură a desvoltării conflictelor şi caracterelor, d-l Luca a ştiut insufla vitalitate unei lumi care, în lucrările atitor alţi autori rămîne la pitoresc nesubstanţial sau la teoretizări lipsite de vieaţă. Şi este poate cea mai de seamă calitate a întreprinderii sale.

III

Aceeaşi calitate de a întrupa idei şi simboluri, dîndu-le înfăţişări realiste şi o concretă vitalitate, o găsim şi în poemul dramatic *Icarii de pe Argeş*.

După interpretarea dată legendei Meşterului Manole de către d-nii Victor Eftimiu, Adrian Maniu şi Lucian Blaga — atît de diferită la fiecare — d-l Ion Luca a izbutit să fie original tocmai datorită însuşirii sale de a întrupa în oameni, în pasiunile lor, pînă şi cele mai inefabile mituri. La d-sa destinul, dogmele creştine sau legendele primitive găsesc o concretizare realistă şi o psihologie foarte modernă. Aşa cum a exprimat problematica avortului în termenii Byzanţului din secolul al V-lea după Hristos, tratînd deci o problemă de acută actualitate, la fel va interpreta o legendă primitivă şi foarte răspîndită mai ales la popoarele balcanice. Bătrînul mit, îl va traduce în termenii Renaşterii, deci cît mai aproape de psihologia modernă.

Acţiunea *Icarilor de pe Argeş* se petrece în timpul domniei lui Neagoe Basarab, între anii 1515—1517, autorul avînd grijă să ne spună „cu cîţiva ani înaintea morţii lui Leonardo da Vinci (1519), care a izvodit aparate sburătoare şi despre care se crede că a făcut încercări de sbor". Manole e aici un „boier romîn, arhitect, pictor, sculptor, fizician şi poet", iar soţia sa este Lăcrămioara, fiica boierului Băleanu. Chiar numai din aceste amănunte, reiese caracterul de istoricizare a mitului, de încadrare într'un timp şi într'un spaţiu precis, ceea ce nu se întîmplă nici la d-l Blaga şi nici la d-l Adrian Maniu.

Duhurile şi sensurile sunt, ca şi în *Femeia Cezarului*, întrupate în oameni. Dărîmarea zidurilor este opera unui rival al lui Manole, boierul Andrei Hriscu, devenit stareţul Averchie, care a renunţat la lume, dar nu şi la patima dragostei, din pricină că Lăcrămioara, fata îndrăgostită odinioară de dînsul, s'a căsătorit cu Manole. Averchie seamănă cu o întrupare diavolească, un fel de Mefistofeles, pe cînd Manole, şi el boier, apare aproape ca un artist umanist, ca întruparea apolinicului, dacă nu chiar a christicului ca la d-l Blaga. Om al Renaşterii, dar şi Romîn posedat de doruri curate, Manole construeşte mănăstirea, „scormonit" sau inspirat de dragostea Lăcrămioarei şi căutînd să se desbare de înriuririle străinătăţii — aşa dar încorporînd dragostea în artă şi tehnica în concretul naţional. Numai în contact cu ţara şi cu iubita lui devine el creator.

In această viziune, lipsită de abstracţii metafizice, ci concretă, aşa cum sunt adesea viziunile esenţiale ale poporului romînesc — se amestecă şi intră în conflict păginismul şi creştinismul, vrăjitoria şi prostia, şiretenia şi curăţenia. Averchie recurge la ajutorul unei vrăjitoare, admirabil definită prin necredinţa ei în vrăji. Scepticismul şi şiretenia poporului, în întreprinderile lumeşti, sunt exemplar întrupate în baba, care are conştiinţa limitelor puterii omeneşti, dar şi meşteşugul de a sluji prostia sau credulitatea.

Nouă oamenilor nu ne
Este dat să spargem vremea
Când dorinţa noastră geme-a
Şti ce taină se ascunde.
. . . .
Să ştii taina, să furnici
Carne, simţuri, minte, tot!
Da! Aicea pot ce pot!

spune vrăjitoarea aceasta care aduce nu numai cu alte vrăjitoare din basmele şi feeriile romîneşti, dar şi cu vrăjitoarele din Macbeth, la care recurge regele asasin al Scoţiei shakespeariene, tot pentru a lega şi deslega prevestirile sorţii. Indemnată de diabolicul Averchie, vrăjitoarea va sfătui pe Neagoe să jertfească un suflet pentru zidirea mănăstirii. Concepţia magică şi păgînă, asupra căreia nu insistăm aici, este susţinută faţă de Domn de către Averchie cu argumentul că, în ruinele bisericii de odinioară, s'au cuibărit strigoii iadului şi că, dacă omul a fost răscumpărat prin jertfa lui Hristos, natura şi zidirile trebuesc mereu răscumpărate, dîndu-se Satanei suflete şi sacrificii. E atîta specific romînesc în această temă păgînă şi în deviaţia-i creştină, încît cucernicul Neagoe nu va putea rezista poveţei lui Averchie, înfruntînd iadul şi trecînd peste înţelepciunea creştinească a Mitropolitului ţării şi a lui Manole.

Procesul de materializare, de concretizare a semnelor supranaturale capătă mereu motivări omeneşti. Insăşi venirea Lăcrămioarei la zidari, înfruntînd piedeca furtunii, este, în parte, meşteşugită de vrăjitoare, unealtă a răzbunătorului Averchie, ghiocul ei făcînd pe celelalte neveste să întîrzie. Lăcrămioara, pe care Averchie caută s'o ademenească din nou, înţelege sensul jertfei ei şi, ca o nouă Isoldă, se desparte de Manole în deplină iubire:

Ai zămislit în dragoste-o minune
De plan făcut din linii, să 'mpreune
Ca svonurile 'n zarea depărtată,
Frumosul fermecat, care desfată
Nălţându-ne mai buni lui Dumnezeu.
Dar, iată, peste dragoste s'abate
De undeva, dorinţi să ne despartă...
Nimic nu umple inima întreagă
Şi sufletele noastre nu le leagă
Decît... o despărţire în iubire...
Eu plec, prin jertfa mea să se înfire
In piatră, basmul tău croit în plan...
Prin jertfă numai ne iubim deplin!

Astfel se despart Lăcrămioara şi Manole, printr'un act aproape de sfinţenie, după ce au făcut din dragostea carnală condiţia inspiraţiei artistice: iar din jertfirea dragostei, condiţia realizării artistice.

Cu alte cuvinte, tema d-lui Ion Luca ne pare a fi că arta are nevoie de dragoste, pentru a se inspira, şi jertfirea dragostei, pentru a se desăvîrşi. Dar, paralel cu arta însăşi, dragostea îşi transcende rostul pămîntesc, purificîndu-se ca o apropiere de Dumnezeu. Vocaţia artistică apare ca o chemare la suferinţă, ca un blestem, ca o crucificare necesară, avînd şi pierzînd dragostea, iar realizarea estetică asemeni unei biruinţe asupra omenescului din noi. Idei moderne, ajutînd semnificaţiilor unui mit străvechiu, reactualizat într'o lume romînească, în care obsesiile medievale şi umanismului Renaşterii se îmbină splendid de amar. Concepţie care contrastează, dar nu în totul, cu cealaltă, satanică sau dyonisiacă, a dijmei pe care natura o autoriză mereu diavolului, căci pe pămînt iadul este mereu cu putinţă.

Ultimele cuvinte ale lui Manole, înainte de a se prăvăli de pe acoperișul bisericii, cu aripele noului Icar, cel contemporan cu Da Vinci, sunt:

> E biruință, chiar strivit, de lași,
> O brumă de mândrețe la urmași!
> Și-apoi, o Cruce-i vajnică putere!
> Ea smulge-a treia zi o înviere!

Viziunea și concepția d-lui Ion Luca sunt pe linia amestecului autohton de magie practică și credință pură, de șiretenie și sublim. Interpretarea aceasta realistă, dar nu meschină, a scandalizat pe mulți puriști ortodoxizanți și pe mai mulți romantici sămănătoriști. Dar dialectica aceasta este nespus de rodnică pentru dramă, care nu trăiește decît prin opoziție și contrast. Cine vrea numai lumină și noblețe nu trebue să meargă la teatru sau să se apropie de vieață.

In remarcabila repartizare și grupare a tipurilor din piesă, care răspund uneia sau alteia din cele două lumi în conflict — lumea păgînă și drăcească și lumea creștină și curată — lîngă Manole și Lăcrămioara mai trebue să pomenim pe călugărul Ermolae, simbolul curățeniei autohtone, omul simplu, care, silit să păcătuiască încă borborosește adevărul și știe să se răscumpere. De cealaltă parte, alături de Averchie și Vrăjitoare, există opusul lui Ermolae, călugărul Stahie, sluga vicleană a stăpînilor răi. Intre acest dualism — care arată știința construcției dramatice și jocul forțelor ce acționează cu adevărat teatral — Domnitorul Neagoe întrupează arta de a se sluji și de cei buni, și de cei răi pentru a-și desăvîrși năzuințele de ctitor, netemător de Satan, dîndu-i birul doar pentru a se apropia de Dumnezeu, prin biserica pe care o înalță fără nicio șovăire de voință. Neagoe este acela care echilibrează, ca și Impăratul Teodosie din *Femeia Cezarului*, raportul de forțe, dar aici cu voință și luciditate. Transcederea eroului Manole se săvîrșește iarăși dincolo de el, prin chemarea lăuntrică a tragicului arhitect și artist.

Rămîne de cercetat expresia poetică a acestei drame în versuri, fiind interesant de urmărit raportul dintre dramaturg și poet. Dar acest raport va putea fi mai limpede precizat, după ce vom fi judecat în întregimea lui teatrul în versuri al scriitorului. Pentru aceasta, este necesar a înfățișa, în prealabil, celelalte trei piese în versuri *Amon-Ra*, *Rachierița* și *Alb și Negru*.

IV

Amon-Ra este cea mai pretențioasă lucrare poetică și filosofică a d-lui Ion Luca. Acțiunea acestui „poem dramatic" se petrece în Egipt, acum patru mii de ani, și necesită o montare la fel de fastuoasă ca aceea a *Aidei*.

Ca și în *Icarii*, doi bărbați, cu alte misiuni decît aceea a dragostei, își mistuesc existența întru dragostea unei femei. E vorba de Amenhotep, Faraonul Egiptului, de Bubasta, „Mai Marele Preot al Zeului Vieții, Amon-Ra" și de Ti, Preoteasa acestui zeu. Bubasta iubește pe Ti, care însă e atrasă de Amenhotep. Bubasta deține, în calitate de preot, mînuirea sensurilor metafizice ale vieții și el le va întrebuința mefistofelic împotriva celor doi îndrăgostiți, care vor trăi vraja înnebunitoare a dragostei, Faraonul realizînd deplin acea „nebunie dumnezeiască" (pe care probabil Plato tot dela Egipteni o primise) depășită prin rațiune. Cultul lui Ra, zeul vieții cere, în fond, viețile celorlalți sau contopirea dragostei lor într'însul, prin nimicirea ființei îndrăgostiților. Pe un astfel de paradox, trăit sensual și nu intelectual, se întemeiază și destinul lui Amenhotep, însemnînd deci nu desbărare de cele pămîntești pentru o dragoste pură sau intelectuală, ci o consumare sensuală ce duce la nimicirea totală a omului, măcar într'una din viețile lui.

Acesta ne pare a fi tîlcul, destul de ademenitor, dar la fel de confuz al concepției d-lui Ion Luca, reieșind din blestemul pe care cei doi îndrăgostiți, Amenhotep și Ti, acceptă să și-l ia asupra lor, prin mijlocirea diabolicului preot, care îi avertizează, lucid și pizmaș, jucîndu-se cu viețile lor. Ademenirea unei preotese a lui Amon-Ra constitue un păcat, pe care, Bubasta, ridicînd „priceperea dincolo de vremi" va hotărî să-l plătească cei doi îndrăgostiți. El îi va sili să aleagă sulul, în care le este scris destinul:

> „Blestem!... Să te 'mbeți
> Sorbind din lume numai frumuseți
> Și clipele fermecătoare duse,
> Rămâie 'n amintiri! Un fir să nu se
> Topească'n gol! Fii doldura de ieri!
> De-un ieri frumos, frumos ca nicăeri!".

Crezînd, la început, că blestemul acesta al iubirii poate fi o binecuvîntare, Amenhotep află, cu timpul, pe măsură ce consumă flacăra iubirii, că

> Vieața-i chin! Ra e pornit să'mbine
> Și din mândreți nemilostive casne!
> N'ajunge ca la fiecare pas ne
> Sugrumă urîțenia din humă
> Și duh! Dar și frumusețea ne sugrumă!

Faraonul trăiește durerile amintirii, trecutul părîndu-i mereu mai frumos decît prezentul, care pocește cu monotonia și obișnuința lui. Nefericirea oamenilor e că nu pot uita. Aducerea aminte apare ca o boală fără leac, mai ales cînd amintirile sunt mai frumoase decît prezentul. De asemenea prezentul este mereu ros de gîndul la miine. Frumusețea, pentru care Faraonul Amnhotep a jertfit totul, îi anulează fericirea prezentă. Bubasta explică boala Faraonului, care a făcut din preoteasa Ti împărăteasa lui:

> Voi n'ați știut: A strânge amintiri
> Frumoase ca mereu să le resfiri
> In astăzi, ori de câte ori îți vin
> Mândrețe noi asemeni, e un chin!

Mai tîrziu, însuși Amenhotep îi va mărturisi lui Ti:

> Sunt plin de mânie! Te văd ca o hîrcă.
> Ai pielea sbârciuri ca o mânătârcă.
> Și-s ochii șterși. Din gropniți ies pleoape
> Te-ai gârbovit. Porți grijă să te'ngroape.
> Te văd un stârv, cum preoții te taie.
> Văd cum te curăță de măruntaie
> Și pun miresme peste putregai.

Cinicul Bubasta pare a nu crede în cultul pe care-l slujește. El cutează a înfrînge nu numai pe Faraon, dar și pe Ra, pentru a lua pe Ti. Și totuși meșteșugirile lui au putere de vrajă, ca'n basme, pentrucă vraja provine din 'nțelepciunea ce-o are nu pentru el, ci împotriva celorlalți. Geniu rău, Bubasta trădează totul, chiar și patria, pentru a-și dobori rivalul, ca un personaj de mit sau de basm, dar nu de teatru, nu are niciun moment o mijire de conștiință, neputîndu-și depăși stările ... a'e lui azi, ieri, miine. Amenhotep e un Faust condamnat, care cade prin propria-i sensualitate, pierzîndu-și la urmă mințile. El n'a încheiat niciun pact, fiind doar robul propriei lui slăbiciuni. Ti ră-

mine curățenia absolută dar neputincioasă. Puternic e doar Bubasta, care e dincolo de bine și de rău, sau e de amîndouă, ca și zeul Ra. Și la fel de inefabil, ca și zeul.

Autorul a ales lumea egipteană pentru a configura trista și măreața insuficiență a dragostei omenești, pe care o poate depăși doar zeul Vieții, *Amon-Ra*, a cărui înțelepciune o fură orgoliosul, cinicul și antipaticul Bubasta, pentru o deșartă putere lumească, de factură nitzscheiană.

Interpretarea noastră poate să nu fie în totul exactă. Poemul d-lui Luca, dacă are remarcabile avînturi lirice și îndrăsnețe simboluri de basm, e, în totul, enigmatic și pe alocuri confuz, rămînînd în ciuda măreției temei, un fel de basm filosofic, cu o înțelepciune minoră ce nu rezistă unei analize raționale. Cetindu-l, am întîlnit farmecul parțial, dar și izul acela de înțelepciune relativă, minoră, cu efecte doar provizorii din *Divanul Persian*. Paradoxele, adevărurile limitate și fugarnice, concluziile relative sunt ale unui înțelept popular, care intuește multe și știe și mai multe, dar nu le leagă de un gînd unic, de un fir concludent. Ti vrăjește, dar nu poate mîntui pe iubitul ei și nici opune ceva temeinic lui Bubasta. Puritatea ei este inutilă, nesemnificativă. Amenhotep e doborît de sensualitatea, care totuși își are luminile ei, intuițiile suverane, dar care aici lipsesc. Bubasta triumfă cunoscînd efemerul vieții, iar nu prin acțiuni directe și mari — bune sau rele. Ra planează dar nu înrîurește mersul destinelor. Vigoarea dramatică, aici complicată, ca și la Goethe din Faust II, cu scene inutile și viziuni spectaculoase (avem și un fel de noapte a Valpurgiei, ca și viziuni de luxoase petreceri faraonice, aducînd mai mult a Operă decît a teatru) va putea totuși, susține intriga, mai ales că ea este purtată de tipuri croite, ca'n toate piesele d-lui Luca, după marile modele ale teatrului universal.

V

Arta compoziției dramatice se vădește în cele două drame ce desvoltă episoade din cronica lui Ion Neculce: *Rachierița* și *Alb și Negru*. Din simplul fapt al iubirii bătrînului Voievod Dumitrașcu Cantacuzino pentru fiica unei hangițe ieșene, pe care o răsfață cu daruri și o plimbă în droșcă prin cetatea de scaun a Moldovei — autorul a creat o dramă vie, cu acțiune plină și cu atmosferă locală, just colorată.

Frumoasa și tînăra rachieriță dela hanul de pe Podul Vechiu al Bahluiului e rîvnită, mai întîi, de un grup de tîrgoveți care beau la hanul mamei sale: un geambaș, un casap, un Grec, un bețivan și un bătrîn, personaje anonime, de-un robust și vulgar comic, pe care ea le respinge, ca și pe boierii care trec pe la han împreună cu Voievodul. Anița rachierița iubește pe un lăutar moldovean, care intervine pentru ea atunci cînd este insultată și atacată de boierul Radu, pe care dînsa îl pălmuise pentru îndrăsneala ce avusese. Ca să scape vieața lăutarului Dan, care lovise și el pe boierul Radu, în apărara Aniței, aceasta va trebui să cedeze Voievodului, un bătrîn libidinos și viclean, care și-o face țiitoare.

Rachierița capătă astfel rol de femeie influentă și la curte ea va ajuta pe boierii care vor Domn romîn în locul Dumitrașcului, necăftănit de poartă. Dan o părăsise, cîntînd în lumea largă desnădejdea dragostei lui, pe cînd boierul Radu, încă mai tare îndrăgostit de ea, caută să repare greșeala din trecut. Rachierița va urzi un complot pentru mazilirea lui Dumitrașcu, ajutînd boierilor, printre care întîlnim numeroși Greci fanarioți, dar și pe un Balș și pe un Ureche.

Radu îi readuce pe Dan, iar urzeala politică și sentimentală a Rachieriței pare a fi reușit, cînd Dumitrașcu, prinzînd de veste, mai apucă să se răzbune, măcar pe lăutarul Dan, care, în urma bătăilor primite dela armași, înnebunește. Trimisul porții mazilește pe Dumitrașcu, boierii romîni sunt satisfăcuți, iar Anița se va duce după nefericitu-i iubit, Dan, ea avînd un destin tragic, căci poporul și boierii nu pot uita c'a fost țiitoare, chiar dacă silită de întîmplare și chiar dacă i-a ajutat.

Personajele sunt ridicate la înălțime de tipuri. Dumitrașcu e tipul bătrînului libidinos, avid, viclean, iar autorul are grijă să-l caricaturizeze mai mult în comic. Tîrgoveții dela hanul, unde poposește și domnitorul, nu sunt aduși numai pentru a se ciorovăi între ei și a necăji pe Anița, contrastînd cu Dan. Ei își rîd unul de altul, subliniindu-și reciproc defectele, pe care Dumitrașcu le are laolaltă și pe care trebue să le afle în față. Construit într'un stil baroc, Dumitrașcu e un fel de Falstaff de amurg, un ramolit penibil și caraghios, care însă mai are puterea funcției ce-o deține, precum și avere și viclenie, dar pe care Anița, într'una din numeroasele scene tari ale piesei îl trage cu gîrbaciul și-l umilește cît poate. Rachierița are suflet cast și va domina întreaga acțiune, fiind o Madame Dubarry sau Madame Sans-Gêne, dar desinteresată și mai curată, suferind mereu și mereu, fiind hulită chiar cînd e invidiată și urîtă de ceilalți. In boierul Radu, se înfățișează nobila căință a unui om ușuratic odinioară, exprimîndu-se un ethos opus aceluia al boierului Balș, intransigent și auster, în judecățile lui.

Lăutarul Dan simbolizează pe omul din popor sau chiar poporul, cîntărețul de doine și speranțe, dar trăind absurda brutalitate a vieții și înnebunind din pricina abuzului celor tari și al nenorocului său. La urmă, în fața Aniței, care se străduește a-l readuce la realitate, Dan, înnebunit, are din măreția ironică și răscolitoare a lui Hamlet, din grimasa-i filosofardă, din conștiința zădărniciei:

ANIȚA: Dan, nu mă mai cunoști?
DAN: Ești un hrisov!
Cetește-te în trudă de istov,
Dar nu uita! Sînt buchi și prin ceardace...
Vezi, lenea în cetit să-ți desbrace
Hrisovul de 'nțeles... Dar nici în pripă!
Că pripa, ca și lenea, e risipă.
Ne sărăcește duhul de-adevăr...
. . . .
Da, da! Stă scris: Te rod cu poftă carii!
Ești putredă! Puah!
ANIȚA: Nu ne mai cunoaște...
DAN: Ba, vă cunosc! Neputincioase broaște
Cu ochi întrebători la vieață: Ce e?
Amnarul minții nu vă dă scînteie,
Și fără ea răspunsul nu s'aude...
Zădarnic mestecați ceaun de trude.
Sfîrșitul înțelegerii despic:
Da! Ce poți ști, e că nu știi nimic!
Ce-i țeasta noastră? Stup! Un roiu de nume!
Cu ele mintea face numai glume.
S'aude!... Hohotește'n noi Păcală!
In chipuri vîrtejite ne înșeală.

Deși piesa are modele shakespeariene, iar acțiunea lovituri și surprize ca la Victor Hugo, totuși proporțiile, liniile, echilibrul sunt pe măsura lumii romînești, căutînd o anumită simplitate a vremurilor de demult, reliefată de sigur cu mijloace moderne. Instinctul dramatic, care dă vieață situațiilor și personajelor, e meritul primordial și aici al d-lui Ion Luca, tratînd totul în funcție de scenă.

E ceea ce se remarcă și în cealaltă dramă, scrisă mai mult în pro-

ză, *Alb şi Negru*, unde însă anumite scene vor fi exprimate tot în versuri. Tragi-comedia are ca eroi pe Miron Costin şi pe Constantin Vodă Cantemir.

E drama nedreptei ucideri a cronicarului moldovean şi a fratelui său Velişcu, îmbinată cu alte episoade la fel de triste, ca alungarea Mitropolituli Dosoftei, prigoana împotriva boierului Voinea, a cărui soţie, Sanda, se va jertfi pentru el, ca şi Rachieriţa pentru Dan, ridicarea în ranguri, dar şi chinuirea morală a lui Macri, fanariotul, care a profitat de trădarea boierului Ţifescu (Frige-Vacă) pentru a împinge pe domn la fapta cea rea şi de care zadarnic se va căi mai tîrziu, visînd pe cronicarul, ridicat de lîngă soţia-i moartă şi ucis mişeleşte.

Drama iarăşi nu copiază şcolăreşte faptele istoriei, ci le dă vieaţă omenească, desvoltări şi adausuri imaginare, care ţin dinamica teatrului, precum şi sensuri înnobilatoare. Menţionăm tabloul I, unde Miron Costin este vizitat de tînărul Dimitrie Cantemir, care întrezăreşte în idila dintre fiica şi viitorul ginere al lui Costin, în liniştea aceea patriarhală, sensurile vieţii de atunci, simplitatea atrăgătoare a lumii moldoveneşti, trăind oarecum aproape de popor, şi de care beizadeaua, îmbrăcată în haine străine şi cu perucă apuseană, abia atunci ia cunoştinţă, căpătînd nostalgia acestei lumi de care fusese înstrăinat.

La ospăţul acela, unde băutura va pricinui tragice greşeli, personajele se exprimă şi în glumă, şi în serios tot în versuri, rostindu-se balade în stil popular sau închegîndu-se o voie bună, nu lipsită de naivitate şi înţelepciune bătrînească, ce însă vor păli prin conflicte între boierii Romîni şi Greci şi prin porunca grea de urmări a lui Constantin Vodă Cantemir.

Figura lui Miron Costin e măreaţă, hieratică, pură. Schimbările lui Cantemir Vodă, trecerea dela ură la căinţă ne par cam neconvingătoare, ca şi căinţa şi nebunia dela urmă a lui Macri, unealta Domnitorului într'un moment de orbire. Ca şi la Sheakespeare, sunt tablouri, ce constitue un intermezzo de glumă şi seninătate, în atmosfera aceea sumbră şi tragică. Ne gîndim la scena vulgară şi veselă dintre străjeri, ce urmează aceleia a morţii cronicarului. Grosolănia lui Cantemir are din relieful vieţii elementare, ca şi oribila compensare prin bani, impusă lui Macri şi Ruset, zeloasele cozi de topor, de către voievodul care se căieşte. Remuşcările conştiinţei au uneori o adîncime simplă ca la Schiller, nefiind grandilocvente ca la Hugo. O scurtă scenă de izbăvire şi prea tîrzie înţelegere găsim în tabloul al VII-lea, unde Iordache Ruset şi Macri îşi dau seama de şubrezeniile minţii, care duc la acte fatale.

In afară de forţa şi iscusinţa compoziţiei dramatice, merit principal al teatrului d-lui Ion Luca, remarcăm sobrietatea mijloacelor întrebuinţate, continua legare de substanţa vieţii, care, ca şi nu cronicile, dictează gesturile, acţiunile, gîndurile personajelor.

Realismul său romantizează, ca şi acela al marelui şi unicului model, Sheakespeare, surprinzînd vieaţa în substanţa ei, iar nu în arătările-i convenţionale. De aici, vigoarea acestui teatru, pentru care istoria, dogmele filosofice, credinţele metafizice, sentimentele obişnuite sunt doar material, iar nu scopuri în sine. Adeseori, desvoltarea dramatică se închează din amănunte, din scăpări ale sentimentului, din iscodiri neaşteptate ale minţii. Vieaţa ţîşneşte peste tot, pentru a delinia destinele şi întîmplările; faptele mari şi grele de urmări sunt adesea cauzate de imprevizibilul şi detaliul — aparent neînsemnat — al trăirii.

VI

D-l Ion Luca este în mai mare măsură dramaturg decît poet. Versurile sale au o bună rezonanţă, dar nu şi firescul avînt al poeziei d-lui Victor Eftimiu, scriitor născut pentru teatru. Iar în proza d-lui

Lucian Blaga, care a întrebuinţat versificaţia doar în *Zamolxe*, găsim mai multă transfigurare lirică şi metaforizare sugestivă decît în versurile d-lui Luca. Totuşi, personalitatea acestui dramaturg, de care prima oară se ocupă acum cineva mai pe larg, a adus şi în materie de versificaţie lucruri interesante.

Dramaturgul pare a fi mai mîndru de versificaţia sa decît de darul rar şi categoric ce-l are ca însufleţitor de conflicte şi personaje. Instinctu-i dramatic asigură teatrului său vitalitatea şi semnificaţia, iar nu poezia, care, la un realist romantic ca d-sa, nici nu ar putea avea intiietate, versul ţinînd, prin firea lui, de teatrul care transfigurează realitatea şi nu o urmăreşte în elementaru-i elan vital. In ciuda culturii, inteligenţii şi tehnicii sale, d-l Ion Luca *nu* este un autor rafinat şi fantezist, ci o rară forţă elementară, robustă, vie, avînd harul de a vedea faptele oamenilor în ţesătura de conflicte şi gesturi organice, în desvoltările lor naturale, ţinînd de logica vieţii, iar nu de a gîndului sau a imaginaţiei.

Versul său, ca şi proza, ţin de concretul vieţii, nu de libertatea imaginaţiei şi cugetării. Metaforele sunt mulate pe fapte, pe realităţile materiale, pe sbucnirile vieţii, fiind deci transpuneri empirice, comparaţii tot din cadrul experienţei obişnuite, echivalări cuminţi şi patriarhale, iar nu îndrăsneţe şi inefabile construcţii ale unei imaginaţii libere şi imateriale.

Cuvintele şi expresiile sunt adesea vetuste, reminiscenţe căutate din vocabularul bunicilor şi de prin uitate colţuri de ţară. Vulgaritatea şi excesiva familiaritate a unor expresii şi cuvinte, sau asociaţiile chiar mahalageşti nu lipsesc. D-l Luca poetizează realitatea, dîndu-i veştminte îngrijite, dar nu dă intiietate poeziei. Nici în teatrul în versuri, necum în cel în proză. Versul său nu romantizează lumea creată cu forţa-i dramatică, ci doar o serveşte pe cît posibil. De aceea, suntem departe de romantizarea concretului, prin poezie, în felul cum procedează Alexandru Davilla şi Victor Eftimiu. Şi suntem şi mai departe încă de trecerea pe purul plan al liricii şi simbolului, al fanteziei şi sinesteziei, ca în operele lui Şt. Petică, D. Anghel, Lucian Blaga sau Adrian Maniu. D-l Luca este mai curînd un realist decît un romantic sau simbolist. Pentru d-sa rafinamentul poeziei moderne, lirismul pur şi disociat de concretul pipăibil, de vieaţa materializată, par a nu exista. Nu e nici clasic, pentrucă vieaţa sau realitatea sunt mai puternice decît raţiunea şi ethosul. Nu e nici romantic, pentrucă cuvîntul nu-şi ia sborul singur, chiar dacă uneori şi la d-sa multe cuvinte sunt inutile sau aproximativ aduse, pentru nevoile rimei, care-l preocupă în deosebi.

Că este aşa, ne-o dovedeşte avertismentul tipărit la începutul textelor a două din piesele sale: „*Rachieriţa*, ca şi poemul dramatic *Ra*, este scris cu perechi de rime, nerepetate în tot cuprinsul lucrării". Titlu de mîndrie şi tur de forţă inutil, după părerea noastră. Rimele s'ar putea, eventual, repeta, fără ca aceasta să constitue o deficienţă, cu condiţia de a sluji adevărata poezie. Dar avertismentul arată, pe lîngă un orgoliu de adevărat făurar, munca aridă şi covîrşitoare cu care dramaturgul înţelege să-şi îmbogăţească darurile naturale, care însă tot ele îi asigură destinul creator.

Cîteva pilde de stil prozaic, expresii vulgare, cuvinte vetuste, sonorităţi arbitrare şi, mai ales, ton lipsit de solemnitate poetică:

Şi cînd răzorul nu-i plivit, eh, ce mi-i
Că pun pe-o lege veştedă sandala?
Cu vechituri merg toate alandala!...
....
Cînd vrea un faraon
S'o vadă, crezi că legea e oblon
Să i-o ascunzi?...

(AMON-RA, scena II)

Ştiu după sburdăciuni că iedu-i ied;
Iar omul mi s'arată după mutră,
Ceteşte-te'n oglindă: cutră!

(IBID, scena III)

...Dar planul tău n'a fost frumos
Nu l-am simţit sbucnit dintr'un prisos
De inimă, ci m'a lăsat de sloi...
Te-ai apucat să faci alt plan, apoi.

(ICARII)

Aista-i, pentru bunul traiu, calupul!
Altfel... trăieşti. Dar fericire? Tufă!
Eu schimb femeia, mă, ca pe o rufă.

. . . .

De-ai şti cum molfăi vorba de urit...

. . . .

Cum să mă apăr... spune pichiruţa!
Iţi spune. Dar o laşi să se dea huţa
In tronul ţării azi?

. . . .

Aşa-i femeia cînd e rea de muscă!
Plăceri bea de oriunde. Bea de uscă!
Şi totuşi sînt temeiuri să te'ndoi
C'Aniţa bălăceşte numa'n zoi.
Pe-Aniţa dă-o dracului în praznic!
Găseşti femei!... Oleacă fii obraznic!

(RACHIERIŢA)

Ne dăm seama că, fără context, citatele pot părea şi mai rele. Autorul aduce în piesele sale tot felul de personaje, de toate nivelurile şi mentalităţile, iar situaţiile comice alternează cu cele triste sau cu posturi baroce. Dar, în genere, dramaturgul urmărind realitatea vrea caracterizare cît mai verdică şi nu transfigurare poetică.

Pildele de valoare pozitivă — adică de ţinută mai înaltă — sunt mai abundente şi în pasajele citate la început de noi s'au putut vedea măcar în parte. Dar chiar şi pasajele nobile, tiradele sobre, declaraţiile solemne, spovedaniile şi efuziunile sentimentale se impun prin înţelepciunea lor ţărănească, prin izul cronicăresc, prin precizia cutumiară, nefiind vorba de o trecere pe planul poeziei pure.

Dintre cele trei drame în versuri, aici analizate, *Rachieriţa* ne pare cea mai puţin forţată în privinţa versificaţiei, iar *Amon-Ra* cea mai elaborată. Ca versificaţie, d-l Ion Luca întrebuinţează o varietate de ritmuri familiare metricei populare romîneşti, astfel că, în ciuda cuvintelor căutate, a expresiilor uneori vetuste, alteori stîngace sau lipsite de distincţie lirică — versul sună şi răsună firesc, plăcut, ademenitor, ajutînd mişcării acţiunii, chiar dacă nu şi sensului cuvintelor. De sigur, teatrul în versuri nu poate fi prea încărcat de sensuri adînci sau de multiple expresii inefabile, pentru a căror absorbţie se cere un răgaz pe care spectatorul nu-l are. De multe ori, sonoritatea versului ajută muzical acţiunii, dincolo de sensul cuvintelor sau cu pierderea lui. E ceea ce se'ntîmplă adesea şi cu versul d-lui Ion Luca, a cărui polimetrie atrage şi captivează prin obişnuita muzicalitate de poezie populară.

Se ştie că şi Shakespeare a întrebuinţat versuri populare, nu numai viziuni şi sensuri din folclorul Renaşterii. Vrăjitoarele din *Macbeth* sunt în totul apariţii şi expresii din folclor. In piesele d-lui Luca reapar formele şi tonalităţile descîntecelor, baladelor, colindelor noastre popu-

lare. D-sa întrebuinţează mai ales versul de opt, dar şi de şapte, de patru şi de trei silabe, obţinînd varietate, fluenţă, sprinteneală, luminozitate, naturaleţe — mai ales pentru noi, cei deprinşi cu ele. Metrica sa e în funcţie de caracterul personajelor şi de atmosfera respectivă. (D-l Al. Ciorănescu, care în *Teatrul Romînesc în Versuri*, susţine că alexandrinul ar fi pentru prozodia romînească o creaţie artificială, pe cînd versul alb de unsprezece silabe ar fi mai potrivit cu caracterul limbii romîne, observă că versul de opt silabe al d-lui Ion Luca dă declamaţiei neaşteptate prospeţimi şi introduce în tehnica dramei noastre în versuri o inovaţie).

Cîteva pilde de polimetria d-lui Ion Luca:

Toarce cîrtiţa pe ghemuri
Racila în fund de hrubă
Şi-a pus căpătîi o bubă.
E în mine şi mă doare
Că e plină de duhoare.

. . . .

Duhuri în ghioc
Joacă hora'n loc,
Şi desfac ţîţinele
Să vină albinele.

. . . .

Ah, singur!... Da, Singurătatea-i mută,
Dar chinul ca o strună de lăută
In golul ei răsună svon prelung.

. . . .

Tot meşteşugul fericirii stă
In a uita!... Să uiţi uritul că
Uritul e urit. Oricînd te doare.
Dar mai ales să uiţi cu 'ndeminare
Frumosul care-şi cată cuib în minte!

. . . .

Dar şi Voinea Fătfrumosul,
Uliţa-i bătea de dragul
Fetişcanei Cosînzene!...

După cum se vede, chiar din citatele făcute pînă aici, ritmul versurilor este just şi bine mînuit. Şi aici versificaţia engleză i-a ajutat dramaturgului romîn. Uneori, forma înglobează cuvinte, expresii şi propoziţii recăsnite; alteori, contrarul şi atunci, mai ales, spectatorul are neplăcuta sensaţie de a nu putea urmări sensul cuvintelor, chiar dacă sonoritatea versului, relativa sprinteneală a ritmului, jocul rimelor îl ademenesc, ca şi jocul actorilor. E ceea ce ni s'a întîmplat la reprezentarea *Icarilor* şi a *Rachieriţei*, cînd ni se părea că vina e a noastră sau a oboselii noastre, cînd nu puteam urmări toate asociaţiile dintre cuvinte ci numai sonoritatea lor goală şi plăcută, dar care, chiar şi aşa, dădea tonalitate sentimentelor mimate de actori. De fapt, vina este a autorului: poetul acestei fericite polimetrii pe linia populară romînească şi cu învăţăminte englezeşti încarcă prea mult şi prea greoiu versul său, cu tot felul de cuvinte, expresii, construcţii necesare sau nu, limpezi şi fireşti sau dimpotrivă.

Chiar dacă versul său urmăreşte contrastele pentru a se delinia mai lesne spectatorului — trebue să remarcăm că, în poezie, contrastele brutale nu sunt tot atît de relevante ca în acţiunea dramatică. Adesea, prin nuanţe şi variaţiuni se spun mai multe, în materie de poezie, decît prin contraste. Dar aceasta e încă o dovadă că şi în poetizare, d-l Ion Luca procedează tot ca un dramaturg vitalist care îmbină şi opune vieaţa prin vieaţă. Poezia, însă, nu este vieaţă directă, ci vieaţă sublimată care se recreează prin nuanţe şi sugestii abea perceptibile.

VII

Comedia in proză *Morișca* și drama *Femeia — fiica bărbatului* sunt legate de viața contimporană. *Morișca* este o satiră împotriva mijloacelor de organizare și parvenire în lumea literelor și a politicii.

Scriitorul Ion Popescu este un fel de Charlie Chaplin: omul naiv, timid, dar de treabă, pe umerii căruia se ridică și profită toți nechemații. Nuvela dată de Ion Popescu unei reviste este publicată doar din întîmplare. Primul redactor a pus manuscrisul alături de un altul, menit tipografiei și datorit unui negustor bogat, care comisese puțină literatură pentru a cîștiga inima fetei pe care o vroia de nevastă. Negustorul plătise primului-redactor bani buni pentru a fi publicat. Servitorul Ghiță și soția sa se ceartă în privința manuscrisului ce trebue dus la tipografie, fiecare cu motivele lui exterioare. Copilul lor decide asupra soartei manuscrisului lui Ion Popescu, făcînd morișcă cu pumnii in care a pus un ban.

Nuvela tipărită aduce o neașteptată sporire de tiraj, primul-redactor e făcut ministru de un prim-ministru, care ține seama de succesul revistei, prietenii, prietenele și servitorii revistei profită și ei, numai autorul tuturor acestor schimbări, scriitorul Ion Popescu, rămine tot neplătit, tot amînat, tot lăsat să doarmă în Cișmigiu. Servitorul Ghiță, însă, îl duce la el la țară, unde crește porci, în urma desființării revistei. Ultimul act accentuiază și mai mult caracterul de farsă și procedeele de șarjă ale comediei d-lui Luca: Ghiță însceneazã înmormîntarea poetului Ion Popescu, la care ministrul (primul-redactor ajuns ministru) și alte personaje vor rosti discursuri, preamărindu-se pe ei și mai puținel pe acela lăsat să moară de foame, după ce au parvenit numai datorită lui. Scriitorul Ion Popescu și servitorul-porcar Ghiță se răzbună astfel pe cei care i-au umilit și nesocotit, slujindu-se totuși de harul și de munca celor umili și nedreptățiți.

Dramaturgul nu se desminte nici aici. Ideea comediei e interesantă, satira, e robustă și directă, dar in totul comedia *Morișca* rămine o farsă mult prea șarjată și arbitrară, fără densitate în tipurile create (nu știi sigur nici la urmă dacă Ion Popescu are într'adevăr talent). Atitudini și întîmplări prea unilateral văzute, schimbări superficial minuite, dialoguri și limbaj prea serios, uniform și grav — cînd ar fi fost nevoie de coloritul lui Caragiale și de subțirimile sprintene ale farsei franceze — comedia lasă să i se vadă singură lipsurile, defectele, superficialitatea.

Transpusă într'o tehnică suprarealistă, în stilul lui Chaplin sau al fraților Marx, păstrind tot timpul mijloacele caricaturale simbolice și un dinamism de comedia dell'arte, acțiunea ar fi putut convinge și impune. Decît realismul d-lui Luca îi interzice trecerea la poezia pură, ca și ridicarea la caricatura simbolică a vieții contemporane. Dialogul și limbajul său nu-l ajută pentru satira contemporană, mult mai complexă și nuanțată decît comicul robust, simplist, în linii groase, valabil doar pentru a portretiza pe tîrgoveții, boierii și chiar pe un Vodă Dumitrașcu de odinioară.

Femeia-Fiica Bărbatului este o dramă care se vrea iarăși contemporană. Găsim atmosferă modernă, cu fete desghețate și sincere, care iubesc sportul și mai ales pe sportmeni, iar tema piesei adîncește freudian raporturile dintre oameni. Oamenii care s'au iubit își lasă urme ce nu se pot șterge. Codin, fostul soț al Sofiei, revine după douăzeci de ani, cînd Sofia e căsătorită cu Anghel Tudoran și are o fiică, pe Dorina, care se va îndrăgosti de valetul crescut de mic în casă și devenit vedetă sportivă.

Codin este un fel de Shilț, mustrător de conștiință și ratat superior, care se răzbună tîrziu pe aceea care nu l-a putut salva dela decădere. Codin îi sugerează Sofiei că femeea e fiica bărbatului; că el va fi în ea, Sofia, în fiica ei, Dorina și în toți urmașii ei. Codin sgîndără gidian existența căminului, care se va prăbuși. Dorina, căreia Codin îi infiltrase ideea că sufletul este născut pentru trup și nu invers, va fugi cu sportmanul Costel, confirmînd sensul sportului ca religie a trupului. Codin, deși nu e tatăl Dorinei, se simte trăind în fiica Sofiei, avînd bucuria destrămării acestor ființe, care-i repetă căderea. Din cîteva teorii biologice, la care autorul *Femeii Cezarului* revine mereu, combinîndu-le cu viziuni biblice, cu precepte juridice ca acela *uxor loco filiae mariti*, căreia îi dă o coloratură metafizică, în fine scormonind freudismul și avînd în minte cîteva figuri și situații din *Strigoii* lui Ibsen, *Tatăl* lui Strindberg sau *Patima Roșie* a lui Mihail Sorbul — pentru a le accepta sau rezolva prin opoziție — instinctul dramatic al d-lui Ion Luca ne-a dat o nouă dramă, cu certe calități, dar păcătuind, în totul, prin lipsa de stil.

Personajele piesei, în afară de Codin, sunt tratate prea după natură, prea în sensul realismului cotidian, pentru ca diabolica intervenție a lui Codin să pară eficientă și justificată. Proiectată într'un stil expresionist, ca la Strindberg, Wedekind, Georg Kaiser, sau la O'Neill, drama ar fi avut parte de o transfigurare expresivă și stilistică, pe care, așa cum este, nu o are, părînd schematică, confuză, cu o temă nu deajuns de convingătoare. Jucată, poate avea oarecare efect, ca și *Morișca*, deoarece spectacolul se ține mai cu seamă prin mișcare, apariții, conflicte, intervenții drăcești și surprize omenești, elemente ce nici aici nu lipsesc iscusitului dramaturg.

VIII

Lucrarea desăvîrșită a dramaturgului Ion Luca, in care acesta își întrebuințează aproape numai calitățile și face un uz maxim de experiența cîștigată, este *Javra Pămîntului*, tragi-comedie în șase tablouri, opera sa cea mai recentă.

Piesa este drama unui Rasputin, văzut în naivitatea lui de „mare țăran" și de sincer eretic, om al marilor mulțimi, întîi utilizat și apoi răpus de țarism și de favoriții curții, chiar de cei ridicați prin el. Ca și la Shakespeare mai ales cel din *Regele Lear*, natura cu deslănțuirile ei este asociată tot timpul la drama oamenilor și, ca în mentalitatea naturistă a culturii romînești de pînă acum, oamenii apar tot ca forțe ale naturii. Personajele sunt relativ puține, dar intens și plin conturate. Eroul piesei Grigore Evftimovici se ivește în tabloul I ca unul din acei sfinți populari, avînd mitul unui om cu puteri supranaturale, care mîntue sufletele oamenilor. Suntem în hanul Verei Feodorovna, în timpul unui crivăț cumplit. Bețivanul Ivan, profesor la curtea Principelui Baranov, este înfruntat de fiica hangiței, Natașa, care nu mai vrea să i se prostitueze, deși mama ei o silește cu brutalitate. Natașa este acum sub înrîurirea sfîntului, care va mai salva și pe propria fiică a lui Ivan, pe fecioara Aculina, care nu vroiește să cedeze Principelui Baranov, fiind izgonită de el. Și Ivan, și Vera sunt niște părinți lipsiți de orice morală și ei vor căuta să înfrunte pe Grigorie, care fascinează mai ales pe femei, cu „chipu-i de bărbat frumos și bine închegat". Grigore apare însoțit de naivul Durașchin, tipul țăranului simplu și credincios, venind din același sat siberian ca și iluminatul Grigorie. Din pricina viscolului, greșind drumul la moșia lui Baranov, sosește la han și Principesa Ana Alexandrovna Virubova cu suita. Ana este o intelectuală îndeminatică, dar cu fond isteric, care va fi imediat captivată de Grigorie. Ea provoacă, în toate felurile, pe țăranul cu mit de sfînt, la început tăcut, apoi înfruntînd dramatic ispita.

DURAȘCHIN: Cine sîntem?
ANA: Ei, da.
DURAȘCHIN *(întrebînd și el)*: Păi, cine sîntem?

ANA: Ce? Nu ştiţi!

DURAŞCHIN: Dumneata, nu vezi? Suntem şi noi, acolo, nişte drumeţi flămînzi. Ospătăm... Dacă vrei? Poftim! *(Ii întinde pîine şi ceapă)*

ANA *(rîzînd)*: Bine, creştine! Eu întreb cine sunteţi şi tu...

DURAŞCHIN *(oarecum plictisit)*: Ce vrei să fim, femeia lui Dumnezeu? Ia nişte oameni. Carne presărată cu o ţiră de suflet. Carnea dracului, sufletul al lui Dumnezeu.

ANA *(muşcător)*: Hrăniţi carnea dracului?

DURAŞCHIN *(filosofic)*: Puţintel! Ca şi dracul să n'aibă parte multă dela dînsa.

ANA (măsurînd pe Grigorie): Tovarăşul tău de ce tace?

DURAŞCHIN: Se hrăneşte mai mult cu gîndul decît cu pîinea.

. . . .

OFIŢERUL 1: A... Iţi fac rău? Le dău răvaş de drum în altă parte.

ANA: Nu, dimpotrivă. Mi se pare bogăţia mai bogată lîngă săraci şi mîncarea mai gustoasă lîngă flămînzi. Lasă-i.

După această înfruntare a două lumi şi două clase sociale, Ana încearcă alte metode pentru a ademeni pe Grigorie. Ii dă să bea din şampania adusă cu ea, cerînd lui Grigorie să o mîntue. Dar Grigorie înţelege şiretenia ei şi o respinge mereu, plecînd din han — cu tot crivăţul deslănţuit — împreună cu Duraşchin şi cu cele două fete salvate de el. Ciuda femeii înfruntate nu cunoaşte margini şi devine obsesie. Zadarnic porunceşte suitei să-l aducă înapoi pe Grigorie. Viscolul îi dă îndărăt pe toţi, iar Ana este cuprinsă de o criză de isterie. Nu poate ierta că numai Grigorie şi cu ai lui au putut înfrunta viscolul pentru a o înfrunta pe ea însăşi.

Tabloul al II-lea se petrece la Ţarscoe-Selo, în palatul Anei, care are, împrejurul ei, personajele tabloului precedent. Circiumăriţa Vera este acum „civilizată" pentru a o servi cum se cuvine, Principele Baranov e ministru. Profesorul Ivan e şi el om de casă al Anei, avînd misiunea de a-i aduce pe ţăranul-sfînt, care a înfruntat-o. Fiecare personaj îşi are fizionomia-i originară, transformată doar aparent, în noua lume, pentru a parveni pe cele mai detestabile căi. Ana îl ademeneşte cu greu pe Grigorie, închegîndu-se între ei o dialectică asupra necesităţii păcatului întru izbăvire.

ANA: Dă-mi calea descătuşării.

GRIGORIE: Pune tăcere simţurilor.

ANA: Fie-ţi milă! Dă-mi tăcere simţurilor! Să aud numai clipotul îngeresc al nemateriei în care judec.

GRIGORIE: Imbracă straiele smereniei! Posteşte, roagă şi dorul se va împlini.

ANA: Urlă sîngele! Gîtlejul de lup înfometat nu tace decît istovit de săturare.

GRIGORIE *(după o mişcare)*: Aşa e zicala diavoliei.

ANA: Nu, nu! E adevăr pus de Dumnezeu în om. De ce lasă Dumnezeu Iadul să dăinue? Nu pricepi? Impră̆ştietorii de ispite seamănă păcate. Şi păcatele sunt prilejuri milei lui Dumnezeu. Unde nu-i păcat, nu-i cădere. Unde nu-i cădere, nu e milă. Unde nu-i milă, nu-i fiorul iertării, al împăcării cu Dumnezeu, vraja suişului către îngeri!... Mă vreau istovită de păcat! In tăcerea sfîrşeniei trupului, mi se va desprinde sufletul ca o coacăză coaptă... Dă-mi pacea îngerilor, care n'au trup.

E întreaga teorie a rasputinismului şi a gidismului, admirabil intuite de dramaturg. Dar, teatral, interesează rapida şi intensa desfăşurare a acţiunii, atît prin dialogul acesta concis, greu de înţelepciune populară şi credinţe metaforizate, în care fiecare vorbă îşi are răsunetul ei afectiv şi semnificaţia-i activ psihologică, aşişderea ca în marile capodopere ale teatrului universal.

Pluralitatea adevărurilor psihologice se iveşte mereu. Fiecare personaj îşi are justificările şi licăririle lui substanţiale. Ana, după ce l-a învins pe Grigorie, îi spune Verei, în tabloul al III-lea: „Ingîmfarea sfinţeniei! Să judeci pe alţii pentru desfrînare, pentrucă ai izbutit o clipă să plesneşti peste bot fiara din tine! Poleiala cuvioşiei se roade uşor". Grigorie va reflecta şi el hamletic, după ce a păcătuit: „Sufletul este un întreg? Ba nu! Sufletul e ca smeura. Boabe mănunchiate, purtînd fiecare mustul ei... S'a stricat din chiorchina duhului boaba înfrînării. Dar din frupt, rămăşiţa mai poartă mireasma coptului".

Tabloul al IV-lea este el singur o capod'operă. Suntem la curtea ţarului, unde ţareviciul se prăpădeşte în faţa unei serii de savanţi neputincioşi şi şarlatani: Miss, cu metoda-i pedagogică, explicînd părinţilor că ţareviciul e un copil genial: minte multă, trup puţin, căruia trebue deci să i se economisească puterile fizice: Lecarev şi Aptecarev, Vorojev şi Filosofov, simboluri de savanţi şarlatani, care încearcă să diformeze realitatea, pentru a nu-şi compromite „ştiinţa" şi persoana lor. Intre aceste caricaturi, este adus Grigorie, „marele ţăran" pentru a tămădui pe Ţarevici.

Scena dintre Grigorie şi Ţarevici e unic de simplă şi evocatoare. „Sfîntul" va întrebuinţa nu metodele bisericeşti, ci viziunea şi vraja lui de ţăran, transmiţînd bolnavului vigoarea vieţii. (Ion Luca este un *vitalist*, aceasta am accentuat şi dovedim şi acum. Pentru el, ideile, credinţele şi caracterele sunt doar mijloace de expresie dramatică a vieţii, iar dacă în politică vitalismul fără concepţie ştiinţifică este dezastruos, în teatru, dimpotrivă, vitalismul cuprinzînd şi punînd în conflict cît mai multe idei, firi şi caractere e singurul dătător de reuşită).

Grigorie crede că boala Ţareviciului se datoreşte faptului că e ţinut ca într'o cuşcă. „Cuşca-i de aur şi mătase. I-au despuiat-o de văzduh şi soare. Unde ascunde feciorul împărătesc braţul care va stăpîni sănătatea lanurilor şi a crîngurilor?". Şi Grigorie deschide fereastra alcovului, soarele năpădind înăuntru. Apoi, povesteşte, sălbatic, copilului basmul fiului de Hantătar:

Javra pămîntului, care se hrăneşte din morminte şi bea din ţidvele morţilor, era flămîndă de carne fragedă!... Copiii nu mai mureau, că-i săruta soarele pe frunte şi văzduhul pe buze şi moartea fugea de scînteia ochilor lor! Dar Javra Pămîntului a trimis pe sora lui cea mai mare şi a spus Hantătarului: „Ascunde copilul de soare şi vînt! Scoate-l din joaca ogrăzii!".

Iar după ce-şi isprăveşte povestea, Grigorie îndeamnă pe copil să ridice braţele: „Vîră degetele adînc în Javra Pămîntului! Na-ţi putere! Na-ţi puterea noastră!". Prin acest act de magie, prin acest descîntec ţărănesc, ţareviciul pare tămăduit şi ţarul va semna lui Baranov ucazul de războiu, pe care pînă atunci îl refuzase.

Dramatismul creşte, devenind şi mai simbolic. Urmărind pe javra pămîntului, sub îndemnul lui Grigorie, omul elementar, cu puteri drăceşti, ţareviciul va pălmui, aparent în joacă, pe toţi şarlatanii savanţi dimprejur. Dar cînd e să lovească şi pe semeaţa Principesă Ana, ţareviciul şovăeşte, iar Grigorie, pentru care, după cum se vede, creştinismul este doar o parţială aplicare peste magia-i ţărănească, rosteşte „Acum pricep. Hristos nu cruţa pe preoţii vraci şi spiţeri ai vremii, nici pe cărturarii dascăli şi mestecători de înţelepciune searbădă. Dar El... ierta pe desfrînate...". Copilul e gata să plîngă, pentrucă jocul nu mai continuă. Intrebîndu-l pe Grigorie unde este javra pămîntului, ţăranul îi arată propriul obraz, care astfel este pălmuit. Grigorie plînge, pe cînd de afară se aud marşurile trupelor plecate la războiu.

Urmează conflictul cu ţarul, căruia Grigorie îi arată că războiul dus de el ascultă de javra Pămîntului, care ţipă după carne fragedă. Grigorie apără poporul, slăvind pacea. Cînd ţareviciul continuă cu în-

trebările, Grigorie îi arată și pe țar, care e pălmuit, în joacă aparentă, de propriu-i fiu. „Măria ta! Nu ești în stare să naști un vlăstar sănătos, dar ești în stare să trimiți la moarte milioane de voinici!".

Tabloul, care trebue să fie de o nespusă vigoare pe scenă, exprimînd un dinamism elementar atît de violent și simboluri de o nespusă profunzime, cum numai Eugene O'Neill iubește să le realizeze, e gata să se încheie cu izgonirea lui Grigorie. Copilul și Ana, însă, îl chiamă înapoi căci țarevicul dă semne a fi lovit iarăși de boală. Revenindu-și, țarevicul îngenunche în fața marelui Țăran, în fața omului naturii.

Ultimele două tablouri arată urzeala pentru răpunerea lui Grigorie, care, fiind împotriva războiului și socotind pe conducătorii Rusiei țariste putregaiuri, este marele lor dușman. Ana va ceda cel mai greu planurilor lui Baranov, Ivan și celorlalți.

Grigorie este otrăvit de Ivan, (care, pentru această crimă, va deveni nobil și plenipotent), substituindu-se ca înfățișare lui Durașchin, fostul tovarăș de sfințenie al lui Grigorie. Scena se petrece în hanul dela început, unde Grigorie vine să-l ia pe Durașchin, acum proprietarul hanului, spre a se înapoia în Siberia lor natală, în satu-i „smerit". Sfîrșitul, foarte dinamic și cu surprize, are însă din piesele polițiste, iar moartea lui Grigorie nu se mai bucură de nicio apoteoză, el fiind părăsit de toți și nedepășit de nimeni. Doar cinicul Ivan, profesorul polițist și arivist, spune uneia din cele două fete mîntuite odinioară de Grigorie, adică Natașei: „Vieața își împarte prada. N'ar fi bine să te întorci dela sfințenie iarăși între oameni? Poate vei găsi ceva schimbat...". E ultima replică, destul de vagă și care nu întărește acordurile finale ale acestei puternice lucrări.

Ne gîndim la *Hamlet*, unde autorul aduce, la urmă, pe vestitorul unor timpuri noi, trecînd și peste cei iremediabil răi, și peste cei buni, dar destrămați de vieață. Piesa ar fi cîștigat, poate, cu un asemenea sfîrșit. Vestitorul cel nou, ridicat peste putregaiul străluminat de Grigorie, ar fi ca un nou Fortinbras, purificînd sensul destinului.

Dar, cu sau fără o asemenea modificare, piesa d-lui Luca se apropie de proporțiile unei adevărate capod'operi.

IX

Vitalist, prin excelență, d-l Ion Luca și-a ascultat vocația indiscutabilă de dramaturg, alegîndu-și modelul nepieritor al realismului vitalist care este William Shakespeare. Robustețe țărănească, sensibilitate și gîndire iscoditoare de fost teolog; familiaritatea cu folclorul nostru, plin de practici magice și credințe dramatice, în care teluricul numai parțial este luminat de creștinism; dinamism teatral neobișnuit — toate acestea explică formația unei opere plină cu forță elementară, cu brutalități primitive și vulgarități expresive, dar și cu nespus de înalte și complexe viziuni metafizice, concepții pluraliste, adevăruri în dîrză desbatere. Shakespeare și Biblia au ce învăța pe un om, care le-a fost urzit prin naștere și educație.

Puterea de întrupare concretă a ideilor și sentimentelor fundamentale; putința de a se ridica pînă la simbol și semnificație substanțială; îndrăzneala temelor și sforțarea către o cultură superioară, mergînd pînă în lumile și epocile cele mai variate și diferite — arată coordonatele acestei opere dramatice, care totuși nu izbutește să fie desăvîrșită decît acolo unde elementarul primitiv și sănătatea populară se pot împăca cu gîndul și ispita, cu ironia destinului și cu varietatea vieții. Ca puțini alți scriitori romîni, d. Ion Luca a corelat mereu în drama sa natura, omul și supranaturalul, înfățișîndu-se — dincolo de stadiul naturismului brut — ca dătător de vieață chiar realităților și valorilor umaniste și divine.

Cuprinzătorul său realism este, în primul rînd, vitalist, îngemănînd totul cu puterea-i elementară sau instinctivă și profilîndu-l în înfățișări baroce, cioplite masiv și viguros, oarecum încă simplu, cu expresii concise, cu metafore și aforisme de înțelepciune populară, cu atitudini substanțiale.

Mai puțin poet decît dramaturg înnăscut, departe de rafinamentul poeziei moderne și de subtilitățile devitalizate ale teatrului contemporan, dramaturgul este, ca și personajul său Grigorie din *Jaora Pămîntului* — este el însuși, un „mare țăran", dar călăuzit de tehnica shakespeariană și de iscodirile personale de fost teolog, în care vieața se revarsă dramatic și intens.

PETRU COMARNESCU

CRONICA IDEILOR

ORIENT ȘI OCCIDENT

Epocile de convulsii sociale și politice prilejuesc totdeauna răsturnări de valori, „crize" și nevoi de bilanțuri spirituale. Principiile călăuzitoare ale vieții morale sunt sdruncinate, valorile ideale își pierd prestigiul. Ele au nevoie de a fi reexaminate, considerate sub noi incidențe. Neliniștea, nesiguranța, nevoia de noi îndreptaruri își fac drum în conștiințe. Se consideră totul într'un alt spirit, „on remet tout en question". Exemplul anilor de frămîntare de după trecutul războiu este concludent. Imbrățișarea largă a condiției umane, a civilizației și culturilor, profețiile pesimiste privitoare la viitorul Europei, polemicile care au urmat între apărătorii occidentului și adversarii civilizației noastre, au vădit nevoia de examen critic a valorilor călăuzitoare a vieții omenești.

Trăim, în prezent, într'o perioadă similară, dar în care sdruncinarea valorilor este mult mai adîncă. Surparea este mult mai gravă, este, suntem înclinați să o spunem, totală. Negația a fost principială, făcute cu spirit de sistem, metodic, științific. S'a început încă de acum un deceniu printr'o încercare de extirpare a tot ce e gîndire liberă și spirit critic. Luarea aminte a fost îndreptată în primul rînd în spre activitatea de gîndire și învățămîntul universitar. Se spune că din Germania au fost expulzați încă dela început peste trei mii de cărturari. Profesorii, scriitorii, publiciștii și oamenii de gîndire liberă au fost nevoiți să se expatrieze, sau să-și întrerupă activitatea. Un nou spirit se instala. Libertatea de gîndire era suprimată. Ideea nu mai era călăuzitoare, nu mai insuflețea. Valorile nu erau numai strămutate din perspectivele lor, dar anulate cu desăvîrșire. Firește, fenomenul nu a fost local, circumscris într'o singură țară. El a avut iradieri multiple, a germinat în depărtări, a creiat un adevărat curent de opinie. Masele au acceptat faptul, pasiv. Dar ceea ce este mai întristător este adeziunea cărturarilor la această răsturnare de poziții. Acei ce erau chemați să se împotrivească eficace acestei metodice surpări, protestînd prin cuvînt sau cu tăcerea, au aderat la curent și, mai mult, au căutat să-i dea justificări teoretice. Am asistat astfel la durerosul spectacol al renegărilor intelectuale. Oamenii crescuți în valori ideale, formați la discipline desinteresate, călăuziți de principiile libertare ale revoluției franceze, s'au pus în slujba noului spirit. Au uitat tot. Frumusețile, simetria, desinteresarea, omenescul, sinceritatea, au fost negate. Era puterii, a faptului brutal, a deslănțuirii violente s'a instalat. Perspectiva este schimbată. Nu ideea domină, arătînd o direcție de viață, ci faptul se săvîrșește, anticipînd asupra ideii. Aceasta din urmă nu face decît să intervină ulterior, pentru justificare. Nu creierul primează, ci mușchiul. Principiul nu intervine decît în urmă, modelîndu-se după necesitățile faptului. Sau, cum notează cu luciditate d-l Anton Dumitriu: „Explicînd actele noastre prin motive și valori particulare, nu mai este ideea care domină

actul, ci acesta justifică ideea"[1]. Și mai departe notează: „Primatul faptului, iată ce conduce astăzi viața individului. Am deslănțuit sentimentele și resentimentele noastre și am căutat să le dăm curs în faptele cele mai bizare, care necesită doctrinele cele mai absurde și contrare. Ideile? nu sunt decît anexe sofistice, de natură propagandistică sau retorică". (...) „Această logică morbidă guvernează activitatea Occidentului: unui act, care este dorit, i se caută premise justificatoare. Dar acest act este orb" (pag. 15).

Se anulează astfel dintr'odată neliniștea fanatică a omului, migala intelectuală, problemele de conștiință, șovăielile, scrupulele morale, reținerea, cumpănirea îndelungă, și se înlocuesc cu actul direct, brutal, deslănțuit elementar, care întâi se produce și care capătă în urmă, adevărat lux teoretic, care poate fi și o ironie, o armătură doctrinală de susținere.

O atare formulare indică răspicat o deosebire radicală. Pe poziții între două lumi. Intre atitudinea și spiritul care domneau în Europa înainte de evenimentele politice din ultimul deceniu și noua concepție se deschide o falie. Ea prilejuește d-lui Anton Dumitriu un examen atent a poziției omului în lume, a raporturilor generale dintre culturi, a perspectivelor ce se deschid omului după actualul războiu. Cercetarea nu are numai calități de pătrundere, de informație și probitate intelectuală, dar și de curaj. Cartea a fost publicată în plină epocă de negație a valorilor pe care acest volum le proclama. Lucrarea d-lui Dumitriu reprezintă o anticipare și un indiciu pentru structura Europei de mâine. Ea trebue să fie cercetată în acest spirit.

* * *

O atare lucrare nu reprezintă numai o precizare de poziții și o discuție a unei probleme. Dincolo de erudiție și considerații generale se află un om care se caută pe sine, care vrea să se lămurească. Volumul nu reprezintă o despicare analitică, o înșirare de discuții, sau nu se reduce la aceasta. Frămîntat de nesiguranțe, un om vrea să cetească clar în faptele de cultură, pentru a stabili coordonate și a statornici valori. Simți în orice moment pulsația adîncă a unei gîndiri care trăiește drama cunoașterii, tragismul vieții occidentului minat de nesiguranțe și nostalgii. Dar vagul acestor frămîntări este dominat de o gîndire precisă, de nevoi de lămurire și definiții. Deși isvorite din tumult, cartea se desfășură liniar, silogistic, cu închegare armonică. E mărturia unui spirit clar, destoinic de a-și stăpîni asociațiile și de a ieși din sine însuși. Deși aparținînd unei lumi, încadrată într'un anumit stil de viață, cercetătorul reușește să o depășească și să se integreze simpatetic într'un alt univers de cultură. El reușește astfel să considere comparativ și să învedereze caracterul complementar al celor două zone de cultură, occident și orient, fără să încerce totuși o conciliere hibridă, eclectică. Cele două zone de realitate au de altminteri o structură, un aspect morfologic diferit, au un semn invers. In timp ce orientul este static, tradițional, încremenit, occidentul este în permanentă căutare, nestatornic, dinamic. Orientul depășește individualul, particularul și se organizează într'o structură generală de gîndire, tradițională: occidentul își trage seva din originalitate și neliniștea individului, afirmînd neîncetat valori personale de gînd. Opoziția se poate continua, simetric. Premizele astfel puse, antitetic, conduc la încheieri opuse: culturile orientale se încadrează într'o unitate și alcătuesc un întreg armonic, în timp ce viața spirituală a occidentului este frămîntată și refractară circumscrierii într'un corp doctrinal constituit. Orientul este, spiritual vorbind, fixat într'o structură cristalizată, geometrizată, în timp ce cultura occidentală, deși dominată de spiritul matematic, nu a putut ajunge la o atare simetrie și unitate de structură. Cele două lumi aparțin unor forme

[1] Anton Dumitriu: *Orient și Occident*. București 1943.

de vieață opuse. Orientul e încremenit, aparține tipului eleat de cultură, în timp ce occidentul e în veșnică devenire, în evoluție continuă, este esențial heracleitic.

Cu această distincție ajungem în miezul problemei și putem pune cu hotărîre în discuție destinul culturii occidentale: „va ajunge cultura noastră la un moment dat să-și impună cîteva principii, care să o solidifice în sensul oriental, sau chiar atunci cînd va izbuti să se axiomatizeze, ea își va păstra caracterul ei fluidic, acesta aparținîndu-i esențial? Cu alte cuvinte, heracleitismului culturii occidentale este un accident, o fază a tinereții ei, sau manifestă structura esențială a occidentului? Tinde cultura occidentului către tipul eleat, sau către tipul heraleitic? Și, în acest din urmă caz, care ar putea fi principiile capabile să exprime maturitatea ei?" (pag. 77).

* * *

Caracterul dominant al gîndirii europene, vădit mai cu deosebire în epocile de mare eflorescență ale Helladei și Renașterii, este libertatea gîndului, individualismul; orientul caută și află îndreptaruri în afară de sine; europeanul are ca punct de plecare nu un sistem de valori absolute, pe care le acceptă ca atare, ci o gîndire proprie, o viziune personală a lumii. Cultura orientală poate alcătui un sistem închis de valori, imuabile și în credința celor ce aderă la ele, eterne. Occidentul acceptă multiplicitatea punctelor de vedere, contribuția personală, schimbarea; un sistem de valori axiomatice, articulare organic, conduce la un statism, de care spiritul european este străin. Dimpotrivă, cultura europeană, a cărei expresie se află în disciplinele matematice, este polivalentă, mobilă. Nu există un adevăr statornic, ideal, valoare limită, către care inteligența omenească se îndreaptă. Toate teoriile matematice sunt valabile, în măsura în care sunt construite organic, înlăuntrul unor coordonate anumite și acceptînd valori axiomatice date. Inlăturarea valorilor absolute, postulată de sofiști, ajunge în prezent la un relativism al cunoașterii, la elaborarea unei nesfîrșite periodări de sistem de valori particulare, toate deopotrivă de valabile în unitatea lor de construcție. „Adevărul", afirmația științifică nu au deci valoare decît întru cît sunt raportate la un sistem axiomatic, la o organizare articulată de valori. Se acceptă deci orice contribuție personală, orice efort novator. Nu există adevăruri eterne și valori absolute. Indoiala metodică a lui Decartes, năzuind să ajungă prin elaborare proprie la atari rezultate e o eroare. Noul spirit european, cu rădăcini în activitatea sofistică și în gîndirea unui Protagoras, conduce la situarea omului în centrul universului. Contribuția fiecărui om la dobîndirea cunoașterii este necesară; individul se integrează, prin colaborare, în masa totală a umanității; efortul lui nu se pierde, ci se adaugă celorlalte contribuții individuale; adevărul nu apare ca o valoare fixă, devenită, ci ca o veșnică înfăptuire; adevărul nu poate fi dat, el se construește progresiv; dobîndirile cunoașterii nu sunt, am putea spune, substanțiale, ci reprezentate prin orientări, prin continuitate de efort într'un sens dat. Este o concepție eroică a adevărului, presupunînd o neîncetată căutare, fără odihnă, fără liman.

Această concepție a culturii și a căutării adevărului este structurală spiritului european. Cu rădăcini în filosofia lui Protagoras și Heraklit ea desvălue spiritul esențial heracleitic al culturii europene. Cultură europeană și sistem eleatic sunt noțiuni care se exclud. Chiar dacă, în răstimpuri, activitatea gîndirii se poate resemna la cadre țărmurite, acestea nu pot fi decît provizorii, pentrucă sunt condamnate de structura intimă a spiritualității europene. Aci stă tragismul cunoașterii occidentale. Omul nu poate năzui către obținerea de rezultate pozitive și, în ultimă analiză, la posesia Adevărului. El e condamnat la menținerea în relativ. Orice cunoaștere înseamnă un sistem particular matematic, o cuprindere a unei singure zone de realitate. Cunoaștere înseamnă limitare. „Cunoașterea matematică nu reprezintă, prin urmare, prin ea însăși ceva, ci prin limitarea neștiinței noastre, ea este valabilă", notează d-l Anton Dumitriu (pag. 135) și mai departe: „Ceea ce numim cunoștință matematică, nu are un caracter pozitiv de cunoaștere, ci unul negativ, de înfrîngere, de limitare a ignoranței" (. . .) „Știința nu va aduce, astfel, cunoștințe pozitive ci limitări, continuu mai cuprinzătoare a neștiinței noastre" (p. 136). Gîndirea europeană este deci permanentă activitate, devenire; ideile nu au decît un rol funcțional; doctrinele nu au valoare absolută.

In fața acestei poziții, orientul static, se dirigueşte exclusiv asupra individului, pe care năzuește să-l adîncească și să-l conducă la o depășire a propriilor limite. Orientul se centrează pe om, în timp ce occidentul descopere umanitatea, propunînd conlucrarea armonică a indivizilor; omul european este format în spiritul familiei și în general, al structurii sociale, în timp ce orientul se construește pe sine, prin efort și concentrare. Aceste două poziții extreme nu se exclud principial, ci pot fi complementare. Este, dealtminteri, efortul actual al spiritului științific european, care întrunește subt semnul colaborării și al efortului comun, atît omul cît și umanitatea. Numai știința va fi activitatea spirituală care va libera omul, care îl va scoate de sub servituțile superstițiilor și-l va reda sie-și. Este însă, pentru aceasta, nevoie de o schimbare de perspectivă a modului cum este înțeleasă răspîndirea culturii în marile mase. In locul unei cultivări a memoriei și a unei acumulări erudite de fapte, trebue să se instaureze un nou spirit, recunoscînd rolul funcțional al ideilor și promovînd activitatea proprie de căutare și înțelegere. Știința care pune pe om în mijlocul lucrurilor și a cercetării alcătuește, prin urmare, un îndemn la cunoașterea de sine, la autonomia spirituală. Idealul de om al timpului de față va fi deci omul liber, autonom, desprins de prejudecăți, lucrînd la propria sa perfecțiune, este omul redat sie-și prin libertate creatoare.

* * *

Intre perioada ultimilor zece ani și mai cu deosebire a anilor de războiu și între vremea în al cărui prag ne aflăm nu se poate stabili un raport comun. Negația spiritului, a libertății creatoare, a independenței și autonomiei umane a făcut loc unei perioade de totală liberare a omului. In fața noastră se află o nouă lume. Trăim în prezent momentul de nesiguranță, de prefaceri, de examen de conștiință. In acest efort de cunoaștere de sine, de examen al propriilor posibilități și de confruntări, lucrarea d-lui Anton Dumitriu care a apărut ca o anticipare curajioasă a timpului de față, ca o prefigurare a structurii intelectuale a Europei de mîine. Iată o cercetare care nu se oprește la suprafață, ci atacă și tinde să rezolve problemele esențiale de structură ale vieții occidentale. Nu e o operă de analiză uscată, ci de aderență vie la pulsația vieții actuale. Intr'o vastă privire de ansamblu se cercetează destinul și valorile adînci ale occidentului și perspectivele de viitor, confruntîndu-se cu valorile orientului. Examenul conduce la statornicirea unei linii de orientare, la încheieri pozitive, optimiste. Deși mult mai încercat prin actualul războiu, decît acum douăzeci de ani, continentul european vădește mai multă vitalitate și mai multă încredere în propriile lui forțe. Teoretizările anunțînd un „declin al occidentului", o moarte a civilizației noastre, nu se mai fac auzite. In locul lor se afirmă o concepție eroică a cuceririi adevărului, o disponibilitate pentru noi avataruri spirituale, pentru afirmația acestei culturi și care este în esență dinamică, însetate de noi dobîndiri și înțelegeri. Cartea d-lui Anton Dumitriu e o carte stenică, optimistă, călăuzind către viitor și întronînd valoarea omului și a libertății lui creatoare.

ION BIBERI

CRONICA PLASTICĂ

EXPOZIŢIILE DELA CĂMINUL ARTELOR, MAGDALENA RĂDULESCU ŞI SIEGFRID.

E greu, la prima vedere, a discrimina în opera doamnei Magdalena Rădulescu, ceea ce este procedeu de ceea ce este adevărata sensibilitate şi ceea ce e manierism de ceea ce este autentică originalitate. Doamna Magdalena Rădulescu e de o mare abilitate. Siguranţa desenului, mai ales în anumite capete de expresie, acea hotărîre cu care plachează tonuri vii pe pînză, gama bogată a paletei, toate acestea plac. Fără însă a mulţumi pe deplin. Din multe opere a domniei-Sale emană mai mult farmec decît frumuseţe. Bizarul se împotriveşte adesea armoniei. Unele ezitări de concepţie se prelungesc în execuţie. Irealismul unor schiţe le face să apară ca făcute în tranşe; unele portrete ajung la o desamăgitoare complezenţă; altele sunt declamatorii şi inutil de mari; altele, într'un spirit decorativ, sunt de o inanalizabilă graţie. Afară de portretul domnişoarei Stahl, aproape toate pînzele, desenele şi schiţele sunt de bun gust. In tabloul reprezentînd un Arlechin, capul şi mîna sunt pictate cu o feminină migăleală şi sensibilitate, pe cînd haina de carnaval albastră şi roşie desprinzîndu-se pe un fond cenuşiu este aşternută în largi pete ca materiile preţioase ale veşmîntului unei icoane.

In alte portrete d-na M. R. abuzează de acest contrast în felul de a picta, atît de diferenţiat, două elemente ale aceluiaşi tablou.

Un înger în haine albastre cenuşii e cel mai frumos tablou al expoziţiei şi poate chiar unul din cele mai frumoase din cele pictate de d-na M. R. Totul, atît compoziţia cît şi desenul, exprimă un fericit moment de graţie. Inspiraţia liberată de orice procedeu a mers pînă la capătul execuţiei... a execuţiei suave, aproape imateriale, cum i se cade unui înger.

In orice caz, arta d-nei M. R. e vie şi ritmată de un puternic optimism, iar ezitările sale pot deveni fecunde.

Arta ei nu e lipsită de nobleţă. Din expoziţie îţi rămîne o impresie vie de luminozitate, în care joacă colori şi nuanţe care merg adesea pînă la somptuozitate.

Expoziţia d-lui Siegfrid, care urmează aceea a doamnei M. R., are ca notă dominantă nostalgia. Toate notaţiunile sau tablourile sale par a fi transpuse pe ecranul amintirilor şi asta nu numai cînd e vorba de un peisaj nou de o figură, dar şi pentru o natură moartă un studiu de flori. Domnul Siegfrid este un pictor cultivat, sensibil şi sentimental, un ilustrator al romanului său interior. Arta lui e complexă şi subtilă. E o pictură intelectuală trecută prin laboratorul artificiilor memoriei. In actuala lui expoziţie el prezintă peisaje din Veneţia, Roma, şi Paris, cîteva figuri, puţine naturi moarte şi un nud. In cazul peisajelor evocarea e întotdeauna justă şi coloarea adesea foarte frumoasă, compoziţia simplă şi echilibrată. Materia tinde a deveni prea preţioasă (portretul pe fond violet), prea agreabilă în sine (la unele peisaje şi

naturi moarte). Artistul are o mare posibilitate de nuanţare a tonurilor, în care se complace. Asta nu-l împiedecă să ajungă la note tari, care sunt întotdeauna juste (verdele din peisajele romane, albastrul dominant din unele peisaje parisiene). Domnul Siegfrid este şi un desenator desăvîrşit. In suita de amintiri din copilăria lui moldovenească, darul său excepţional de evocare apare întreg. In seria scenelor din adăposturi acuitatea tragică a observaţiei, notarea adesea ironică a faptului divers, desvălue posibilităţi la domnul Siegfrid foarte străine de atmosfera „de sărbătoare galantă" de care vorbeşte Petru Comarnescu în prezentarea catalogului. Această atmosferă mărturiseşte o necesitate de evadare, care se va putea exprima odată şi pe teme mai vaste decît acelea din expoziţia actuală.

EXPOZIŢIA VOINESCU.

Domnul Voinescu este de o autentică răutate. Dar spiritul lui de observaţie depăşeşte această răutate. Procedeele sale n'au întotdeauna o legătură directă cu arta.

Prin mijloace foarte diferite şi adesea foarte amusante, el caută, cu ajutorul ridicolului, să traseze, accentuînd exagerările unei personalităţi, o imagine sintetică sau, mai bine zis, o ideogramă a insului care i-a devenit victimă.

Domnul Voinescu ne interesează şi ne documentează. El este un caricaturist desăvîrşit.

CARŢI DESPRE ARTA.

Manualul d-lui G. Oprescu (Manual de Istoria Artei. Ediţia II-a. Editura „Universul" 1944), e cunoscut şi apreciat de mult. Faptul că a doua ediţie apare anul acesta confirmă succesul acestei lucrări serioase şi documentate. Autorul a căutat probabil, dintr'un exces de spirit ştiinţific, să şteargă cît mai mult ideile personale şi ipotezele, pentru a da cetitorului o materie minuţios controlată. Ne pare rău de mediocritatea reproducerilor. Intr'o ţară cu muzee sărace şi puţine, unde cetitorul nu-şi poate completa noţiunile artistice în faţa operelor celebre, reproducerile au o importanţă covîrşitoare. Rare sunt de altfel cărţile de acest soiu în Romînia. Arta grafică la noi s'a mulţumit pînă acum cu cîteva lucrări de excepţie. Condiţiunile în care ies însă lucrările didactice sunt, în general, foarte mediocre. Clişeele manualului sunt bine alese şi multe. Bunăvoinţa autorului n'a fost urmată şi de aceea a tipografului.

Odată cu apariţia ediţiei a doua a Manualului de Istoria Artei ne aşteptam la un volum, măcar sumar, despre Antichitate. Dar d-l G. Oprescu pare a ne promite numai o continuare. Punînd ca subtitlu Vol. I „Evul Mediu şi Renaşterea", e bineînţeles că el nu va mai vorbi despre Antichitate. D-l Oprescu presupune că studenţii, ieşind din liceu, au o pregătire clasică suficientă pentru a cunoaşte sumar istoria artistică a Antichităţii. Nivelul actual al învăţămîntului nostru secundar exclude o astfel de ipoteză. Dar explicarea Evului Mediu, şi în special a începuturilor sale, cere o cunoştinţă temeinică a trecutului clasic. Există unele teme în continuare, care se desvoltă şi se amplifică trecînd din Antichitate la Evul Mediu.

Unele teme şi forme ale Renaşterii nu se explică dacă Antichitatea rămîne străină studentului format superficial. D-l Oprescu a tratat epocile care îi erau dragi, acelea pe care le-a studiat cu mai multă pasiune, din îndemnul marelui său prieten Henri Focillon. Dar un Manual de Istoria Artei cere să fie complet şi nu poate începe cu epoca întemeierii Constantinopolului. Autorul însuşi spune: „Ori de cîte ori se pun, la Universitate ca şi în afară de învăţămîntul superior, probleme de Istoria Artei, este greu să se ajungă la noţiuni ceva mai precise asupra impor-

tanței lor, asupra raporturilor lor reciproce sau față de alte materii, din alte domenii, fără o cunoștință sistematică și, dacă se poate sigură, asupra desvoltării artei în decursul vremurilor. „Tocmai" de aceea așteptăm cu nerăbdare și volumele de completare, care vor trata istoria artei antice și moderne. Altfel nu se va ajunge la „o cunoștință sistematică".

HENDRYK VAN LOON: Istoria Artelor. 800 p.

Odată cu manualul profesorului romîn a apărut o ciudată lucrare tradusă din englezește de Domnul Ion Totoiu: Istoria Artelor, de Hendryk van Loon. Această carte nu este numai scrisă dar și ilustrată de acest autor destul de greu de situat. Nu e prima lui lucrare. Domnul V. L. a mai scris o istorie a omenirii, o geografie, o carte despre navigație și una despre Rembrant.

In „prolog", autorul afirmă că primul plan al lucrării cuprindea nu numai arhitectura, pictura, sculptura, gravura, muzica, etc... dar și literatura, moda și arta culinară. Față de stilul întrebuințat, care mărturisește o mentalitate bine definită, ne pare rău că d-l V. L. nu s'a mulțumit cu arta culinară. Ar fi putut face glume și spune anecdote de un gust dubios pe seama gloriilor culinare și inventatorilor de sosuri, fără a minimaliza tot ce e măreț în istoria omenirii. D-l V. L. are aerul de a voi să scrie pentru toți, într'un stil familiar, care merge pînă la josnicie. In realitate el scrie cum poate și cît poate, încercînd să salveze aparențele unei false erudițiuni. Lipsa totală de inteligență, care scapă ici colea într'un lirism gazetăresc, este exprimată în primul rînd prin desenele d-sale. Aceste mîzgălituri nu sunt numai urîte, executate fără umbră de talent, dar și străine celei mai elementare înțelegeri plastice. Ele mărturisesc o vulgaritate masivă și o completă miopie în afța frumosului.

In „post scriptum" autorul spune, adresîndu-se nenorocitului cetitor:"... pentru ce mi-am dat osteneala să redactez acest „tratat" enorm și pentru ce țineam să iei cunoștință de el? Pentru un lucru foarte simplu. Pentru a te invita să fii de ai noștri și prin „ai noștri" înțeleg pe toți acei care cugetă că la rigoare ne putem lipsi de prînz sau de cină, dar că vieața fără cîteva fărîmituri de muzică sau de pictură nu face să fie trăită". Dar desenele pe care le prezintă Domnul V. L. nu vor convinge pe nimeni de o asemenea necesitate etică, iar stilul său cel mult va zăpăci pe naivul cetitor doritor să se informeze. Această carte lipsită cu totul de bună cuviință, poate la rigoare îmbogăți conversația unor oameni care se mulțumesc din fărîmiturile culturii, dar fără vreo dorință de a cunoaște realmente ceva.

Informația d-lui V. L. nu pare a fi depășit dicționarul sau enciclopedia de buzunar. El afirmă cu o uluitoare siguranță cele mai inexacte lucruri și cînd se încurcă scoate din sertar o anecdotă. Incearcă definiții inutile sau, cînd istoria nu-i convine, o schimbă.

In prolog cetim: „Astăzi recunoaștem că omul care a conceput podul Brooklyn era, în felul lui, un artist tot așa de mare ca și zidarul necunoscut care a întocmit planurile Catedralei din Chartres și mulți dintre noi găsesc tot atîta plăcere privind un dans de Fred Astaire cîtă putem găsi ascultînd quintetul din ultimul act al Maeștrilor Cîntăreți".

Adevărat este că numele arhitectului Catedralei din Chartres nu ne-a parvenit. El n'a fost însă un zidar, cum spune V. L. care nu pare a cunoaște ierarhia organică a corporațiilor Evului Mediu. Cît despre comparația cu podul din Brooklyn credem că orice comentariu e de prisos. Sunt de altfel multe alte comparații în acest stil în fiecare capitol.

Tot în prolog d-l V. L. mai spune:

„Se vorbește mult în zilele noastre de datoria de a răspîndi arta în popor. Am dat maselor libertatea, egalitatea, dreptul de a fi fericit; acum e vremea să le dăm *și puțină artă*. Lucrul pare foarte simplu dar mă îndoiesc că va fi posibil..."

Această afirmație e și confuză și falsă. Cîteva pagini mai înainte, V. L. combate arta pentru artă. O artă mare nu e poate pe înțelesul tuturor, dar poate impresiona în mod diferit toată lumea. In toate epocile mari mulțimea participă într'un fel direct sau indirect la artă. V. L. punînd problema cum o pune și izolînd arta de masele populare, limitează înțelesul ei și minimalizează menirea ei. Arta egipteană și greacă, romană, gotică, și arta Renașterii s'au adresat mulțimilor. Că în acele epoci s'au născut opere izolate în prețiozitatea lor, nu dă dreptul la o generalizare ironică. V. L. confundă izolarea unor artiști cu izolarea artei.

In fruntea capitolului II: „Arta preistorică", V. L. scrie în chip de titlu: *„Unde autorul caută să aprindă o mică luminare într'o peșteră mare și întunecoasă, care în ciuda atîtor osteneli și cercetări a refuzat pînă acuma să ne desvălue tainele sale mai importante"*. V. L. crede deci a fi primul care luminează preistoria... cu o luminare. De s'ar fi informat unde trebue, ar fi putut afla, grație studiilor științifice întreprinse în ultimii 50 de ani, că peștera nu e așa de întunecoasă. Sunt lacune în cunoașterea noastră a preistoriei, dar liniile generale ale formațiunii umane au fost trasate.

In capitolul despre arta greacă spicuim: „Puțin mai sus am definit geniul ca fiind perfecțiunea tehnică plus încă ceva, ceva ce e tot așa de greu de definit ca și harul dumnezeesc, dar ceva pe care-l poate recunoaște fiecare din noi de îndată ce il aude sau il vede. Ce o fi acest ceva, depinde de părerea fiecăruia, iar părerile se pot schimba după împrejurări".

„Tehnica nu se schimbă niciodată și trebue respectată; ea nu se poate cîștiga decît prin practică. Acest adevăr poate fi verificat în cazul automobilismului". Am vrea să știm cum V. L. explică imuabilitatea tehnicei?

Și mai departe: „...e greu de presupus că cei cîțiva locuitori din insula Milo sau Samotracia au fost în stare să cumpere capod'opere ca Venus sau Victoria, care astăzi sunt mîndria Luvrului. Cum vor fi ajuns în aceste colțuri pierdute? Nu putem ști. Poate făceau parte din vreo încărcătură împotmolită în aceste porturi". Grave probleme își mai pune Domnul V. L.

Tot în acel capitol aflăm că Grecii nu iubeau moartea... și o tratau cu un „Humor cam forțat".

Capitolul despre artele minore la Greci e intitulat: Oale, Cercei și Linguri". Acolo autorul mărturisește că: „din nenorocire (cel puțin pentru gustul meu) olăria greacă e cît se poate de monotonă. Coloarea fondului era totdeauna roșu închis... etc."

In primul rînd coloarea fondului a fost roșie, neagră și albă, iar formele n'au fost de fel monotone. Dar V. L. a trecut grăbit și căscînd prin muzee.

Nu pot omite următorul citat despre Romani: „Iată-ne în sfîrșit ajunși la Romani. Dar, Doamne Sfinte! plicticoși mai era neamul ăsta de oameni... Virtuțile Romanilor mi-au asurzit urechile de cînd m'am născut... Mai bucuros mi-aș petrece restul vieții într'un fund de provincie decît la Roma. Poate din restul vieții într'un fund de provincie decît la Roma. Poate din cauza operelor Romanilor. Ne-au lăsat o sumedenie. Am văzut cu grămada. Cred că numai arta lor mi-a pricinuit scîrba pentru ei. Căci această artă este atît de minunată și plicticoasă".

Cînd ajunge la Renaștere V. L. spune în obișnuitul său stil familiar: „Și dacă m'ați întreba care a fost cauza Renașterii, n'aș putea să vă răspund decît atît: ea a fost urmarea biruinței comerțului (cu ajutorul banului și al creditului) asupra vechilor metode de schimb în natură".

Citind această frază sunt sigur că un conțopist al unei bănci din Wall Street trebue să fie tare mulțumit.

De altfel preocupările bancare il obsedează. Unul din capitolele despre Renaștere (Capitolul XXVIII) este: Manufactura italiană de tablouri intră în acțiune" și ca subtitlu: „Trimiteți-ne o duzină de Florentini de calitatea întîia și o jumătate duzină de Venețieni de calitatea a doua".

Vorbind de Tițian V. L. spune: „Eu am fost intotdeauna ispitit să-l socotesc pe Tițian un Franz Liszt al picturii, prin faptul că Venețianul știa să trateze mai bine femeile și nu fac aluzie numai la cele pe care le-a făcut nemuritoare în tablourile lui".

Și așa, opt sute de pagini. E cam mult. Nu știm ce primire i-a făcut acestui pretins Manual publicul de dincolo de Ocean. Știm însă că această carte n'are nimic reprezentativ al spiritului și al culturii americane, care pune temeiu pe opere cinstit gîndite și serios documentate. La noi succesul ei de librărie e mare, căci spiritul de zeflemea și tendința de minimalizare a ceea ce e nobil sau sublim nu ne e străin.

Trebue adaus vă vulgaritatea expunerii Domnului V. L. a fost pusă în valoare prin traducerea Domnului Ion Țotoiu.

G. M. CANTACUZINO

MISCELLANEA

AVANSĂRILE ȘI REZOLUȚIILE MAREȘALULUI WILHELM

In trista epocă a războiului am avut parte de o reconfortare plină de haz: rezoluțiile „conducătorului" Romîniei. Dar el a avut un precursor tot așa de amuzant. Se vede că e o fatalitate.

Murind bunicul său, tînărul Wilhelm de Hohenzollern devenea Rege al Prusiei și Impărat al Germaniei. In acel moment, Wilhelm avea gradul de general. Era un frumos salt în carieră. Lui Wilhelm însă îi mai rămîneau oarecari amărăciuni. Iubea așa de mult tot ce ținea de militărie, era așa de îndrăgostit de toate insignele, titlurile și podoabele soldățești (în 15 ani schimbase de treizeci de ori uniformele), era așa de sensibil la toate nuanțele ierarhiei în armată, încît nu se putea impăca la gîndul că două grade ofițerești importante, ca acela de amiral și acela de mareșal, să-i lipsească din panoplia lui personală.

Dar pentru a fi făcut mareșal, îi trebuia cineva care să-l numească, tot un militar, superior peste toți mareșalii. Ar fi fost de sigur lesne ca Impăratul Wilhelm II să dea ordin Regelui Wilhelm II să avanseze pe generalul Wilhelm II la rangul de mareșal. Dar pe vremea aceea Conducătorul Germaniei nu avea norocul să se poată consfătui cu Conducătorul Romîniei. Așa încît ingeniosul procedeu al auto-avansării nu-i putea trece prin minte. Găsi totuși un alt procedeu, de o legalitate egal de perfectă. El declară cinstit națiunii că într'o noapte, avusese un vis, unde îi apăruse bunicul său Impăratul, care îl informa că Dumnezeu a decis ca el, Wilhelm, să fie promovat mareșal. Era un ordin categoric dela cei doi șefi supremi.

Se va obiecta poate că nu pot exista simultan doi șefi cu adevărat supremi. Dar inventivul Willy avea răspuns la toate. Pe un raport unde figura cunoscuta expresione „Dumnezeu a vrut ca Germania etc...", Kaizerul trage puternic cu creionul roșu sub cuvîntul „Dumnezeu" și notează, pe margine:

„Bunicul meu a dovedit negru pe alb că El este un umil instrument în mînile lui Dumnezeu".

Era vorba deci de un fel de colaborare la șefia supremă. Bunicul devenea, cum am zice, o completare a lui Dumnezeu (care nu se poate manifesta direct, ci cu concursul unui instrument; al unui „umil" instrument, căci modestia a fost totdeauna o caracteristică națională prusacă).

Dar odată mareșal, Wilhelm voi să fie și amiral.

Foarte interesantă este, de altfel, întreagă această poveste a flotei imperiale. Nu pentru a da bătălii navale fusese ea construită. In timpul războiului, Tirpitz exasperat demisionează fiindcă Wilhelm nu-l lăsa de loc să se bată. Vasele nu trebuiau expuse să fie distruse.

Ele n'au fost făcute pentru asta. Unica lor misiune era să facă să plesnească de ciudă pe unchiul Eddy și pe vărul Georgy dela Londra. De aceea Willy făcea mereu comploturi cu vărul Nicky, dela Petersburg.

„*Nu spune asta nimănui* — scria el țarului. *Secret! Sst! Sst! Iată sfîrșitul adevărat al scrisorilor mele. Nimeni nu bănuește nimic. Mă bucur să văd ce cap o să facă. Cum ne îmbrăcăm pentru întîlnire? Willy*".

Așa dar, Kaizerul voia să fie avansat amiral. Aceasta se făcu cu ajutorul tot al unui Impărat. De astădată recurse la vărul său Nicky, Țarul tuturor Rusiilor. A fost o înduioșătoare avansare reciprocă. La o întîlnire pe care acești doi eminenți bărbați de Stat au avut-o la Björkö, Willy i-a propus lui Nicky să se numească unul pe altul amirali supremi. Romanov devenea Mare-Amiral al Pacificului iar Hohenzollern al Atlanticului. La despărțire, marinarii de pe bordul yachtului german trimiteau, prin semnale luminoase, următorul mesagiu către yachtul „Steaua Polară":

„Marele Amiral al Atlanticului salută pe Marele-Amiral al Pacificului".

Și nu înțelegem nici pînă azi de ce un sfetnic, care îl însoțea atunci pe Impărat, a comunicat echipajului — ofițeri și oameni — că vor fi snopiți în bătăi dacă presa află ceva despre acest tandru și imperial răvaș.

Camarilele au prostul obiceiu de a se amesteca inoportun, pentru a umbri prestigiul tronului. Cînd Wilhelm pronunță un celebru discurs la plecarea expediției militare din China, un singur gazetar, care luase note stenografice, parveni să publice textul exact al cuvîntării (celorlalți, camarila le înmînă o altă versiune, mai puțin glorioasă). Iată cuprinsul original al augustei alocuțiuni:

„*Nicio predare! Niciun prizonier! Ucideți pe toți cei ce vă vor cădea în mînă. Astfel precum, cu un mileniu în urmă, Hunii sub comanda regelui lor Atila își făcură un nume care, acum, transmis prin tradiție și legendă, apare formidabil, tot așa și voi trebue să faceți ca numele de German să devină atît de groaznic pentru Chinezi, încît să-și amintească de el o mie de ani de aici înainte, și niciunul din ei să nu îndrăsnească să se uite, fie chiar pe furiș, la un German*".

E foarte curioasă această preferință a dictatorilor germani pentru cifra 1000. Implinindu-se „un mileniu" de cînd colegul Atila beneficiază de renumele de „formidabil", și cum pe de altă parte această apelațiune trebue să înceapă, din acel moment, în favoarea Impăratului Wilhelm, înseamnă că privilegiul celui dintîiu expiră. după cum și pentru Kaizer el ajunge la scadență, după propriile sale declarații, tot peste o mie de ani. Din păcate, uzurpatorul Hitler a întrerupt această prescripție achizitivă, începînd el una nouă. Astfel, Fuehrerul a anunțat, după înfrîngerea Franței, că prin aceasta el a instaurat o nouă ordine europeană „für die nächste tausend Jahre".

Dar să revenim la rezoluțiile mareșalului Wilhelm.

Tratamentul relativ sever pe care îl aplica el bestiilor galbene era foarte legitim. In politica externă trebue să se procedeze cu energie. In schimb, față de propriul său popor, Kaizerul era blîndețea însăși. Iată cîteva imperiale reflecțiuni, cu ocazia unor greve:

„*Mă aștept ca intervenția armatei să lase cel puțin cinci sute de persoane la pămînt*". Sau:

„*Sunt pe deplin satisfăcut de atitudinea poliției. Dar în viitor să nu mai dea cu latul săbiei, ci cu tăișul*".

Iar cînd, în toamna anului 1918, în plină glorie, consimte să vorbească, pentru prima oară după mai bine de treizeci de ani de domnie, cu un deputat socialist, Atila spuse, tăios, mitocanului:

„*Cu o singură condiție primesc să colaborez cu social-democrația: să-i schimbați numele. Nu-mi place numele*".

Se zice că după această întrevedere, Kaizerul ar fi declarat că a produs o puternică impresie asupra „porcului democrat"..

Și era exact.

Dar, în sfîrșit, în toate acestea era vorba de norodul de rînd. Față de militari sau de ambasadori, se exprima mult mai protocolar. Odată, la manevre, statul major făcîndu-i un plan tactic cu oarecari observații critice, Wilhelm comentează acest raport:

„*Măgari bătrîni; dacă sunteți mai bătrîni vă închipuiți că știți toate mai bine ca mine!!!*".

De altfel „măgarii bătrîni" găsiră în curînd mijlocul de a scăpa de aceste nemăgulitoare apelațiuni. Toată supărarea provenea din aceea că Impăratul, contrar tuturor tradițiilor, participa personal la întocmirea planurilor operative ale luptelor (la manevre, bine înțeles, căci între 1914—1918 n'a fost văzut nicio clipă pe front). Rezultatul era că partida comandată de Kaizer mînca regulat bătaie. Firește, așa e războiul. Dar, orișicum, trebuia găsit un remediu. Și s'a găsit. Statul său major se informa de planurile partidei adverse, și pe baza lor sugera discret Impăratului păreri personale de o garantată eficacitate..

Se găseau însă, din nefericire, și alți „măgari bătrîni" în fața cărora Wilhelm trebuia să se abțină. Așa, bunăoară, ambasadorii altor State. Dar inventivul Kaizer găsi și pentru asta un mijloc. Recurse iarăși la procedeul rezoluțiilor.

Astfel, un raport dela Petersburg îi aducea la cunoștință că ministrul Muravief vorbise cu multă bunăvoință despre Germania și despre El. Totuși, i se păru că antipaticul Muravieff luase un ton cam superior. Și atuci, pe raport, Kaizerul adnotează:

„*Lipește călcîiele și fă drepți, domnule Muravieff, cînd vorbești cu Impăratul Germaniei!*".

Doar față de parlamentari știa El să păstreze un ton parlamentar. Astfel, cînd pentru prima oară Reichstagul acordă un credit pentru înarmările navale, Wilhelm, la cetirea raportului, e transportat de bucurie că i-a păcălit pe deputați, căci odată prima concesie făcută, vor trebui să le facă și pe cele următoare. Și atunci, radios, scrie:

„*Acum îi am în mînă! Cîinii —, vor trebui să plătească pînă se vor învineți!*"

La un raport făcut de generalul Wismann, șeful unei expediții coloniale în Africa, și care începea cu cuvintele: „Datorez succesul întreprinderilor mele în primul rînd capacității ofițerilor mei" —, Kaiserul observă, sec:

„*Ofițerii nu sunt ai tăi. Sunt ai mei*".

De altfel, ori de cîte ori, într'un raport i se pomenea de vreun pod, sau de vreo cazarmă, sau de vreun muzeu, sau de vreun tratat —, Wilhelm nota, scurt:

„*Asta tot bunicu-meu a făcut-o*".

Și așa, din rezoluție în rezoluție, după eforturi de peste treizeci de ani, duse mareșalul Germania la glorie, pace și belșug. Deciziile lui interveneau în toate chestiunile, dela cele mai generale la cele mai intime.

Astfel, marele duce de Weimar trebuia să se căsătorească. Intre timp, acesta își dete seama că nu era potrivit cu femeia pe care și-o alesese, ceea ce și ea recunoaște. Ducele înștiințează pe Impărat de ruptură. Iar Impăratul hotărăște:

„*De vreme ce Eu, Impăratul Germaniei, trebue să vin la nunta ta, nu mai poți să vrei să nu te mai însori*".

Numai moartea — scrie un cronicar al acestor timpuri — liberă pe această femeie, după doi ani, „din căsnicia de iad pe care cei doi soți voiseră să o evite".

Odată, Impăratul răcise. Era foarte turburat de această insolentă crimă de lez-majestate din partea microbilor. Ca să liniștească pe Im-

părat, care luase chestiunea în tragic, doctorul palatului preciză în buletinul său medical, că nu-i vorba decît de un mic guturaiu.

„Un mare guturaiu. Totul este mare la mine!".

hotărî acela care treizeci de ani a condus, după capul lui, destinele Germaniei către masacrul dintre 1914—1918. Mai tîrziu cu douăzeci de ani sinistrul bufon Hitler dă foc lumii. Care e secretul după care poporul german își alege astfel de oameni drept conducători? Nu poate fi străină însuși calitatea poporului.

ATITUDINE INTRANSIGENTĂ ȘI TON PONDERAT

Trăim vremi revoluționare. Societățile omenești își caută o așezare în tot cazul nouă. Războiul încă în curs e ca un fel de suspendare de executare, și nerăbdarea popoarelor e cu atît mai mare cu cît de scurtă este scadența încetării luptei armate. Sunt țări, cum e a noastră, care au trecut, dela 1937 pînă la 1944, printr'o multiplicitate de regimuri; și răsturnarea dela 23 August inaugurează unul care este el însuși un provizorat scurt în așteptarea unei organizări mai durabile dar tot atît de necesară.

Această atmosferă de nervositate care domnește in țările eliberate, departe de a fi deprimantă, este dimpotrivă dătătoare de forță, de speranță. Spiritele drepte sunt încordate pentru luptă. Și, ca întotdeauna în asemenea timpuri de mari prefaceri, bîntue o mentalitate specială, pe care sociologul francez Fauconet, vorbind de revoluția franceză, o numea „epidemie de trahisonită". Fiecare cetățean e suspectat nu numai de complicitate pozitivă cu regimurile trecute, dar și de vinovăția negativă de a nu fi aderat deajuns de intens la lumea viitorului. In special în Franța domnește azi acest spirit de mefiență față de toți cei acuzați de a fi „des tièdes", partizani prea „călduți" ai ideilor noui.

Printr'un curios paradox, care ține probabil de moravurile noastre reacționare, în Romînia se constată dimpotrivă un fel de succes de stimă pentru opiniile ponderente. Se scoate, din amintirea vremilor de liniște, acea veche idee că înțelepciune înseamnă cumpătare, că succesul cere cumpănire, analiză temperată și examen încet al situaților. Iar acei ce cred că în perioadele revoluționare înțelept și cuminte este tocmai a se merge *repede;* că viteza activității noastre este, ca și aceea din fizica newtoniană, nu absolută ci relativă la viteza împrejurărilor exterioare; că reușita depinde de sincronismul dintre faptele noastre și mersul evenimentelor; acei ce socot astfel sunt priviți cu spaimă, înfierați ca pripiți și ca răsturnători anarhici. Și atunci ei sunt combătuți în numele moderației, al procedării temperate. Iar rezultatul e exact contrariul aceluia scontat. Incetineala duce la sabotare, lucrurile și oamenii își pierd pasul unii față de alții, treburile nu mai merg nici repede nici încet, treburile riscă să nu mai meargă de loc. Și atunci — fiindcă Societățile nu suportă multă vreme haosul —, incoherența este, la un moment dat, suprimată brusc prin schimbări radicale, de o mie de ori mai revoluționare decît dacă s'ar fi renunțat dela început la falsa cumințenie a soluțiilor temporizatoare.

Asemenea prejudecăți sunt — cum spuneam — mai tenace în Romînia decît poate în orice altă țară. Și-i cu atît mai ilogic cu cît vremile de azi, deși intens revoluționare, au totuși o alură relativ lentă. Cel puțin în privința problemei celei mari, a deosebirilor de vederi dintre burghezi și proletari. Recetiți cartea publicată recent de unul din fruntașii partidului de extremă stîngă din Romînia. D-l Lucrețiu Pătrășcanu arată cum programul comunist se împarte în două: obiectivele permanente ale mișcării, care duc la prefacerea societății noastre în-

tr'o societate integral socialistă, — și obiectivele imediate, avînd caracter net nesocialist și doar general democratic. Repetăm, vremile sunt intens revoluționare, fiindcă nu ne este permis niciun moment să ne oprim din mers. Dar parcurgerea primei etape este de o durată nedeterminată. Ea s'ar putea să fie foarte lungă. Interzisă e numai rămînerea pe loc.

Și totuși, chiar această fază general democratică înspăimîntă cumplit cercurile reacționare romînești. Iar rezistența lor exasperează pe acei ce reprezintă forțele democratice. Și cum acestea din urmă, deși păstrează o fermă intransigență, voiesc a duce lupta cu mijloacele cele mai normale, în deosebi prin informarea amplă a publicului pe calea presei — rezultă de aci o oarecare nervositate în tonul și titlul articolelor de ziar. Ceea ce dă oamenilor foarte „subțiri" prilejul să acuze de antiintelectualism, de lipsă de cultură și de talent întreaga presă de stînga, pe care o compară pejorativ și stupid cu vechea literatură legionară.

De bună seamă, este absurd a se reproșa gazetelor stilul lor de astăzi. In vremi ca acestea, ziarul este nevoit să întrebuințeze violențe de vorbire și o alură apostrofică a discursului. Mai întîi pentrucă s'au comis prea multe brutalități — și acestea nu de limbaj — în anii din urmă pentru a se putea pretinde să se vorbească cu mănuși. Apoi în conjunctura politică specială dela noi, unde partide net antagoniste trebue să conlucreze în sinul aceluiași guvern, tonul permanent polemic este ca un fel de supapă care evacuiază prin presă excesul de presiune care altfel ar exploda în plină viață socială. Pe de altă parte, o gazetă, prin însăși funcțiunea sa cotidiană, trebue să atace des și tare, să revină mereu asupra acelorași doleanțe, supunîndu-le unui crescendo care să le asigure eficacitatea. Cînd pamfletăresc și cînd poruncitor, articolul de ziar este expus acelei simplificări stilistice a cuvîntului-revolver, a formulei de senzație și a invectivei. Materia de care se ocupă îl silește, într'o bună măsură, la aceasta. Și-l mai obligă poate și cetitorul însuși. Căci presa cotidiană, destinată maselor largi ale populației, se adresează unui cetitor ocupat și grăbit, unor oameni care au treabă și care-s nevoiți a consuma gazeta iute, în picioare, în tramvai, pe stradă, în pauzele serviciului. Articolele lungi, și circumstanțiate nici măcar nu l-ar plictisi: pur și simplu ar fi incapabile să-i capteze atențiunea.

Din aceste împrejurări s'a născut o anumită tendință de a se confunda „violent" cu „curajos", brutal cu ortodox. Tot ce e scris mai pe larg, cu argumente și lungi desvoltări, este considerat oportunist și eclectic. Demonstrația devine sinonim cu compromis.

Este aci o răufăcătoare eroare. Atitudinea fermă se exprimă tot atît de bine prin nuanțe și subtile raționamente. Uneori chiar mai eficace decît prin retorică directă. Stilul gazetăresc are inconveniente. Este supus uzurii repezi, unei sațietăți intelectuale care cuprinde pe cetitor la auzul acelorași fraze. Superlativele se ofilesc iute, și devin ușor terne, mai șterse decît cuvintele obișnuite.

Iată pentru ce e în interesul polemicei ca, alături de ziare, să existe și publicații mai grave, unde ideile să fie reluate tenace dar liniștit, într'un limbaj mai temperat și mai subtil. Cetitorul va fi impresionat să regăsească, tratate mai pe larg, cu dovezi multe și argumentări variate, sprijinite pe fapte controlabile —, să regăsească, oarecum reabilitate, aceleași idei pe care se săturase a le auzi tunate și fulgerate în fraze dinamită.

Cele două metode se completează și se ajută în lupta de polemică și ideologie.

Ințelegem aversiunea spiritelor drepte pentru atitudinile eclectice, unde sub pretextul obiectivității se încearcă a se miza pe toate tablourile. Impăcarea sau ajustarea curentelor diverse dacă se face, se face

dela sine, în mijlocul luptei. Intre timp, fiecare curent trebue afirmat cu o deplină intransigenţă.

Decît, postură fermă nu-i sinonim cu brutalitate în exprimare. O atitudine poate îmbrăca două stiluri, egal de legitime, şi care-şi dau un reciproc ajutor; e suficient să ne amintim „Manifestul Comunist" şi „Capitalul" lui Marx pentru a înţelege cum tonul ştiinţific şi tonul revolver pot alterna asupra aceleiaşi pledoarii sporindu-i eficacitatea.

DOCTRINĂ

In anii 1907—1908, Constantin Stere scria în această revistă seria de articole în care expunea doctrina poporanistă. După războiul din 1914, 1918, mulţi îl întrebau dacă nu e cazul ca poporanismul de altădată să fie revizuit sau măcar completat. Intr'adevăr, Stere însuşi recunoştea inervenţia unui fapt nou de natură a modifica vechile concluziuni. Prin alipira Ardealului, structura însăşi a ţării romîneşti se schimbase. Regiunile acestea, puternic lucrate de capitalismul european, alterau caracterul pur agrar al societăţii noastre şi aduceau o importantă piaţă internă de consumatori ai poduselor fabricate. Posibilităţile de desvoltare industrială astfel, creşteau: un proletariat anticapitalist devenea cu putinţă, dînd accent socialist luptelor sociale.

Afară de aceasta, alături de noi avea loc acel fenomen uriaş care era revoluţia rusească; ceea ce iarăşi schimba vechile concluzii ale doctrinei poporaniste.

Stere nu a scris această completare de program sub formă directă. A scris-o totuşi altfel. In anii 1923—1924 el publică un studiu în opt capitole despre „Cauzele şi perspecivele revoluţiei ruseşti".

Fără falsă modestie, putem spune că acea lucrare a lui Stere asupra revoluţiei bolşevice este una din cele mai valoroase din cîte au fost scrise vreodată. Găsim acolo o alianţă de rigoare ştiinţifică şi talent literar de care numai un intelectual adăpat la cultura rusă ar fi fost capabil. Sute de personalităţi afluiază din toate părţile, ca într'un roman de Tolstoi. Incoherenţa lor, învălmăşeala ideilor şi curentelor oferă un spectacol haotic şi grandios. Pe deasupra acestei desordini, un gînd clar şi tenace domină, gîndul partizanilor lui Lenin, care se confundă mereu mai mult cu natura însăşi a lucrurilor, cu dorinţele poporului şi cu legile singurului echilibru posibil peste groasnica deslănţuire de forţe disolvante. Pictura mişcărilor de stradă, reproducerea conversaţiilor diverşilor participanţi la acele turburi evenimente, faptele diverse, argumentele logice ale sociologului, ironia prezentărilor şi observaţiunilor, toate acestea se împletesc şi se îmbină într'un tablou de o halucinantă realitate.

Prin adeziunea sa totală la tot ce ţinu de această mişcare, Stere se considera dispensat de a mai aduce adausurile şi punerile la punct de care avea nevoie expunerea sa doctrinară de odinioară.

Aşa dar, chiar în ideea creatorului poporanismului romîn, situaţia evoluase. Dar aceasta privea numai aspectul agrar şi social al doctrinei. Cellalt aspect cultural rămăsese neschimbat şi neschimbat rămîne şi astăzi.

In această privinţă am avut odinioară nesfîrşite polemici. Intre altele ni se spunea că „nu am făcut şcoală", că poporanismul n'a fost o doctrină estetică, şi că nu a existat o literatură poporanistă. Iar argumentul repetat pînă la saţietate era că singurul artist pe care l-am putea la rigoare revendica, d-l Mihai Sadoveanu, e mai mult un romantic semănătorist decît un realist popular, iar despre alte talente poporaniste nu poate fi vorba.

Este ideea centrală a acelei critici de o perseverentă mediocritate

practicată de defunctul Lovinescu — despre care nu vom zice că n'a „făcut şcoală".

Aşa dar, — Topirceanu, Hogaş, Hortensia Papadat Bengescu, Demostene Botez, Otilia Cazimir, Codreanu, Ibrăileanu (autorul romanului „Adela") Jean Bart, Lucia Manta, Pătrăşcanu, Philipide, — nu sunt talente. Sau în tot cazul, nu sunt talente „poporaniste". Ibrăileanu şi-a cheltuit o bună parte din energia sa explicînd ce înţelegem noi prin poporanism în literatură, împotriva celor ce-l confundă cu semănătorismul. Este teoria noastră a specificului naţional în artă. Un artist romîn nu trebue să picteze neapărat ţărani. I se cere altceva: să aibă talent. Numai aşa poate scrie literatură bună. Decît literatura nu-i bună decît dacă oglindeşte sufletul poporului unde scriitorul a trăit. E o condiţie care nu i se *cere*, ci pe care *o are*, în măsura în care are şi talent. Nu numai Topirceanu sau Pătrăşcanu, dar nici Sadoveanu nu descriu numai ţărani, ci toate soiurile de oameni. Aceşti oameni însă sunt Romîni, şi felul de a-i descrie este şi el specific romînesc. Chiar dacă autorul datoreşte foarte mult culturilor străine. Asemenea capitalurilor venite din afară şi care ajută la extragerea din fundu pămîntului a petrolului romînesc, tot astfel civilizaţia apuseană scoate la iveală, în operele noastre literare, ceea ce-i curat romînesc. Talentele enumerate mai sus sunt talente „poporaniste", fiindcă au crescut la umbra criticei, învăţămintelor, sfaturilor estetice ale doctrinarilor poporanişti dela *V. R.* Cine, numai pentru a ne anula aceste merite, nu ne permite de a revendica, drept ai noştri, decît pe nuveliştii sau poeţii cu personaje îmbrăcaţi în iţari, — acela cade în gravul păcat de a judeca arta după starea civilă şi de a polemiza cu subiectul.

In aceste două ultime cuvinte se reflectă întreaga estetică poporanistă. A nu polemiza cu subiectul înseamnă în primul rînd libertate. Căci „moralismul în artă" de acolo purcede. Viaţa Romînească a susţinut întotdeauna că scriitorul nu are a se îngriji de morală. Arta este morală prin definiţiune. Căci realitatea e întotdeauna mai morală decît imorală. Ar fi chiar şi sociologiceşte absurd dacă societăţile, în care de sigur multe imoralităţi se petrec, n'ar lăsa pînă la urmă „să triumfe binele". Chiar evenimente de o înfiorătoare nedreptate (ca acest războiu hitlerist) oferă un spectacol finalmente reconfortant moraliceşte (de exemplu solidarizarea tuturor popoarelor de pe glob, unele din ele popoare bogate, depărtate la zeci de mii de mile de Germania). A reda fidel realitatea înseamnă implicit a cuprinde morală în artă.

Dar a „polemiza cu subiectul" duce nu numai la un puritanism sectar, ci şi la o recădere în cea mai antică primitivitate. Cetiţi interesanta carte a lui Varennes asupra gîndirii nereflectate. Una din manifestările tipice ale acesteia este obiceiul de a considera personajele de roman nu ca pe nişte simboluri, ci ca oameni adevăraţi. „Pe ticălosul acela de Franz — spunea o portăreasă mare cetitoare de foiletoane — dacă aş avea eu o putere, i-aşi suci gîtul". Am cunoscut şi noi personal un bătrîn student nebun romîn care scria zeci de tragedii şi epopei. L-am întrebat dacă nu făcuse şi piese mai moderne. „Cum de nu, răspunse dînsul, de pildă am o comedie socială, „De-ale vieţii", care este o frumuseţe, dar de care nu vreau să-mi aduc aminte, că mă înfuriu... Pentrucă personajul principal este unul Alexandru, care e un om infect, un om oribil. Inchipue-ţi ce face. După ce se duce la... Dar nici nu vreau să mă mai gîndesc la el. Că iar mă 'nfuriu".

De cîte ori n'a fost acuzată proza d-lui Sadoveanu — şi poporanismul ca autor moral — de sălbătăcie, imoralitate şi chiar reacţionarism, pentru diversele fapte urîte comise de personaje d-sale.

Dar păcatul cel mai grav al „polemizării cu subiectul" este de a fi o trăsătură specific fascistă.

Intr'adevăr, cînd o critică literară obtuză profesează asemenea doctrine, — aceasta e un simplu accident nefericit. Dar cînd o întreagă societate, de aproape o sută de milioane de locuitori practică acest gen

de censură, aceasta se numește fascism. Și dovada cea mai bună este că în Rusia nu se face așa. Arta e liberă în republica sovietelor. Cetiți romanele humoristului Petrov, cetiți acel admirabil roman al lui Onev: „Caietele lui Kostia Riabtzev"; nimeni nu și-a bătut joc cu atîta poftă de comicul moravurilor bolșevice. Firește, pe deasupra satirei, simțim că pulsează o vieață sănătoasă, o imensă bună credință, și înțelegem că pot exista aspecte ridicole în cele mai serioase lucruri. Societatea rusească e prea solidă pentru a se teme de ințepăturile artei. Cît despre cea germană, cenzura subiectelor nu-i salvează șubrezenia, ci doar ne-o demonstrează. Și, pe deasupra, ucide în germen orice încercare de artă. Nu este oare caracteristic că, dela întronarea hitlerismului, nu s'a scris în Germania nicio carte cetibilă? O asemenea grozăvie culturală a vrut să evite doctrina libertară a curentului literar poporanist dela Viața Romînească.

„ESTEȚII" DE VIAȚA ROMÎNEASCĂ

Presa ne laudă. Cităm între altele:

„In preajma celui de al doilea războiu, „Viața Romînească" devine o tribună democratică".

Așa dar, „devine". Pînă atunci, Viața Romînească susținuse, probabil, teocrația, militarismul, antisemitismul, bonapartismul, totemismul și feodalitatea.

Dar nici această onorabilă devenire nu ne este acordată complet. Căci comentatorul continuă:

„Cuvîntul preponderent îl au mai cu seamă aceia care nu reprezintă forțele democratice luptătoare, ci mai mult oamenii de talent, ancora într'o concepție statică estetică".

Ne pare bine pentru „talent". Să vedem însă cine erau „esteții" dela 1937—1940, care aveau „cuvîntul preponderent".

Intr'o revistă politică, sau de cultură generală unde și aspectul de luptă politică are un loc important —, cuvîntul preponderent îl au nu autorii de poezii, de schițe humoristice și de cercetări științifice sau filosofice, ci scriitorii care redactează articolele sociologce, notele polemice, cronicile: internă, externă, militară, economică, socială, precum și autorii de recenzii asupra unor lucrări tratînd despre asemenea subiecte. Iată lista completă a acestor colaboratori „regulați" și „permanenți":

Vișoianu, Ralea, Suchianu, Catz (alias Nicolau, alias Cerbu), Pătrășcanu (alias Ion C. Ion), Silber (alias Șerbulescu), Graur, Vera Pamfil, Voicu, Constantinovski, Romanescu.

Cea mai mare parte din aceștia sunt membri activi ai partidului comunist. Cei ce nu-s, au luat parte activă, în timpul clandestinității, la complotul din 23 August. Mulți din ei au stat, după 1940, la închisoare. Unul din ei, plecat din 1940 în U. R. S. S., a murit ca șef de partizani în Ukraina. Alți doi, plecați de asemenea la acea dată în U. R. S. S., au fost și sunt reporteri de războiu sovietici. Numele cîtorva din ei indică originea lor evreiască. Aceștia sunt „esteții" dela Viața Romînească. O perfectă oficină „judeo-comunistă" era acea grupare de „oameni de talent ancorați într'o concepție statică".

Grație acestor esteți așa de statici a putut exista, la Viața Romînească, o rubrică fixă despre evenimentele din Rusia, într'o epocă în care singură pronunțarea acestui cuvînt era interpretată ca o „trădare de neam". Afară de aceasta, Viața Romînească s'a înhămat la migăloasa sarcină de a aduna, de prin toată țara, exemplare din fițuicile și broșurelele legionare, împrăștiate și pe deasupra și clandestine, pentru a prezenta o completă expunere și analiză a doctrinei Gărzii de Fier cetitorului romîn abuzat de lipsa de informație care conlucra așa de bine cu vidul ideologic al acelei doctrine.

O altă chestiune de mare importanță pentru propaganda antifascistă era aducerea la cunoștinț cetitorului romîn a acelui Tratat al brigandajului politic care este „Mein Kampf". Unul din principalele motive pentru care publicul din Romînia nu s'a ferit și înspăimîntat deajuns în fața unei alianțe, chiar victorioase, cu Germania a fost tocmai această ignorare totală a conținutului crezului nazist. Viața Romînească a fost vai, singura, care să fi dus lupte și pe această cale.

Aceasta a fost activitatea, din preajma celui de al doilea războiu mondial, a „esteților" dela Viața Romînească.

Și totuși, mărturisim fără jenă că suntem, sau măcar dorim să fim „esteți", sau în tot cazul „și" esteți. In chestiunile de artă și literatură, e singura atitudine legitimă, am îndrăsni chiar să spunem democratică. O societate se clădește pe instituții sociale echitabile și pe o cultură liberă. Sunt două activități distincte, care servesc deopotrivă același țel. Două puncte de vedere ce trebuesc, în lupta democratică, juxtapuse, conjugate, dar nu confundate. „Amestecarea punctelor de vedere, a celui politic cu cel estetic, a celui religios cu cel economic, a celui moral cu cel științific —, aceasta este — spune Emile Durkheim — ceea ce distinge pe sălbatic de civilizat". Cercetați cu de-a-mănuntul toate aspectele regimului din Germania. Veți constata că ceea ce-l caracterizează e tocmai „confuzia punctelor de vedere". Practicarea unei asemenea mentalități e cel mai autentic certificat de fascism.

Incă un cuvînt. Last but not least. După ce suntem acuzați de a fi „esteți", se adaugă, împăciuitor:

„Totuși se pot strecura anumite articole care scapă vigilenței censorilor".

Acum înțelegem. Carența conducerii Vieții Rimînești, a celor cu „cuvînt preponderent" și-a găsit un fericit și întîmplător corectiv în neglijența birourilor de cenzură. Meritul real, deși involuntar, al democratismului Vieții Romînești aparține d-lor Colonel Hotineanu și Locotenent-Colonel Pascu, șefii cenzurii presei din acea vreme.

EPURAȚIA CULTURALĂ

Ziarul „Victoria", ziar de stînga care grupează în jurul lui scriitori de talent și de nepătată conștiință, ziar condus de N. D. Cocea unul din puținii intelectuali romîni care au avut, de treizeci de ani, o conduită rectilinie și o cugetare nešovăitoare, unul din puținii gazetari romîni care încă înainte de primul războiu mondial făcea închisoare pentru ideile sale politice înaintate, — ne face cinstea să publice despre noi următoarele măgulitoare rînduri, unde găsim însă un cuvînt pentru care datorăm „Victoriei" cîteva explicațiuni.

„Colaboratorii d-lor Ralea și Suchianu cu cîteva excepții recrutate din rîndurile intelectualiștilor sau din rîndurile așa zișilor independenți, sunt în majoritatea lor ale unor oameni de recunoscută atitudine, și orientare democratică. Ei dau revistei un prestigiu și o calitate etc., etc..."

De bună seamă, „a nu confunda genurile", a nu judeca politic literatura și literar politica este o sănătoasă regulă de purtare. Dar există măsură în toate. Anumiți foști colaboratori pur literari, odinioară răsfățați (unii chiar lansați) de revista noastră nu mai pot, sub niciun motiv, să mai scrie azi la noi. In aceeași categorie sunt și toți profesorii mai mult sau mai puțin universitari care au refuzat să iscălească acel memoriu (totuși atît de anodin) către d-l Ion Antonescu cerînd încetarea războiului. Această excludere nu-i o călcare a principiului; nu-i o „confuzie a punctelor de vedere", ci tocmai o atentă discriminare a diversității lor.

Intr'adevăr, a fi lucrat, în cît de mică măsură, pentru cauza nazistă nu constitue o „opiniune", ci un delict. A fi fost cît de puțin ger-

manofil nu este o părere, ci complicitate penală. A găzdui asemenea oameni în paginile unei publicațiuni nu e boicot politic împotriva literaturii sau științei, ci pur și simplu delictul de adăpostire de infractori încadrat într'un articol din codul criminal. Să nu confundăm punctele de vedere, să nu amestecăm ceea ce ține de cultură cu ceea ce ține de curtea cu juri.

Iar dacă vreunul din actualii noștri colaboratori (căci s'ar putea să fim insuficient informați, mai ales asupra unor debutanți, tineri sau chiar bătrîni) s'ar întîmpla să fie „epurați" de Societatea Scriitorilor Romîni, sau de vreo altă comisie de judecată calificată —, atunci îl vom epura și noi.

IMPORTANTE MISIUNI IN STRĂINĂTATE

Guvernarea trecută, severă pentru risipa făcută în timpul regimurilor care i-au precedat, nu însărcina cu misiuni în străinătate decît pe acei dela care știa sigur că va primi informațiuni de o înaltă valoare socială și militară. Iată aci raportul unui asemenea ambasador, grație căruia am fost ținuți la curent, cu precizie, de tot ce se întîmpla în peninsula balcanică. Raporul e semnat General Ion Manolescu, și intitulat: *„In plin războiu prin Turcia, Bulgaria și Grecia"*.

„In seara de 14 Februarie am plecat dela Rusciuk la Sofia. Vagonul de dormit complet. Dar eu am avut cabina reținută. Ploi și viforniță.

Munții Balcani nu sunt încărcați cu zăpadă. Pe dealuri și platouri puțină zăpadă.

Nu cred să fi greșit că am plecat cu pălărie și demipalton, mai ales că pun preț pe flanele și puloverele luate. M'a tras inima mai mult să iau un pardesiu decît o blană sau un palton.

Dar prevederea cea mai bună a fost valiza cu merinde. La vagonul de dormit nu s'a putut servi nici măcar apă minerală, așa că valiza a intrat imediat în funcțiune înainte de a mă culca: iar dimineața la ora 7 am mîncat din valiză ca la un ospăț tot felul de bunătăți.

In asemenea împrejurări, și mai ales prin comparație cu sărăcia de aci, mi-am dat seama mai bine ca oricînd, — ce țară blagoslovită este Romînia noastră. De ce o fi zicînd că nu știm să ne organizăm bogăția țării noastre. Dacă în țările organizate nu găsești mai nimic acum pe timp de războiu, cum se explică faptul că la noi este atît de mult?

Cred că se va isprăvi odată cu astfel de ponosuri ce ni se aruncă în spinare.

La 9/30 eram în gara Sofia. Aci domnul consul Simion Dumitrescu strigă în dreptul vagonului de dormit: „domnule general Manolescu". Prezent! răspund eu. Acest moment mi-a reamintit pe cele din țările prin care am călătorit anul trecut, cînd am fost primit și ajutat cu aceeași amabilitate de cunoscuții de pe acolo.

Nu cunoșteam pe d-l consul Dumitrescu dar din prima clipă am înțeles sufletul și amabilitatea acestui om.

Ce popor bun avem și ce tineret promițător are acest popor? Cu cît călătoresc mai mult, cu atît constat bogăția de suflet și de energie a poporului nostru, calități pe care nu le văd la alții atît de puternice.

In drumul dela gară la Legațiune, am trecut prin cartierele bombardate. Pare să fie distruse circa 400 clădiri, ceea ce ar reprezenta cam cinci la sută din totalul clădirilor mari și mici ale Sofiei.

Afară de distrugerile răzlețe, pare că s'a urmărit cîteva centre.

Sofia a fost lipsită zece zile de pîine și aprovizionare, douăzeci zile n'a avut apă și treizeci de zile n'a avut electricitate.

Am trecut dela Giurgiu la Rusciuk cu un mic vaporaș. Ferry-

boot-ul nu circulă fiind în reparație. Din această cauză vagonul de dormit pentru Sofia nu pornește dela București ci dela Rusciuk. De altfel dela bombardarea Sofiei pînă mai zilele trecute n'a existat vagon de dormit între Rusciuk și Sofia.

Populația bulgară din port și din oraș nu pare impresionată de războiu".

iscălit: General Ion Manolescu.

Mai există și alte asemenea rapoarte ale d-sale. Le vom căuta și vi le vom reproduce. Pentru moment, din aceste călătorii *„In plin războiu"* reținem doar groaznicele primejdii pe care ni le povestește autorul, care însă nu trebue să ne surprindă din partea unui militar de meserie. Să ne amintim de frumoasa definiție pe care o dădea Colonelul Bramble:

„Le métier de soldat est un métier très dur, semé parfois de réels dangers".

De altfel, povestitorul ne liniștește. Știm că de data aceasta toate pericolele au fost conjurate. Grație ingenioasei tactici a „demipaltonului" știm sigur că d-l general nu a răcit. Căci o răceală „în plin războiu"...

NICANOR & Co.

RECENZII

LUCREȚIU PATRAȘCANU, Problemele de bază ale Rominiei, București, Socec & Co., 1944.

Dela „Neoiobăgia" lui Dobrogeanu Gherea, literatura economică romînească nu cunoaște un studiu de oarecare amploare asupra aspectelor economiei și societății romînești, văzute prin prisma doctrinei marxiste. Poate că încercarea lui Ștefan Zeletin de a determina originea și rolul istoric al „Burgheziei romîne", să fie totuși catalogată printre studiile care au căutat să folosească metodele de cercetare marxiste. Dar Șerban Voinea, într'o carte prea puțin cunoscută, acum ca și la vremea apariției ei, „Marxism oligarhic", a arătat care sunt lacunele și limitele metodei lui Zeletin. Așa că, dela Gherea încoace, se poate spune că lucrarea recentă a d-lui Pătrășcanu este prima încercare de interpretare strict marxistă și completă a economiei romînești. Principalele aspecte economice și social-politice sunt adîncite în cartea de față și volumul prezintă interesul de a înfățișa pentru prima oară coordonat și integral punctul de vedere comunist ortodox în interpretarea marilor chestiuni care interesează vieața țării. Dat fiind rolul pe care d-l Pătrășcanu îl ocupă în partidul comunist, se poate merge încă și mai departe, afirmîndu-se că volumul de față reprezintă un fel de expunere de principii a partidului său, după cum de exemplu și cartea lui Virgil Madgearu, asupra „Evoluției economiei romînești după războiul mondial" poate fi interpretată ca o expunere de principii a partidului național-țărănesc în 1940. Așa că utilitatea cărții de față nu trebue văzută numai în valoarea ei pur științifică, ci și în tendința ei de clarificare a opiniei publice romînești asupra ideologiei unui partid chemat în sfîrșit la răspunderea treburilor țării, după ani de ilegalitate. Ieșită la suprafață, mișcarea comunistă arată prin paginile d-lui Pătrășcanu că posedă dela început o solidă armătură științifică de concepții asupra tuturor marilor chestiuni social-economice ale Romîniei.

Această armătură va putea fi aprobată sau criticată și i se vor putea aduce obiecții generale sau de amănunt, dar ea constitue, fără îndoială, un cadru temeinic de idei pentru deslegarea problemelor care frămîntă Romînia modernă.

Scrisă în timpul războiului, era natural ca această carte să debuteze printr'o interpretare a sensului acestuia. După d-l Pătrășcanu, participarea romînească la războiul din Est este o firească cristalizare a dorinții anumitor cercuri reacționare de a crea un stat tampon sau de „a îndepărta și face imposibil contactul direct între marea republică din Răsărit și țara noastră". Dar mai este acest imperialism și expresia dorinții marelui capital de a cîștiga noi piețe de desfacere. De o supraproducție reală a economiei romînești nu poate fi vorba, dar piața internă se dovedea totuși insuficientă din cauza standardului scăzut al vieții, fie din cauza concurenței străine. Și, pentrucă ridicarea nivelului de vieață

ar fi cerut modificări structurale, s'a preferat calea războiului. Acesta oferea avantajul îndreptării în afară a revendicărilor țărănești și, satisfăcînd interesele marii proprietăți, oferea în același timp perspective de jaf organizat.

Această interpretare pe care o prezintă capitolul introductiv este tipică pentru punctul de vedere marxist al războiului. Ea presupune bine înțeles o structură net capitalistă a țării agresioniste. Că economia romînească — contrar părerilor de pînă acum — ar prezenta această structură, iată ce vrea să ne dovedească d-l Pătrășcanu în primul capitol.

Schlier, pe temă demografică, vede în țara noastră „predominanța agrară"; Virgil Madgearu pe tema investiției de capitaluri și a valorii producției, vede în Romînia un Stat semi-capitalist cu ordine economică social-agraro-țărănească. Wagemann, pe tema raporturilor dintre inventarul economic și populație sau suprafața țării, ajunge la aceleași concluzii de semi-capitalism. D-l Pătrășcanu combate pe toți aceștia. El alege ca criteriu de definiție acea categorie proprie economiei capitaliste, care este salariul. „Rolul și întinderea muncii salariate — spune d-sa ca bun marxist — măsura în care raporturile de producție iau această formă, transformarea puterii de muncă în afară — iată ce determină caracterul capitalist, semi-capitalist sau necapitalist al oricărei economii". Plecînd dela acest criteriu, d-sa va examina atît sectorul industrial cît și cel agrar. Examinînd datele, teze și fapte din lucrările unor V. Madgearu, P. H. Suciu, I. Arapu, Ing. Tulea, N. Ghiulea, Enciclopedia Romîniei, etc., d-sa ajunge la concluzia că „în economia industrială prevalează marea industrie, care, împreună cu mica și mijlocia întreprindere și cu întreprinderile Statului, dau preponderență netăgăduită raporturilor de producție capitaliste, formelor de exploatare specifice regimului economic actual" și mai ales, stadiului monopolist, întîlnit la noi, ca și în capitalismul occidental.

D-sa examinează apoi statistic creșterea potențialului industrial, creștere grăbită și intensificată de războiu, restrîngerea consumului intern și mai ales intervenția permanentă a statului „instrument în mîna și la dispoziția marelui capital". Această intervenție se manifestă mai întîi printr'o protecție vamală care capătă după 1932 caracter monopolist, apoi prin stabilirea unor drepturi de monopol legal anumitor industrii „încurajate", ceea ce a dus la o directă spoliere a consumatorului intern și, în sfîrșit printr'o finanțare directă a marei industrii, Statul devenind cel mai mare cumpărător. Pe de altă parte, în sînul fenomenului producției se produc forme tipic capitaliste. Astfel, se asistă la o concentrare a producției în cadrul marei industrii, iar paralel cu acest proces, unul caracteristic de centralizare. Ca rezultat al centralizării s'a ajuns la o creștere a utilajului în raport cu mîna de lucru utilizată, recte la o sporire a șomajului. Scăderea puterii de cumpărare a muncitorimii a dus la îngustarea pieții interne, în timp ce rolul capitalului bancar a devenit din ce în ce mai categoric, altă trăsătură caracteristică a capitalismului romînesc. Împuținarea posibilităților de investiții rentabile după 1939 a trebuit să ducă în mod logic la finanțarea războiului „ca unul din mijloacele eficiente de combatere a primejdiei pe care o prezenta prea marea lichiditate de capital". Toate acestea duc pe autor la concluzia că „dacă nu poate fi vorba de identitate între economia romînească considerată în totalitatea ei și economia țărilor imperialiste propriu zise, economia industrială, în sectoarele ei hotărîtoare, se mișcă în mod categoric pe linia și în cadrul relațiilor de producție capitaliste, cunoscînd toate formele de vieață proprii capitalismului".

Dar economia agrară a țării? Agricultura noastră prezintă încă, un caracter extensiv; în al doilea rînd, cu toate modificările din ultimii ani, ea rămîne preponderent cerealistă. Se asistă la o creștere a utilajului, dar marea proprietate a fost și marea beneficiară a inventarului mort: cît despre inventarul viu, este în plin regres, chiaburimea satelor și

marea proprietate avînd şi aici un rol precumpănitor. Scăderea standardului de vieaţă, progresul rapid al bolilor sociale, menţinerea mortalităţii infantile la cel mai ridicat nivel de pe continent, persistenţa analfabetismului, au fost consecinţele directe ale politicii agrare oficiale. O primă cauză a aspectului actual al problemei agrare este văzută de d-l L. P. în felul următor: „între forţele de producţie active în agricultura romînească şi raporturile de producţie, există puternice contrazicеri, un adînc conflict, care permanentizează o stare latentă de criză, împiedecînd progresul tehnic, menţinînd în vieaţă forme sociale şi economice înapoiate, condamnînd ţărănimea în masa ei, la un regim de mizerie cronică". Forţele de producţie nu sunt numai munca omenească ci şi toate posibilităţile care măresc randamentul muncii, ori toate aceste forţe se găsesc azi reduse şi îngrădite pentru elementul activ al agriculturii ţărăneşti — ţărănimea. In ceea ce priveşte raporturile de producţie, ele sunt relaţiile de muncă, repartiţia pămîntului, raportul numeric al categoriilor de proprietari, activitatea statului, etc. „elemente care vin în contact cu forţele de producţie, le împiedecă normala lor desvoltare, le menţin la un nivel scoborît sau chiar le împing înapoi". Prin efectul limitat al reformei agrare, care a menţinut regimul marei proprietăţi împotriva tuturor aparenţelor, prin persistenţa unor relaţii iobage şi semi-iobage, relaţii de producţie tipic pre-capitaliste, aceasta s'a dovedit o simplă reformă „burghezo-moşierească", o soluţie de compromis impusă de frămîntările maselor ţărăneşti sub impulsul revoluţiei ruseşti, preţul înţelegerii fiind plătit de ţărănime. Ca rezultat pozitiv, reforma agrară a dus la pătrunderea capitalismului în sectorul agricol, ceea ce se dovedeşte prin procentul ridicat al muncii salariate. Pe de altă parte, se asistă la o tendinţă de concentrare în cadrul marei şi mijlociei proprietăţi rurale, paralelă cu o proletarizare a ţărănimii. Aceasta a făcut ca aproape 3/4 din totalul ţărănimii active să-şi caute surse de existenţă totale sau complimentare în afara economiei familiale, fiind obligată să-şi vîndă puterea de muncă, ca muncitori agricoli sau industriali. Coexistenţa deci a formei de producţie capitalistă cu aceea precapitalstă, constitue caracteristica principală a agriculturii romîneşti. După ce d-l L. P. desumflă mitul „suprapopulaţiei" agricole şi arată care este rolul proprietăţii parcelare în această „supra-populaţie", d-sa trece la funcţia de exploatare şi expropriere pe care a jucat-o creditul şi la ascuţirea contrazicerilor provocate de criza agrară, ceea ce a făcut ca relaţiile noastre agrare să se desvolte „douăzeci de ani după reforma agrară, sub semnul ireductibilului conflict între forţele de producţie şi raporturile de producţie", făcînd astăzi mai actuală ca oricînd problema unei noi aşezări a păturii ţărăneşti la noi în ţară.

Aceasta e situaţia de fapt. Programul politic care îi urmează e remarcabil prin lipsa oricărei demagogii. Exproprierea moşiilor de peste 50 ha. nu va servi la o împroprietărire-cadou, gen „omul şi pogonul". Ea va da aşezări noui, ca va furnisa colectivităţii mijlocul de a învăţa pe ţărani să cultive raţional şi intensiv pămîntul, dîndu-le gust pentru o vieaţă mai îmbelşugată. Autorul remarcă în treacăt cum repulsia ţăranului pentru sistemul obştiei este o altă prejudecată a reacţionarilor. In timpul regimului Antonescu ţăranii s'au precipitat cu atîta entusiasm la constituirea de obşti, încît, speriat, guvernul s'a simţit dator să le oprească!

Mica burghezie, clasă complexă, al cărei rol a fost predominant în evenimentele politice din ultima vreme, şi la noi şi în Europa, este cercetată cu deosebită atenţie. Contrar părerilor unui Sombart, James, care credeau că prevederile lui Marx nu s'au dovedit justificate şi că mica burghezie a dat dovadă de multă vitalitate, d-l P. arată că mica burghezie e o clasă în regres, pierzînd din importanţa politică, cedînd în faţa marelui capital, dominat de acesta cu toate că aparenţele i-ar lăsa

o umbră de libertate. Conştiinţa ei de clasă e dictată doar de frica de a cădea în proletariat.

Funcţionărimea — lăsînd la o parte vîrfurile, funcţionarii superiori care fac parte din marea burghezie — nu aparţine micii burghezii. Prin funcţia ei economică, ea are condiţia salariatului. Ea se apropie însă sufleteşte de mica burghezie prin aceeaşi aspiraţie neputincioasă a membrilor ei de a se înălţa la clasa mare burgheză. Un alt aspect care o deosebeşte de mica burghezie este tendinţa de a creşte numericeşte. In schimb ceea ce o apropie iarăşi de mica burghezie este atracţia spre simplistele doctrine totalitare, atracţie naturală a declasatului, a membrilor unor clase şubrede şi inconsistente.

Mica burghezie e sortită să dispară în faţa capitalismului, şi în Romînia ca şi pretutindeni legile materialismului istoric se verifică, fără posibilitatea de a menţine la noi un regim sui generis, necapitalist sau semi-capitalist cu diferite atribute autohtone sau patriarhale.

Problema naţională e adîncită, şi contradicţiile ei lămurite în urma unei ascuţite analize a evenimentelor din ultimile decade. Trecînd în revistă situaţia minorităţilor cuprinse între graniţele ţării, dela grupul german — care constituia un adevărat Stat în Stat după intrarea noastră în războiu alături de axă, — la Maghiari, Ucraineni, Bulgari, Turci şi subliniind scăderea, ca procent, a minorităţilor rezultat al modificărilor de graniţă din 1940, d-l Patraşcanu ajunge la antisemitismul care a bîntuit mai ales în ultimii cincisprezece ani, devenind doctrină oficială a Statului.

Existînd în mai toate ţările europene mai mult ca un curent livresc, fără a fi o mişcare politică, antisemitismul devine virulent la noi mai ales după criza din 1929. Capitalismul în faza sa monopolistă a dus la decăderea păturilor de mijloc. Mica burghezie încerca să se salveze, în cadrele sistemului capitalist deşi decadenţa ei se datora marelui capital. Antisemitismul apare ca un mijloc de salvare canalizînd antagonismul de clasă spre rasism şi spre cel mai exacerbat naţionalism.

Naţionalismul, fie sub forma cuzistă, fie sub forma legionară nu a fost decît instrumentul politic al burgheziei.

Că soluţia era inoperantă s'a văzut la noi unde romînizarea a servit de fapt noilor îmbogăţiţi şi băncilor. Se urmărea exproprierea burgheziei evreeşti în folosul burgheziei romîneşti, dar în realitate, singurul rezultat pozitiv a fost sdruncinarea ideii că proprietatea e sacro-sanctă şi intangibilă, — ceea ce constitue o etapă pentru o expropriere viitoare, nu în folosul unor categorii de beneficiari ci în interesul colectivităţii.

Antisemitismul nu a rezolvat niciuna din problemele vieţii economice şi sociale dar a contaminat întreg aparatul de Stat cu un regim de corupţie şi de extorsiuni şi a dus bineînţeles şi la valul de bestialitate îndreptat asupra unei populaţii în neputinţă să se apere.

Vieaţa politică a ţării e trecută în revistă. Remarcînd diferenţierea incompletă a societăţii romîneşti, lipsa de maturitate politică a unor categorii de cetăţeni, nivelul, în general, scăzut din punct de vedere politic şi cultural al maselor, d-l L. P. observă că la noi partidele nu se suprapun claselor sociale respective. De unde fluctuaţiile exagerate la alegeri şi lipsa în mare măsură a unei conştiinţe de clasă, în diferitele straturi sociale. După d-l P. partidul naţional liberal cît şi partidul naţional ţărănesc reprezintă interesele burgheziei şi ale moşierimii şi anume: marea finanţă şi marea burghezie, cel dintîi, şi mica burghezie şi chiaburimea satelor, cel de al doilea. Interesantă şi ascuţită e observaţia d-lui P. că teoreticianul partidului liberal d-l Zeletin, era membru al partidului averescan, iar partidul naţional ţărănesc nu se suprapune ţărănismului, al cărui doctrinar C. Stere, părăsise partidul naţional ţărănesc.

Burghezia astăzi intră în faza capitalismului monopolist, cu pro-

tecționism, industrie cartelată, mică burghezie sărăcită și cu mizerie în pătura agrară.

Dacă capitalismul înseamnă progres, așa cum credea Zeletin, apoi acest lucru e valabil pentru faza liberalistă a capitalismului.

Analizînd doctrina Statului țărănesc, d-l P. găsește că țărănimea, relativ unitară prin stilul ei de vieață, este stratificată în interese antagonice din punct de vedere economic. Partidul național țărănesc s'a sprijinit numai pe burghezia satelor, pe chiaburi (am fi tentați să traducem: pe culaci) în antagonism cu marea masă a țăranilor săraci. Chiar legiuirile guvernării țărăniste, legea circulației bunurilor rurale și legea cooperației, s'au întors spre profitul exclusiv al chiaburimii.

Legionarismul e explicat științificește ca un instrument politic al micii burghezii de origină rurală, în aspra luptă de concurență în vieața de oraș și printr'un fel de întoarcere la sat, un fel de exaltare a primitivismului.

In sfîrșit social-democrația romînă este examinată critic. Faimoasa doctrină a lui Gherea care admitea o evoluție specifică a societății romînești, o evoluție dela formă la fond, este dovedită a se întemeia pe o distincție artificială. Atît Gherea cît și Șerban Voinea cu a sa „oligarhie" au confundat burghezia cu liberalismul, ceea ce e altceva. Evoluția societățiî romînești — arată d-l L. P. — poate fi explicată în cadrele clasice ale materialismului istoric, fără vreo construcție ad-hoc.

Bine înțeles forțele vii care urmează să îndrepte societatea romînească spre așezările viitorului și să împlinească procesul schimbării fundamentale a actualului regim economic, social și politic, sunt muncitorimea și țărănimea.

Statistica arată creșterea rapidă a numărului muncitorilor industriali și implicit și importanța ca clasă a muncitorimii.

Clasa muncitoare luptă pentru transformarea actualului regim capitalist într'un regim socialist. Acestea-s obiectivele permanente ale mișcării. Obiectivele imedate, exproprierea agrară și împroprietărirea țăranilor, naționalizarea B. N. R., munca de 8 ore, garantarea libertăților, sunt puncte de progam mai de grabă burghezo-democratice decît socialiste, după cum o afirmă limpede și franc autorul. Muncitorimea trebue să-și ia asupra ei și sarcinile și datoriile istorice care reveneau burgheziei. „Este o caracteristică a țării noastre că sarcinile și datoriile unei clase sociale trebue să fie înfăptuite de altă clasă".

Muncitorimea va putea convinge și țărănimea de foloasele socialismului, mai ales azi cînd țărănimea noastră a putut să vadă cu proprii ei ochi realizările socialismului în Uniunea Sovietică.

Muncitorimea are azi sarcina de a lichida trecutul, de a desființa instituțiile care poartă pecetea dictaturilor totalitare și antipopulare și de a crea toate condițiile ca masele chemate la vieața politică și socialactivă, să poată spune un cuvînt hotărîtor asupra propriei lor soarte.

Foarte schematic, acesta e conținutul acestei remarcabile cărți, bogată în fapte și în idei, care conține o cercetare ascuțită și adîncă a tuturor problemelor capitale puse în societatea romînească și este în același timp o desăvîrșită aplicare a metodei marxiste în desvoltarea dialectică a realităților romînești.

Lucrarea de față conține o sociologie romînească, o filosofie a istoriei și o politică în sensul cel mai înalt al cuvîntului. Alături de lucrările lui Gherea, C. Stere, Șt. Zeletin și Virgil Madgearu, „Problemele de bază ale Romîniei" vor rămîne ca o carte de bază în explicarea fenomenului romînesc.

CONSTANTIN I. BOTEZ

PERPESSICIUS, Jurnal de lector, completat cu Eminesciana, București Casa Școalelor, 1944.

Există în occident o întreagă tradiție de obscuri glosatori erudiți, de colecționari de fișe, de simpatici și inofensivi arhivari și bibliotecari de provincie, evocați odată cu multă coloare de către Anatole France. Plini de pasiunea amănuntului, preocupați fundamental de evitarea erorilor de tipar din textul poetului minor din sec. al XV-lea, a cărei editare este urmărită de cel puțin zece ani, obsesia de inedit și teroarea eventualității unei lecțiuni eronate sfîrșește în cele din urmă prin îmbrăcarea unor forme adesea monstruoase.

Din această rasă nu lipsită de pitoresc, tipică marilor culturi, integrată unor stăruitoare amintiri umaniste, puține exemplare citabile au putut fi pînă acum semnalate pe teritoriul restrîns al literaturii romîne. Trebuia în prealabil doar să se fi produs materie abundentă de studiu, menită să legitimeze ulterior o astfel de cercetare infinitezimală! G. Bogdan-Duică se înscria cu masivitate printre primii și exemplul său a lăsat urmări, atît pozitive cît și regretabile, tipice de altfel unui domeniu atît de supus deformațiilor profesionale...

Acest gen, cultivat cu predilecție de către universitari, a sfîrșit prin a converti în ultimul timp o serie întreagă de intelectuali, veniți dintr'un alt sector literar, bănuit — măcar principial — ceva mai rezistent invaziei erudite. Ultimii aderenți la istoria literară de tip minor sunt recrutați, surprinzător, dintre critici, incursiunile rezultate prezentînd toate semnele ardorii neofite. Alături de d-l Șerban Cioculescu, Perpessicius face tot mai insistent o astfel de figură de erudit entusiast, orientat spre minuții, alternînd cu aceea de foiletonist, ambele ipoteze complimentîndu-se, dîndu-și reciproc sugestii, topindu-se treptat într'o imagine semnificativă pentru orientarea actuală a unei apreciabile părți din istoria literară romînească.

Critica, în afară de o colecție de solide monografii, simte tot mai mult absența unor studii de detaliu, întreprinse însă dela un nivel ceva mai ridicat, de natură a inculca o tradiție și de a da o mai justă documentare și perspectivă încercărilor viitoare de sinteză, din care însăși judecata estetică să iasă întărită. In acest sens, recentul să *Jurnal de lector, completat cu Eminesciana* (Buc., Casa Școalelor, 1944) poate fi considerat ca un produs reprezentativ, un stadiu mai evoluat de cunoaștere literară, premergător vastelor construcții de substanță, supunîndu-se acum sintetic luminilor unei analize valorificatoare.

Vechea pasiune a autorului, pasiunea de cetitor sentimental, de glosator atent, minuțios și plin de indulgență, ne era de multă vreme cunoscută, de-a-lungul numeroaselor serii anterioare de *Mențiuni critice*. Era evident că, în posesia subliniatelor mijloace analitice, mai mult lirice decît excesiv lucide, temperamentul în cauză va prezenta o serie întreagă de „lacune", de care însuși criticul sfîrșește prin a-și da seama, pierzîndu-se în scuze... Nota „Pentapolin și critica" reprezintă o astfel de confesiune indirectă, conștiința lipsei de „fermitate" și de „preciziune", indecizia, reticența, sensibilitatea maximă pentru nuanțe, discreta afectivitate fiind acum insistent și oarecum feminin revendicate.

Prezentul *Jurnal de lector* confirmă în totul o astfel de structură particulară, semi-benedictină, semi-lirică, de cetitor prin definiție („Cît de neasemuite sunt desfătările cetitului...", pag. 51), foarte relativist („Ienăchiță Văcărescu nu poate fi judecat cu moderne unități de măsură...", pag. 82) și înclinat spre toleranță... Intr'un stil plin de inflexiuni feline, uneori alintat, adesea obsecvios (toate studiile citate sunt „prețioase", „valoroase", etc.), integral lipsit de virilitate, asistăm la tot felul de aplicații inegale, în articole, unele organizate, altele fragmentare, alături de foarte multe produceri de fișe și erudite itinerarii de lectură, orientate fără excepție spre infinitul mic. Dacă uneori putem

parcurge studii destul de sistematice, informate și utile, despre „Kogălniceanu, literatul", „Matei Ion Caragiale" sau „Hașdeu, umoristul", în acelaș timp luăm cunoștință și de mici contribuții curioase, vădit asociative, într'un anumit spirit „piochetur", foarte francez de altfel...

Bătălia navală dela Rio de la Plata chiamă în cîmpul memoriei strofe de Minulescu și chiar de Eminescu, recent descoperite în manuscrisele poetului, după cum străbaterea corespondenței lui Jules Laforgue ridică misterul necunoscutei valahe în acel loc, în treacăt, menționate. Un citat din Leopardi obligă — evident — producerea în notă a versiunilor celor doi traducători romîni anteriori, consemnați cu toată precizia, dispariția lui Ion Minulescu solicitînd în acelaș mod urmărirea avatarurilor sale de debut. Alteori sunt reproduse simple cronici, de loc sintetice (M. Sadoveanu, N. Iorga, etc.), capitolul memorialistic fiind și el reprezentat în schițe entusiaste și obligatorii despre orașul natal, Brăila...

De sigur, istoricii literari se vor arunca cu mai multă aviditate asupra culegerii *Eminesciana*, unde se găsesc tot felul de preciziuni, detalii, note abundente, de o utilitate limitată greu de negat, mai toate pretextate de masiva ediție a operei lui M. Eminescu, întreprinsă de critic. Sunt de găsit în acest loc numeroase contribuții complimentare, unele deja trecute în notele amintitei ediții, o întreagă „eminescologie" (în care numele d-lui G. Călinescu n'a putut fi totuși întîlnit), fiind de asemenea întreținuți despre aventurile unei „Greșeli de tipar din 1867", ori despre unele „Lecțiuni eronate sau despre obligativitatea asteriscului". Paragrafele avînd ca temă „Conferința lui Alecsandri", făcută la 15 Oct. 1883, pentru M. Eminescu, „Carlotta Patti sau una din artiste", „Intîia cronică dramatică și întîia polemică la *Timpul*" precum și mica monografie despre Ion Alecsandri, cu o serie de scrisori inedite dela Ion Ghica, reproduse în anexe, redactarea — principial aridă — fiind nu mai puțin făcută cu oarecare fluență și abilitate.

Firește, este preferabil ca istoria literară să înceteze în cele din urmă a mai fi domeniul exclusiv al unor simpli și prăfuiți șoareci de bibliotecă, cu orizont foarte limitat, de tipul „Specialistului romîn". Atunci cînd este practicată, oricum, de o serie de critici — Perspessicius numărîndu-se printre aceștia — istoria literară, deși concepută pur tehnic, începe treptat să-și însușească o anumită și oportună cursivitate formală, chiar în comunicarea unei simple variante inedite, progresul de nivel în expunere fiind evident. Dincolo de defaianțele fugitiv notate, *Jurnalul* său capătă și o astfel de semnificație de ordin general... Pentru o carte, cu obiective atît de voit limitate, această concluzie ne pare a sublinia poate cel mai substanțial aspect întrevăzut.

ADRIAN MARINO

R. RUYER: Esquisse d'une philosophie de la structure, Alcan.

Progresele recente pe care le-au înregistrat teoriile științifice contimporane în fizică, biologie, psihologie, nu au numai un simplu caracter evolutiv. Ele au marcat în istoria cunoștinței omenești o adevărată revoluție. In fizică mai ales, teoria quantelor și teoria relativității au schimbat complet concepțiile omului de știință de formație clasică; în biologie transformările sunt din ce în ce mai radicale — mai ales odată cu cercetările bio-electrice asupra scoarței cerebrale; — iar în psihologie concepția conduitistă și concepția structurală tind să opereze fundamentale schimbări de perspectivă.

După cum concepția newtoniană nu rămăsese fără răsunet în filosofia timpului său, influențînd în mare măsură filosofia lui Kant, tot astfel „revoluțiile" recente din științele particulare nu pot rămîne fără

răsunet în filosofie. Revoluțiile științifice influențează filosofia într'un mod bine determinat: ele creează curente criticiste și pozitiviste.

Este evident că revoluția newtoniană a provocat criticismul (și, într'un anume sens, positivismul) filosofiei kantiene. Criticism — prin înlăturarea vechilor clișee ale metafizicei dogmatice, iar positivism în sensul unei eliminări a cunoașterii supra-sensibile, supra-științifice.

Aceste două caracteristici se întîlnesc și în filosofia lui R. Ruyer, care a încercat de curînd să transforme noțiunile fundamentale ale filosofiei, punîndu-le în acord cu teoriile științei contimporane, — în acord *nu atît cu rezultatele mai mult sau mai puțin definitive ale acestor teorii, cît mai ales cu spiritul reformator care le animă*.

Din acest punct de vedere încercarea lui Ruyer se deosebește de atitudinea superficială a unei „filosofii științifice" mărginite la „interpretarea" unor rezultate (teoria quantelor, principiul relativității, etc.) sau la brodarea unor adevărate romane de aventuri pe tema acestor rezultate.

Filosofia are efect asupra științei nu atît transformînd rezultatele acesteia, ci printr'o modificare a *mentalității științifice*.

După cum Kant își propusese să reformeze filosofia pe baza concepției formelor apriorice tot astfel Ruyer își propune, nu să clădească un nou edificiu metafizic, ci pe baza noțiunii de *formă*, sau *structură*, *să opereze o transformare esențială în problemele fundamentale ale filosofiei*.

De aceea filosofia în concepția lui Ruyer nu este o construcție deductivă pe baza unor principii prime, ci are un caracter eminamente criticist.

O asemenea filosofie critică, operează în primul rînd o schimbare de perspective în domeniul tradiționalei dualități filosofice *idealism-realism*.

Nici idealismul filosofic și nici realismul materialist nu mai corespund structuralismului matematic al științei și ca atare nu mai pot să-l explice.

Punctul de vedere idealist, păcătuește prin aceea că ignoră existența independenței obiectului față de subiect și deci creează în mod artificial o serie de „pseudo-obiecte", așa zisele „produse ale conștiinței noastre". Este semnificativ faptul că nici chiar idealistul cel mai înverșunat nu poate să susțină, fără să cadă în absurditatea solepsismului, că altceva nimic nu mai există înafara conștiinței noastre. De aceea Berkeley substitue obiectelor percepțiile unui spirit universal (Dumnezeu) sau Kant formele apriorice ale unei „conștiințe în genere". Pe de altă parte realismul materialist presupune că așa zisele produse ale conștiinței sunt realități de ordin secundar și că ele sunt datorite elementelor fundamentale ale unui mecanism fizic. O asemenea poziție nu poate explica fenomenele vieții și ale cunoașterii în general.

Criticismul lui *Ruyer atribue acelaș grad de realitate atît formelor (mecanismelor) fizice cît și formelor sau mecanismelor psihice*. La fel de absurd este să negăm existența obiectului ca și să negăm specificitatea fenomenelor sufletești. Prin aceasta nu am definit însă just poziția criticistă a lui Ruyer, deoarece s'ar părea că această concepție este analoagă dualismului substanțialist: spirit materie.

Spiritul și materia sunt însă noțiuni confuze, ce duc la ipoteza unui dualism substanțialist, în cadrul căruia, deși se admite deopotrivă existența spiritului și-a materiei, nu se pot explica relațiile dintre aceste două realități afirmate.

Și, după cum fizica actuală a părăsit noțiunea de materie înlocuind-o cu un structuralism matematic, tot astfel psihologia a părăsit noțiunea de spirit. Iată de ce, după Ruyer, există numai forme sau mecanisme, constituite prin relații *obiective* sau prin *relații cerebrale*, reprezentînd fiecare lumea fizică și lumea manifestărilor psihice, sociale, etc. Amîndouă aceste categorii de forme sunt reale și, mai mult, con-

stitue realități independente, *inductibile una la cealaltă, ambele avînd o existență proprie în spațiu și în timp.*

Pornind dela aceste principii generale, Ruyer își propune să arate că lumea fizică se poate explica pe baza formelor constituite din relații obiective, iar cea „spirituală" pe baza formelor constituită prin relații sau legături cerebrale, *raportul între aceste două categorii de structuri constituind explicarea esențială a cunoașterii omenești.*

Termenul de formă sau mecanism este sinonim în concepția lui Ruyer cu acela de structură fizică. Ruyer nu își propune să explice sau să analizeze această noțiune, ci să arate cum ea, păstrîndu-și sensul pe care i-l dă știința, explică întreaga ordonare a fenomenelor fizice și psihice.

Noțiunea de structură fizică presupune însă și noțiunea de element, deoarece formă înseamnă un anumit sistem de relații între elemente. S'ar putea presupune bunăoară, că noțiunea de structură are nevoie de un substrat substanțialist: materia sau forța. Forma n'ar fi în acest caz decît dispoziția elementelor materiale sau a elementelor forță. Teoria atomului în fizică oferă un exemplu pregnant în această privință: structura fizică ar însemna un anumit sistem de dispunere al cuantumurilor de energie sau de materie.

Impotriva unui asemenea suport substanțialist vine însă constatarea că proprietățile structurei nu pot fi explicate prin proprietățile elementelor. Așa încît din moment ce proprietățile fenomenelor caracterizate drept structuri fizice nu sunt proprietățile părticelelor de materie sau de energie, — natura elementelor poate fi ignorată fără niciun prejudiciu pentru explicarea fenomenelor fizice. Punctul de plecare al explicației nu este deci nici forța și nici materia, ci *structura sau forma cea mai simplă.*

Studiul formelor complexe este datorit așa dar relațiilor dintre diferite forme simple, deoarece noțiunea fundamentală în constituirea structurilor este aceea de relație obiectivă între forme.

Orice formă este unitară și originală; aceste două caractere nu implică însă imposibilitatea formării, prin evoluție, a unor forme sau mecanisme mai complexe.

Caracterul cel mai important al structurilor complexe, formate prin evoluție, constă în faptul că ele, odată constituite, nu mai pot fi reduse în mod analitic la forme simple, simplul explicînd complexul. Fiecare formă complexă aduce un plus de creație specific ei, și se explică prin ea însăși.

Din această cauză mecanicismul criticist a lui Ruyer se diferențiază în chip esențial de vechiul mecanicism care caută să reducă realitatea complexă la anumite mecanisme elementare.

In concepția lui Ruyer, *mecanism se confundă cu formă.* Forma cea mai simplă nu are rolul de a fi pivotul explicării întregii lumi — așa cum vrea concepția simplist-mecanicistă. — Forma cea mai simplă are rolul elementelor pentru formele evoluate complexe. Realitatea este complexă, ea nu poate fi redusă la forme elementare, și ca atare nu poate fi explicată decît în cadrul „sistemelor de structuri" sau „forme". Astfel de „sisteme" sau „lumi" interferează, și prin aceasta evoluiază și progresează continuu.

Noțiunea de cauzalitate și de cauză, își pierde sensul ei tradițional fiind de asemenea înlocuită cu noțiunea de formă. Un fenomen nu-i datorit unei cauze individuale, permițînd astfel o explicare mecanicistă simplist deductivă și tautologică, ci este expresia unor întregi sisteme de relații în evoluția formelor. Interferența între diferite sisteme de structuri, provoacă relații mai mult sau mai puțin stringente. De obiceiu relațiile exterioare între diferite sisteme, sunt mult mai libere decît cele din interiorul unui sistem. Hazardul se explică astfel, ca și legile statistice după care sunt studiate astfel de fenomene, prin interferența diferitelor cîmpuri și direcții de formare ale structurilor.

Formele denumite de Ruyer „structuri prin relații cerebrale", și care înglobează totalitatea manifestărilor psihice, nu se deosebesc prin natura lor de cele fizice, ci prin faptul că alcătuesc o categorie printre celelalte, un domeniu specific printre toate celelalte forme existente în univers.

In ce privește această a doua categorie de forme, aceea prin relații cerebrale, Ruyer distinge calitatea sensibilă, care formează materia structurii sensibile (imagine, percepție, idee). Distincția dintre materia și structura unei imagini sensibile de exemplu, nu apare însă ca o dualitate precis delimitată, deoarece calitatea sensibilă, deși conține note inductibile la structură, prezintă totuși o analogie cu aceasta; analogia este fundată pe faptul că asemenea calități sensibile nu apar la întîmplare, nu sunt produsul exclusiv al conștiinței noastre, ci stau în legătură directă cu factorii fizici ai structurilor fizice, obiective. In acest sens analogia capătă un suport obiectiv care dă calității sensibile un aspect structural real fundat pe relațiile obiective dintre formele fizice și cele socotite de psihologismul idealist ca produse exclusive ale conștiinței.

Dar faptul fundamental în explicarea celei de a doua categorii de structuri, îl constitue considerarea calităților sensibile elementare drept cuantumuri sau puncte, *care nu prin natura lor,* ci prin sistemul de relații dintre ele, construesc întreaga vieață sufletească realizînd formele și funcțiunile psihice ale omului.

Așa încît odată formulat acest principiu, apare clar că dificultatea analogiei dintre calitățile sensibile și structură dispare, deoarece natura calității sensibile, deși necunoscută, nu mai intervine în construcția formelor psihice, sau a „structurilor prin relații cerebrale", cum le numește Ruyer. Proprietățile acestor structuri, și deci a întregii vieți sufletești, sunt date de relațiile între aceste calități sensibile elementare.

Psihologia structuralistă mai ales în domeniul funcțiilor superioare, a întîmpinat și întîmpină dificultăți, tocmai fiindcă nu și-a precizat clar această relație dintre natura elementelor unei structuri și proprietățile esențiale ale acesteia.

Noțiunea de structură așa dar este capabilă să furniseze filosofiei o schemă teoretică generală în cadrul căreia vechile poziții filosofice realism-idealism, empirism-raționalism, să capete o nouă orientare iar problemele acute ale filosofiei ca: relația subiect-obiect, subiectivismul cunoașterii, relația între „conștiință" și „cunoscut", între „fenomen" și „inteligibil" să fie desbărate de o sumă de confuzii tradiționale și să capete un aspect problematic mult mai temeinic fundat.

Există însă o dificultate esențială, care împiedecă împlinirea dezideratelor unei asemenea poziții structuraliste, dificultate ale cărei consecințe nu au putut fi rezolvate nici de structuralismul matematic al fizicei actuale (mai ales în interpretarea filosofilor-savanți), nici de psihologia structurală germană. De acest obstacol nu a scăpat nici criticismul structural sau mecanicist al lui Ruyer.

Dificultatea constă în a preciza relația dintre formă și elementele ei; dintre structură și conținutul materiei acestei structuri.

Fizica actuală explică proprietățile fenomenelor fizice prin sistemul de relații al unui cîmp fizical, însă vorbește de electroni. Psihologia explică prin structuri percepția bunăoară, dar, chiar dacă înlătură senzațiile (și în privința acestora psihologia e mai radicală decît fizica, deoarece fizicienii n'au înlăturat încă electronii) nu înlătură calitatea sensibilă. Iar structuralismul criticist al lui Ruyer nu înlătură elementele structurilor.

In ce privește structurile fizice, adică așa zisele structuri prin relații obiective, Ruyer declară că este permisă *ignorarea elementelor formelor. Dar prin aceasta se revine iarăși la problematica noțiunii de lucru în sine,* noțiune împotriva căreia structuraliștii au reacționat violent, și care de altfel nu se împacă de loc cu premizele unei asemenea fi-

losofii, care postulează o transpunere totală a obiectului în structura psihică adecvată.

Ipoteza structuralistă, care în esenţă e o concepţie monistă, nu se poate împăca cu admiterea teoretică a distincţiei formă-conţinut, structură-element, chiar dacă *în fapt, monismul este salvat prin ignorarea naturii elementelor şi prin faptul că proprietăţile fenomenelor fizice sau psihice sunt date de sistemul de relaţii al formelor şi nu de natura elementelor.*

Ruyer menţine această distincţie pe care nu o poate explica clar, însă ocoleşte dificultatea, căutînd să arate că problema nu are consecinţe grave pentru ipoteza structuralistă: „Dacă forma defineşte realitatea, ne putem desinteresa *de natura elementului, sau chiar putem comite o eroare în privinţa ei, fără consecinţe grave*". Şi pentru a exemplifica adaugă: *„Tocmai acest lucru s'a produs în ştiinţă: mecanica lui Newton a fost o eroare, dar n'a împiedecat progresul ştiinţei"* (pag. 27). Exemplul dat este intr'adevăr edificator, dar nu în sensul dorit de Ruyer. Dacă mecanica lui Newton n'a împiedecat teoria relativităţii şi teoria quantelor, în schimb ştiinţa se sbate în controverse şi dificultăţi foarte grave, dificultăţi ce îşi au originea tocmai în definirea elementelor; aşa zisele „crize" ale teoriei quantelor privitoare la dualitatea contradictorie undă-corpuscul, privitoare la obiectul teoriei fizicale, arată clar că problema nu poate fi rezolvată chiar aşa uşor. *Crizele ştiinţei actuale au la bază tocmai acestă eludare artificială a dificultăţii analizate mai sus.*

Este curios cum Ruyer, care în privinţa formelor fizice, caută să înlăture elementele, pornind în explicarea lumii fizice dela *structurile cele mai simple*, considerîndu-le ca punct de plecare şi deci ca un gen (destul de hibrid de altfel) de *forme elemente*, nu înlătură din psihologie sensaţiile, pe care le denumeşte elementele structurilor prin relaţii cerebrale. El constată: „calitatea", ce serveşte drept material („étoffe") sensaţiilor noastre rămîne înafara analizei sau înafara unei explicaţii posibile (pag. 112). Cu toată această constatare, Ruyer nu renunţă la sensaţii, — aşa cum fac psihologii structuralişti germani, ci caută să introducă în această calitate sensibilă, în esenţa ei inanalizabilă şi *a-structurală*, posibilităţi de analogie cu structurile obiective.

Consecinţele acestor inconsecvenţe sunt însă dintre cele mai grave. In procesul cunoaşterii prin prezenţa acestor elemente necunoscute şi chiar incognoscibile, pe de o parte se revine la problema lucrului în sine, iar pe de altă parte la o sciziune între structurile fizice şi cele psihice. Fiindcă, dacă între formele fizice (obiect) şi cele psihice (subiect) rămîne această pătură izolatoare (calitatea sensibilă) în esenţă inanalizabilă, *trecerea dela aceste două categorii apare compromisă şi dualitatea* **subiect-obiect**, *pe care Ruyer, s'a străduit atîta s'o înlăture, reapare iarăşi în toată amploarea ei.*

Mai mult decît atît chiar, — lucru paradoxal pentru o concepţie structuralistă, şi mai ales criticist-structuralistă — *această dificultate îl sileşte pe Ruyer să facă unele concesii grave cu privire la ipoteza spontaneităţii creatoare a conştiinţei*. Intr'adevăr Ruyer admite că analogia între structura fizică şi structura psihică (termenul de psihic trebueşte înţeles: structură prin relaţii cerebrale) este relativă şi că natura calităţii sensibile nu derivă din proprietăţile fizice ale obiectelor ce impresionează sistemul nostru nervos. Calitatea sensibilă devine astfel în chip paradoxal produsul conştiinţei. Concluzie pe care Ruyer o înlătură hotărît în teza sa, dar pe care consecinţele distincţiei formă-conţinut o menţin totuşi împotriva principiilor enunţate cu atîta străşnicie.

De aici pînă la un idealism autentic nu mai este decît un pas; Ruyer păşeşte ferm spre idealism considerînd sensaţiile drept puncte (prin analogie cu cuantumurile teoriilor fizice) iar fenomenele psihice fiind definite prin sistemul de relaţii dintre aceste puncte, a căror origine şi natură rămîn necunoscute. In zadar se va spune că o asemenea structură este analoagă structurii fizice sau obiectului. Din moment ce

astfel de structuri obiective se transpun în formele prin relaţii cerebrale, cine poate garanta că obiectivitatea lor nu este decît o simplă iluzie?

Iată de ce problema esenţială a oricărei filosofii structurale rămîne în primul rînd definirea structurii printr'o relaţie precisă între formă şi „element" sau înlocuirea distincţiei formă — conţinut printr'o nouă problematică de natură să rezolve şi nu să escamoteze o asemenea dificultate.

Cît timp o asemenea soluţie nu va fi găsită, avantajele unei filosofii structurale, oricît ar fi ele de mari în drept, devin inoperante în fapt.

Pe o cale sau alta, va trebui să se revină la tradiţionalele dificultăţi cu care filosofia a luptat întotdeauna, dar cărora — în loc de rezolvare — nu a reuşit decît să le dea o nouă formă.

Şi oricît am fi de optimişti, oricît am crede în destinele filosofiei, nu putem fi convinşi că a exprima vechile dificultăţi într'o nouă formă, înseamnă a progresa în chip real în domeniul cunoaşterii.

Este drept însă că nici scepticismul faţă de o asemenea situaţie nu este absolut îndreptăţit. Erorile, mai ales în filosofie, sunt adevăruri positive. Şi chiar Ruyer declară că, în fond, nimic nu este mai positiv decît eroarea (p. 277). Aşa încît consideraţiile noastre critice sunt în mod fatal diminuate de aportul pozitiv pe care unele erori ale filosofilor îl aduc filosofiei.

FLORIAN NICOLAU

STÉPHANE MALLARMÉ, *Essais et témoignages*, Neuchitel, A la Baconnière, 1942.

Cînd, la 18 Martie 1942, societăţile literare elveţiene comemorau cu seriozitatea rasei centenarul naşterii lui Stéphane Mallarmé, ca un autentic şi actual omagiu adus unuia „dintre cele mai pure genii poetice ale limbii noastre", cît şi patriei sale, Franţa încă nu-şi recăpătase condiţiile necesare unor astfel de alese şi imperioase disponibilităţi spirituale. Căci nu într'o perioadă întunecată, războinică, de privaţiuni elementare, de odioasă apăsare a materiei şi de anulare a libertăţii de gîndire şi contemplaţie putea fi sărbătorit în mod real Mallarmé, acest pote care simţea ca nimeni altul dintre contemporani suferinţa de a trăi: „le mal que je souffre est affreux, de vivre...".

O serie de scriitori elveţieni au venit totuşi să suplinească efemera deficienţă. Intr'o spontaneitate deplină, cu acea independenţă de spirit care a apărat în trecut pe Voltaire şi pe Rousseau, evocată cîndva de Byron, acest grup de scriitori elveţieni s'au arătat capabili de conştiinţa unei astfel de reculegeri, **într'o perioadă** atît de ostilă meditaţiei absolute şi gratuite. Ceea ce procură volumului colectiv o notabilă convergenţă substanţială, după cum deplinul acord asupra cultului mallarmean, ca valoare estetică intrinsecă, va coordona într'o egală măsură şi diferitele valorificări proprii emise din perspective variate, cu toată valoarea lor fatal inegală.

Astfel, alături de cercetări critice majore, alături de nume cunoscute ca Pierre Jean Jouve, sau, mai ales ca Marcel Raymond, comentator verificat al poeziei moderne (*De Baudelaire au surréalisme*, Paris, Carrêa, 1933), culegerea de faţă adună în acelaşi timp şi cîţiva eseişti de circulaţie şi preocupări minore, prezenţa lor avînd în primul rînd valoarea unei adeziuni, ce este drept destul de abundentă şi convinsă.

Tot astfel studii ca *La gloire de Mallarmé* de Jean-Paul Zimmermann, care observă totuşi sforţările autorului de recreare poetică a universului, de concentrare absolută, de „glorieux anéantissement", sau *Le poète et la vie* de Pierre Courthian.

Nu aceeași este însă și poziția lui Pierre Jean Jouve, al cărui remarcabil eseu pe tema *La langue de Mallarmé*, prin densitate, precizione, siguranță de judecată ne poate aminti pe alocuri studiul clasic al lui Thibaudet. Toate problemele fundamentale ale unei creații poetice avînd ca punct de plecare perfecțiunea de exprésie sunt acum atinse: cultul cuvîntului ca factor pur de emoție, al frumuseții poetice supreme, simbolul ca factor de cunoaștere, „narcisismul", dialectica spiritualitate — materie, perfecțiunea verbală concretizată în cuvîntul polarizator de imagini vizuale și auditive, nimic esențial nu pare a lipsi din această notabilă încercare, venită din partea unui poet, capabil totuși și de fine intuiții critice.

In fraze mai ample, organizate, tinzînd la biografia interioară și la portretul total, *Mallarmé*, în interpretarea lui Marcel Raymond, se va distinge în mod similar prin comprehensiune și vizibilă rutină analitică, studiile citate depășind cu mult celelalte compartimente ale volumului. Schița biografică este plină de discreție și oarecum melancolică. Este greu de vorbit în termeni epici și sonori despre viețaja lui Mallarmé! Eseul critic propriu zis, cu raportări substanțiale la evenimentele biografice esențiale, se situiază pe aceeași linie pozitivă, surprinzînd organic o serie întreagă de note definitorii: geniul precoce al stilului, sensibilitatea metafizică (cineva făcea în această privință ingenioase asociații cu filosofia chineză!), ideea unei opere absolute, impersonalizarea totală, „asceza", visul unui cer pur, abstract, poetica verbului creator, prezențele exclusiv spirituale, poezia concepută ca un bloc tipografic inalterabil, iată cîteva aspecte structurale, acum fugar notate, desprinse însă dintr'un studiu rotund, bine fundat și plin de coherență.

Celelalte contribuții (de notat și prezența a două poezii festive) aduc numai sugestii fragmentare. Din *Hommage* al lui Georges Haldas este în special de reținut observația că „Mallarmé, prin luciditatea sa, a spulberat imaginea visătorului romantic, prin distincția existenței distrugînd în același timp și mitul bohemei simboliste". Studiul comparativ al celor două versiuni, din 1865 și 1876, ale poemulu *L'Après-Midi d'un Faune*, întreprins de Clarly Guyot, duce de asemenea la o concluzie suficient de semnificativă, versiunea „definitivă" din 1876, distingîndu-se prin spiritualizare, fluiditate, erotica de abia sugerată, în contrast cu atmosfera mai telurică și cu sensualismul accentuat al primei redactări. Două etape dintr'o stăruitoare ascensiune poetică spre imaterialitatea esențelor!

Aceasta este una din coordonatele spiritului mallarmean, alături de obsesia unei opere absolute, de o perfecțiune și puritate formală împinsă pînă la ultimele limite ale idealității. Și deși credem că experiența chiar pentru epigoni, a luat sfîrșit, făptura mică a poetului, ștearsă, recluzivă, posesoare a unui simpatic cioc mefistofelic, avînd un șal gros aruncat pe umerii aduși, veșnic plecați asupra paginii albe, departe de orice sgomot și impuritate a existenței diurne, a devenit treptat simbolul modern al unei himere: eterna aspirație a celor din urmă chemați, spre expresia desăvîrșită a unui frumos absolut, etern incoruptibil.

ADRIAN MARINO

FERNAND BALDENSPERGER, La littérature française entre les deux guerres, 1939. Marseille, Editions du Sagittaire, 1943.

Produce oarecare surprindere această recentă sinteză a profesorului F. Baldensperger... Erudit plin de masivitate, izolat de multă vreme, în lumina filtrată a bibliotecii, de imprecisele sgomote și aspecte contemporane, adunînd în vaste și severe casete cantități enorme de

fișe culese din șapte, opt literaturi europene, în vederea unor ample lucrări comparatiste. F. Baldensperger atacă totuși de această dată — fără a fi propriu zis un critic — și anumite probleme literare, organic legate de cea mai imediată actualitate. Prin caracterul său cu totul particular, materia volumului ar fi indicat în primul rînd o susținută serie de analize critice, imensa producție literară franceză din ultimele două decenii, solicitînd principial o acțiune valorificatoare. Este evident că doar un critic pertinent ar fi putut întreprinde o astfel de operație de inventariere provizorie...

Profesorul F. Baldensperger nu numai că nu pare a-și recunoaște o vocație în acest sens, dar o notorie adeziune la principiile literare sorboniene, cu respectiva discriminare radicală (deși falsă) dintre critică și istorie literară, va inlătura dela început orice bănuială optimistă referitoare la o tardivă și neașteptată evoluție, ducînd în cele din urmă la o sinteză concretă activității aparent divergente. In consecință, *La littérature française entre les deux guerres* nu va relua de fapt decît tot cunoscutele metode clasice, tipice lucrărilor de strictă erudiție, acum aplicate unui domeniu care însă necesita mai ales prezența obligatorie a unor puncte personale de vedere, organizate în jurul unei centrale viziuni artistice. In ce măsură procedeul, în cazul de față, este valabil, de natură a conduce la rezultate apreciabile, vom avea imediat prilejul să constatăm, renunțînd la orice discuție de detaliu, acum neoportună.

Practicînd în economia lucrării clasificări tematologice și secționarea pe genuri, F. Baldensperger, de-a-lungul unor capitole îndesate, stufoase, totuși de o arhitectonică interioară studiată, reușește a practica treptat într'un imens material literar, cîteva linii de orientare, adevărate „alei", tăiate într'o grădină inculta, rebelă geometrizării, asemenea vegetației tropicale. Documentarea este abundentă, referințele, citatele, fișele succedîndu-se inplacabil, fără preocupări de estetizare a paginei preocuparea centrală fiind doar o prezentare metodică, organizată, a peisajului literar francez contemporan, tinzînd onest la exhaustivitate. Ambiția este simpatică, nu însă lipsită de tot felul de primejdii, detaliul neinteresant, dar abundent, reușind să treacă adesea înaintea aspectului semnificativ și relevant. De aici, un oarecare amorfism, nediferențierile subliniate producînd uneori o senzație de monotonie și sațietate.

Deși poziția istoricului este în general anti-modernistă, atitudine atît de firească la un sorbonian, lipsa unor judecăți de valoare mai accentuate, a caracterizărilor vii și a unei receptări mai active va defini, în mod analog, o altă insuficiență a volumului de față, interesant și util în special prin materialul produs, într'adevăr copios. Luîndu-se ca puncte de orientare, pentru a da cîteva exemple, „L'individualisme de l'incurable adolescence", Dans l'émerveillement de l'irrationnel", „Sous l'obsessions du subconscient" sau „Débordement et balisage des romans-fleuves", F. Baldensperger va căuta să adune sub aceste etichete spațioase aproape toate producțiile create sub specia lui A. Gide, M. Proust, S. Freud sau I. Romains, efortul de documentare fiind deosebit. Materialul nu este însă ierarhizat, prezentarea făcîndu-se într'o deplină nuditate, rezultat sintetic al unor laborioase despueri de volume și colecții integrale de reviste. Oricine va putea găsi în acest vast repertoriu o informație utilă nu însă și o precisă atitudine de valoare, contribuția respectivă, strict pozitivă, fiind de ordin pur informativ.

Alteori, în cazul poeziei, a dadaismului, suprarealismului a poeziei pure sau a lui Paul Valéry, discuția configurează mai mult probleme istorice, exterioare și laterale, F. Baldensperger — deși autor de poezii oricît de paradoxal s'ar părea — vădind oarecum o transparentă inexperiență în materie, firească la un istoric pierdut în fișe, plin totuși de cea mai absolută bunăvoință. Interesantă este mărturia abatelui H. Bremond, consemnată la capitolul respectiv (p. 82), referitoare la împrejurările în care s'a produs faimoasa comunicare (25 Octomvrie 1925) dela Academia Franceză, despre „Poezia pură", cu izvorul mărturi-

sit în *Réflexions sur la Poétique* ale lui Père Rapin, uitat estetician din sec. al XVIII-lea. Mişcarea teatrală este însă insuficient tratată. Louis Jouvet sau F. Gémier nici nu sunt măcar citaţi, experienţele lui Ch. Dublin şi ale celorlalţi animatori ai scenei franceze (Pitoeff, etc.), nefiind de loc menţionate. Dar ca totdeauna, piesele citate sunt destul de abundente, o anumită orientare fiind totuşi posibilă, recurgerea şi la alte izvoare în tocmai ca şi pînă acum, solicitîndu-se cu toată evidenţa.

Axa aproape imperceptibilă a volumului, constituită dintr'o profesiune de credinţă umanistă în favoarea elitelor spirituale europene, ameninţată de întrevăzute şi negre primejdii, salvează în cele din urmă multe din deficienţele enumerate, „respectivul capitol final („Espoirs et deceptions de l'humanisme moderne", p. 178—191) bucurîndu-se de o notabilă documentare sistematică. Sunt rezumate acum, însoţite de referinţele cele mai precise, toate discuţiile purtate pe această temă în eseistica franceză contemporană, informaţiile aduse clarificînd în cîteva puncte cunoaşterea sectorului respectiv. Ecouri similare au pătruns adesea şi în publicistica romînească, problemele „Noii Generaţii" găsindu-şi vizibile analogii cu atmosfera corespunzătoare franceză, numele unor A. Gide, I. Benda sau Daniel-Rops fiind repetat citate şi la noi...

Incapabilă de a ne inculca orientări estetice precise, ilustrînd caractere şi imperfecţiuni sumar trecute în revistă, oportuna schiţă a profesorului F. Baldensperger constitue totuşi un excelent ghid bibliografic. Impinsă pînă în actualitatea strict imediată. Depăşind în consecinţă lucrările similare ale lui R. Lalou, A. Billy sau B. Fay, amplu documentată, relativ facil consultabilă, *La litterature française entre les deux guerres*, ne va suplini în consecinţă multe lacune de ordin informativ, în aşteptarea unei adevărate sinteze critice, al cărei complement tehnic să devină.

ADRIAN MARINO

STANCIU STOIAN: Sociologia şi Pedagogia satului. Ed. Prometeu, Bucureşti 1943, 452 pag.

Lucrarea de care ne vom ocupa constitue în esenţă un program de lucru şi o prezentare atît teoretică cît şi tehnică a problemei educaţiei satului. Obiectivitatea fondului şi senitătatea stilului caracterizează factura ştiinţifică a lucrării. Simţim totuşi în ansamblul ei coloritul unui discret idealism social de care este stăpînit autorul. Prin înţelegerea şi lămurirea realităţii sociale a statului, prof. Stanciu Stoian aduce o mare contribuţie la ştiinţă. Să-i urmărim firul gîndurilor.

Ca împărţire lucrarea cuprinde trei părţi: *I Pedagogia socială şi Pedagogia satului*; II *Cadrele pedagogiei satului: săteanul şi mediul educativ sătesc;* III *Problemele fundamentale ale pedagogiei satului.*

Introducerea lucrării are rostul să lămurească termenul de „pedagogie socială" şi să stărue cu deosebire asupra înţelesului ce trebue acceptat pentru pedagogia satului. Caracterul şi sensul social al pedagogiei în general este dela sine înţeles, ea fiind disciplina care are ca obiect formarea omului în cadrul unei societăţi. Prin extindere „pedagogia socială" are ca obiect, mai ales, menţinerea şi promovarea diferitelor unităţi sau stări sociale, prin conformarea şi ataşarea omului de anumite valori izvorîte din nevoile societăţii înseşi (p. 11). Pedagogia satului are în concepţia autorului o dublă accepţiune: a) De „stare pedagogică" a satului — aspectul static — în care fenomenele pedagogice apar ca o expresie a funcţiei educative a colectivităţii; b) de realitatea pedagogică vie a satului în care fenomenul educativ de aspect dinamic se produce dincolo de suprafaţa faptelor, pentru a descoperi

valori capabile să promoveze realitatea pedagogică a satului şi să ajute procesul de transformare în direcţia progresului. Satul, ca unitate socială distinctă, este în stare să contribue la sporirea patrimoniului cultural al umanităţii, dacă i se vor crea condiţii de existenţă, care să-i îngădue participarea la procesul de creaţie. In acest scop, satul trebue ajutat prin reforme de ordin politic, economic şi cultural. Un nou sătean, cu altă mentalitate, este ceea ce va da noua pedagogie a satului. Satul nu mai trebue ţinut în forme minore de existenţă socială şi închis într'un cerc prea limitat de viaţă, care să-i suprime dorinţa de mai bine şi rîvna de participare prin contribuţie proprie la progres. „Progresul omenirii nu se poate înfăptui decît cu tot omul, cu specia întreagă, cu toată umanitatea". Ţăranul va trebue deci să fie şi el antrenat în procesul de transformare alături de celelalte categorii sociale. Căci „cîtă vreme satul va rămîne în marginea progreselor culturale care se fac azi, insula de cultură parţială, strict urbană, care s'ar înfiripa, va fi continuu ameninţată de valurile mentalităţii înapoiate din jur" (p. 19).

In part. I *Pedagogia socială şi pedagogia satului* se pun în discuţie cîteva chestiuni de pedagogie generală, pedagogia socială şi pedagogia satului în alte ţări şi în Romînia. Satul este o realitate socială care trebue în primul rînd cunoscută. Pedagogul este obligat să fie cel puţin orientat asupra problemelor de sociologie rurală şi să cunoască bine tot ceea ce este în strînsă legătură cu preocupările sale şi cu acţiunea pedagogică. Altfel nu va fi în stare să întreprindă o operă educativă reală şi cu deplin succes. Cunoaşterea realităţii sociale săteşti nu se poate face însă la întîmplare. Ar însemna pierdere de timp şi risipă zadarnică de energie. In acest scop autorul prezintă critic cîteva metode de cunoaştere sistematică a realităţilor săteşti. Stăruind mai puţin asupra rezultatelor ce s'ar putea obţine cu ajutorul metodelor literară, folkloristică, etnografică, statistică ş. a., se opreşte cu mult interes la metoda monografică pe care o consideră cu adevărat „metoda realismului sociologic". Folosită cu multă atenţie de şcoala sociologică din Bucureşti, această metodă s'a putut perfecţiona şi valorifica în aplicaţiunile pe teren, obţinîndu-se cu ajutorul ei un imens material sociologic din care pedagogul poate selecţiona şi folosi datele necesare pentru cunoaşterea socială şi acţiunea lui pedagogică.

Istoria pedagogiei sociale şi pedagogiei satului în alte ţări şi la noi este prezentată cu adevărat lux de informaţiuni. Apărută ca o reacţiune împotriva individualismului pedagogic, pedagogia socială îşi are rădăcinile înfipte adînc în trecut sub diferite forme de manifestare a spiritului sociologic. Antichitatea, Renaşterea şi Reforma cunosc astfel de manifestări reprezentate de Platon, Comenius, Pestalozzi, Jean Baptiste de la Salle ş. a. Către sfîrşitul sec. 19 şi începutul sec. al 20-lea, pedagogia socială, în forme mult mai precise şi mai definitive, este reprezentată cu mai multă stăruinţă prin E. Durkeim, P. Natop, G. Kerschensteiner, John Dewey, O. Decroly ş. a. Din analiza diferitelor concepţii şi sisteme de pedagogie socială se poate trage concluzia că pedagogia satului, o latură principală a acesteia, a constituit o preocupare deosebită în spiritul adevăraţilor ei reprezentanţi, iar educaţia satului a stîrnit interes mai întîi sub formă de politică şcolară sătească, cum a fost de pildă în Franţa şi Italia, iar mai apoi ca o disciplină cu un obiect propriu, cum s'a întîmplat în Germania şi în alte părţi.

In Romînia pedagogia socială îşi are de asemeni reprezentanţii ei. Iar pedagogia satului pare a lua un avînt deosebit, datorită consideraţiunii de care începe să se bucure satul ca unitate socială de temelie în structura statului modern romîn. Ţară mică, Romînia a trebuit să sufere în decursul vremii o serie de influenţe din afară care s'au afirmat fie în ordinea economică, fie în cea politică şi culturală. Aceste influenţe străine, chiar dacă n'au fost primite şi integrate exact în formele în care pătrundeau la noi, în care caz ar fi însemnat o copleşire dacă nu

chiar o desființare a specificului național, pune totuși pecetea lor peste formele noastre de vieață socială cu suficientă evidență. Școala și pedagogia romînească a trebuit să sufere și ele de pe urma acestor influențe străine. Pe deasupra în școala și pedagogia romînească se resimt și influențele diferitelor ideologii și curente politice pornite din interior. Politica școlară romînească, mai ales, a fost astfel dirijată de liberalism și conservatorism mai mult, de semănătorism și socialism mai puțin, după cum și dominația acestora a fost mai mare sau mai mică în vieața publică romînească, de mai lungă sau mai scurtă durată.

Dintre curentele și ideologiile politice care au frămîntat vieața romînească în ultimele decenii, cel care a determinat un ritm mai accelerat de creație și progres în școala și pedagogia romînească a fost poporanismul, reprezentat politic și social prin două mari personalități, C. Stere și Virgil Madgearu, iar ca doctrină pedagogică prin Spiru Haret, D. Gusti, Ibrăileanu, Mihai Ralea, P. Andrei ș. a., care au și contribuit de altfel la o concepție mai sociologică în pedagogie și care au împins direcția preocupărilor către o mai atentă cercetare a vieții țărănești.

Pedagogia socială și pedagogia satului în Romînia n'a ajuns la o desvoltare de proporții mai mari, cum se poate constata în unele țări, cu o mai veche tradiție culturală și nici nu a împrumutat un caracter mai progresist. Dimpotrivă. Pedagogia noastră, cum constată foarte just prof. Stanciu Stoian, își păstrează o nuanță conservatoare. Termenul de „pedagogie socială" trezește uneori și la unii dintre intelectualii noștri suspeciuni. Sună puțin subversiv, cum se exprimă autorul. Și lucrul nu e de mirare. Lăsînd la o parte mentalitatea unor intelectuali cu rezervă față de termen și semnificația lui, trebue să ținem seamă de faptul că vieața noastră publică a suferit dominația de lungă durată a liberalismului burghezo-capitalist, cu vădită repulsie pentru ceea ce în parte ține de social. Starea aceasta a împiedecat formarea unei conștiințe pedagogice și constituirea unei pedagogii sociale științifică și autonomă, cum constată prof. Stanciu Stoian. Și mai departe, pedagogia noastră socială are o orientare aproape precisă în ceea ce privește problema educației satului, aceasta fiind de altfel și partea cea mai originală pedagogia romînească.

In part. II, *Cadrele pedagogiei satului: săteanul și mediul educativ sătesc*, ni se prezintă în general tehnica educației, însoțită de soluții clare și verificate. Meritul deosebit al prof. Stanciu Stoian este că de rîndul acesta nu se mărginește să ne înfățișeze numai soluții prinse de aiurea, ci d-sa propune soluții, chiar foarte interesante și stabilește normative pentru acțiunea pedagogică în cadrul satului. In această parte a lucrării prof. Stanciu Stoian studiază satul ca aspect și structură. Orice sat are mai întîi o așezare. El își alege și își fixează un loc, nu la întîmplare ci după posibilitățile pe care acesta i le oferă în ceea ce privește comunicațiile: ape, drumuri, etc. și apărarea, traiul liniștit și ferit de primejdii. Faptul acesta este de o deosebită importanță pentru formarea însăși a satului și pentru desvoltarea vieții obștești a acestuia ca unitate socială. In ceea ce privește educația, utilizarea spațiului își are, de asemeni, importanța sa. Intr'un sat cu așezare spațială definitivă și permanentă și funcțiunea educativă are alt ritm. E mai vie, mai concentrată și mai spornică. Mediul natural influențează, condiționează și explică procesul de formare fizică a omului și prin aceasta și pe cel de formare intelectuală. Vieața de mișcare, în mod firesc, nu poate oferi omului avantaje din aceste puncte de vedere. Stau în orice caz îi oferă mai puțin. Spațiul în mod incontestabil are semnificația lui pedagogică, mai ales privit sub cele trei aspecte: fizic, economic și psihic. Statul ca așezare permanentă și ca formă de vieață apare destul de tîrziu. După ce omul părăsește îndeletnicirile care îl obligau la o vieață de nomad: vînătoarea și păstoritul și devine agricultor. Odată cu agricultura și așezarea satului ia un caracter mai definitiv. Omul se leagă de pămîntul pe care-l cultivă cu scopul de a se hrăni, și-l însușește prin ocupație și mai tîrziu îl deține în baza dreptului de proprietate. Ideea de proprietate este o idee nouă, care apare ca o consecință a fixării omului de pămînt. Dacă spațiul fizic are semnificația sa pedagogică, aspectul economic al spațiului este și mai însemnat pentru educație. Se înțelege prin spațiu economic, spațiul valorificat de nevoile omului și umanizat prin munca lui. Spațiul economic este determinat și limitat de trebuințele omului în raport cu gradul de civilizație pe care îl are. El se precizează și mai mult odată cu domesticirea animalelor și deprinderea meșteșugului lui de a le crește (pag. 111). Mai precis și mai limitat devine spațiul economic în momentul apariției agriculturii ca îndeletnicire organizată a omului. De aci înainte, spațiul economic se înfățișează sub diferite forme de proprietate, care aduc și diferite moduri de a vedea spațiul economic și sisteme diferite de muncă. Cu timpul în mintea omului își face loc o anumită concepție despre spațiu și proprietate rurală, fie că această concepție este determinată de cauze economice sau psihologice, fie că este determinată de alte cauze mai obiective sau mai subiective. Țăranului de pildă îi este foarte greu să renunțe la dreptul de proprietate individuală sau măcar la forma de proprietate pe care o are. Pentru a-i schimba acest mod de a vedea, care în unele părți s'a dovedit chiar dăunător pentru randamentul agricol, îi trebue o nouă educație. „Compoziția pămîntului pe care-l lucrează și valoarea economică a acestei compoziții, plantele sau animalele ce trăiesc sau pot trăi pe el, modul de distribuție a pămîntului pentru a fi mai bine muncit, toate acestea trebue să intre intr'un nou mod de a vedea și valorifica al săteanului (pag. 115). Școala are în acest sens un mare rol. Să schimbe la nevoie modul de a vedea economic spațiul, să dea țăranului altă viziune a spațiului în viitor. Viziunea spațiului muncit rațional.

In sfîrșit al treilea și ultimul aspect al spațiului este cel psihic, care și el își are semnificația lui pedagogică proprie. O distincție precisă între spațiul economic și cel psihic nu se poate face. Este același lucru. Numai punctul de vedere din care privim spațiul diferă. Cel economic trebue privit ca mijloc de satisfacere a nevoilor biologice, cel psihic a celor sufletești. Pedagogia trebue să fie atentă cînd e vorba de cultivarea în sufletul țăranului a legăturilor sufletești dintre el și pămînt. Țăranul trebue legat sufletește de tot pămîntul romînesc, dar mai mult de cel pe care se găsește el stăpîn.

Ideea utilizării spațiului pentru educație sub forma celor trei aspecte: fizic, psihic, economic apărută în pedagogia modernă sub forma regionalismului educativ a pătruns și în pedagogia romînească. Luînd apoi în considerare aspectul biologic al satului, prof. Stanciu Stoian crede că „o acțiune educativă asupra satului nu poate fi încununată de succes, dacă nu va cunoaște și datele sale biologice". „Această cunoaștere ne este necesară mai cu seamă pentru educația fizică și sanitară a satului" (pag. 133).

Biologia umană poate fi privită sub trei aspecte: a) *Rasial.* Studiile făcute în această direcție însă, fie că au avut în vedere morfologia raselor sau tipurilor de oameni, fie că s'au oprit asupra compoziției sanguine pentru cercetarea și clasificarea oamenilor prin așa zisa metodă serologică, au dus la rezultate recunoscute în deobște ca nefiind concludente pentru teza în discuție. Dacă morfologic și biochimic omul nu se poate atît de ușor schimba, educația poate însă ajuta cu ceva. „Poate crea o mentalitate care să arate relativitatea acestor puncte de vedere, arătînd numai adevărul. Dincolo de această notă de ironie, autorul mai adaugă că „educația poate crea condiții culturale de adaptare, care suplinesc insuficiențe biologice" (pag. 140).

b) *demografic.* Biologia demografică studiază densitatea populației, distribuirea pe sexe, starea civilă, etc., cu scopul să găsească mijloacele adecvente pentru asigurarea sănătății omului și mărirea capacității lui vitale

c) *Eugenic.* Eugenia este, cum știm, știința care se ocupă de sănătatea omului și de perfecționarea speței umane.

Sănătatea omului este în strînsă legătură cu mediul său. Clima, pămîntul și apa cu flora și fauna sa, munca și recreația sunt elemente de care depinde starea sanitară a omului ca unitate biologică.

Influențele acestor factori naturali în desvoltarea ființei umane, în refacerea organismului uman și în echilibrul componenței lui biopsihice, prin contribuție la formarea temperamentului și caracterului (clima), prin alimentare (pămînt și apă), prin redresare organică și sufletească (muncă și recreație) sunt în deajuns de cunoscute.

Vieața sănătoasă și capacitatea vitală a populației se asigură prin asistență socială și sanitară. Educația sanitară va urmări să pună pe țăran în situația de a înțelege problemele sanitare. In fața medicinei moderne prejudecățile și credințele în eficacitatea empirismului medical trebue să cadă. Medicina să devină populară. Mentalitatea sanitară țărănească trebue schimbată. Ea este alcătuită din ceea ce țăranul a putut observa și a putut să-și explice, — deducții cu caracter magic, vrăji, farmece (pag. 163). Prin cultură medicală această mentalitate poate fi schimbată. Atunci, țăranul își va forma voința de a fi sănătos, va voi să fie sănătos. Făcînd acestea, educația a făcut totul. Unul din ultimele aspecte ale satului pe lîngă cel fizic și bioligic este aspectul psihologic. „Studii de psihologie țărănească s'au făcut mai ales în legătură cu două probleme: cu problema diferenței dintre omul primitiv și omul civilizat și în legătură cu problema pedagogică a ridicării satului" (pag. 167). S'a susținut părerea, că între mentalitatea primitivului și cea a țăranului de azi ar fi deosebiri de proporții prea reduse, ca să poată fi luate în seamă și uneori, pur și simplu, că nu ar exista nicio deosebire. Adevărul însă e cu totul contrariu. Țăranul de azi are o mentalitate evoluată. Funcțiunile temperamentale, emotive și intelectuale ale țăranului de azi sunt altfel structurate și echilibrate; cu finalități precise și cu o mai vastă capacitate de adaptare la valorile spirituale ale mediului social, în comparație cu ale primitivului. Primitivul, pe de altă parte, este aproape incapabil să spargă crusta unor anchilozări ale formelor sale de vieață și să ancoreze în sfere mai înalte. Țăranul de azi, dimpotrivă. El are și puterea și voința și mai ales și dorința de a ieși din starea în care se găsește. „Ceea ce l-ar caracteriza ar fi o excesivă prudență, o mare neîncredere în tot ce i se arată cu rost înnoitor" (pag. 190). Țăranul nu este refractar progresului. El are nevoie de o altă organizație țărănească, de un spor de cultură care să-l facă mai sensibil la ispita progresului și să-l ridice în actual. Prin educație și cultură țăranul va voi și va putea să devină mai bun.

Școala are datoria să-l ajute în acest sens.

— Lipsa de preciziune a obiectului face mai grea rezolvarea problemei structurii satului. Și aceasta, cu semnificația ei pedagogică. Ce este satul? Pentru definirea lui s'au întrebuințat diferite criterii: Cantitativ sau statistic, istoric sau tradițional, funcțional sau genetic. Oricare dintre definițiile satului după aceste criterii enumerate are sau ceva incomplet sau ceva exagerat. Grupare administrativă, parte sau tot unitar, satul este o unitate socială, cu vieață proprie, într'un anumit cadru natural și social. Satul închide în sine și forțele și elementele de transformare în viitor. Ce este satul ca structură economică și culturală? Se știe că ocupația de predilecție a săteanului este agricultura. La început agricultura a fost o îndeletnicire feminină și apoi, într'o fază mai desvoltată, o îndeletnicire bărbătească. Linia de evoluție agricolă în alte părți și la noi a fost destul de lungă. Formele de proprietate, sistemele de muncă și regimurile agrare au fost multe și variate. „Agricultura va rămîne și pe viitor o funcțiune economică de seamă și va fi de căpetenie aceea a satului" (pag. 214). In cuprinsul satului unitatea economică de căpetenie este gospodăria țărănească, strîns legată cu familia, cu funcție agricolă precisă și cu organizație proprie

și specifică. In jurul ei polarizează toate celelalte unități economice ale satului: atelierul, cîrciuma ș. a. Cîrciuma a apărut în sat mai tîrziu și ca unitate socială îndeplinește o funcție de aprovizionare și una spirituală — ținînd loc de casă de sfat, club, etc. cu foloase reale însă parțiale. Desavantajele aduse de cîrciumă, și economic și spiritual, se pot înlătura prin cooperație, dacă este bine organizată și îndrumată. Educația cooperatistă trebue să formeze în pătura rurală cu deosebire un spirit și o mentalitate cooperatistă.

„Vieața economică formează cultura materială a unui popor. Civilizația sa" (pag. 222). Pe această cultură materială se ridică vieața spirituală. Legătura este strînsă și directă între una și cealaltă. Economicul pare însă a fi determinat formarea și desvoltarea vieții spirituale. Limba, știința, arta, religia, morala și organizarea politică ca aspecte spirituale ale satului par a confirma acest lucru. Analizate în parte, fiecare are un substrat economic, care susține genetic și evolutiv aceste potențe spirituale ale satului. De aci și concluzia, că transformarea în viitor a satului — pe linia progresului uman general — va trebui să aibă ca factor propulsiv economicul. Prin acțiune politică și educativă satul și săteanul vor căpăta o altă mentalitate, o nouă înțelegere a rosturilor lor, o conștiință mai profundă a poziției pe care o au în mediul în care se găsesc. Prin educație țăranul trebue legat de totalitatea vieții pentru ca perfecționarea lui să fie integrală: psiho-fizic, economic și cultural.

Partea III și ultima din această lucrare privește: *Problemele fundamentale ale pedagogiei satului:*

Ni se arată starea țăranului romîn în decursul ultimului secol, urmările revoluției din 1848, efectele sociale și juridice ale constituirii din 1866, reforma agrară a lui Cuza-Vodă din 1864, toate ducînd pînă în cele din urmă la adîncirea deosebirii între fondul social și forma juridică, ca o consecință a neînțelegerii juste a formelor specifice de vieață socială romînească. Atitudinea critică față de tendința tot mai accentuată de înnoire cu orice preț a fost reprezentată prin curentul junimist — Maiorescu, Eminescu, S. Mehedinți, — prin cel socialist reprezentat în cultura romînă de C. Dobrogeanu-Gherea și prin cel poporanist reprezentat de C. Stere. Dintre acestea, ultimul, cel poporanist a fost cel mai apropiat de sat și de realitățile sociale sătești. „Poporanismul este exponentul doctrinar al satului într'un anumit stadiu de desvoltare al lui" (pag. 259). Alături de acțiunea politică de ridicarea satului stă acțiunea educativă. Acțiunea educativă va avea în vedere în primul rînd: starea sanitară a satului, cu asistența sanitară și educația fizică, apoi ridicarea economică a satului. Se va lămuri rostul cooperației, necesitatea comasării terenurilor agricole, chestiuni de agronomie socială ș. a. Educația satului trebuind să fie integrată, va avea în vedere și ridicarea culturală a satului. Economic și sanitar, satul nu poate fi pus într'o situație mai bună, dacă aceste stări: economică și sanitară nu vor fi sprijinite de o acțiune culturală paralelă. Ridicarea culturală a satului să se facă atît prin acțiune politică cît și educativă și ea trebue să însemne ridicare pe toate laturile: socială, politică, morală, spirituală, etc. Intr'un sat cu o stare economică, sanitară și culturală de un nivel ridicat și țăranul va fi altfel: sănătos, instărit și luminat.

Pedagogia tradițională a satului este în afară de problema ridicării satului din punct de vedere cultural, sanitar și economic, o altă problemă fundamentală a pedagogiei satului: Autorul arată și justifică existența unei astfel de pedagogii populare, care se întemeiază pe realitatea conștiinței educative a satului și pe un ideal educativ propriu. Pedagogia satului este pedagogia potrivită nevoilor lui într'un anumit stadiu de civilizație" (pag. 309). Iar idealul educativ al satului constă în imaginea idealizată, pe care satul și-o face despre el insuși (pag. 307).

Oricît de primitiv, satul își are cultura lui: tradiții, obiceiuri, credințe, etc. și prin urmare are și o pedagogie cultă a lui, care poartă

însă mai întotdeauna pecetea oficialității. Pedagogia cultă este încă una din problemele fundamentale ale pedagogiei satului. Intre aceasta și cea tradițională nu se poate face o distincție precisă. Deosebirea este mai mult de grad și se referă la caracterul istoric pe care il are pedagogia cultă și nu il are cea tradițională și la idealul pe care il urmărește fiecare. „Idealul pedagogiei tradiționale e mai puțin fluctuant, e mai stabil, și mai aparent. Pedagogia cultă are un ideal mai puțin încheiat" (pag. 311).

In general „pedagogia cultă a satului cuprinde pedagogia instituțiilor culturale care tind la transformarea satului și ridicarea lui la un nivel de vieață modernă" (pag. 359). Ca instituție culturală in vieața satului trebue avută in vedere in primul rind școala. Prof. Stanciu Stoian face o succintă și judicioasă prezentare a istoricului școalei in Romînia, arătind cum a fost școala ca organizare și program de invățămint, rezultatele la care a ajuns pentru instrucția poporului și perspectiva care se deschide invățămîntului de toate gradele in țara noastră. Ca un adinc cunoscător al problemelor de școală, autorul propune pentru cultura satului soluții foarte fericite. Cultura poporului, in afară de școală se mai poate face prin: armată, organizații profesionale, partide politice, școli medii și școli țărănești, universități populare, atenee, căminuri culturale, etc.

In sfirșit o ultimă problemă este cea a formării cadrelor îndrumătoare. Elemente cu rost educativ in sat sunt: invățătorul și preotul in primul rind, apoi medicul uman și veterinar, agronomul, cooperatorul și silvicultorul. De ințelegerea, pregătirea și dragostea acestora pentru cei din jurul lor, depinde in toată măsura, ridicarea satului la un nivel de vieață corespunzător rostului pe care-l are satul, ca unitate socială de bază, in cuprinsul statelor in general, a celui romînesc in special.

Considerind in intregime această lucrare ne dăm seama că ea se prezintă ca o sinteză de preocupări multiple: sociologice, filosofice, pedagogice, juridice, culturale, etc., ceea ce face ca consecințele ei să se reverse cu mult peste aria unei singure specialități. Intemeiată pe o vastă și riguroasă informație științifică, neincomodind prin subdiviziuni și amănunte inutile, conservind o precisă unitate de gindire, într'o expunere metodică și documentată, lucrarea profesorului Stanciu Stoian este o contribuție desăvirșită ce va fi fără îndoială, revendicată de toți cei care se interesează de asemenea probleme.

G. POPESCU-GAȘTEȘTI